

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Навчально-методичний комплект
«Особлива дитина в інклюзивному дошкільному навчальному закладі»

- навчально-методичний посібник «Організаційно-методичні основи інклюзивного середовища в ДНЗ»
  - навчальна програма: «Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ»
  - методичні рекомендації «Організаційно-методичні основи інклюзивного середовища в ДНЗ»

УДК: 371.3

ББК

Навчально-методичний комплект. Навчально-методичний посібник «**Особлива дитина в інклюзивному навчальному закладі**»./ Коваль Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін А.В., Луценко І.В.– К.: 2017р.

Рекомендовано комісією зі спеціальної педагогіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 22.1/12-Г-267 від 18.05.2018 року)

Автори:

Коваль Л.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки НАПН України; **Компанець Н.М.**, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки НАПН України; **Квітка Н.О.**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки НАПН України; **Лапін А.В.**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки НАПН України; **Луценко І.В.**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітнього середовища є провідною проблемою, зумовленою сучасними процесами оновлення соціальних пріоритетів. Забезпечення ефективного впровадження інклюзії у дошкільну освітню ланку потребує інтегрованого, збалансованого використання загальноосвітніх та спеціальних технологій. Корекційно-розвивальна складова навчального-виховного процесу ЗДО з інклюзивним навчанням потребує доповнення та удосконалення: розроблення відповідних навчальних програм, які б знайшли свою реалізацію у варіативній частині Базового компоненту дошкільної освіти.

Матеріали першої частини комплекту навчально-методичного посібника «Особлива дитина у інклюзивному навчальному закладі» розкривають особливості організації інклюзивного середовища у дошкільній ланці, визначають напрями діяльності з індивідуалізації освітнього середовища відповідно до особливих освітніх потреб дошкільників.

Друга частина навчально-методичного комплекту «Особлива дитина у інклюзивному навчальному закладі» містить розділи навчальної програми «Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ» та методичні рекомендації. Програмове забезпечення запропоноване у її розділах допоможе в організації освітньої діяльності за додатковими освітніми лініями у відповідності до Базового компоненту дошкільної освіти. Представлені матеріали є потужним підґрунтям для започаткування інноваційної діяльності у закладі дошкільної освіти, як на основних заняттях, так і у напрямках гурткової роботи.

Матеріали посібника є актуальними для педагогів, студентів вищих навчальних закладів, що здобувають педагогічний фах, науковців, батьків та громадських діячів.

Зміст

Вступ.....4 стор.

Частина I

навчально-методичний посібник «Організаційно-методичні основи інклюзивного середовища в ДНЗ»

I Розділ. Нормативно-правові та організаційні аспекти інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти (*Луценко І.В.*)..... 6 стор.

II Розділ. Наукове та навчально-методичне забезпечення формування мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного дошкільного навчального закладу (*Коваль Л.В.*).....21 стор.

III Розділ. Наукове та дидактико-методичне забезпечення формування математичних уявлень, понять, та умінь у дитини з особливими потребами в інклюзивному ДНЗ (*Компанець Н.М.*).....42 стор.

IV Розділ. Дидактико-методичне забезпечення діяльності вихователя в процесі музично-естетичного розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ (*Квітка Н.О.*).....87 стор.

V Розділ. Дидактико-методичне забезпечення розвитку напрямів ручної праці в інклюзивному ЗДО (*Ланін А.В.*).....113 стор.

Частина II

«Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ»

I Розділ. Навчальна програма «Інформатика» (*Коваль Л.В.*).....171 стор.

II Розділ. Навчальна програма курсу лікувальної фізкультури «ЗМОГА» (*Компанець Н.М.*).....221 стор.

III Розділ. Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ «Музикотерапія» (*Квітка Н.О.*).....266 стор.

VI. Розділ. Корекційно-розвивальна програма «Лего-конструювання» для ДНЗ з інклюзивною формою навчання (*Ланін А.В.*).....277 стор.

Частина III

«Організаційно-методичні основи інклюзивного середовища в ДНЗ» (методичні рекомендації до розділів програми)

I Розділ. Методичні рекомендації до навчальної програми «Інформатика» (*Коваль Л.В.*).....312 стор.

II Розділ. Навчальна програма курсу лікувальної фізкультури «ЗМОГА» (*Компанець Н.М.*).....319 стор.

III Розділ. Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ «Музикотерапія» (Квітка Н.О.).....325 стор.

VI. Розділ. Корекційно-розвивальна програма «Лего-конструювання» для ДНЗ з інклюзивною формою навчання (Ланін А.В.).....356 стор.

Література .....361 стор.

Вступ

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі». Тобто це такий спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, – і це є альтернативою інтернатній системі, за якою вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або домашньому та індивідуальному навчанню. Але питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні. Жоден з них не має відчувати себе іншим – і це головне завдання інклюзії¹.

Провідною ідеологією цього процесу, оскільки інклюзія є процес, що має освітню, соціальну, а відтак і політичну складові, є виключенням будь-якої дискримінації учнів, натомість, створення відповідних умов для отримання якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що ґрунтуються на принципах забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, в умовах загальноосвітнього закладу. Інклюзивне навчання забезпечує доступ до освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх закладах за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей. В основу інклюзивного освітнього процесу покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей; забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами. Отримані поза соціумом знання і вміння не могли допомогти дітям з особливими освітніми потребами цілковито адаптуватися в суспільстві, підготуватися до подолання неминучих життєвих труднощів, а, отже, реалізуватися в повній мірі як рівноправні і повноцінні члени суспільства. Інклюзивне навчання передбачає, що всі діти можуть повноцінно навчатися, а їх відмінні особливості гідні поваги та є джерелом навчального досвіду для усіх учасників навчально-виховного процесу. Воно

¹ <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

вимагає змін і модифікацій змісту, підходів, структури і стратегії освіти з урахуванням потреб усіх дітей, керуючись переконаністю, що система загальної освіти зобов'язана ураховувати права всіх дітей. Відтак, інклюзія є постійний нескінченний пошук найкращих способів реагування на людську різноманітність.

Для України інклюзивне навчання є педагогічною інновацією і в той же час вимогою не лише часу, а й одним із міжнародних зобов'язань держави, яке вона намагається звершити. Інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку до загальноосвітнього простору України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики. процесу. Запроваджено нову посаду: асистент вихователя.

В закладах освіти з інклюзивним навчанням діти з особливими потребами включені в освітній та соціальний процеси. Вони досягають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчать виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення.

Заклад дошкільної освіти (ЗДО) з інклюзивним навчанням є установою, яка має забезпечити певну систему освітніх послуг, у відповідності до тих потреб, які виникають у дітей з особливими освітніми потребами у процесі розвитку та опанування першої сходинки у загальній системі освіти. Загалом організація системи таких послуг зводиться до наступних напрямів роботи: адаптація навчальних програм та освітніх планів, фізичного середовища, підбір методів та форми освітньо-розвивального впливу, використання існуючих у громаді ресурсів, включення батьків до активної співпраці, створення професійних фахових зав'язків з іншими закладами для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створення позитивного клімату у освітньому середовищі ЗДО.

Прогрес сприяв появі нових форм навчальної комунікації, новітнім методам розв'язання освітніх завдань. З огляду на це роль вихователя набула нової якості. Він розвиває пізнавальні якості дошкільника, його життєву компетентність у різних соціальних інституціях. Водночас, відбувається еволюція змісту, форм і методів навчання, яка спонукає до розробок і впровадження нових новітніх освітніх технологій. Досвід показує, що все нове із часом стає традицією і що традиції утворює соціум, а новаторами виступають яскраві особистості реформаторського типу. На сучасному етапі все очевиднішим постає розуміння, що традиційна освіта, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях, основою яких є інноваційні педагогічні технології.

Наука пропонує великий вибір освітніх технологій, але не кожна з них може бути використана в роботі з дітьми дошкільного віку, а надто з тими, що мають особливі освітні потреби. Відтак, II та III частина навчально-методичного комплексу пропонує підрозділи програм з методичними

рекомендаціями, які допоможуть педагогам дошкільних закладів розширити межі традиційної фахової діяльності та запровадити сучасні творчі форми співпраці.

Луценко І.В.

Розділ І. Організаційно-методичні умови запровадження інклюзивної освіти в умовах ЗДО»

1.1. Нормативно-правові засади функціонування інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.

Головна мета інклюзивного навчання – реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на отримання освіти у відповідності з їх можливостями і здібностями за місцем проживання, їх соціальна адаптація та інтеграція в суспільство, підвищенні ролі сім'ї у вихованні і розвитку дитини. Інклюзивне навчання в дошкільних навчальних закладах вимагає створення відповідних умов з метою забезпечення виконання корекційно-розвиткового та навчально-виховного процесів дітей з особливими потребами.

Відповідна нормативно-правова база, а саме Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» № 1324-VII від 5 червня 2014 року, яким внесено зміни до Закону України «Про дошкільну освіту», запровадило процес інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. Зокрема, у Законі України «Про дошкільну освіту» зазначається, що «для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі дошкільних навчальних закладів *можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи* для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами".² Зазначений законодавчий акт надає можливості для відкриття інклюзивних груп, але не визначає *незворотність* і обов'язок керівника закладу та органів управління освітою в організації інклюзивного навчання у разі звернення батьків дитини з особливими освітніми потребами. Зазначений недолік було виправлено Законом України «Про освіту», прийнятим у 2017 році, де зазначається, що «у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку». Отже,

---

² Закон України «Про дошкільну освіту»

з приходом дитини з особливими освітніми потребами у заклад освіти створюються необхідні умови для її навчання, «відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням її індивідуальних потреб і можливостей».³

Уперше на законодавчому рівні Законом України «Про освіту» закріплено такі поняття, як «індивідуальна освітня траєкторія», «індивідуальна програма розвитку», «індивідуальний навчальний план», «інклюзивне навчання», «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне освітнє середовище», «розумне пристосування», «універсальний дизайн у сфері освіти». Прийняття Закону України «Про освіту» по-перше, має усунути неузгодженості й суперечності між різними профільними законами у сфері освіти та вдосконалити окремі їхні слабкі місця. По-друге, сформувати правову основу для освітньої діяльності на принципово нових засадах та рівнях якості.

Прийняття нового закону вимагає унормування нормативно-правових актів, які розкривають механізми запровадження інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти.

Порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, затверджений наказом Міністерства освіти і науки від 06.02.2015 №104/52 регулює дуже обмежене коло цих питань, які а свою чергу потребують роз'яснення. Відповідно до вищезазначеного документу, наповнюваність інклюзивної групи в закладі дошкільної освіти становить до 15 осіб, з них - 1-3 дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю. Тобто в інклюзивній групі може бути і одна така дитина, якщо вона потребує постійного супроводу і додаткової підтримки. Отже, кількість дітей з особливими освітніми потребами у інклюзивній групі (1-3) залежить від складності порушення розвитку у дитини та обсягу необхідної підтримки і допомоги з боку дорослого.

Питання зарахування дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної групи є дуже суперечливим і неоднозначним. Відповідно до Порядку комплектування інклюзивних груп, зараховуються діти з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, які за висновком лікарсько-консультативної комісії можуть відвідувати дошкільні навчальні заклади. Водночас, пунктом 11 цього ж документу зазначається, що коли «в період перебування в інклюзивній групі дошкільного навчального закладу у дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, буде проявлятися неконтрольована поведінка, то за рішенням педагогічної ради така дитина направляється для додаткового обстеження до психолого-медико-педагогічної консультації з метою вирішення питання щодо подальшого перебування в інклюзивній групі». Ця норма є досить суперечливою але необхідною оскільки батьки не завжди самостійно або за рекомендацією спеціалістів звертаються з консультативним висновком. В такому разі подальше перебування дитини в групі може зашкодити іншим дітям і суттєво обмежити можливості розвитку самої дитини з ООП, оскільки пунктом 12

---

³ Закон України «Про освіту»

Положення про дошкільний навчальний заклад визначено, що відрахування дитини з дошкільного навчального закладу державної та комунальної форми власності може здійснюватися на підставі медичного висновку про стан здоров'я дитини, що виключає можливість її подальшого перебування у дошкільному навчальному закладі даного типу. Такий висновок одночасно повинен містити рекомендації щодо типу дошкільного навчального закладу, в якому доцільне подальше перебування дитини.

Зміни, які сьогодні запроваджуються у контексті реалізації світових демократичних та гуманістичних тенденцій, не повинні йти врозріз із міжнародними стандартами забезпечення та захисту прав і свобод дітей з особливими освітніми потребами. Право на освіту – одне з основних соціокультурних прав людини, що базується на забезпеченні доступу до одержання освітніх послуг без будь-яких проявів дискримінації.

Як засвідчує аналіз нормативно-правових документів, не завжди цей принцип дотримується. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 року №530 внесено зміни до Положення про дошкільний навчальний заклад, у якому визначено, що прийом дітей до дошкільного навчального закладу здійснюється керівником протягом календарного року на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, медичної довідки про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, довідки дільничного лікаря про епідеміологічне оточення, свідоцтва про народження. Однак, для прийому дітей в інклюзивні групи додатково подається направлення місцевого органу управління освітою. Але ж відповідно до Закону України «Про освіту» дитина має право відвідувати заклад освіти за місцем свого проживання без будь-яких дозволів і направлень.

Перед залученням дитини до інклюзивної групи батькам варто звернутися до інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), мережа яких нині створюється. Аби вчасно забезпечити дитині з особливими освітніми потребами необхідну підтримку та створити для цього усі необхідні умови, батьки мають звернутися до закладу завчасно, як правило, з березня по червень поточного року.

Рекомендації відповідних фахівців, надані з урахуванням результатів комплексної оцінки особливостей і потреб дитини, допоможуть педагогам створити сприятливе розвивальне середовище, яке допоможе дитині успішно адаптуватися у колективі ровесників. Центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у професійно-технічних навчальних закладах, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічної допомоги та забезпечення системного кваліфікованого супроводження. Варто зауважити, що фахівці центру не лише здійснюють комплексну оцінку потреб дитини а й, відповідно до Положення про інклюзивно-ресурсні центри, забезпечують методичну функцію. А саме:

- надання консультацій та взаємодія з педагогічними працівниками дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів з питань організації інклюзивного навчання;

- надання методичної допомоги педагогічним працівникам дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічної допомоги таким дітям;
- взаємодія з педагогічними працівниками дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів щодо виконання рекомендацій, зазначених у висновку центру, проведення оцінки розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Співпраця фахівців центру та закладу освіти зосереджена на удосконаленні організаційно-дидактичних умов функціонування закладу, які ґрунтуються на основі інклюзивних підходів. Консультативний та наставницький супровід фахівців інклюзивно-ресурсного центру допомагає створити оптимальні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Такий підхід виводить співпрацю між фахівцями на новий рівень задоволення потреб дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому середовищі.⁴

Рекомендації фахівців інклюзивно-ресурсного центру визначають напрями корекційно-розвиткової роботи з дитиною, та особливості організації освітнього процесу, який має бути спрямована на реалізацію потенціалу дитини, з урахуванням особливостей засвоєння знань, формування навичок, практичного та соціального досвіду. Такі рекомендації є важливими при розробленні для дитини з особливими освітніми потребами Індивідуальної програми розвитку, про що зазначено в Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп.⁵

Відповідно до Закону України «Про освіту» **індивідуальна програма розвитку (ІПР)** – це документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Залучення батьків до обговорення Індивідуальної програми розвитку дитини забезпечує їх інформування про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та врегульовує низку суперечливих питань, які можуть виникати між батьками та педагогами в навчально-виховному процесі. Склад групи фахівців індивідуального супроводу дитини визначається керівником дошкільного закладу і затверджується відповідним наказом.

Основні завдання групи фахівців індивідуального супроводу дитини:

---

⁴ Д.Деплер, Т.Лорман, У.Шарма. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах//Дефектологія. Особлива дитина:навчання і виховання. – 2009 р.–№3.-С.9-14

⁵ Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-487 від 12 жовтня 2015 року

1. Збір інформації про особливості дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби з метою визначення та реалізації належної підтримки, стратегій навчання та розвитку, залучення додаткових фахівців.

2. Всебічне обговорення особливостей розвитку дитини з урахуванням інформації різних фахівців з метою визначення характеру та причин відхилень в розвитку та поведінці; прийняття консолідованого рішення про специфіку роботи з урахуванням рекомендацій фахівців інклюзивно-ресурсного центру.

3. З'ясування потенціалу розвитку дитини, актуалізація її позитивних особистісних якостей.

4. Розробка та реалізація Індивідуальної програми розвитку дитини.

5. Моніторинг динаміки розвитку дитини та її досягнень.

6. Ведення документації (щоденник спостережень, збір портфоліо), що відображає актуальний розвиток дитини, динаміку її стану, досягнення.

З метою забезпечення педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання вводиться посада асистента вихователя інклюзивної групи, яка є педагогічною, на відміну від позиції «асистента дитини». Згідно внесених змін до Закону України "Про дошкільну освіту", "асистенти вихователів" та "асистенти дітей з особливими освітніми потребами" є учасниками освітнього процесу⁶. Водночас, статтею 30 Закону визначено тижневе навантаження асистента вихователя інклюзивної групи – 36 годин на тиждень. Відповідно до Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів, в інклюзивних групах вводиться посада асистента вихователя дошкільного навчального закладу з розрахунку одна штатна одиниця на одну групу.

Разом з тим, в нормативно-правових актах (Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності інклюзивних груп) зазначається позиція «асистент дитини». Це супроводжуючий із числа батьків або волонтерів, який за письмовою заявою батьків, або осіб, які їх замінюють, залучається до навчально-виховного процесу, фізичний та психічний стан здоров'я яких дозволяє здійснювати зазначену функцію на громадських засадах або за рахунок коштів громадських організацій та інших джерел, не заборонених законодавством». Виникає необхідність у розмежуванні функцій «асистента вихователя» і «асистента дитини».

Асистент вихователя надає підтримку дітям з особливими освітніми потребами: допомагає їм виконувати завдання, створює ситуації успіху, сприяє взаємодії дитини з однолітками. Рівень підтримки визначається з урахуванням розвитку когнітивної сфери, комунікативних навичок та самостійності дитини. При цьому асистент вихователя має стати посередником між дитиною з особливими освітніми потребами та всіма учасниками освітнього процесу. Варто зауважити, що успішність залучення дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір визначається, перш за все, її емоційним благополуччям.

---

⁶ стаття 27 Закону України "Про дошкільну освіту"

Отже, аналіз законодавчого та нормативно-правового поля інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти визначає необхідність врегулювання окреслених питань щодо запровадження таких змін. Недотримання необхідних умов запровадження інклюзивної освіти може призвести до низької результативності як освітнього процесу, так і процесу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в цілому.

1.2. Організаційні умови створення інклюзивного середовища у закладі дошкільної освіти

Забезпечуючи реалізацію права дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку на освіту, соціальну адаптацію та підготовку до наступного етапу навчання, створюються інклюзивні групи в закладах дошкільної освіти за місцем проживання дитини. Такі зміни у підходах до навчання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами вимагають від педагогів формування спеціальних компетентностей та створення інклюзивного середовища, яке, відповідно до Закону України «Про освіту», визначається як *«сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей»*.⁷

При цьому у закладах дошкільної освіти створюються умови для:

- забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень такого закладу дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема тих, що пересуваються на візках, та дітей з порушеннями зору, слуху;
- забезпечення необхідними навчально-методичними і навчально-наочними посібниками, ігровим, навчально-дидактичним обладнанням, засобами індивідуальної корекції;
- облаштування кімнат для проведення корекційно-розвиткових занять;
- залучення педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ) та (або) інших установ (закладів), фізичних осіб, які мають право здійснювати освітню діяльність у сфері дошкільної освіти, для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг згідно з індивідуальною програмою розвитку (далі – ІПР).

Зарахування дітей до інклюзивних груп здійснюється директором закладу дошкільної освіти на підставі заяви батьків (осіб, які їх замінюють), свідоцтва про народження дитини, медичних довідок про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати заклад дошкільної освіти, дільничного лікаря про епідеміологічне оточення.

Для дітей з особливими освітніми потребами додатково подається висновок ІРЦ про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини.

За наявності інвалідності подається копія медичного висновку про дитину з інвалідністю віком до 18 років (наданої лікарсько-консультативною комісією)

---

⁷ Закон України «Про освіту»

або копія посвідчення особи, яка одержує державну соціальну допомогу, відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», копія індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю.

Для забезпечення ефективності освітнього процесу інклюзивні групи формуються відповідно до Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, затверджений наказом Міністерства освіти і науки від 06.02.2015 №104/52, наповнюваність інклюзивних груп становить до 15 осіб, з яких не більше 3 дітей з особливими освітніми потребами, зокрема:

- одна-три дитини з числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою розвитку різного походження, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо;
- не більше як двоє дітей з числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення та розвитку тощо;
- не більше однієї дитини з тяжкими комбінованими порушеннями, у тому числі з розладами аутистичного спектра або тих, що пересуваються на візку.

Основоположною умовою організації інклюзивного навчання у закладі дошкільної освіти є командна взаємодія фахівців і батьків дитини з особливими освітніми потребами, які забезпечують її психолого-педагогічний супровід в освітньому процесі.

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги надаються шляхом проведення корекційно-розвиткових занять за напрямками відповідно до індивідуальних особливостей дитини.

Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідними педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти, ІРЦ та (або) інших установ (закладів), фізичними та юридичними особами, які мають право здійснювати освітню діяльність у сфері дошкільної освіти, відповідно до можливостей та потреб дитини, згідно з ІПР.

Зазвичай для проведення корекційно-розвиткових занять передбачається від двох до восьми занять на тиждень в залежності від віку дитини, ступеня складності порушень та з урахуванням її індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності.

Корекційно-розвиткові заняття можуть проводитися як індивідуальні, так і групові – залежно від особливих освітніх потреб дітей та їх ІПР. Групи наповнюваністю два-шість дітей комплектуються відповідним спеціалістом з урахуванням однорідності порушень та рекомендацій ІРЦ.

Варто зауважити, що соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в закладі дошкільної освіти задовольняються соціальними працівниками, батьками або особами, уповноваженими ними. При цьому батьки або інші особи, які виконують обов'язки асистента дитини з особливими освітніми потребами, проходять медичний огляд відповідно до вимог законодавства.

Отже, інклюзивне освітнє середовище – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена

індивідуальною програмою розвитку, яку забезпечують педагоги, психологи, фахівці інклюзивно-ресурсного центру.

Формуючи інклюзивне освітнє середовище, зміст занять з дітьми слід спрямувати на формування у них вміння бачити та цінувати відмінності, слухати та враховувати різні точки зору, висловлювати свою думку, поважати думку інших, оволодівати навичками співпраці з різними дітьми. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами сприятиме гармонізації стосунків у колективі та допоможе педагогічним працівникам створити сприятливе середовище для розкриття потенціалу кожної дитини. Ефективною в такій роботі може бути методика «Лялька як персона», яка дозволяє у невимушеній, природній для дітей обстановці, ефективно обговорювати питання дискримінації, збагачувати словниковий запас, формувати поняття рівноправності. Ляльки та історії ляльок розвивають у дітей емпатію, можливість оцінити глузування, чіпляння, знущання, біль несправедливого ставлення, а також фізичне насильство.⁸

Організація доброзичливого середовища та ефективного психолого-педагогічного супроводу дитини з перших днів перебування у закладі освіти прискорить процес її адаптації та забезпечить створення соціально-психологічних умов для успішного розвитку в ситуаціях міжособистісної взаємодії. Варто зауважити, що саме командна взаємодія фахівців, педагогів та батьків дитини з особливими освітніми потребами, сприяє консолідації зусиль у забезпеченні комплексного вивчення можливостей і потреб дитини та плануванні подальшої роботи з нею. Командний підхід спонукає педагогів вийти за межі своєї індивідуальної практики, усвідомити власну роль у досягненні спільних цілей, бути відкритим до обміну інформацією, спільного планування освітньої діяльності. Основоположними умовами при цьому є: відкритість, довіра, повага та взаєморозуміння.

Координація діяльності команди супроводу покладається на представника адміністрації закладу. Зазвичай, це директор закладу, який потім може делегувати ці повноваження методисту і долучатися до засідань команди у разі необхідності.

Керівник закладу відповідає за формування команди супроводу; залучення педагогів та інших фахівців до психолого-педагогічного вивчення дитини та складання індивідуальної програми розвитку, вирішує питання щодо забезпечення архітектурної доступності навчальних приміщень, створення умов для проведення зустрічей учасників команди; здійснює контроль за

---

⁸<http://ukrdeti.com/wp-content/uploads/2017/03/%D0%9B%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B8-%D0%B7-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D0%BB%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B8.pdf>

розробленням та виконанням індивідуальної програми розвитку, організовує зустрічі з батьками для обговорення прогресу дитини.

До складу команди супроводу залучаються **працівники психологічної служби** (практичний психолог, соціальний педагог) закладу, які вивчають особливості та потреби дітей, забезпечуючи їм соціально-психологічний супровід, сприяють адаптації освітнього середовища до потреб дитини з урахуванням її особливостей та можливостей.

Фахівцями проводиться вивчення індивідуальних особливостей дитини, її можливостей і потреб. Таке **діагностичне вивчення передбачає визначення:**

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- рівня розвитку когнітивної сфери;
- особливості емоційно-вольової сфери;
- індивідуально-типологічних особливостей;
- розумової працездатності та темпу розумової діяльності.

Під час вивчення особливостей розвитку дитини **практичний психолог** виявляє фактори, що зумовлюють труднощі пізнавальної діяльності дитини, її спілкування та соціальної адаптації, а також ті сильні сторони, які є підґрунтям для побудови індивідуальної освітньої траєкторії дитини за результатами проведеного вивчення.

Завдання психолога – надати узагальнену інформацію про дитину та рекомендації стосовно врахування її індивідуальних особливостей в освітньому процесі та взаємодії з оточенням.

У процесі командної взаємодії **психолог:**

- проводить спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб;
- надає необхідну інформацію про особливості розвитку дитини при розробленні ІПР;
- бере участь у складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики дитини;
- надає рекомендації членам групи супроводу щодо планування діяльності з надання допомоги дитині у відповідності до її освітніх потреб й індивідуальних особливостей розвитку;
- надає рекомендації щодо адаптації освітнього середовища, у відповідності до освітніх потреб учня;
- надає психологічну підтримку дитині з особливими освітніми потребами та її батькам; підтримує зв'язки зі всіма фахівцями, задіяними в розробці/реалізації/оцінюванні ІПР.

Отже, психологічний супровід – це комплексна діяльність практичного психолога, спрямована на створення системи соціально-психологічних умов, що забезпечують успішне перебування та розвиток дитини в колективі однолітків.

Психолого-педагогічний супровід, психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги мають бути спрямовані на:

- соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та відповідних компетенцій;

- формування компенсаційних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти;
- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності, становлення особистості.

Важливим є аналіз особливостей дитини, які формуються у її взаємодії із соціальним оточенням, оскільки сформована певна модель поведінки і спілкування. Знання особливостей сімейного спілкування, внаслідок якого формуються певні звички та риси характеру, дають можливість швидше налагодити більш ефективну взаємодію з дитиною та полегшити процес адаптації її до нових умов. При цьому використовуються різні методи збору інформації (бесіда, інтерв'ю, метод експертних оцінок, запропоновані форми спостереження для батьків, тощо).

Учасниками команди супроводу є вихователь та асистент вихователя, які працюють в інклюзивній групі. Забезпечуючи супровід дитині з особливими освітніми потребами, **вихователь**:

- збирає інформацію про сильні сторони і потреби дитини;
- виконує роль координатора в процесі розроблення педагогічних адаптацій з тим, щоб ІПР допомагала дитині в розвитку;
- враховує рекомендації ІРЦ щодо необхідності адаптацій та пристосувань, бере участь у їх розробленні;
- здійснює постійний взаємозв'язок з батьками дитини та іншими працівниками закладу (учасниками команди супроводу);
- бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та визначенні цілей і завдань у роботі з нею;
- розглядає спільно з іншими учасниками команди супроводу ефективність індивідуальних педагогічних стратегій/технологій та інформує під час обговорення педагогічних працівників про найефективніші з них;
- аналізує досягнення дитини в усіх сферах її розвитку.

Асистент вихователя як учасник команди супроводу дитини з особливими освітніми потребами:

- у співробітництві з вихователем допомагає дитині у виконанні запропонованих вихователем видів діяльності;
- сприяє взаємодії дитини з особливими освітніми потребами з ровесниками;
- спостерігає за прогресом дитини у досягненні визначених індивідуальною програмою розвитку цілей;
- відзначає досягнення і прогрес дитини, відповідно до цілей, зазначених в індивідуальній програмі розвитку;
- підтримує постійний зв'язок з іншими фахівцями команди супроводу.

Отже, діяльність асистента вихователя варто розглядати у площині командної взаємодії. Адже частину функцій він виконує в тісній співпраці з вихователем класу та іншими учасниками команди супроводу. Однак, певні функції асистента варто розглядати й площині його самостійної професійної діяльності. Зокрема, це функції, що стосуються надання підтримки дитині з особливими освітніми потребами під час реалізації індивідуальної програми розвитку. А саме: дозування навантаження, допомога у комунікації та інші. Варто зауважити, що ефективність організації інклюзивного навчання значною мірою залежить від взаємодії асистента вихователя та вихователя інклюзивної групи, правильного розподілу обов'язків у межах їхньої компетенції. Для прикладу, як і вихователь, асистент відповідає за безпеку та здоров'я усіх дітей. Однак відповідальність за результати освітньої діяльності несе вихователь. Така діяльність вимагає від педагогів певних додаткових умінь, зокрема, вміння використовувати практику спільного викладання, передбачати час для спільного планування й обговорення освітнього процесу.

1.3. Співпраця з батьками

Обов'язковою умовою інклюзивного навчання у закладі освіти є співпраця з батьками дитини з особливими освітніми потребами та сприйняття їх як партнерів освітнього процесу. Сім'ї повинні бути відкритими для бесіди з дітьми про життя, про важливість отримання знань і виконання завдань, у проектуванні планів на майбутнє. Залучення батьків має визначальний ефект щодо успіхів дитини в освітньому процесі, незалежно від академічних результатів, соціальної поведінки, міжособистісних стосунків. Проектування деяких системних механізмів залучення батьків до навчання власних дітей та до функціонування закладів освіти в цілому, можуть бути реалізованими шляхом:

- організації заходів відповідно до результатів попереднього вивчення потреб батьків у різних формах підтримки, які б консолідували їхні батьківські компетенції;
- організації тренінгів та консультацій, що стосуються допомоги в розвитку дітей; розроблення цією метою буклетів, карток, листівок та ін.;
- проведення Днів відкритих дверей для батьків;
- встановлення певних способів повідомлення про позитивні результати в розвитку дітей;
- організації заходів таких як «Запитай директора закладу»;
- оформлення стендів для інформування батьків;
- впровадження поштової скриньки «Пропозиції батьків»; розгляд пропозицій і надання відповідей на них;
- організації соціопитування батьків для виявлення аспектів, що потребують змін в організації / діяльності закладу;

Обов'язковим є залучення батьків до розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Налагодження партнерських стосунків з батьками, врахування культурних традицій, інтересів родин дає можливість подолати стереотипи у роботі з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

- Залучення батьків до освітнього процесу сприяє постійному обміну інформацією між батьками та педагогічними працівниками, які працюють з дитиною. При розробленні індивідуальної програми розвитку дитини важливо, щоб батьки отримали інформацію:
- чому їхня дитина потребує розроблення індивідуальної програми розвитку;
- хто надаватиме освітні та додаткові послуги;
- тривалість послуг;
- методи та періодичність оцінювання;
- періодичність перегляду індивідуальної програми розвитку та надання інформації про хід її виконання.

Психологічну підтримку батьків слід розглядати як систему заходів, спрямованих на:

- вирішення конфліктних ситуацій, які виникають між суб'єктами освітнього процесу;
- зниження в батьків емоційного дискомфорту у зв'язку із особливостями розвитку дитини;
- підвищення психолого-педагогічної культури батьків;
- підтримку впевненості батьків у можливостях їхньої дитини;
- допомогу у створенні батьківських об'єднань та допомогу в організації діяльності;
- формування в батьків адекватного ставлення до проблем дитини;
- підтримку адекватних міжособистісних стосунків у сім'ї та стилів сімейного виховання.

Серед заходів, які забезпечують психологічну підтримку, досить ефективним є створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами, де вони можуть отримати консультації і підтримку психолога, педагогічних працівників, логопеда, лікаря-педіатра, інструктора-реабілітолога. На базі таких центрів працюють батьківські клуби «Батьки - батькам», що сприяє не лише обміну інформацією між батьками, а і навчанню стратегіям відстоювання прав та захисту інтересів дітей, розвитку позитивної самооцінки, творчих здібностей, проведенню акцій з метою привернення уваги громадськості до вирішення нагальних проблем.

Важливу роль в ефективності психологічної підтримки батьків дитини з особливими потребами відіграє створення різноманітних форм групової, взаємодії батьків та інших членів сім'ї. Необхідно, щоб сам процес був неперервним, комплексним та мав творчий характер. Ефективним є використання таких групових форм роботи з батьками як тренінгові заняття, семінари, диспути, засідання батьківського клубу. Основною метою таких форм роботи є розширення знань батьків про психологічні особливості дітей, тактики сімейного виховання, кризові періоди розвитку дітей. Під час таких зустрічей підвищується не тільки поінформованість батьків про дитину, а й відбуваються зміни в ставленні батьків до проблем дитини та до завдань її виховання.

Психологічна підтримка батьків здійснюється не тільки у формі групового спілкування, а й під час індивідуальних бесід щодо особливостей розвитку дитини, певних життєвих ситуацій.

Налагодження партнерських стосунків з батьками, врахування культурних традицій, інтересів родин дає можливість подолати стереотипи у роботі з сім'ями, які мають дітей з особливими освітніми потребами. Лише за умови, що батьки, педагоги, асистенти й інші фахівці працюють разом, можна сподіватися на успіх у складній справі – адаптації до звичайного життя дітей з особливими потребами. Завдання психолога полягає у допомозі батькам через розвиток рефлексії особливостей виховання і навчання дитини у процесі спілкування з нею. Важливим є позитивне прийняття дитини, корпорація у вирішенні проблем.

1.4. Індивідуалізація освітнього процесу

Передумовою у забезпеченні успішності розвитку та соціалізації дитини з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти є індивідуалізація освітнього процесу, яка на практиці реалізується за допомогою розроблення командою фахівців закладу індивідуальної програми розвитку дитини. При цьому використовується *технологія індивідуального планування*, яка передбачає набуття дитиною відповідних компетентностей (знань, умінь та навичок) з урахуванням визначених особливостей та потреб дитини. Саме з цією метою розробляється та реалізується індивідуальна програма розвитку (ІПР).

Основна мета індивідуального планування – допомога педагогічному колективу закладу пристосувати середовище до потреб дитини шляхом надання їй додаткових послуг та форм підтримки в освітньому процесі та у взаємодії з однолітками; організації спостереження за динамікою її розвитку.

Розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами передбачає:

- визначення сильних сторін і потреб дитини;
- планування послуг, які будуть надаватися;
- уточнення інформації про індивідуальні особливості дитини;
- визначення необхідних адаптацій;
- визначення цілей і завдань в роботі з дитиною;
- обговорення стратегій освітньої діяльності.

Перед залученням дитини до інклюзивної групи батькам варто звернутися до фахівців інклюзивно-ресурсного центру, рекомендації яких допоможуть педагогам створити сприятливе розвивальне середовище з урахуванням особливостей розвитку, можливостей та потреб дитини.

Фахівці інклюзивно-ресурсного центру долучаються до здійснення комплексної оцінки потреб дитини, що має стати підґрунтям для розроблення індивідуальної програми розвитку. Варто зауважити, що Центри можуть проводити комплексну оцінку за місцем навчання та/або проживання (перебування) дитини. Важливо, щоб комплексна оцінка проводилася фахівцями центру перед зарахуванням дитини з особливими освітніми

потребами до закладу дошкільної освіти. З метою створення у такому закладі умов для навчання дитини її батьки (один з батьків) або законні представники бажано щоб зверталися до центру за шість місяців до початку навчального року.

За результатами засідання складається висновок про комплексну оцінку, в якому зазначаються загальні дані про дитину з особливими освітніми потребами, її сім'ю (батьків (одного з батьків) або законних представників, братів, сестер), умови виховання в сім'ї, стан здоров'я дитини, найменування навчального закладу (дошкільного, загальноосвітнього, професійно-технічного), напрями проведення комплексної оцінки, загальні висновки, рекомендації, прізвище, ім'я, по батькові фахівців центру, які проводили оцінку.

На основі комплексної оцінки та рекомендацій фахівців інклюзивно-ресурсного центру командою супроводу дитини складається індивідуальна програма розвитку. Враховуючи, що дошкільний вік є сенситивним, тобто найбільш сприятливим для розвитку тих чи інших якостей чи психічних функцій дитини індивідуальна програма розвитку дошкільника розробляється на 3 місяці, та з метою її коригування та доповнення, переглядається щомісячно.

Завдання усіх фахівців, які працюють з дитиною – надати до індивідуальної програми розвитку узагальнену інформацію за результатами проведеного вивчення та рекомендації стосовно врахування індивідуальних особливостей дитини в освітньому процесі та взаємодії з оточенням.

Надана інформація використовується при:

- визначенні системи додаткових послуг, засобів і шляхів щодо необхідної адаптації навчального середовища, модифікації та підходів;
- виборі диференційованих педагогічних умов, необхідних для розвитку дитини і для організації корекційно-розвивального процесу;
- виборі оптимальних для розвитку дитини освітніх програм, відповідно до можливостей та з урахуванням потреб, індивідуальних особливостей розвитку, рівня адаптованості;
- визначенні завдань корекційно-розвиткової роботи, яка включає активізацію пізнавальної діяльності дітей, підвищення рівня їхнього розумового і мовленнєвого розвитку, розвиток емоційно-вольової сфери.

Невід'ємною складовою індивідуального планування є вивчення динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збір відомостей про її успіхи (дитячі роботи, результати спостережень педагогів, тощо). Усі учасники команди супроводу здійснюють моніторинг досягнень дитини, готують висновок про ефективність стратегій, які застосовувалися. Діяльність дитини оцінюється не лише з позиції набутих знань, а перш за все – з позиції прогресивного розвитку. З цією метою використовується метод портфоліо (накопичувальна система оцінювання, що передбачає збір різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну включеність дитини в життя колективу та інше).

Окрім того обов'язково здійснюється моніторинг реалізації ІПР, під час якого важливим є визначення чинників, що зумовили досягнення індивідуальних очікуваних результатів, визначених в ІПР. Коли успіхи дитини є нижчими очікуваного рівня, причиною може бути недостатність інформації про сильні сторони дитини та її потреби, що потребує збору і розгляду додаткової інформації. Якщо причиною є неадекватний розподіл завдань або недостатня участь додаткових фахівців у наданні підтримки дитині з особливими освітніми потребами, команда супроводу вносить відповідні корективи ІПР у наданні додаткових послуг. Якщо встановлено, що стратегії, адаптації чи інші компоненти ІПР є невідповідними, здійснюється детальний аналіз та їхній перегляд.

Характерні ознаки ефективного індивідуального планування – його динамічність і неперервність. Регулярний перегляд ІПР дає змогу забезпечувати наступність у розвитку дитини й закладає підґрунтя для її успішної соціалізації.

Створення інклюзивного середовища пов'язано з формуванням позитивного мікроклімату в колективі та психологічною готовністю учасників освітнього процесу (учнів, батьків, вчителів, представників адміністрації) до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами. Вона формується через проведення тренінгових занять, лекторіїв, семінарів, консиліумів, виступів тощо, зміст яких спрямований на подолання упередженого ставлення до дітей з особливими потребами, руйнування міфів і стереотипів, уникнення стигматизації та дискримінації.

Оскільки педагог своїм ставленням моделює очікувану від дітей поведінку, необхідно працювати з ними над уникненням використання медичної термінології, що застосовується в педагогічній практиці для характеристики дітей з особливими освітніми потребами.

Таку психологічну готовність варто формувати і у дітей. Зміст занять з дітьми має бути спрямований на формування у них вміння бачити та цінувати відмінності, слухати та враховувати різні точки зору, висловлювати свою думку, поважати думку інших, оволодівати навичками співпраці з різними дітьми. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами сприятиме гармонізації стосунків в дитячому колективі та допоможе педагогічним працівникам створити сприятливе середовище для розкриття потенціалу кожного.

Таким чином, забезпечення окреслених умов організації інклюзивного навчання в закладі дошкільної освіти сприятиме максимальному розвитку потенційних можливостей усіх дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами, допоможе фахівцям створити максимально сприятливе середовище для їх розвитку з урахуванням особливостей і потреб.

Коваль Л.В.

Розділ II. Формування мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного дошкільного навчального закладу

«Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народі спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків.»

Костянтин Ушинський

2.1 Мовлення дитини дошкільного віку: структура.

Дошкільний період дитинства є надзвичайно важливим та продуктивним у аспекті психофізичного формування дитини. Саме цей віковий період відзначається формуванням та засвоєнням мовленнєвої діяльності не лише як одного із видів, а як провідного фактора для активного пізнання оточуючого середовища та засвоєння першого активного життєвого досвіду, який надалі слугуватиме підґрунтям для формування пізнавального, інтелектуального зростання особистості малюка. Мова є засобом спілкування в духовному і практичному житті людини та реалізується за допомогою системи знаків для передавання, приймання і використання інформації. Мовлення є втіленням мови на практичному рівні та визначається як акт вживання людиною мови для спілкування. Воно має структуру та засоби для реалізації.

Дошкільний вік є найсприятливішим віковим періодом у житті людини для формування та розвитку різних процесів та видів діяльності. «Відкриття»

дитиною оточуючого світу відбуваються одночасно за двома лініями – когнітивною і мовленнєвою. На основі чого відбувається формування внутрішніх структур, які поєднують мовні і немовні дані та реалізують наміри через висловлювання (Н. Корсаков, Є. Балашов, Ю. Мікадзе та ін.). Діяльність, узагальнено, розглядається як процес взаємодії людини з навколишнім світом, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби. У свою чергу, розмаїття навколишнього світу породжує ряд найрізноманітніших потреб та шляхів їх досягнення, які, у свою чергу, попри загальну структуру, різняться чинниками та їх характеристиками. Так потреба у встановленні комунікативного зв'язку з оточуючим світом, передачі досвіду поколінь тощо породила мовленнєву діяльність.

Мовленнєва діяльність – це діяльність, що належить до активних видів та є цілеспрямованим процесом, спрямованим та створення і сприйняття висловлювань, які здійснюється за допомогою мовленнєвих засобів під час взаємодії людини і соціуму. Становлення в людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливе без міжособистісного контакту. То ж варто зазначити, що мовленнєва діяльність є суто соціальним явищем.

Для дитини у дошкільний період мовленнєвий розвиток відіграє роль одного з провідних чинників впливу на формування психіки загалом та на рівень сформованості соціальної і пізнавальної сфер розвитку дитини — потреб і інтересів, знань, умінь та навичок, а також інших психічних якостей, що є основою особистісної культури. Визначення щодо надзвичайної актуальності мовленнєвого розвитку в дошкільний період дитинства передбачає створення оптимальних умов для розкриття потенційних можливостей кожної дитини, які виявляються у видах діяльності, притаманних цьому віковому періоду та пов'язані із комунікаційною.

Отже, мовленнєва діяльність є не просто одним з різновидів діяльності, що набуває бурхливого розвитку та становлення у дошкільний період, а є універсальним засобом спілкування між людиною та соціумом, тобто основним засобом комунікації. Завдяки мовленнєвій діяльності дитина засвоює суспільно-історичний досвід. Вона ж є і основним засобом пізнання навколишнього світу, що є обов'язковою умовою пізнавальної діяльності. Мовленнєва діяльність відіграє провідну роль для психічної інтелектуальної діяльності людини, оскільки є незаперечною умовою для процесів пізнання, видів мислення, творчості (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Виготський, О. Леонт'єв, І. Зимня, О. Лурії, Є. Соботович та ін.). Головне завдання, що постало у процесі вивчення мовленнєвої діяльності, пов'язане з розмежуванням понять «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність».

У процесі мовленнєвої діяльності використовується **мова** – система символічних умовних знаків, які створила та чи інша народність з метою спілкування. Роль мови у структурі мовленнєвої діяльності визначається як внутрішній засіб, знаряддя мовленнєвої діяльності, знаковий механізм спілкування. Зокрема, термін «знак» введений як знаряддя діяльності у його

використанні, генезисі, функціонуванні (О.Леонт'єв). Отже тлумачення поняття мови є достатньо стабільним та зрозумілим.

Щодо поняття «мовлення», Л. Виготський, О. Леонт'єв, О. Лурії, їх послідовник Є. Соботович та ін. підходять до його тлумачення на основі визначення місця, яке мовлення займає у трьохчленному ланцюгу: *мова – мовленнєва діяльність – мовлення*. *Мовлення* є кінцевим продуктом мовленнєвої діяльності, результатом цього процесу. Тому воно є специфічною формою її реалізації.

Отже аналіз понять мова, мовлення, мовленнєва діяльність показує, що мова і мовлення є двома складовими частинами, двома ланками мовленнєвої діяльності як внутрішній засіб (мова) та спосіб (мовлення) її реалізації (І. Зимня).

У загальній структурі мовленнєвої діяльності виділяють різні форми мовлення. До них належать *усне, письмове і внутрішнє*. До зовнішнього мовлення відносять усне і письмове. Ці форми є зовнішніми способами формування і формулювання думки і передачі інформації. Усне мовлення, як одна із провідних та ієрархічно старших, за періодом формування, форм, має певну структуру, яка складається з окремих компонентів: фонетико-фонетичного, лексичного, граматичного. Важливим є те, що зазначені структурні компоненти розглядаються з урахуванням онтогенетичного принципу. Тобто передбачається певна онтогенетична ієрархічність у формуванні компонентів. Іншими словами, щоб зрозуміти причини порушень того чи іншого виду мовлення, необхідно дізнатися, як в онтогенезі відбувається процес формування мовлення. Наприклад, писемна діяльність є більш пізнім діяльнісним надбанням, яке формується на основі усного мовлення (його певного рівня розвитку) (Є. Соботович).

2.2 Особливості формування мовлення дошкільників: віковий аспект формування.

Формування усного мовлення, за типових умов розвитку, є надбанням дошкільного вікового періоду та перебігає як автоматизований ненавмисний процес, до складу якого входять структурні компоненти, а саме:

Фонематичний компонент.

Володіння мовою передбачає оволодіння його чуттєвою природою, тобто звуковими образами мовних знаків: складом фонем, що входять до нього та їх послідовністю. *Фонема* – це найкоротша, або мінімальна одиниця звукового складу мови, яка служить для розпізнавання мовних знаків. У сучасній лінгвістиці фонема розглядається як узагальнений звукотип, який може мати у мові різноманітні варіанти (алофони) залежно від положення у слові, сусідства з іншими алофонами, акцентуації і т.д. Фонема реалізується у алофонах – варіантах звучання, які, у свою чергу, реалізуються у звуках людської мови, створюються органами артикуляції, дихання, голосового апарату. Вона, як одиниця знакової системи мови несе символічну функцію, а саме змістоутворюючу або впізнавальну. Фонемі української мови організовані у парадигматичну систему, що будується на різних основах. Тому на ранніх

етапах мовленнєвого розвитку є важливим засвоєння дитиною парадигматичної організації фонологічних одиниць мови, що побудовані на відношеннях протиставлення їх за смислороздільною ознакою (О. Лурія, Р. Левіна, Є. Соботович). Ознаки, які має засвоїти дитина, призводять до порушення семантичної чи морфологічної однорідності, тому легко схоплюються дитиною. Це диференційні ознаки фонем, характер яких визначається їх артикуляційними ознаками.

Фонематичні одиниці мовлення дитина вичленовує з мови оточуючих у процесі її сприйняття. Далі, розвиток імпресивного мовлення пов'язаний з розрізненням слів за їх фонемним складом. Результатом цієї діяльності є формування константності слухового сприймання, провідна функція якого полягає у сприйнятті із мовленнєвого потоку незмінних ознак фонем у всіх варіантах її звучання, та розрізнення фонем за цими ознаками. У цьому полягає основа фонематичного розвитку. Це якісна зміна процесу сприйняття, оскільки обмежує і стабілізує звуковий склад мовлення, що й призводить до формування фонетичних образів слова та їх упізнавання у мові дорослих (Є. Соботович).

Лише маючи сформованою цю основу дитина з допомогою дорослого встановлює зв'язок між звуковим образом та явищем чи дією. Наслідком цієї діяльності є розвиток імпресивного мовлення дитини. У період з 11 місяців – 1 рік 3 місяці відбувається скачок у розвитку імпресивного словника і імпресивного мовлення в цілому (А. Гвоздев). На основі словника, що формується, дитина практичним способом оволодіває змісторозпізнавальною функцією фонем та їх парадигматичною організацією, що виявляється у схоплюванні порушень семантичної і морфологічної тотожності при зміні константних ознак фонем. Ці здібності формуються на основі фонематичного сприймання, яке визначається як специфічна мовленнєва дія, спрямована на переробку сприйняття мовленнєвої інформації (у її фізичних характеристиках) у системі мовних знаків і символів.

Відповідно визначається зміст фонологічного компонента мовної компетенції, який включає оволодіння наступними знаннями:

- узагальненими фонемами даної мови;
- звуковими образами слова (складом фонем, що входять до нього та їх послідовністю);
- парадигматичною організацією фонем за їх змісторозпізнавальними ознаками;

Проте ці знання засвоюються у процесі формування у дитини наступних знакових операцій:

- розчленування мовленнєвого потоку за ритміко – інтонаційним малюнком і впізнавання окремих змістовних структур за вказаними характеристиками;
- акустичний аналіз звукового складу слова;
- вичленування і узагальнення постійних, корисних ознак фонем;
- розпізнавання слів за їх фонемним складом та їх запам'ятовування;
- впізнавання їх у мові оточуючих людей;

- встановлення зв'язку між звучанням словом та відповідними предметами та явищами.

Для формуванні цих знань і операцій важливого значення набувають функціональна зрілість слухового аналізатора та відповідний рівень розвитку психічних процесів (Є. Соботович). Також вирішальну роль у формуванні фонематичного розрізнення відіграє лінгвістичний досвід дитини, тобто його постійне спілкування з дорослим. Велике значення має мовнослухова пам'ять та інтелектуальний розвиток дитини, зокрема операції сукцесивно-симультанного аналізу і синтезу. (О. Лурія, Є. Соботович, Р. Лалаєва, Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, В. Ільяна та ін.).

Семантичний компонент.

Основою семантичної системи мови є лексичне значення. Слово має складну семантичну будову: визначають його лексичне і психологічне значення (Л.Виготський, А.Лурія, Леонтьєв). Під лексичним значенням слова розуміють його речове значення, носієм якого є корінь слова, і дериваційного значення, яке виражене словотворчими афіксами. У основі лексичного значення слова лежить узагальнення: у мові нема назви для кожного окремого предмету, явища, ознаки, але є назви для їх класів і груп. Таким чином, лексичне значення – це «зміст слова», тобто встановлене нашим мисленням співвідношення між звуковим комплексом і цілим класом предметів і явищ дійсності. Більшість слів мови має кілька лексичних значень (полісемія), які виявляються на рівні поєднання мовних знаків, тобто у словосполученнях (О.Лурія, Л.Виготський).

Психологічне значення слова визначають як «узагальнене відображення» дійсності, що виробляється людиною і фіксується у формі понять, знань чи вмінь, як узагальненого образу. Окрім того, зміст словесних понять визначається іншими факторами: за кожним словом ховається ряд потенційних зв'язків та відношень, у які може вступити даний предмет. Він позначається тим чи іншим словом, залежно від зв'язків, що виникають у процесі пізнавальної діяльності. Ці складні зв'язки і відношення стоять за словесними поняттями і встановлюються завдяки стійкому суспільному досвіду.

Як вже зазначалося, формування лексичного компоненту у дитини відбувається завдяки дорослому оточенню. Виділивши семантичну одиницю, вона за допомогою дорослого встановлює зв'язок між цією одиницею і її знаковим узагальненням (звучанням відповідного слова). Як результат – у неї формується вузько-конкретне значення слова, його предметне співвідношення.

Отже, семантичний компонент лінгвістичної компетенції у його лексичній ланці базується на засвоєнні наступних знань: прямого, фразеологічно обумовленого і узагальненого лексичного значення слова, його понятійного співвіднесення (О. Лурія, Є.Соботович).

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що формування семантичної структури слова (лексичне значення і понятійний зміст) забезпечується наступними розумовими операціями з семантичними одиницями:

- структурування предметної ситуації і виділення у ній окремих елементів (семантичних одиниць);

- встановлення зв'язків між цими змістовими одиницями і мовним способом їх позначення;
- порівняння однорідних предметів, явищ, позначених одним словом, визначенням у них спільних ознак чи функцій та їх узагальненням;
- установа системи змістових зв'язків (логічних, синтагматичних, парадигматичних) даного слова з іншими словами;
- кумуляцією і узагальненням різних значень одного й того ж слова;
- практична класифікація слів за семантичними ознаками різного ступеня узагальнення.

Граматичний компонент.

На ранніх етапах спілкування дитина діє так, ніби «знає» правила утворення синтаксичних і морфологічних структур. Ці правила і закономірності, що об'єктивно існують у мові і описані лінгвістикою, засвоюються у процесі вивчення теоретичних знань про мову. Однак джерелом цих „знань” є мова дорослого оточення, у якому перебуває дитина. Зазвичай, вона має справу з реченнями, які чує у мові дорослих та конкретними ситуаціями. У процесі спілкування для мовлення дитини дошкільного віку досить частим є явище, коли вона перериває своє мовлення, якщо припускається помилки і виправляє її, помічає відхилення у мові інших дітей, створює велику кількість словоформ і т.д. Все це свідчить про те, що мовлення дитини підкорене певним закономірностям. Аналіз семантичної структури речення нашої мови веде до висновку, що його зміст визначається такими значеннями, як лексичне, змістовим співвідношенням та конкретними обставинами.

Сучасні психолінгвістичні дослідження показали, що структура мови точно відповідає психологічним явищам і процесам, які вона кодує (О. Леонтьєв та ін.). Тому якісне засвоєння граматичних категорій мови на ранніх етапах передбачає відображення у мовленні перебігу когнітивних процесів, продукт яких воно кодує (О. Лурія, Л. Виготський, Є. Соботович). Психолінгвістичні дослідження останніх десяти років відмічають явище ізоморфізму (подібність) між граматичною структурою перших речень дитини і перших дій: порядок елементів у мові паралельний порядку у практичній діяльності чи у процесі пізнання.

Категорія дії відображається у відмінково – граматичних формах мови. Тому разом з предметно – практичною діяльністю засвоюється структура дій, змістові відносини між елементами дії, а також знакові (мовні) позначення категорій дії і значення відношень між знаками. Підтвердженням цього є поява у реченні синтаксичних структур. Зв'язок елементів ситуації і відповідних їм словесних знаків у систему є специфічною операцією - сукцесивним синтезом, який формується поступово. Отже засвоєння дитиною «граматичних знань» забезпечується наступними операціями:

- смислове структурування наочної ситуації, виділення у ній основних семантичних одиниць;
- встановлення семантичних відношень між виділеними елементами ситуації;

- співвіднесення виділених елементів ситуації з їх знаковим (мовним) позначенням;
- засвоєння значень відношення між знаковими одиницями чи синтаксичного значення слова у вказаних ланцюгах;
- диференціація і розмежування граматичних класів слів.

Вказані операції і знання забезпечують засвоєння «правил» об'єднання слів у лінійні ланцюжки - словосполучення і речення як «правил» побудови і розуміння синтаксичних структур.

Як вже зазначалося, синтаксичні значення слів у реченні оформлюються з допомогою граматичних форм. Вони починають формуватися у дитини після засвоєння синтаксичного значення слів, наприклад таких, як значення відносин. Таким чином, як і при засвоєнні допустимої послідовності слів у реченні, так і при засвоєнні форми слова, дитина спирається на предметну діяльність. Встановлені зв'язки між словоформою (граматичним оформленням слова в складі речення, яке дитина сприймає у мовленні дорослих) і предметною діяльністю призводять до розуміння того нового, що вносить морфема у значення вже відомого слова.

Проте, щоб використати зміну морфеми у своїй мовленнєвій практиці для позначення відношень між іншими предметами, дитині потрібно засвоїти вміння виділяти її із слова. Спочатку відбувається орієнтування на загальну звукову характеристику морфем без урахування її тонкого фонематичного складу. У подальшому, дитина швидко долає шлях від орієнтування на звукову форму морфеми до орієнтування на окремі фонематичні ознаки. І, саме орієнтування на звуковий склад морфем впливає на правильне вживання слова. Етапи розвитку вказаних розумових дій (фонематичного і морфологічного аналізу) визначені у процесі онтогенезу (у віці від 1 року 0 місяців до 4 років) на виділення окремих фонематичних і морфологічних компонентів слова визначаються як рівні елементарного аналізу. Відповідно визначається система операцій, які забезпечують засвоєння морфологічної системи мови, після того як у дитини з'явилось орієнтування на звукову форму слова та встановлення певного константного звукового комплексу в різних словах:

- поєднання звукового комплексу з позначенням у дійсності.
- встановлення взаємодії звукового комплексу із значенням.
- перенесення на різні слова цього звукового комплексу при тотожній дійсності.
- генералізація вказаного відношення, тобто перенесення оформлених даних відношень на інші випадки вираження такого ж змісту (створення граматичного стереотипу чи моделі).

Модель або граматична схема є генералізованим відношенням, що є формальним вираженням взаємин між значенням і його знаковим (мовним) позначенням. Конкретні словоформи, що застосовуються у мовленні, є вираженням цієї моделі. За допомогою таких схем і здійснюється конструювання словоформ у процесі породження мови.

Дії щодо виділення звука чи морфеми на довільному рівні починають формуватися з 4 – 5 років (Є. Соботович, І. Соботович), тобто у той час, коли дитина вже в цілому оволодіває фонетикою і морфологією рідної мови.

Для засвоєння цих «знань» важливого значення набуває рівень сформованості наступних операцій: орієнтація дитини на звукову форму слова, порівняння слів за звучанням і значенням, морфологічне членування речення, а також розумові дії: абстрагування, перенесення, узагальнення.

Вище перераховані та охарактеризовані структурні компоненти усного мовлення відіграють важливу роль у формуванні комунікативної компетенції.

Комунікативна компетенція, у широкому розумінні, – це вибір і реалізація програми мовної поведінки в залежності від здатності людини орієнтуватися у обстановці під час спілкування, вміння класифікувати ситуації залежно від теми, завдання, комунікативних установок.

Необхідною передумовою оволодіння мовленнєвою компетенцією є формування у дитини механізмів продукування мовленнєвого висловлення (дій його породження і розуміння). Дитина повинна навчитися використовувати зазначені вище мовленнєві механізми для різноманітних цілей спілкування, тобто оволодіння мовленнєвими вміннями та навичками (О. Леонт'єв).

Отже, аналіз онтогенезу загальної структури усного мовлення вказує на те, що воно є ранньою формою мовлення, розвиток якої достатньо розтягнутий у часі.

Усне мовлення має вираз у таких формах: *діалогічне, монологічне*.

Діалогічне мовлення за ієрархією формування є первинною формою та виявляється під час розмови двох осіб, що виражає його чітку соціальну спрямованість, оскільки задовольняє потребу безпосереднього живого спілкування. Особливість цієї форми полягає в тому, що розмова активно підтримується співрозмовниками, тобто в мовленнєвому процесі беруть участь двоє, використовуючи прості обороти мови і фрази. Діалог складається з реплік – окремих висловлювань, з ланцюга послідовних мовленнєвих реакцій. Діалог як форма мовного спілкування спирається на спільність сприйняття навколишнього світу співрозмовниками, спільність ситуації, знання предмета розмови. У діалозі, разом із власне мовленнєвими засобами звучного мовлення, велику роль грають і невербальні компоненти – жест, міміка, а також засоби інтонаційної виразності.

Монологічне мовлення (монолог) є зв'язним мовленням однієї особи, провідна мета якої – повідомлення про які-небудь факти, явища реальної дійсності. За ієрархією формування, ця форма мовлення формується пізніше, оскільки вимагає від особи, яка говорить, логічно й послідовно викладати свої думки. Монологічне мовлення психологічно складніше, ніж діалогічне, і служить для цілеспрямованої передачі інформації. При цьому особа, яка говорить, повинна оцінювати те, як засвоюється передавана нею інформація слухачами, тобто вона повинна стежити не лише за своїм мовленням, але і за аудиторією до якої звертається. Варто зазначити, що монологічне мовлення є передумовою до формування *писемного мовлення*.

Писемне мовлення це спосіб передачі інформації опосередковано, графічно, за допомогою відповідних знаків. За своєю комунікативною природою є переважно монологічним мовленням, оскільки передача інформації відбувається від однієї особи послідовно формулюючи думку та кодуючи певними знаками.

Внутрішнє мовлення це мовленнєва дія, перенесена «усередину», що виробляється в згорнутій, зредукованій формі. У типовому випадку вона виникає при рішенні інтелектуальної задачі. Внутрішня мова може супроводжуватися внутрішнім промовлянням при рішенні складних завдань. Ця форма мовлення передусім пов'язане із забезпеченням процесу мислення.

Як вже зазначалося, головним змістом мовлення є процес комунікації. Він реалізується за допомогою функцій повідомлення думки і впливу на себе і на інших людей. Повідомлення реалізуються у наступних функціях.

Функція повідомлення (передачі інформації) полягає в обміні думками й інформацією між людьми за допомогою слів. Ця функція забезпечує здійснення контактів між людьми.

Функція регулювання своєї власної поведінки, поведінки і діяльності інших людей. Регулююча функція мовлення проявляється також в організації й об'єднанні інших психічних процесів. Вона зароджується ще у немовлячому віці, а у дитини раннього віку відіграє важливу роль у засвоєнні соціального досвіду, особливо правил поведінки.

Функція планування – планування людиною своєї діяльності і поведінки в суспільстві, діяльності і поведінки людей, що навколо.

Функція узагальнення позначає словом групи предметів на основі зовнішніх, виразних, але не суттєвих ознак.

Когнітивна, або пізнавальна функція з'являється завдяки значенням, які мають слова, і пов'язаної з ними узагальнення, мовленнєва функція набуває ще одного важливого виразу – здатності до пізнання усвідомлення та засвоєння.

Процес формування мовленнєвої діяльності тривалий і поступовий, перебігає разом із фізичним зростанням та психофізичним розвитком. Тому для повноцінного становлення цього виду діяльності потрібні певні умови, якими є:

- відповідний рівень сформованості вищих психічних функцій;
- зрілість мозкових структур кори головного мозку;
- потреби у спілкуванні;
- збалансована робота окремих органів і систем (артикуляційного апарату, дихальної системи, голосу);
- відповідне предметно-просторове середовище.

Формування мовленнєвого розвитку у відповідності до типових вікових параметрів має важливе значення для загальної культури мови і, відповідно, для нормального мовленнєвого спілкування з однолітками та дорослими, для успішного оволодіння грамотою, а при вступі до школи – для засвоєння шкільної програми. Однак, негативний вплив на розвиток дитини спричиняє виникнення особливостей мовлення. Вони можуть з'являтися як самостійне порушення, так і поєднуватися з іншими симптомами, що, у свою чергу, є складниками певного комплексу.

Як розвивається мовлення дитини у дошкільний період та коли варто застосовувати корекційно-розвиткову роботу з виправлення мовленнєвих особливостей? Щоб дати відповідь на ці питання розглянемо особливості розвитку мовлення та мовленнєвої сфери дитини у дошкільний період.

Розвиток мовлення дитини відбувається за певними закономірностями, які виявляються у поступовості процесу та перебігають за кількома етапами. Варто зазначити, що перебіг формування мовлення та пізнавальних процесів у цей віковий період набуває певної синхронізації.

Насамперед (I етап) відбувається дозрівання відділів мовно-слухового та рухового аналізаторів – органів слуху та органів, що беруть участь у вимові звуків (дихання, голосу, артикуляції); центрального відділу, яким є певні зони кори головного мозку. Цей етап триває від народження до 5-6 місяців.

Наступний етап – розвиток розуміння мовлення оточуючих та поява перших усвідомлених слів. Такий період триває від 9 місяців до майже 2-х років. З набуттям достатньої кількості словникового запасу відбувається перехід до використання фразового мовлення (спочатку воно ситуативного характеру, недостатньо довершене). Цей етап триває до 3-х років.

На останньому етапі відбувається накопичення та засвоєння достатнього лексичного запасу, вміння користуватися монологічним мовленням, правильне граматичне його оформлення, чітка та виразна вимова звуків і слів. Цей етап триває до 6-річного віку дитини.

Процес оволодіння мовленням регулюється розвитком ряду психічних функцій. Зокрема, у вказаному твердженні основний акцент спрямований на той факт, що «відкриття» дитиною оточуючого світу відбуваються одночасно за двома лініями – когнітивною і мовленнєвою. На основі чого відбувається формування внутрішніх структур, які поєднують мовні і немовні дані та реалізують наміри через висловлювання (Є. Балашов, Н. Корсаков, Ю. Мікадзе, та ін.). Серед когнітивних процесів, що обумовлюють формування мовленнєвої функції провідного значення надають сприйманню, увазі та пам'яті (Є. Гур'янов, М. Жинкін, Р. Левіна, О. Лурія, Л. Цветкова, та ін.). Надання означеним процесам домінуючого значення для формування писемного мовлення обумовлено наступними чинниками. Відомо, що сприймання – це основний пізнавальний процес чуттєвого відображення дійсності (Л. Божович, П. Гальперін, Д. Ельконін, Л. Рубінштейн, Л. Тихомирова та ін.). Цей процес починає функціонувати вже з перших днів народження дитини, а результатом його діяльності є накопичення відповідного чуттєвого досвіду. У дітей з особливими освітніми потребами на розвиток процесу сприймання нашаровується прояв сенсорних, рухових, мовленнєвих чи психо-емоційних розладів, що робить його, залежно від форми прояву основного порушення, своєрідним або досить обмеженим.

Наступний пізнавальний процес увага, яка має тісний зв'язок із спрямованою активністю суб'єкта, з мотивацією та намірами. Особливість цього процесу полягає у тому, що він є не самостійним видом психічної діяльності, а слугує підґрунтям для організації інших психічних процесів. Як важливий психологічний процес, увага має такі властивості: об'єм, стійкість,

розподіл, концентрацію, переключення. Зокрема, об'єм – властивість уваги сприймати кілька об'єктів одночасно. Стійкість уваги – вміння певний час сприймати окремі об'єкти, ігноруючи інші. Розподіл – це здатність стежити за кількома об'єктами чи діями одночасно. Концентрація – вміння свідомо виділяти об'єкт та зосереджувати на ньому увагу. Переключення – це свідоме переміщення уваги на інший об'єкт. Ці властивості відіграють важливе значення для пізнавального розвитку дитини та для формування навички письма зокрема (В. Балобанов, А. Маклаков, Є. Проскура, Р. Немов та ін.).

Пам'ять, важливий когнітивний процес, який забезпечує накопичення та збереження інформації протягом певного часового відрізка (залежно від виду довго та короткотривала). У пам'яті, як основі породження мовлення у неповній редукованій формі, у вигляді «фонемної решітки», зберігається слово. Надбудова «морфемної решітки» і повне формування слова проходить тільки у процесі складання повідомлення як результат застосування синтаксичного правила. В результаті «утримування» в оперативній пам'яті одних елементів і «попередження» інших з'являється можливість одночасного синтезу послідовності слів (М. Жинкін). Розвиваючись протягом життя, мовна пам'ять людини є велетенським конгломератом (Б. Гаспаров). Несформованість осмисленої та керованої пам'яті, особливо зорового, мовнослухового і логічного її видів, найчастіше виявляється тією вразливою ланкою, на основі якої виникає комплекс порушень різних психічних функцій, до яких, доречі, відносяться і труднощі оволодіння навичками писемного мовлення (К. Балашова, Н. Корсакова, Ю. Мікадзе, та ін.).

Формування мови тісно пов'язане також з іншими психічними функціями і процесами (уявленням, емоційно-вольовою сферою та загальним рівнем психічного розвитку дитини в цілому), сформованість яких є суттєвим фактором з точки зору успішності оволодіння у подальшому вищими формами мовлення: зв'язним усним та писемним висловлюванням.

2.3. Особливості формування мовлення у дітей дошкільного віку з особливостями розвитку.

Поняття «діти з особливими освітніми потребами», широко охоплює всіх учнів, чиї освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо (Савчук Л.О.)). Проте, у закладі дошкільної освіти з інклюзивним навчанням головну увагу привертає саме категорія дошкільників, які мають особливості психофізичного розвитку.

Розглянемо на основі нозологічного принципу, як такого, що допомагає розкрити механізми порушення, особливості розвитку та освітні потреби таких дітей щодо розвитку мовлення. Відповідно до зазначеного принципу визначають наступні категорії дітей з особливостями психофізичного розвитку:

- діти з порушенням зору;
- діти з порушенням слуху;
- діти з порушеннями інтелектуального розвитку;
- діти з затримкою психічного розвитку;

- діти з розладами аутистичного спектру;
- діти з тяжкими порушеннями мовлення;
- діти з порушеннями опорно-рухового апарату.

Особливості мовленнєвого розвитку у дітей з порушеннями зору.

Мовленнєві порушення дітей із вадами зору зустрічаються значно частіше, ніж у тих, які мають нормальний зір. Як зазначалося вище, мовлення виконує багато різних функцій. Багато досліджень визначають прямий зв'язок між слухом та мовленням. Одна, вимова залежить не тільки від слуху, а й від зору. Гармонійне, синхронізоване функціонування мовно-зорового та слухового аналізаторів є основою для засвоєння мовлення. Діти, які не мають порушень зору, бачать, як слово вимовляється, наслідують рухи губ, язика, щелеп і краще вимовляють те, чого не чують або не вловляють на слух. Поганий зір, а отже знижена чи виключена робота мовно-зорового аналізатора, впливає на зменшення рухової активності дітей, що сприяє однобокому сприйняттю навколишнього середовища лише за допомогою слуху, виключаючи артикуляційно-наслідувальні дії. Діти із порушенням зору відстають у формуванні мовленнєвих навичок, накопиченні мовних засобів і чітких рухів. Таким чином, причини, що лежать у основі порушення мовлення у дітей із порушеннями зору є такими:

- обмеження або відсутність можливості наслідувальної діяльності;
- звуження пізнавального обмежені візуальні можливості контролю за мовленнєвими і немовленнєвими засобами процесу; спілкування
- зменшення можливостей розвитку рухової сфери;
- умови виховання та спілкування.

Такі дошкільники нерідко починають говорити пізніше, а затримка в розвитку мовлення позначається і на загальному розвитку. Серед різновидів порушення звуковимови спостерігаються такі типові для цієї категорії: стигматизм — неправильна вимова свистячих і шиплячих звуків ([с], [з], [ш], [щ], [ж], [ч]) у різних варіантах; ламбдацизм — неправильна вимова звука [л]; ротацизм — недоліки вимови звука [р]; порушення вимови звуків [д], [т] тощо. Особливість механізму цих порушень пов'язана саме з відсутністю зорового сприймання. Дітям зі значними порушеннями зору дуже складно розібратись в ознаках предметів. Предмет, який дитина бачить нечітко, не може бути точно зіставленим з його назвою. Тому у дітей із порушеннями зору зазвичай бідний запас слів (вони пізніше починають розмовляти), або вони запам'ятовують слова, нечітко уявляючи собі їхнє значення. Співвідношення слова й образу є основою якісною стороною словникового запасу.

Отже, чим багатший чуттєвий досвід, чим різноманітніше сприймається навколишній світ, тим більше можливостей зрозуміти узагальнені значення слів.

Особливості мовленнєвого розвитку у дітей з порушеннями слуху.

Серед факторів, які впливають на розвиток мовлення дитини, що страждає порушенням слуху, як найбільш важливі можна виділити наступні:

- ступінь зниження слуху: чим гірше дитина чує, тим гірше говорить;

- час виникнення порушення слуху — чим раніше воно виникло, тим більш важким є розлад мовлення;

- умови розвитку дитини після виникнення ураження слуху: чим раніше розпочинаються спеціальні заходи для збереження і виховання нормального мовлення, тим кращі результати;

Зв'язок часу виникнення глухоти та стану мовлення (за Ф.А. Рау)

- якщо порушення мовлення відбулося у 1,5-2 роки, діти втрачають зачатки мовлення за 2-3 місяці і стають німими;
- якщо порушення мовлення відбулося у 2 – 4-5 років, то мовлення зберігається протягом від декількох місяців до року, але потім розпадається; до школи залишається трохи ледь зрозумілих слів.
- якщо порушення мовлення відбулося у 5-6 років, мовлення не втрачається, але голос здобуває неприродний характер, порушується інтонація, словесний наголос, темп мовлення стає швидким.

Як правило, обмежене спілкування глухих дітей дошкільного віку з оточуючими дорослими (найчастіше батьками) відбувається за допомогою предметних дій, природних жестів, міміки та інших немовленнєвих засобів. Словник виявляється обмеженим (не вистачає слів, що виражають абстрактні поняття; вживаються головним чином прості слова).

Слабочуючі діти відрізняються від глухих тим, що у них навіть без спеціального навчання збільшується кількість слів, хоч і не схожих на слова, якими користуються діти, якічують. Експресивне мовлення характеризується такими особливостями: запас слів обмежений, відрізняється дифузністю, розширеністю і неточністю їхніх значень. У граматичному ладі відзначаються грубі порушення (від однослівних речень до розгорнутої фрази, з помилками у відмінкових узгодженнях, у вживанні прийменників). У вимові слів є багато перекручувань у структурі слова. Характерною особливістю вимови цієї категорії дітей є те, що зберігається звуковий контур слів або хоча б ударний склад, як найбільш чутний. Дуже часто можуть змішуватися слова фонетично подібні.

Характер звуковимови слабочуючих дітей буде наступним:

- змішання дзвінких і глухих приголосних;
- сигматизми (в основному призубний і бічний), що довгостроково утримуються; заміни шиплячих звуків свистячими звуками і змішання свистячих і шиплячих звуків; неправильна вимова сонорних р, л;
- недоліки пом'якшення;
- пізніше формування африкатів;
- випадання одного з приголосних при збігу у вимові.

Голос дитини з порушенням слуху відрізняється глухістю, інтонація мало розвинута і невиразна.

Особливості мовленнєвого розвитку у дітей з затримкою психічного розвитку.

Це особлива категорія дітей з органічними й функціональними порушеннями нервово-психічних процесів, що зумовлюють уповільненість

темпу розвитку психіки дитини, проявляється в недостатності загального запасу знань, нестійкості уваги, поверховості сприймання, ослабленій пам'яті, незрілості мислення, швидкій втомлюваності під час пізнавальної діяльності.

Мовлення дітей із затримкою психічного розвитку має свої особливості і багато в чому відрізняється від мовлення дітей з нормальним розвитком.

Вже в дошкільному віці діти з ЗПР не справляються з програмними вимогами дитячого саду і до моменту вступу до школи не досягають потрібного рівня готовності до шкільного навчання. У дітей цієї категорії, поряд з порушеннями різних психічних функцій, в тій чи іншій мірі виявляються несформованими мовленнєва система і оперування елементами мови на практичному рівні, що, у свою чергу, обмежує можливості переходу до засвоєння мови на більш високому рівні і до усвідомлення складних мовленнєвих закономірностей. Так, у дошкільнят з ЗПР спостерігається цілий ряд прогалин у розвитку фонетичної сторони мови. Затримка у формуванні фонетичного рівня у дошкільнят з такою аномалією розвитку до моменту шкільного навчання ускладнює оволодіння програмою з російської мови, може призводити до порушень формування мовленнєвих процесів аналізу і синтезу, до розладів писемного мовлення. Тому своєчасне виявлення, вивчення та корекція мовленнєвих порушень у дітей з ЗПР саме в дошкільному віці є необхідною умовою підготовки цієї категорії дітей до шкільного навчання. Для дошкільнят із ЗПР характерним є переважаючі поліморфні порушення звуковимови над мономорфними. У більшості випадків порушення звуковимови охоплюють три і більше фонетичні групи звуків. Найпоширенішим порушенням звуковимови у дошкільнят з ЗПР є дефекти вимови сонорних звуків Л, Р. Наступними за поширеністю дефекту вимови йдуть свистячі і шиплячі звуки. Переважаючими серед порушень звуковимови у дітей даної категорії є змішання звуків. Мовленнєвий дефект визначається як фонетико-фонематичний. Оволодіння вимовою фонем передбачає сполучену діяльність сенсорно-перцептивного і моторного рівнів мови. У основі механізму порушення звуковимови у дітей цієї категорії лежить дисфункція функціонування мовнорухового і мовнослухового аналізаторів.

Посилення картини мовленнєвого дефекту у дошкільнят з ЗПР визначаються також особливостями їх аналітико-синтетичної діяльності, органічною недостатністю ряду функцій і процесів, що мають безпосереднє відношення до мови (мовнослухового сприйняття і пам'яті, мовленнєвої уваги, аналізу та синтезу, тонкої моторики), особливостями емоційно-вольової сфери.

Особливості мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Для дітей з олігофренією характерний загальний недорозвиток мовлення вторинного характеру. Це означає, що у них спостерігається відставання у розвитку всіх мовленнєвих характеристик: граматичної, лексичної та фонематичної, а причиною цього є недостатність мислення. Олігофренія викликає у дитини порушення формування інтелектуального компонента усіх ланок мовленнєвої діяльності.

Формування мовлення у дітей-олігофренів відбувається зі значним запізненням. Не маючи ні пошкоджень слуху, ні різких аномалій будови

мовленнєвих органів, вони тривалий час не розуміють зверненого мовлення і не користуються останнім для висловлювання власних потреб. Елементарне розуміння, за даними Г.В. Кузнецової, з'являється у них лише після 2-го року життя. За дослідженнями М.С. Певзнер та інших перші слова розумово відсталі діти починають вимовляти лише на 3, 4-му і навіть 5-му році життя. За даними М. Зеємана, понад 40 % дебілів починають говорити пізніше трьох років. У 4—5 років вони розуміють лише третину того, що їм кажуть дорослі. Запізнення становлення мовлення виявляється в усіх аспектах мовленнєвої діяльності олігофренів. Спостерігається значний розрив між накопиченням словника, введенням його у спілкування і появою фраз. При розумовій відсталості через загальний недорозвиток психіки збагачення досвіду протікає уповільнено і спотворено. Аномально розвинені практична та пізнавальна діяльності не можуть сприяти швидкому накопиченню уявлень і не стимулюють появу нових інтересів та потреб. Дитина не відчуває необхідності у мовленнєвому спілкуванні з оточуючими.

У розумово відсталій дитині на час вступу до школи практика мовленнєвого спілкування займає менший відрізок часу, ніж у нормальних дітей — усього 3—4 роки (норма — 5,5 років). Темп розвитку її мовлення всі ці роки був різко уповільненим, а мовленнєва активність недостатньою. Це є додатковим чинником ускладнення спілкування з дорослими та однолітками. Дитина рідко бере участь у бесідах, на запитання відповідає односкладно і не завжди правильно. Недостатнє розуміння зверненого мовлення стає на заваді виконання доручень та завдань. Словник у дітей з інтелектуальними вадами збагачується дуже повільно. Середній запас слів олігофренів 5—6 років, за даними Г.В. Кузнецової, становить 70, з них — 55 іменників, 10 дієслів, 1—2 прикметники. До причин сповільненого розвитку мовлення дітей-олігофренів можна також віднести властивий їм загальний моторний недорозвиток, який порушує процес дієвого активного знайомства з навколишнім світом і тим самим накопичення уявлень і відомостей про нього. Бідність словника призводить до неправомірно частого вживання однієї й тієї самої групи слів, що робить мовлення одноманітним, шаблонним і неточним, створює труднощі спілкування розумово відсталій дитині з оточуючими її людьми. З одного боку, ускладнюється розуміння зверненого мовлення, з іншого — побудова власних висловлювань.

При вадах інтелекту спостерігається неточність використання значення слів. У нормальних дітей значення слів засвоюються з досвідом, у процесі практичної діяльності. У дітей-олігофренів накопичення досвіду здійснюється спотворено, сповільнено через недостатність когнітивних функцій, а також у зв'язку з властивою їм пізнавальною пасивністю.

Особливості мовлення у дітей з розладами аутистичного сектору.

Для дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру комунікативна складова характеризується недорозвитком вербального компоненту, характерні суттєві ускладнення в самостійній побудові речень, замість цього діти використовують мовні штампи, автоматично повторюючи, ті фрази, якими до нього звертаються близькі, називаючи себе при цьому в другій

чи третій особі. Але інколи діти можуть проявляти дивовижне відчуття мови, граючись певним співставленням звуків, слів, рифмуючи та винаходячи неологізми. Дитина може напружено повторювати складні, афективні слова, і може залишатися мутичним в ситуації спілкування. Серед основних проблем дітей з аутистичними розладами є відсутність не тільки відсутність експресивної мови, але і труднощі в її розумінні. Для дітей з аутистичними розладами типовим є наявність широкого спектру мовленнєвих порушень. У деяких дітей мовленнєві можливості обмежуються вимовлянням випадкових голосних чи приголосних звуків, які промовляються рідко і безцільно - мовні штампи. У інших можна спостерігати досить розвинуту власну мову, хоча в ній не видно безпосереднього відношення до того, що відбувається, і ця мова не має соціального значення для спілкування.

Наявність ехолоалічної мови у дітей з аутизмом являється специфічною особливістю, яка ускладнює набуття комунікативних навиків та засвоєння почутого. Хоча у дитини, яка здатна повторювати мову інших більше шансів усвідомити значення комунікації, освоїти та адаптувати власну мову, чим у дитини, яка не має вербальних засобів комунікації. Не дивлячись на те, що дитина може не знати значення багатьох слів, які вона повторює, все ж вона може розмовляти. Якщо у дитини відсутня ехолоалічна комунікація, то це ускладнює розвиток у нього мови, засвоєння звуковимови.

Також відмічається педантизм в вербальній комунікації, що проявляється у зосередженості дитини на одних і тих самих темах, одних і тих самих запитаннях, висловлюваннях. Гостро постає проблема діалогу у дітей з аутистичними розладами, гнучкого переходу від ролі того, хто говорить до ролі того, хто слухає. Також відмічається неадекватність тих чи інших тем для розмови, які не відповідають ситуації, а також складність сприйняття інформації, яка знаходиться поза зоною інтересів дитини. Спостерігається недостатність розуміння переносного значення висловлювання, його під тексту.

Серед особливостей вербальної комунікації відмічається, те що діти з аутистичними розладами неправильно використовують займенники. Дитина називає себе в третій особі або за ім'ям. Під час спостереження відмічалось, що деякі діти називають себе в особі протилежної статі, так наприклад хлопчик при правильному використанні займенників (дитина називає себе на Я) говорить про себе як про особу жіночої статі («Я вже зробила», «Я прийшла» «Я була»). Причину цього явища, на мою думку можна знайти в симбіотичному зв'язку з матір'ю і прагненням наслідувати її мову., тобто використанням мовних штамів.

Окрім неправильного використання займенників спостерігається, те що аутичні діти рідко у своїй мові використовують дієслова. Це проявляється в тому, що дитина просто називає назву бажаного предмету без прохання його віддати, чи тієї дії, яку вона хоче щоб виконав дорослий. Це досить ускладнює процес формування комунікативної функції, тому що дитина, не бачить потреби повністю сформулювати прохання чи побажання, батьки з часом навчаються розуміти, що промовляння однієї назви предмета означає, що дитина висловила своє бажання його отримати.

У дітей цієї нозологічної категорії відсутня жестикуляція із символічним змістом, і перед початком мови відмічається відсутність лепету з розмовними інтонаціями. Для цих дітей характерна особлива манера розмовляти, перш за все це особливий голос, просодика, інтонації, голосові модуляції і ритм мови.

Перцептивна складова спілкування дітей з аутизмом характеризується певними девіаціями, які стосуються на самперед в тому, що дитина до 5-6 років не усвідомлює своє «Я», тобто не сприймає себе як особистість. Можливо в деяких випадках це пов'язано з тим, що дитина має сильний симбіотичний зв'язок з матір'ю і не ідентифікує себе, як окрему самостійну особистість.

Відмічається також нездатність дитини до рефлексії, тобто дитина не усвідомлює, як вона сприймається партнером по спілкуванню. Це характеризує не тільки нездатність зрозуміти, як дитина виглядає в очах іншої людини, але й нездатність до дзеркального відображення внутрішнього світу іншої людини, в якому присутній «образ» партнера. Тому часто діти не розуміють, чому їм роблять зауваження, коли вони видають неадекватну ситуації емоційну реакцію. Слід відзначити присутність у дітей з аутичними розладами «симптому тотожності», оточуючий предметний світ повинен зберігати сталість. Досить важливим є спостереження стосовно цього симптому, відмічалось, що діти звикають до зовнішнього вигляду дорослих (одяг, взуття, колір волосся, певна зачіска) і при його зміні у дитини виникають негативні реакції, страх, або повна відмова від контакту. Тому при роботі з дітьми з аутистичними розладами слід враховувати цей важливий аспект.

Особливості мовлення у дітей з ДЦП.

Характерна риса дитячого церебрального паралічу (ДЦП) – порушення психомоторних функцій. Рухові розлади проявляються у вигляді паралічів, парезів, насильницьких рухів, порушень координації рухів. Ці симптоми часто супроводжуються затримкою мовленнєвого та пізнавального розвитку, рідше судомними нападами, порушеннями зору, слуху, чутливості і іншими патологіями (Н.А. Гросс). Про причини порушення мовлення при ДЦП існує думки різних дослідників. Так, за даними В. Кардвелл (1956) мовленнєва патологія має місце в 73% випадків. К.А. Семенова відзначає, що частота розладів мовлення залежить від форми паралічу. Зокрема, при спастичній диплегії у 70% дітей діагностуються дизартрії, рідше зустрічається моторна алалія, при гемипаретической формі 25-35% дітей мають ті ж розлади мови, при гиперкинетической формі дизартрія присутня в 90% випадків, при атонически-астатичними формі - 60-75, а при подвійної геміплегії у 80% спостерігається важка дизартрія або анартрія. Отже у дітей з ДЦП простежуються всі мовленнєві порушення: затримка мовного розвитку, дизартрія, алалія, дислалія, дислексія, дисграфія, заїкуватість тощо. Особливістю появи затримки мовного розвитку у дітей з ДЦП є те, що вона відбувається ще у домовному періоді. Гуління та лепет з'являються пізно, вирізняються фрагментарністю, бідністю звукових комплектів, низькою голосовою активністю. Дитина пізно вимовляє свої перші слова, у неї повільно формується активний словник, порушується формування фразового мовлення.

Порушення артикуляційної моторики у дитячих церебральних паралічах не тільки призводить до порушення артикуляційної моторики, а й нерідко вдруге спричиняють порушення фонематичного сприймання.

Знання й уявлення про предмети та явища навколишнього світу в них неповні, фрагментарні, несистематизовані, а іноді помилкові. Це пов'язано з дефектним станом кінестетичного аналізатора.

Порушення рухової сфери спричиняють у дітей з церебральним паралічем труднощі розвитку спочатку предметно-практичної, а потім і ігрової діяльності, що призводить до пасивності дитини. Це значно затримує розвиток її мови.

Вираженість рухових порушень вкрай обмежує предметно-практичну діяльність: практичний досвід бідний, орієнтування в навколишньому середовищі розвинена слабо. Все це затримує розвиток його мови. Перші слова іноді виникають у нього механічно по наслідуванню (эхолалічно) без необхідної асоціативної бази. Це призводить до своєрідних порушень мовленнєвого та інтелектуального розвитку.

У дітей з церебральним паралічем зв'язне мовлення формується спрощено: відзначається низька мовна активність і переважання простих коротких речень. Діти відчувають труднощі у розуміння висловлювань. Їм важко зрозуміти прочитані тексти, умови задач. Також у них може спостерігатися затримка мовленнєвого розвитку з псевдоалалійним і дислалійним синдромами. Таким чином, при дитячому церебральному паралічі початковий етап мовленнєвого розвитку затриманий. Затримується розвиток сприйняття й відтворення ритму. Не розвивається інтонаційна сторона мови. Надалі ці порушення можуть бути однією з причин шкільної неуспішності.

2.4. Організація спільної діяльності вихователя та асистента вихователя в групі з інклюзивним навчанням за лінією Базового компоненту дошкільної освіти «Мовлення дитини»

Дошкільний період дитинства розділений на три періоди: молодший, середній та старший. Проте, розглянуті вище механізми та вікові показники розвитку мовлення та особливості їх прояву у дітей з особливими освітніми потребами мають розглядатися та співвідноситися не як «вади чи втрати», а як базис від якого можливо відштовхнутися команді супроводу для розроблення індивідуальної освітньої траєкторії в умовах інклюзивного навчання.

Навчання мови і розвиток мовлення дітей, у тому числі і з ООП не зводяться лише планомірного формування мовленнєвої діяльності, оскільки мова і мовлення обслуговують всі види діяльності, доречно говорити про взаємозв'язок усіх видів діяльності в мовленнєвому спілкуванні (А. Богуш). Категорія дошкільників, що мають особливі освітні потреби потребують створення особливих умов, яким у першу чергу є індивідуалізація програмового змісту та застосування продуктивних методів з засвоєння знань. Створення особливих умов починається з вивчення особливостей та динаміки розвитку дитини, оцінка її навчальних досягнень, тобто здійснення функції діагностування з метою вивчення рівня пізнавальних можливостей дитини та вироблення подальших адекватних дій щодо планування успішності його

навчання. Виконання зазначеної функції покладено на певну групу спеціалістів команди супроводу у ЗДО, яка опікується освітою дитини з особливими освітніми потребами, членом якої є вихователь, психолог, соціальний педагог, реабілітолог, корекційний педагог, асистент вихователя та інші фахівці (за необхідності)⁹. Відповідно до чинного нормативно-правового забезпечення провідну роль з визнання рівня пізнавального розвитку відіграє інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ), керуючись відповідним методичним інструментарієм. Його висновком же визначається необхідність призначення асистента вихователя для забезпечення особистісно-орієнтованого підходу та організації корекційно-розвиткової роботи в інклюзивній групі¹⁰.

Отримані висновки ІРЦ з діагностування дають можливість не лише визначити індивідуальні можливості дитини щодо створення відповідної програми, а й розробити певний універсальний алгоритм дій вихователя та асистента вихователя щодо адаптації чи модифікації програмового матеріалу з різних освітніх ліній. Процес діагностики пізнавального розвитку дитини з особливими освітніми потребами дає можливість фахівцям, та асистенту вихователя, зокрема, виокремити дошкільників за різним рівнем пізнавальних можливостей у певні категорії з метою адаптації чи модифікації освітніх матеріалів (див. Розділ І.).

Обґрунтовуючи освітню та корекційну роботу вихователя та асистента на заняттях з мовлення в інклюзивній групі для дітей з різним рівнем пізнавальної активності можливо сформувавши на основі узгодженого застосування загальноосвітніх програм, спеціальних та корекційно-розвиткових, що є сучасним аспектом запровадження педагогічних інноваційних технологій. Зазначені умови запровадження таких інновацій у освітній процес дитячого садка можуть прогресивно впливати на дошкільнят з незначним та значно зниженим рівнем пізнавального розвитку, стимулювати їх подальшу пізнавальну активність та сприяти постійному розширенню освітнього матеріалу.

Розглянемо приклад, як можуть бути поєднані освітній та корекційно-розвитковий матеріал на різних етапах роботи з формування тих чи інших компонентів мовлення. Програмне забезпечення освітнього процесу у ЗДО у розділі «Мовлення дитини» для дітей середньої вікової групи типової освітньої програми «Дитина» зміст педагогічної роботи з-поміж іншого передбачає зокрема таке:

- розвиток мовленнєвого дихання;
- розвиток та удосконалення роботи артикуляційного апарату;
- формування фонематичного сприймання: розвиток уміння чути мовні та немовні звуки навколишнього середовища; розрізняти та наслідувати їх.

---

⁹ Наказ МОН №609 від 08.06.2018р. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти.

¹⁰ Типові штатні нормативи дошкільних навчальних закладів, затверджені Наказом МОН України №1055 від 04.11.2010 р., зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 23 листопада 2010 р. за № 1157/18452

Для здійснення цих завдань асистент вихователя, урахувавши вікові та індивідуальні особливості дошкільника з ООП, може адаптувати освітній матеріал наступним чином.

Таб.1. Використання корекційно-розвиткових та освітніх завдань з формування компонентів усного мовлення у дитини середньої вікової групи з ООП.

I етап роботи	Аналізаторна основа	Корекційно-розвиткова робота
1 блок: Фонематичний компонент: формування слухових функцій і операцій	Активний слуховий аналізатор	<i>Формування сприймання слухової модальності</i>
		Сприймання звуків оточуючих об'єктів, звучання яких схоже до мовленнєвих
		Формування уявлення про звукові характеристики: звучання тихе, дзвінке, мелодійне («як пісенька»)
		<i>Формування уваги слухової модальності</i>
		Вироблення реакції на окремі звуки за параметрами звучання:
		Виокремлення із звукового ряду зайвого звуку (на основі невідповідності параметру звучання)
		Сприймання звучання об'єктів та визначення зайвих (класифікація здійснюється за вказаним параметром звучання)
		Порівняння кількості звучання складових ланцюжків
		<i>Формування пам'яті слухової модальності</i>
		Запам'ятовування кількості звуків, що утворює один об'єкт та відтворення (через 3, 4, 5 хвилин)
		Запам'ятовування послідовності звучання окремих об'єктів та відтворення (через 3, 4, 5 хвилин)
		<i>Формування слухових функцій і операцій на основі завдань з ускладненою психологічною структурою</i>
		Встановлення аналогії між звучанням об'єктів оточуючого світу та мовленнєвими звуками
		Поєднання звуків у пари на основі протиставлення параметрів звучання (пропедевтика утворення складів)
<i>Контролюючі завдання I етапу</i>		

Завдання 1	Рівень сформованості фонематичних уявлень	Виділення із звукового ряду обраного звуку
------------	---	--

II Етап роботи	Аналізаторна основа	Корекційна робота
1 блок: фонетичний, граматичний та лексичний компоненти: удосконалення слухових функцій і операцій	Складна аналізаторна модальність: узгоджена дія мовно-слухового, зорового та рухового аналізаторів	Завдання комп'ютерної програми, що використовувалися на II етапі
		Сприймання звучання об'єктів оточуючого світу, максимально наближене до мовленнєвих звуків; визначення їх акустичних характеристик та піввіднесення із зоровим образом
		Сприймання звучання та відповідного артикуляційного укладу
		Акустичний аналіз звучання об'єктів: підбір букви до сприйнятого звучання
		Утворення складів
		Удосконалення слухової уваги, контролю
		Поділ слова на склади
		Визначення місця звука у слові
Контролююче завдання	Визначення рівня сформованості слухового аналізатора в умовах інтеграції	Визначення місця звука у слові
2 блок: Активний зоровий аналізатор: удосконален		Сприймання артикуляційного укладу та наслідування демонстрованих рухів
		Корекція та закріплення звуковимови
		Удосконалення акустично-артикуляційних характеристик звуків
		Утворення та вимова складів

ня зорових функцій і операцій		Утворення слів за допомогою складів (пропедевтика словотворення)
-------------------------------	--	--

Запропоновані у таблиці 1., корекційно-розвиткові завдання надають можливість асистентові вихователя задіяти адаптації до освітнього матеріалу, який необхідно засвоїти дошкільнику з ООП та одночасно закласти пропедевтичні аспекти для подальшого засвоєння більш складнішого матеріалу (II етап, таб.1).

Компанець Н.М.

Розділ III. Наукове та дидактико-методичне забезпечення формування математичних уявлень, понять, та умінь у дитини з особливими потребами в інклюзивному ЗДО

У дошкільному віці пізнавальний, моральний, фізичний розвиток дитини відбувається особливо інтенсивно. До 5-6 років дитина набуває більшість навичок мислення, які знадобляться їй у майбутньому. Саме тому йому необхідно приділяти особливу увагу. Зокрема, саме в цьому віці у дитини повинні відкlastися перші математичні навички.

Математичний розвиток - якісні зміни в пізнавальній діяльності та сфері дитини, які відбуваються в результаті формування математичних уявлень.

Формування математичних уявлень - цілеспрямований і організований процес передачі і засвоєння знань і способів математичної діяльності, передбачених вимогами Базового компоненту дошкільної освіти.

У БКДО немає окремої освітньої лінії «Математика», математичний розвиток забезпечується у освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі».

Незважаючи на те, що нас оточує світ цифр, форм, кольорів, що кожного дня ми вирішуємо проблеми, пов'язані з підрахунком грошей, довжин, об'ємів, кількості, математичні поняття засвоюються дітьми важче від інших.

Проблема подолання труднощів у навчанні є надзвичайно важливою. Математика систематизує у дітей елементарні уявлення про властивості предметів навколишнього світу, сприяє накопиченню досвіду практичних дій з множинами, забезпечує оволодіння дошкільниками системою математичних знань, умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті, формуванню уявлень про кількість, число, форму та розмір предметів, їх взаємне розташування.

Звичайно, найбільші проблеми у вивченні математики виникають у дітей з особливими освітніми потребами. Для навчання вони потребують абілітаційної та корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на розвиток і поліпшення сприймання, просторових уявлень, уваги, пам'яті, мислення.

В інклюзивній групі діти з ООП набувають освіти з іншими дітьми, які також можуть мати проблеми – в формуванні науковості та пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, регуляції поведінки. Таким дітям також потрібна корекційно-розвиткова допомога.

Перші труднощі, які може помітити педагог ще на пропедевтичному етапі навчання – це проблеми впізнавання форм предметів, особливо таких, які знаходяться в незвичному положенні, контурних і схематичних зображень, оцінка подібних якостей предметів як однакових; змішування подібних по написанню цифр і їхніх окремих елементів; помилкове сприймання сполучень букв і цифр. Це відбувається через недоліки в розвитку сприймання. Вони також виявляються в необхідності тривалішого часу для відчуття й переробки сенсорної інформації (зорової, слухової, тактильної); у недостатності, фрагментарності знань дітей про навколишній світ.

Якщо дитині важко орієнтуватися у напрямках простору, і вона намагається здійснювати таку орієнтацію на рівні практичних дій, відчуває невпевненість під час оперування прийменниками місця (над, під, на, між, за, перед, всередині), постійно помиляється в напрямку роботи в зошиті, погано орієнтується на аркуші паперу, їй важко відраховувати необхідну кількість клітинок, підписувати розрядні одиниці чисел під відповідними – вона зацікавлена в більш ретельному розвитку просторових уявлень. Такі діти відчувають труднощі і при просторовому аналізі й синтезі ситуації. Дитині важко здійснювати і перші геометричні побудови, іноді – виникають помилки під час лічби, порівнянні кількості предметів.

Необхідно сказати, що є діти, які досить тривалий час мають “особливий” розвиток просторових уявлень. Це – ліворукі діти. Навіть досягаючи дорослого віку, шульги (“лівші”) при необхідності орієнтації (право–ліво) орієнтуються на своє тіло (якою рукою пишу), або предмети оточуючого середовища (вікно, світло в класі – зліва).

З цього випливає, що недоліки, недостатність просторових уявлень є нічим іншим, як особливостями функціонування центральної нервової системи. Спеціальне спостереження за навчанням математики шульгів¹¹, підтверджує, що ліворукі діти мають труднощі не лише в просторовій орієнтації, а й в підрахунку, розв’язуванні прикладів і задач. Найбільше проблем, вказує О.Іншакова, мають діти з так званою «перехресною латеризацією», тобто які є «прихованими лівшами». Виявляється, більше 70 % дітей, які не встигають в молодших класах з математики, є шульгами¹². Проте людина-шульга, навіть маючи високий рівень розвитку мислення, може відчувати специфічні труднощі у вивченні математики. Під час психологічного обстеження дітей, які відчують труднощі у засвоєнні математики, виявляється, що в дитинстві вони мало цікавилися іграми з кубиками та конструкторами, не відчували захоплення у відтворенні геометричних візерунків, наприклад, з мозаїки. Це говорить про те, що з раннього дитинства деякі діти є схильними до появи труднощів у засвоєнні математики через порушення просторової орієнтації, тому потрібно вчасно це помічати і попереджувати їх.

Велика кількість помилок під час виконання математичних завдань – сигнал того, що цілісність засвоєваних знань порушена, і дитині потрібно допомогти, інакше труднощі почнуть зростати, як сніжний ком, знищуючи надію на розуміння та інтерес до математики. Проте, часто помилки при письмі, розрахунках, виділенні суттєвих ознак предметів і явищ виникають через неуважність: нездатність розподіляти і концентрувати увагу на необхідному матеріалі, перевага мимовільності у поведінці (особливо в умовах, коли виконання завдання здійснюється при наявності відволікаючих факторів, більш цікавих і захоплюючих для дитини, ніж навчальний матеріал). До дошкільника не можна висувати вимоги до надзвичайної стійкості, концентрації, переключення уваги. Ці якості знаходяться в стані розвитку, але необхідно протягом навчання розвивати увагу і вміння дитини перевіряти свою роботу для зменшення кількості помилок через неуважність.

Недостатність мисленнєвих операцій дітей з труднощами в засвоєнні математики часто накладає свій відбиток на розвиток пізнавальної діяльності, починаючи з ранніх форм мислення – наочно-дійового й наочно-образного. Діти можуть успішно класифікувати предмети за такими наочними ознаками, як колір і форма, однак з труднощами виділяють як ознаку класифікації матеріал і величину предметів, їм важко абстрагуватися від однієї ознаки й

---

¹¹ Іншакова О. Леворукие дети и математика // Начальная школа: АО „Первое сентября”. – 2003–2004 гг

¹² За іншими даними, у 30-45% дітей, які мають труднощі у навчанні, діагностується затримка психічного розвитку.

свідомо протиставляти її іншим, переключатися з одного принципу класифікації на іншій. При аналізі предмета чи явища діти називають лише поверхневі, несуттєві якості з недостатньою повнотою і точністю. Проте, як вже говорилося, необов'язково дитина з труднощами в засвоєнні математики має затримку психічного розвитку.

Недостатність абстрагування під час вивчення математики, наприклад, виявляється в тому, що дитина надовго затримується на етапі розв'язування задач методом переліку результату. При цьому їй набагато легше оперувати конкретними предметами (палички, роздатковий матеріал, пальці), ніж числами, їм важко зрозуміти залежності між компонентами арифметичних дій, а тим більше – оперувати невідомим компонентом рівняння.

Недостатність розвитку мислення дається взнаки і під час розв'язування задач. Дітям важко виділити елементи задачі, утримувати їх в пам'яті, оперувати ними. Часто під час простого повторення умови задачі діти захоплюються її сюжетною лінією, додають нові елементи або „не помічають” наявних.

Багато труднощів під час навчання саме математики виникає в дітей, які через особливості свого розвитку ще не здатні довільно керувати собою, своєю поведінкою. Вони можуть із захопленням робити цікаву й нову для себе роботу. Навіть на першій заняттях математики виявляють поживлення, намагаються ставити себе у позицію «учня», який приймає завдання дорослого і виконує його. Проте математика вимагає терплячої й систематичної праці, і скоро незнайома навчальна робота перестає викликати захоплення, дитина швидко втомлюється й не прикладає зусиль до її закінчення. Деякі діти через недоліки емоційно-вольового розвитку (серед дітей з труднощами в математиці є й гіперактивні, діти з синдромом дефіциту уваги) більш розгальмовані, їм важко здійснювати поетапний контроль над виконуваною діяльністю, вони часто не зважають на невідповідності своєї роботи запропонованому зразку, не завжди знаходять допущені помилки, навіть після прохання дорослого перевірити виконану роботу. Ці діти дуже рідко можуть адекватно оцінити свою роботу і правильно мотивувати свою оцінку, яка часто завищена. Емоційність, слабка здатність до довільного керування своєю поведінкою, заважають зосередитися на навчальній задачі, дитина втрачає напрям міркування на уроці, тому без систематичних зусиль їй важко на достатньому рівні засвоювати математику.

Перші неуспіхи наростають, як сніжний ком, множаться пробіли в знаннях. Тому дуже важливо вчасно надати дитині допомогу, використовуючи принцип обов'язкової успішності діяльності дитини, організовуючи ситуації успіху для неї.

Звичайно, навчання дитини з труднощами засвоєння математики – важка, але й дуже цікава робота. Для цього необхідно вміти впізнавати особливості пізнавального розвитку дитини.

☺ Не підносьте значення помилок надто високо. Ставтеся до дитячих помилок, як до звичайних повсякденних сусідок: «Помилятися можуть всі», «Ви тільки вчитесь, так помилок не обійти», «Таке трапляється навіть у дорослих». Дитина, яка боїться зробити помилку, дуже хвилюється, і

помиляється ще більше. Крім того, педагог повинен вміти диференціювати помилки дитини. А шульги, викликані через недосконалість просторових уявлень, мають бути показані дитині саме як просторові помилки, а не арифметичні, хоча б на перших порах.

☺ Педагог, який прагне подолати труднощі у засвоєнні математики, повинен бути дуже терплячим. Необхідно від усієї душі повірити, що нездатність дитини засвоїти математику, її “нематематичність”, зовсім не означає того, що вона має знижений інтелект. Але й якщо має місце невелика затримка психічного розвитку педагог може стати тією точкою відліку, яка розпочне для дитини нове життя – сповнене перших перемог над такою важкою наукою – математикою.

☺ Ніколи не підганяйте дитину з труднощами в математиці. В метушні він або наробить багато помилок, або зупиниться зовсім. Багато ваших “проблемних” дітей в стані стресу частіше всього розгубляться і відмовляться від роботи. Тому не можна загрожувати: “спробуй-но не написати!” – не напише. Не можна й нагадувати перед контрольною про минулий неуспіх. Педагогу потрібно лише доброзичливо підтримувати і щиро вірити в успіх.

☺ Педагог має бути спокійним і навчати цьому спокою дітей. Психологами неодноразово доведено: якщо людина скута і чогось боїться, то в неї нічого не виходить, все “валиться з рук”. Йдучи на заняття математики з “нематематичною” дитиною, розслабтеся самі і проженіть острах, що ви чогось не зможете пояснити. Тільки тоді ваша віра, спокій, сміливість передадуться дітям. Вони відчують, наскільки краще все засвоюється, коли організм розслаблений, і педагог впевнений, що в математиці немає нічого важкого.

Спокійна доброзичлива атмосфера занять необхідна і для емоційно неврівноважених, тривожних дітей, які так глибоко переживають свої помилки.

☺ Для дитини з проблемами в засвоєнні математики необхідно використовувати покрокову подачу матеріалу (для дітей зі зниженими пізнавальними можливостями – невеликими порціями, з наступним негайним опрацюванням), виділяючи необхідні етапи в процесі засвоєння будь-якого алгоритму, який полегшує вибудовування дитиною логічного ланцюжка з оволодіння даним матеріалом і створенню цілісної картини засвоєного. Неприпустимі пропуски будь-якого з етапів у процесі пояснення.

☺ Необхідно повсякчас використовувати наочність, даючи дітям додаткову опору для розуміння, аналізу, запам’ятовування. Застосовуйте дидактичні ігри, створюйте проблемні ситуації, беріть в помічники гумор – це допоможе!

☺ Ще стародавні греки говорили, що з трьох способів одержання знань перший по ефективності – зробити щось самому, другий – побачити, як це робить інший, а третій – почути про це від когось. Тому поряд з демонстраційними наочними посібниками широко використовуються індивідуальні. Процес їхнього виготовлення дозволяє розвивати і закріплювати в дітей трудові навички й одночасно сприяє засвоєнню математичних понять, таблиць додавання, віднімання, множення і ділення. Недарма говоряться: “Умілі руки – помічники науки”. Виготовлення саморобних посібників,

дидактичних іграшок-саморобок дозволяють дитині в процесі конкретної практичної діяльності самостійно засвоїти навчальний матеріал і вчитися застосовувати його в реальних життєвих ситуаціях.

☺ На сторінках книжки ми часто пропонуватимемо виготовлення дитиною наочних посібників. Це можна робити на уроках праці, малювання, влаштовувати інтегровані уроки для всього класу, а також використовувати час корекційних занять. У посібниках, які дитина може виготовляти, використовуються зорові опорні сигнали. Як визначили фізіологи, зоровий аналізатор в 800 разів потужніший, ніж слуховий. Науковці і методисти (Р.Арнхейм, В.П.Зінченко, Н.В.Маслова, Л.Сарагосі) стверджують, що в навчанні дітей, особливо таких, які відчувають труднощі, необхідно спиратися на чуттєві й раціональні форми пізнання, поєднувати сприймання і мислення. Адже цілеспрямований розвиток мислення з постійною опорою на зоровий образ (так зване “візуальне мислення”), з активізацією просторово-колірного сприймання інформації полегшує мислення і психічну діяльність¹³.

☺ Потрібно підтримувати постійний зворотний зв'язок з дитиною. “Нематематична” дитина не може щось вивчати, не розуміючи. Вона засвоює матеріал строго по етапах, і пропуск чи недостатнє розуміння чогось призводить до втрати порядку міркувань. Давши строгий алгоритм і навчивши ним користуватися, ви переможете неспроможність дитини, але, не розібравши припущених нею помилок чи не усунувши несподіваної затримки, ви позбавите її впевненості.

Кожний етап навчання математики дітьми з ООП має свої особливості. Наше завдання – допомогти дитині, дати їй віру в себе. Тому в наступних публікаціях ми спробуємо знайти оптимальні кроки для цього, створити алгоритми для поетапного формування мисленнєвих дій.

---

¹³ Сарагоси Лопес С.С. Роль целенаправленного формирования зрительного восприятия в преодолении задержки психического развития у детей 6–7 лет. – Дис. ...канд. психол. н. – М., 1979

Складання індивідуальної програми розвитку в області знань «Математика» в умовах інклюзивної групи у ЗДО

Формування математичних уявлень, понять, та умінь у Базовому компоненті дошкільної освіти зосереджені в освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі». Заняття у дошкільному закладі за цією лінією передбачають «сформованість доступних для дитини дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості та відношення предметів і об'єктів довколишнього світу».

Зміст освіти в освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» включає підрозділи «Сенсорні еталони», «Пізнавальна активність», «Елементарні математичні уявлення».

Підрозділ «Сенсорні еталони» є початковою ланкою усього пізнавального розвитку, оскільки у ранньому віці пріоритет розвитку дитини є сенсорний і руховий розвиток. Це є основою для усього подальшого розвитку, зокрема, інтелектуального. Підрозділ «Сенсорні еталони» містить формування уявлень і понять форми, кольору, величини, виміру, співвідношення «Частина-ціле», часових уявлень, просторових відношень. Дитина навчається досліджувати предмети щодо їх якостей і властивостей (гладкий, шорсткий, м'який, металевий, дерев'яний, скляний, бавовняний тощо). Робота з дитиною також передбачає оперування множинами, класифікація груп предметів за певними ознаками, а також серіація (упорядкування рядів щодо збільшення або зменшення якоїсь ознаки).

Підрозділ «Пізнавальна активність» містить рекомендації щодо пізнавального розвитку дитини протягом усього перебування у дошкільному навчальному закладі. Передбачається, що дитина має

- виявляти інтерес до довкілля та самої себе,
- використовувати побачене і почуте раніше,
- робити спроби самостійно доходити висновків,
- надавати перевагу новим, незнайомим завданням, що потребують розумових зусиль,
- планувати свою пізнавальну діяльність, втілювати її на практиці;
- змінювати, в разі необхідності, свої плани, поведінку,
- виявляти інтерес до дослідництва, експериментувати з новим матеріалом;
- моделювати математичні, логічні, часові відношення.

Підрозділ «Елементарні математичні уявлення» передбачають як результат для дитини усвідомлення змісту понять «число», «цифра», «лічба», «рахунок», «задача». Дитина має

- лічити у межах 10 у прямому та зворотному порядку;
- користуватися кількісними та порядковими числівниками,
- знати цифри від «0» до «9»,
- визначати кількісний склад числа в межах 10,
- порівнювати суміжні числа,
- складає числа із двох менших,
- розуміти і оперувати поняттям «на 1(2) одиниці менше/більше»,
- здійснювати найпростіші усні обчислення на додавання та віднімання
- складати і розв'язувати елементарні математичні задачі.

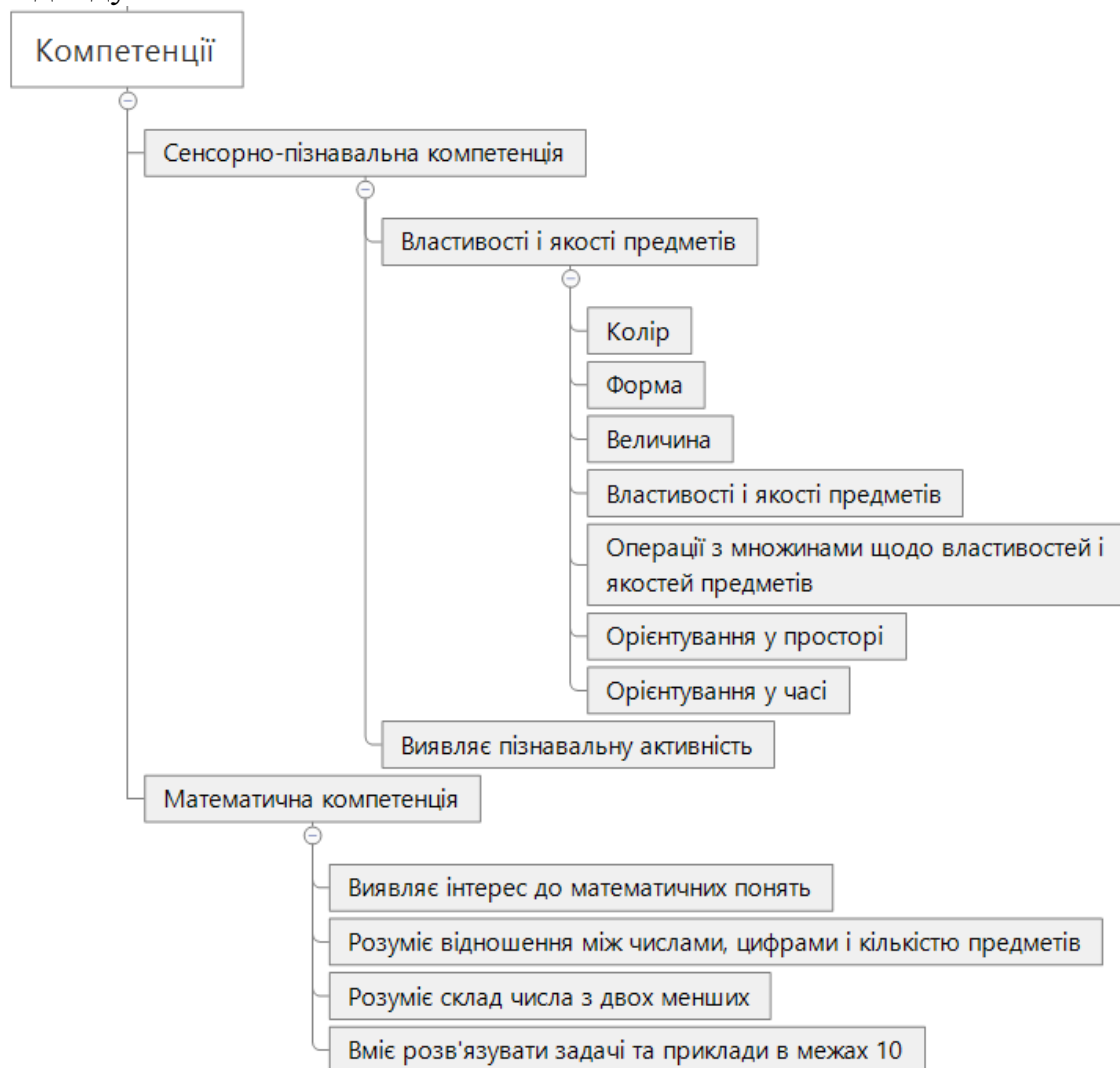
Таким чином, в результаті роботи за освітньою лінією «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» в умовах дошкільного навчального закладу дитина має досягти компетенцій: сенсорно-пізнавальної та математичної.

Компетентність дітей дошкільного віку за освітньою лінією «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» виявляється у різних видах діяльності, в тому числі ігровій, трудовій, сенсорно-пізнавальній, математичній. Таким чином, за базовим компонентом дошкільної освіти, встановлені стандарти, щодо яких мають бути складені усі програми дошкільних закладів.

Потрібно сказати, що в умовах інклюзивного дошкільного начального закладу результати освітньої роботи за цим підрозділом достатньо важкі для досягнення дитини рівня розвитку нижче середнього. Для дітей із затримкою психічного розвитку, мінімальною мозковою дисфункцією занадто важко «любити розумові зусилля», самостійно «змінювати свою поведінку», «виявляти інтерес до дослідництва», «надавати перевагу незнайомим завданням». Зазвичай на практиці ми зустрінемося з відмовою виконувати невідоме завдання, невмінням змінювати свою поведінку, особливо якщо ця поведінка соціально неприйнятна, будь-що моделювати і створювати нове. У цьому випадку ми зазвичай зустрінемося з тим, що кожна пізнавальна активність буде даватися дитині з особливими освітніми потребами важко,

поведінку вона зможе змінювати тільки з допомогою дорослих, а завдання виконувати в переважній більшості на репродуктивному рівні, тобто за зразком.

Для дітей з особливими освітніми потребами навіть і молодшому шкільному віці багато з цих вимог виявляються важкими. Тому при складанні індивідуальних програм розвитку та плануванні роботи з такими дітьми потрібно враховувати можливості дитини, виходячи з компетентнісного підходу.

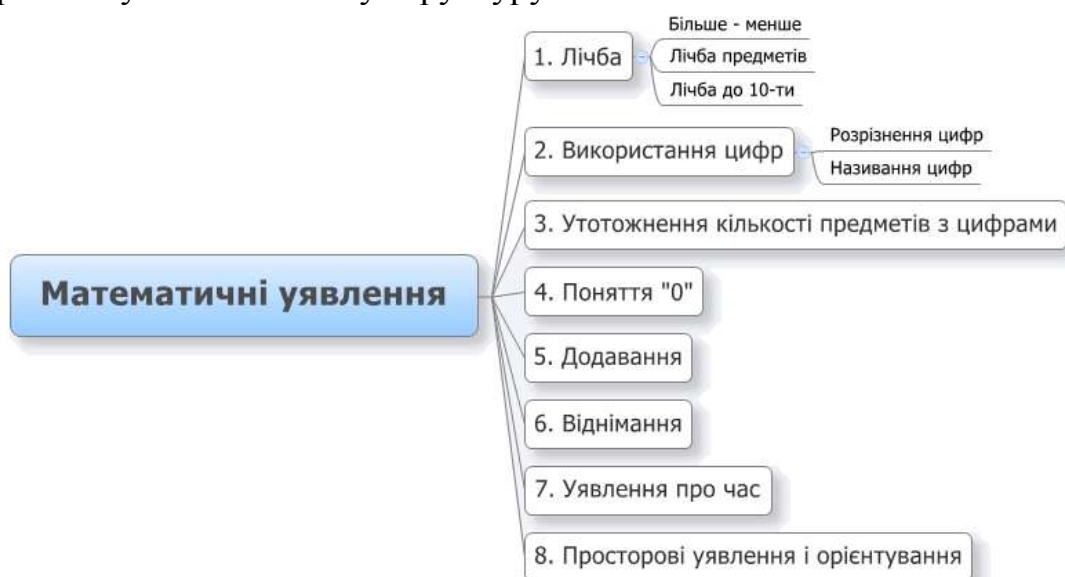

В умовах інклюзивного навчання дитина знаходиться в умовах фронтальної роботи з іншими дітьми, проте має змогу отримати допомогу асистента педагога. Для складання індивідуальної програми для кожної конкретної дитини необхідно тримати у полі зору компетентності, яких має досягти дитина у закладі, проте орієнтуватися на актуальні можливості дитини.

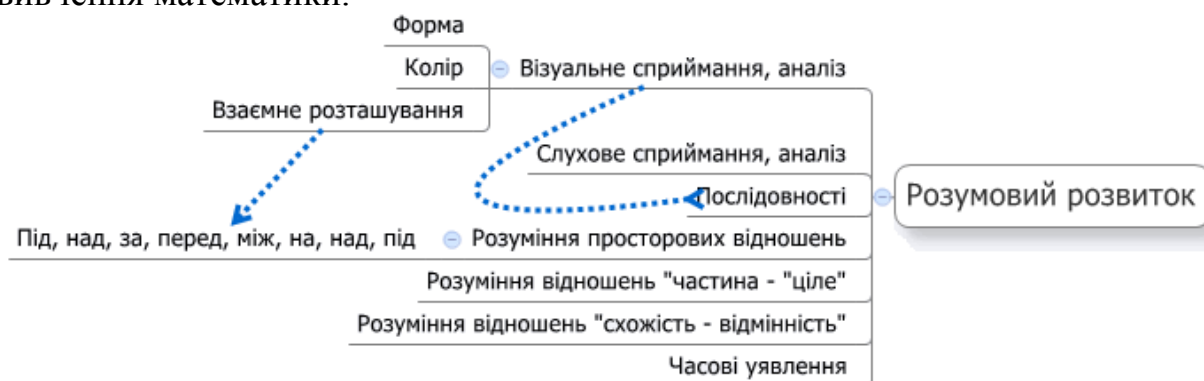
Серед доступних для педагогів і психологів інструментів є експертна система «Лонгітюд», яка дає можливість скласти модель індивідуальної програми розвитку. Кожне елементарне вміння при нормальному розвитку з'являються у дитини в певному віці, навіть коли з нею не організовано спеціальних занять. Уявлення про вміння і знання дитини у дорослих складаються під час повсякденної діяльності дитини, прогулянок, розмов з дорослими та іншими дітьми.

Процедура діагностичного дослідження рівня актуального розвитку дитини за допомогою експертної системи «Лонгітюд» полягає у визначенні, чи виконує дитина елементарні дії, які складають більш глобальні підпараметри.

Підпараметр «Розвиток математичних уявлень» в методиці «Шкала розвитку ПМК» має таку структуру:

З наступного рисунка видно, що, наприклад, розуміння просторових відношень, які грають неабияку роль у вивченні математики, є складовою частиною параметру розумового розвитку. Крім того, сприймання форми, кольору і їх взаємного розташування, включення в групи – теж важливі навички для вивчення математики.

Крім того, математику дитину навчати неможливо без загальних навчальних умінь і навичок. Тому ми ввели для обстеження і наступні підпараметри.

Спочатку відповідь на кожне запитання обробляється окремо на основі розподілу відповідей на це питання в еталонній (нормативній) популяції обстежуваних (що не мають патологічних відхилень в розвитку за висновками фахівців). В результаті вираховується функція приналежності дитини (з цього питання) до однієї з двох протилежних «нечітких множин», які доповнюють нормативну популяцію до повної. Це функція приналежності дитини не до

нормативної популяції, а навпаки, до таких, що «відхиляються» - тобто відстають або випереджають. В результаті проведеного обстеження за цими параметрами можна сказати про актуальний розвиток дитини (наприклад, з підпараметру «Розвиток математичних уявлень»), і що їй доступно для вивчення в зоні її найближчого розвитку, тобто з допомогою дорослого.

Рекомендаційна частина виконується в ПМК після аналізу даних обстеження. Під час створення Індивідуальної програми ПМК враховує дані по підпараметрам, а також за окремими запитаннями про виконання чи не виконання елементарних дій і операцій дитиною, і в залежності від відповідей – пропонує завдання для формування або вдосконалення цих дій.

Розглянемо докладніше, яким чином комплектуються запитання в програмі. В діагностиці розвитку за підпараметром «Математичні уявлення» є запитання, яке визначає, чи розрізняє дитина поняття «один» і «багато». Якщо відповідь на це запитання негативна, то програма запропонує завдання на їх формування і розрізнення.

Звернемо увагу на елементарні уміння дитини у компетентності досягнення сенсорним еталоном «ФОРМА».

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
01-00	Ф-1	Сортує об'ємні предмети за формою	
01-00	Ф-2	Розрізняє об'ємні предмети за формою (серед усіх вибирає за зразком кулі, кубки, цеглинки)	
01-03	Ф-3	Вибирає плоскі геометричні фігури (серед усіх вибирає за зразком круг, квадрат, трикутник)	
01-06	Ф-4	Підбирає за зразком предмети чотирьох геометричних форм	
02-00	Ф-5	Розрізняє за формою предмети, зображені на площині (вибирає серед усіх картинок за зразком схожі на трикутники, круги, квадрати)	
02-00	Ф-6	Підбирає форми за назвою - два предмета з трьох	
02-00	Ф-7	<i>Називає колір предмета</i>	
02-06	Ф-8	Розрізняє за назвою квадрат, трикутник, прямокутник. Показує форми в різному положенні фігур	

У лівій частині таблиці вказано вік (01-06-00 – 1 рік, 6 місяців), в якому у 30 відсотків популяції дітей з'являється відповідне елементарне уміння. Звичайно, коли ми працюємо з дітьми з особливими освітніми потребами, то момент появи кожної елементарної дії з еталоном форми буде відтерміновано. Від нас залежить те, як поступово дитина засвоюватиме ці поняття і діяти з еталоном, оскільки без допомоги дитина з ООП не зможе їх досягнути. Тому дитина, яка прийшла у три роки до дитячого садочка і не може назвати фігуру, або показати за назвою, педагоги мають починати спочатку – перевірити формування умінь і дій, які розташовані нижче за віком дітей.

Ще потрібно зазначити, що багато дітей з ООП приходять у садочок невербальними, тобто не використовують мовлення для комунікації. Тому деякі завдання позначено темнішим кольором.

Завдання, які передбачають активне мовлення позначені *курсивом*.

Якщо дитина не розуміє звернене мовлення – необхідно включити в команду фахівців спеціального психолога або логопеда, які можуть навчити дитину розумінню зверненого мовлення та альтернативним засобам комунікації

Розглянемо інші зведені таблиці формування *сенсорних еталонів* у дітей.
КОЛІР

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
01-00	К-1	Сортує однорідні предмети двох кольорів за зразком	
01-06	К-2	Підбирає за зразком предмети двох контрастних кольорів	
01-06	К-3	Підбирає за зразком предмети чотирьох кольорів	
01-06	К-4	Підбирає пари переметів за кольором і відтінками (фломастер і ковпачки для 8 фломастерів)	
02-00	К-5	Сортує картинки із зображенням предметів за чотирма кольорами	
02-00	К-6	Може показати необхідний предмет за запитом: «Де ... [колір] [предмет]» (наприклад, «Де червона машина?»)	
02-00	К-7	<i>Знає шість кольорів. Називає колір предмета</i>	
02-06	К-8	Підбирає на прохання предмети чотирьох кольорів	
02-06	К-9	<i>Правильно називає чотири кольори (підбирати різні предмети однакового кольору - жовтий, синій, зелений, білий, чорний)</i>	
03-00	К-10	Може розкласти предмети або картки з їх зображенням за порядком від найсвітлішого до найтемнішого, доповнює упорядкований ряд предметів	

ВЕЛИЧИНА, ВИМІР

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
01-03	В-1	Розрізняє розміри. Дитина сортує предмети однакового розміру, наприклад, великі і маленькі круги за зразком	
01-03	В-2	Може показати необхідний предмет за запитом "Де великий круг? Де маленький?"	
02-00	В-3	Зіставляє предмети за довжиною. Сортує предмети однакової довжини, наприклад, довгі та короткі стрічки, палички за зразком	
02-00	В-4	Може показати необхідний предмет за запитом «Де довга стрічка? Де коротка?»	
02-00	В-5	Зіставляє предмети за шириною. «Де широка стрічка? Де вузька?»	
02-00	В-6	Зіставляє предмети за трьома розмірами довжиною. Сортує предмети по різних контейнерах на «великий», «середній», «маленький» (за зразком)	
02-06	В-7	Орієнтується у трьох величинах з різницею у 3 см. Може показати необхідний предмет за запитом: «Де маленька, де велика, де середня фігура»	
02-06	В-8	Зіставляє предмети за висотою. Може показати необхідний предмет за запитом «Де високий будинок? Де низький?» »	
02-06	В-9	Може показати необхідний предмет за запитом "Яка смужка паперу довша?»	
02-06	В-10	Розкладає предмети і картинки у порядку зростання ознаки, доповнює упорядкований ряд предметів	
03-00	В-11	Порівнює предмети за розміром.	
03-00	В-12	Розкладає предмети і картинки у порядку спадання, доповнює упорядкований ряд предметів	
03-00	В-13	<i>Називає ознаки розміру, порівнюючи предмети (великий, маленький,</i>	

		<i>високий, низький, широкий, вузький)</i>	
04-00	B-14	<i>Знає деякі грошові одиниці</i>	
04-00	B-15	<i>Знає деякі одиниці довжини</i>	
04-00	B-16	<i>Дитина пояснює, що таке метр</i>	
04-00	B-17	<i>Дитина пояснює, що таке кілограм</i>	
05-00	B-18	<i>Знає співвідношення одиниці довжини</i>	

ЧАСТИНА-ЦІЛЕ

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
01-00	Ц-1	Розуміє поняття "цілий"	
01-06	Ц-2	З'єднує половинки фігури, щоб отримати цілу	
01-06	Ц-3	Складає картинку з трьох частин	
02-00	Ц-4	Складає картинку з чотирьох частин	
02-06	Ц-5	Складає картинку з шести частин	

ЧАСОВІ УЯВЛЕННЯ

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
02-06	Ч-1	<i>Дитина правильно відповідає на запитання "Ти коли лягаєш спати - вранці чи ввечері?"</i>	
02-06	Ч-1	<i>Знає, може назвати всі пори року</i>	
03-00	Ч-1	<i>Дає правильну відповідь на запитання "Яка зараз пора року?", "В яку пору року буває сніг?"</i>	
03-00	Ч-1	<i>Продовжує речення: "Ми лягаємо спати ввечері, а прокидаємося..."</i>	
03-06	Ч-1	<i>Знає назви днів тижня</i>	
03-06	Ч-1	<i>Дитина орієнтується у поняттях "вчора", "завтра", "сьогодні".</i>	
04-00	Ч-1	<i>Знає назви місяців пір року (зимові, літні...)</i>	
04-00	Ч-1	<i>Знає, яка пора року буває після названої, яка була перед нею.</i>	
04-00	Ч-1	<i>Знає, який день тижня йде за яким, передує якому</i>	
04-00	Ч-1	<i>Дитина орієнтується у показах годинника</i>	
04-00	Ч-1	<i>Відповідає на запитання "Який день тижня буде раніше - середа чи п'ятниця? "Вчора була середа, що буде завтра?"</i>	

ПРОСТОРОВІ ВІДНОШЕННЯ

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
02-00	П-1	Розуміє смисл деяких прийменників (поклади в., на.. под...)	
02-06	П-2	Дитина знає, де ліва де права рука, нога, око, вухо	
02-06	П-3	Орієнтується у просторі, виконуючи інструкції з предметами з використанням прийменників "над", "під", "за", "перед", "між" (поклади...)	
03-00	П-4	Знає значення прийменників "над", "під", "за", "перед", "між". Виконує команди з розстановкою предметів.	
03-06	П-5	<i>Дитина може назвати, які предмети розташовані зліва і справа відносно неї.</i>	
04-00	П-6	<i>Дитина може назвати, які предмети знаходяться справа-зліва від намальованого на картинці</i>	

Підрозділ «Елементарні математичні уявлення» містить наступні завдання і дії:

Вік	Код	Зміст завдання	+/-
01-06	М-1	Розуміє поняття "один" і "багато" (вибирає не одну цукерку, а багато).	
01-06	М-2	Зіставляє поняття "один" і "багато": сортує за зразком)	
01-06	М-3	Розуміє, що "один" - менше, ніж "багато".	
02-00	М-4	<i>Відповідає на запитання "Скільки у тебе вух" та ін.</i>	
02-00	М-5	Знаходить взаємно однозначні відповідності між множинами (порівняння множин накладанням і прикладанням)	
02-00	М-6	<i>Відповідає на запитання "Скільки ніг у собаки"</i>	
02-00	М-7	Розуміє поняття "більше" і "менше" через порівняння множин	
02-06	М-8	<i>Рахує предмети у межах п'яти, доторкується пальчиком до предметів</i>	
02-06	М-9	<i>Рахує предмети на картинці або у книжці</i>	
02-06	М-10	<i>Рахує пальці на руці</i>	
03-00	М-11	Співвідносить кількість і число	
03-00	М-12	Називає числа у прямому порядку	
03-06	М-13	Співвідносить число і цифру	
03-06	М-14	Розкладає ряд цифр у правильному порядку (відтворення і доповнення числового ряду)	
03-06	М-15	Уміє рахувати у зворотному порядку	
03-06	М-16	<i>Розуміє смисл дій додавання і віднімання (У кошику було 3 яблука, поклали ще 1 яблуко. Стало більше чи менше?)</i>	
03-06	М-17	Може розв'язати елементарну задачу в межах 10	
03-06	М-18	<i>Може назвати наступне і попереднє число</i>	
04-06	М-19	<i>Може правильно називати порядкові числівники</i>	
05-00	М-20	<i>Знає склад чисел у межах 5</i>	
06-00	М-21	<i>Рахує предмети групами</i>	
06-00	М-22	<i>Знає склад чисел у межах 10</i>	

Для того, щоб створити індивідуальну програму для дитини з особливими освітніми потребами, а також підібрати матеріал для занять з нею в умовах інклюзивного навчання, мультидисциплінарна команда (вихователі, психолог, логопед, методист, корекційний педагог, батьки) виявляє, які завдання дитина може виконувати самостійно, а на яких завданнях дитина відчуває утруднення і потребує допомоги дорослих.

Ті завдання, для яких дитині потрібна допомога – і є у зоні найближчого розвитку, і лягають в основу індивідуальної програми розвитку для дитини. Завдання, які дитина не може виконати навіть з допомогою, незважаючи на те, що вони є у програмі для певного віку (не розуміє, що саме потрібно робити, їй не по силах здійснити необхідні розумові дії) його можна ставити у далеку перспективу розвитку.

Якщо дитина не може виконати якесь завдання – можна розбивати його на підзавдання і формувати їх виконання поступово.

Приклад. Індивідуальна програма для Антона А. надавалася на період до півроку, завдання – орієнтовні, оскільки, враховуючи те, що кожне завдання формує елементарні дії, їх можна комбінувати і складати заняття, ніби з «конструктора» запропонованих завдань, які напевне є доступними для дитини, причому не занадто легкі, щоб дитина могла формувати математичні уявлення в зоні найближчого розвитку, за допомогою дорослого. Завдання є доступними не тільки для вихователя, але і для асистента вихователя, а також для батьків, які долучаються до процесу корекції.

Діапазони значень як ознаки відносних рівнів розвитку: менше - 0,65 - значне відставання; від - 0,65 до - 0,30 - незначне відставання; від - 0,29 до 0,41 - норма (діапазон природної нерівномірності розвитку); 0,42 і вище - випередження. У дужках - значення з низькою достовірністю (отримані на передикції і повторенні в вузького вікового діапазону).

Потрібно сказати, що за допомогою ПМК можна відслідковувати також і ефективність навчання дитини за індивідуальною програмою. У випадку дуже зручно порівнювати значення параметрів у вигляді діаграм, які створюються в ПМК під час діагностичного етапу. Через рік знову провівши діагностику дитини, можна бачити, наскільки поліпшилися результати. Причому ПМК видає результати нового обстеження вже з урахуванням унормованого середнього популяції в новому відстежуваному, тобто через півроку актуальний рівень розвитку дитини буде порівнюватися з даними пересічних дітей саме цього віку.

В нашому прикладі Антон А. під час першого обстеження показав значне відставання в розвитку майже з усіх параметрів. Після проведеного навчання за запропонованою індивідуальною програмою, за якою працювали вихователь і батьки, Антон майже з усіх параметрів показав значне поліпшення розвитку.

Однак є один підпараметр, «Сприймання», в якому числове значення рівня розвитку знизилося. Це може говорити не стільки про те, що навчання за індивідуальною програмою було не ретельним, скільки про те, що за ці півроку

Параметри	№ і дата обстеження, вік на момент опитування => 6 р. 3 міс. 6 р. 8 міс.	
	6 р. 3 міс.	6 р. 8 міс.
MV. Зорово-моторна координація.	-0.72	-0.28
MS. Тонка моторна координація.	-0.81	-0.12
IP. Сприймання.	(-0.49)	-0.77
IM. Математичні уявлення.	-0.76	-0.46
IY. Розуміння просторових стосунків.	(-0.45)	(0.08)
II. Мислення.	-0.72	-0.28
IV. Вербальне мислення.	-0.65	-0.23
IN. Невербальне мислення.	-0.81	-0.44
IS. Розуміння відношення "частина - ціле".	-0.83	-0.68

IL. Розуміння відношення "загальне - часткове".

IO. Мислення "загальне - часткове".

IR. Память

нормативна група його однолітків також підросла, і рівень розвитку сприймання теж підвищився. Таким чином, дані динаміки розвитку Антона А. показують, що в наступні півроку необхідно приділити спеціальну увагу розвитку сприймання, низький розвиток якого може гальмувати розвиток всіх інших підпараметрів. ПМК надалі врахує негативні відповіді на певні запитання етапу діагностики і запропонує завдання для корекції.

Таким чином, використання ПМК в навчанні дитини з особливими освітніми потребами дає можливість не тільки проаналізувати актуальний рівень розвитку передумов вивчення тих чи інших предметів, але й створити індивідуальну програму з цього предмета, а також перевірити ефективність навчання дитини за цією програмою.

Створення та уточнення програми формування навичок Форми

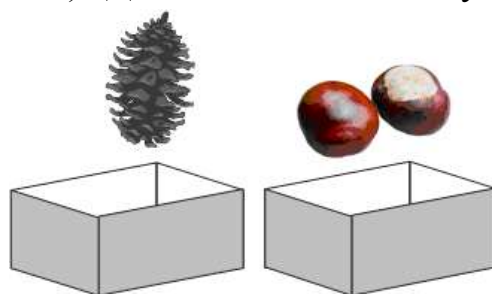
Приклад: потрібно скласти програму для дитини 2 років. За програмою для цього віку дитині можна запропонувати завдання Ф-5 (Розрізняє за формою предмети, зображені на площині (вибирає серед усіх картинок за зразком схожі на трикутники, круги, квадрати)). Проте під час заняття виявляється, що дитина його не виконує. Зменшуємо вимоги до дитини і пропонуємо завдання Ф-2, пропонуючи відсортувати об'ємні предмети за формою кубики і кульки.

Потрібно сказати, що геометричні форми – не найперші завдання у житті дитини, де потрібно розрізняти предмети за їх обрисами, виглядом, на дотик. Перші три роки життя дитини – це вік сенсорного пізнання світу, і діти навчаються розрізняти предмети взагалі, їх назви та ознаки. Проте невербальні діти, у яких є проблеми з розумінням зверненого мовлення, можуть мати труднощі з виконанням елементарних завдань на розрізнення предметів.

Таким чином, потрібно перевірити, чи може дитина взагалі розрізняти об'ємні предмети (Ф-1, сортування контрастних предметів: шишок і каштанів).

Якщо не може і це завдання виконати – **потрібно навчити сортувати.**

Під час навчання сортування предметів потрібні 2 контейнери і об'ємні предмети контрастної форми (каштани і шишки). Даємо дитині підставу для сортування: говоримо і показуємо одночасно: «Сюди – каштан (кладемо каштан у контейнер), сюди – шишку (кладемо шишку в інший контейнер). Пропонуємо дитині наступний предмет: «А цей куди?»

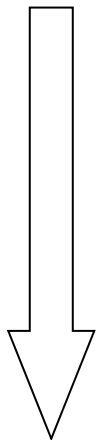
Не потрібно називати предмет, коли пред'являємо дитині для сортування. Розрізнення об'ємних предметів – це робота зорового аналізу.

Проте, якщо дитина ще погано розуміє мовлення, то називання предмету під час розрізнення і сортування – допомагає дитині оволодіти пасивним словником.

Для дитини зі слабким зором потрібно дати торкнутися предметів ще на етапі постановки задачі, а також потім – під час пред'явлення кожного

предмету для сортування. Для контролю правильності виконання у дитини зі зниженим зором також потрібно включати дотик.

Якщо дитина не виконує завдання сама необхідно надати допомогу (у порядку зменшення допомоги):

- показати потрібний контейнер вказівним пальцем (перевіряємо, чи слідує дитина вказівному жесту, якщо ні – записуємо і цю дію у програму);
- торкнутися плеча тієї руки, зі сторони якої знаходиться потрібний контейнер;
- штовхнути лікоть руки у сторону, де стоїть потрібний контейнер;
- взяти руку за кисть і штовхнути її у сторону, де стоїть потрібний контейнер;
- надати максимальну допомогу – виконати сортування «руками дитини»

Таким чином, ми перевіряємо, чи виконує дитина завдання самостійно, чи з допомогою, який саме ступінь допомоги потрібний дитині. Кожного разу при виконанні завдання перевіряємо, чи ЗАРАЗ дитині можна зменшити міру допомоги?

Надалі завдання з сортування ускладнюється тим, що урізноманітнюються об'єкти для сортування, ускладнюється їх форма:

- сортування предметів
- сортування картинок- зображень предметів, вирізаних за контуром картинки
- сортування схожих предметів (усі свинки – в один контейнер, усі корови – в інший).

Складніше завдання – це «**Парочки**». Як і в сортуванні, дитині потрібно співвідносити однакові або схожі предмети. Проте підстав для сортування – стає більше.

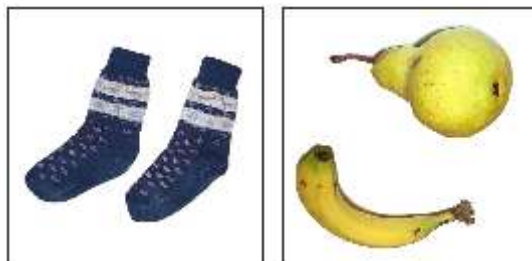
- завдання «парочки» - це сортування за більшою кількістю підстав: однакові картинки мають бути в парі.
- Як варіант - сортування предметів та картинок з їх зображенням (в один контейнер – предмети і фото)
- лото: накладання карток на ідентичні зображення на ігровому полі

Завдання «**Сканування**» - це пошук потрібних предметів або картинок на робочому місці. Це своєрідний різновид завдання «Лото», проте розташування карток такому разі – кожен раз може бути різним, це ускладнює роботу для дитини.

Для невербальної дитини, дитини, яка не розуміє звернене мовлення, це завдання дається невербальним чином: педагог на окремому аркуші **ПОКАЗУЄ** картинку, яку потрібно знайти серед інших.

Однакові – різні предмети

Додатковим завданням під час сортування предметів і картинок у контейнери є розрізнення «однакових» предметів і «різних». Якщо дитина не може розрізнити ці поняття, необхідно тренувати дитину сортувати картки із зображеннями пар однакових і різних предметів (однакові – у перший контейнер, різні – у другий).

Знайди такий самий

Іншим завданням є вказування дитини на предмет, такий самий, як на зразку, який знаходиться на столі серед інших. Педагог показує предмет дитині і просить: «Знайди такий самий». Дитина здійснює візуальне «сканування» карток або предметів на столі перед собою і знаходить такий самий предмет або картинку. В залежності від поставленої задачі – показує його або дає педагогу.

Збільшення ускладнення цього завдання здійснюється в такому напрямку:

- педагог показує предмет, дитина шукає предмет
- педагог показує картинку, дитина шукає предмет

- педагог показує картинку, дитина шукає картинку.
- педагог показує предмет, дитина шукає картинку

Після цього дитина може перейти до сортування простих об'ємних форм (куля, куб, циліндр, конус) або плоских форм на зображеннях предметів (квадрат, круг, трикутник).

Ускладненням цього завдання є привнесення «шумових» зображень і предметів між тими, які дитина має вибирати, наприклад, потрібно відсортувати трикутники від карток з квадратами, кругами і трикутниками.

Потрібно зауважити, що є діти, які без труднощів оперують геометричними фігурами, проте не можуть виконати завдання з предметами і картинками (розрізнення, знаходження серед інших, зіставлення). Тому під час тестування здатності дитини до виконання завдань з геометричними формами потрібно перевірити, чи розрізняє дитина зображення предметів, чи може робити операції з картками з їх зображенням.

Кольори

Приклад: потрібно скласти програму для дитини 3 років. За програмою для цього віку дитині можна запропонувати завдання К-10 (Може розкласти предмети або картки з їх зображенням за порядком від найсвітлішого до найтемнішого, доповнює упорядкований ряд предметів). Проте під час заняття виявляється, що дитина його не виконує. Зменшуємо вимоги до дитини і пропонуємо легші завдання.

Виявляємо, що дитина ще не може розрізнити два контрастні кольори (наприклад, синій і червоний) і відсортувати предмети цих кольорів.

Для навчання розрізняти кольори використовують:

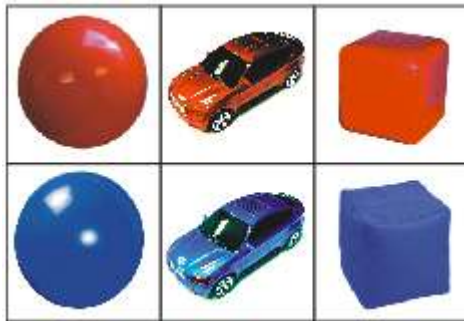
- сортування однакових предметів різних кольорів, наприклад, машинки синього і червоного кольорів

- сортування різних предметів двох кольорів (сині кульки, машинки і кубики і червоні кульки, машинки і кубики)

- сортування картинок з предметами за кольорами. Іноді у деяких дітей це складає певні труднощі

- «Парочки» з картинками із зображенням різних предметів двох кольорів

Ускладненням цього завдання є привнесення «шумових» зображень і предметів між тими, які дитина має вибрати. Наприклад, потрібно відсортувати червоні предмети від зелених і жовтих.

У подальшому удосконалення уміння розрізняти кольори (автоматизація навички) може йти у такому напрямку:

- у два контейнера розкладають зелені і червоні круги, предмети даються по одному, у контейнерах розміщено підставу для сортування.

- у два контейнера розкладають зелені і червоні квадрати і круги, предмети даються по одному.

- у два контейнера розкладають зелені і червоні круги, предмети розташовані перед дитиною на столі.

- у три контейнера розкладають зелені, жовті і червоні круги

- у три контейнера розкладають зелені, жовті і червоні круги і квадрати

- у два контейнери розкладають: 1- зелені і 2 - різноколірні круги (сині, жовті)

Величини

За програмою для віку 2 років дитині можна запропонувати завдання

В-2, В-3 (розрізнення понять великий-маленький, довгий-короткий). Проте під час заняття виявляється, що дитина його не виконує. Зменшуємо вимоги до дитини і пропонуємо завдання Ф-2, пропонуючи відсортувати об'ємні предмети за формою кубики і кульки.

У такому разі потрібно перевірити, чи може дитина взагалі розрізняти об'ємні предмети (Ф-1, сортування контрастних предметів: шишок і каштанів). Якщо не може і це завдання виконати – **потрібно навчити сортувати**.

Під час перевірки навичок виявлено, що дитина не розрізняє розміри, не показує, де великий круг, де маленький (В-1).

Сортування об'ємних предметів

Для формування навички спочатку звертаємося до перевірки, чи може сортувати великі і маленькі об'ємні предмети, наприклад, квасоля велика і маленька. Крім сортування, робота з квасолею тренує пінцетний захват. Однак, при роботі з квасолею, як і іншими дрібними предметами, необхідно дотримуватися правил безпеки: дитина має це робити під наглядом дорослого.

Після того, як дитина зможе сортувати предмети, вона може навчитися сортувати і *картинки з предметами*.

Збільшення ускладнення цього завдання здійснюється в такому напрямку:

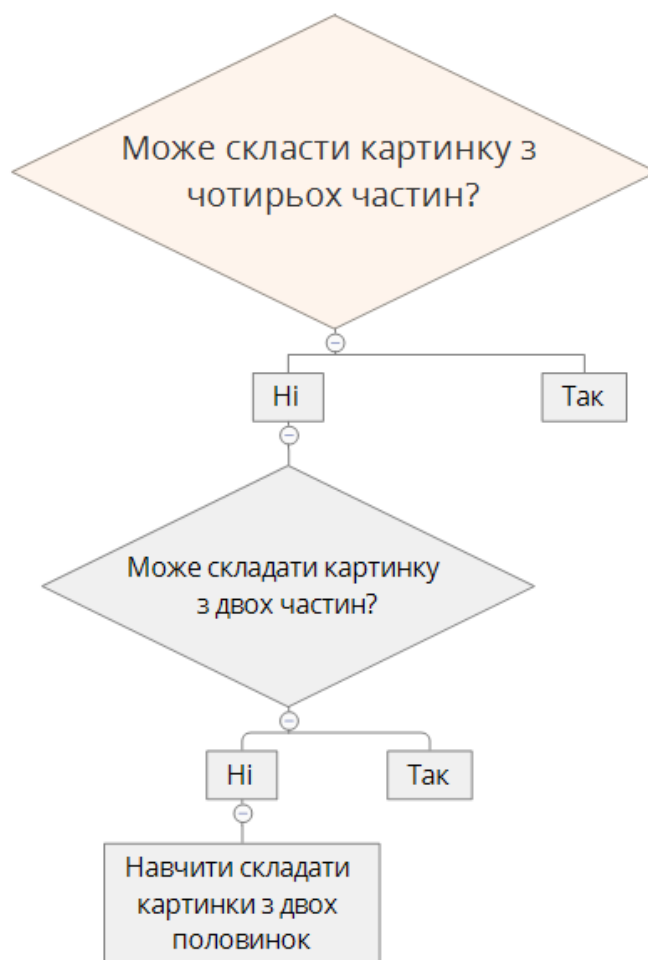
- сортування у два контейнери маленьких і великих однакових предметів, підстава для сортування - у контейнерах
- сортування у два контейнери карток із зображенням маленьких і великих предметів
- сортування у три контейнери маленьких, великих і середніх предметів або карток з однаковими предметами
- створення і доповнення ряду однакових предметів за розміром

Частина-ціле

Приклад: потрібно скласти програму для дитини 2 років. За програмою для цього віку дитина здатна складати картинку з 4-6 частин. Проте під час діагностики виявляється що дитина не розрізняє поняття «ціле» і «частина».

У такому разі планувати як завдання найближчого часу – Ц-2, тобто з'єднання половинок фігур, щоб отримати цілу.

Для навчання дитини з'єднувати половинки картинку у цілу картинку використовуємо прийом:

1. Показати дитині цілу картинку, створену з половинок.
2. Показати, як роз'єднуються половинки: «Ой, поламалося!»
3. Попросити з'єднати частинки: «Давай зберемо разом!»

Якщо дитина не виконує це завдання, потрібно надавати дозовану допомогу (мірою зменшення допомоги):

- Показати, як з'єднати (моделювання)
- Взяти руки дитини і допомогти з'єднати (фізична допомога)

Під час перевірки розуміння поняття «цілий» (Ц-1) перед дитиною на столі розміщують ціла фігура і її частина (картинки з їх зображенням), а дитину просять показати на цілу фігуру.

Формування поняття цілий відбувається під час відтворення «цільності» предмета або зображення (Ц-2).

Наприклад, перед дитиною лежить предмет (картинка), зібрана з двох частин (половинок). Потім педагог розсовує половинка: «Ой, поламалася!». Дитина збирає половинки в цілу фігуру або зображення.

Часові уявлення

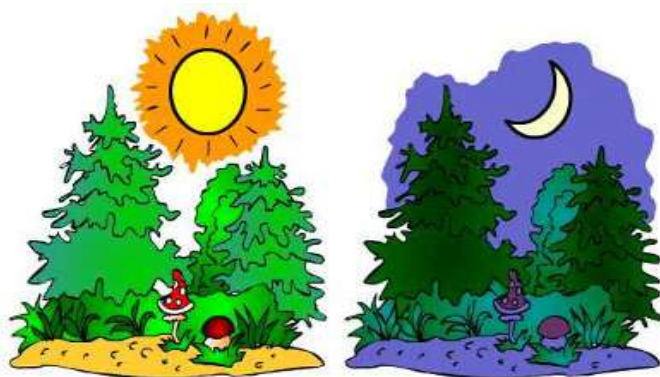
Якщо дитина неправильно відповідає на запитання «Ти коли лягаєш спати - вранці чи ввечері?» (Ч-1), або не відповідає на це запитання, то формування цих часових категорій (ранок і вечір) можуть формуватися педагогом і батьками одночасно, і побутовій та навчальній діяльності. Кожен день потрібно звертати увагу дитини на те, що вранці – світло, ввечері – темнішає.

Проте якщо дитині і це зрозуміти важко, то потрібно вводити розрізнення ще більш контрастних часових проміжків – день і ніч.

Можливо, для деяких дітей буде потрібно розрізнення понять «день» і «ніч». Це можна робити за допомогою сортування картинок із відповідними зображеннями.

Більшість завдань з підпрограми «Часові уявлення» виконуються за допомогою мовлення. Якщо дитина

невербальна, то формування часових уявлень і перевірка їх засвоєння може відбуватися за допомогою картинок в книжках.

Просторові відношення

Насправді відчуття себе дитиною, схема тіла – базові нейропсихологічні поняття, несформованість яких призводить до того, що дитина погано орієнтується у просторі. Тож заняття за цією підпрограмою мають відбуватися разом з лікувальною фізкультурою, щоб дитина навчилася правильно відчувати власне тіло, через рухи сформувані схему тіла і відчуття тіла у просторі.

Якщо дитина не розуміє смисл деяких прийменників (поклади в., на., під., П-1), потрібно проводити з дитиною вправи на розрізнення прийменників. У дітей зі звичайним розвитком формування цих понять відбувається у повсякденному житті. Проте діти із особливими освітніми потребами потребують допомоги у засвоєнні просторових відношень.

Перед тим, як навчати виконувати завдання «поклади...», використовуючи прийменники, можна почати із завдання «візьми...». В якісь ємності можна покласти цікаві для дитини предмети і просити пошукати «на дивані», «під столом», «на підвіконні», «поруч з столом», «під ліжком». Наявність мотиваційних предметів допомагає дитині виконати завдання.

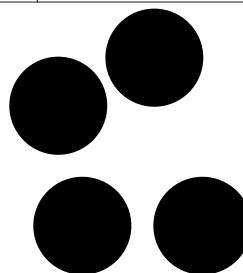
Кількісні поняття

Для прикладу модифікації навчальної програми з цього розділу візьмемо приклад: дитина не зіставляє поняття «один» і «багато» (М-1). В такому разі Індивідуальна програма буде містити формування понять «один» і «багато», їх порівняння, зіставлення, формування розуміння, що один – менше, ніж багато, а багато – більше, ніж один (М-2, М-3). Це формується не тільки на заняттях, але і під час режимних моментів, у домашніх умовах (завдання додому для виконання разом з батьками).

Формування понять «один» і «багато» також можуть включати поділ на елементарні дії, які дитина навчається здійснювати: сортувати (розрізняти один предмет і багато предметів), вказувати (або давати) на певну картку (покажи один предмет), давати педагогу один предмет, складати групи предметів (один і багато)

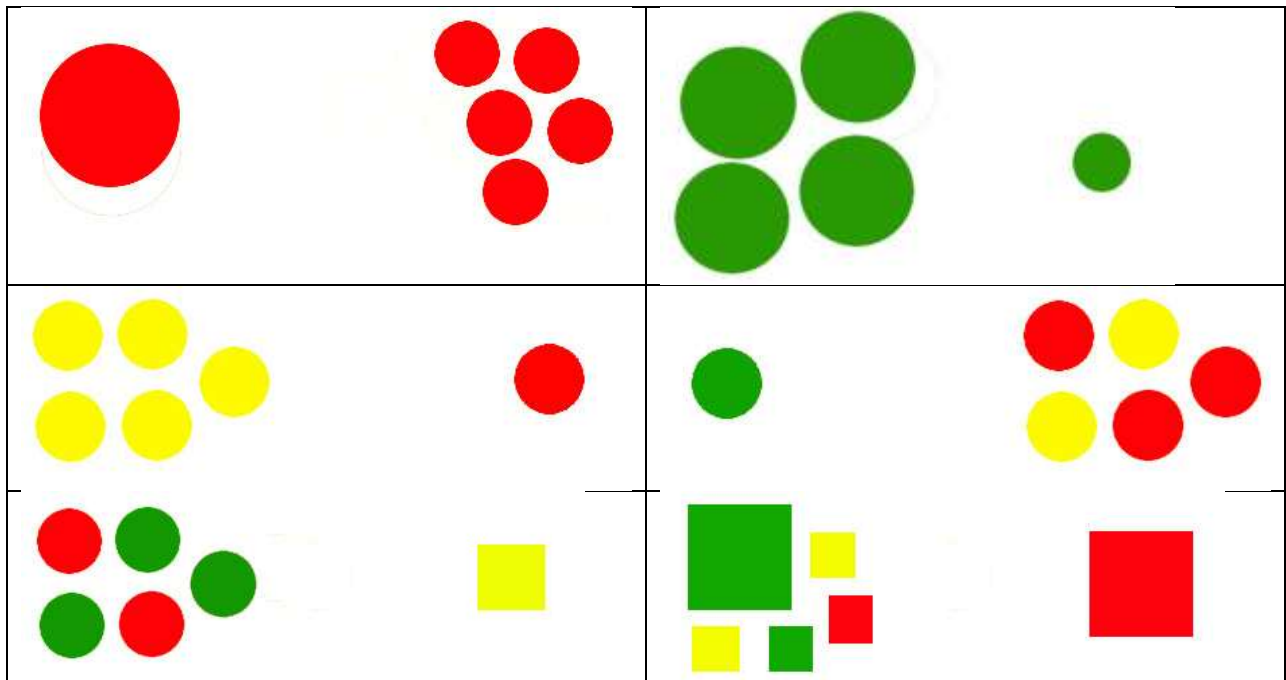
СОРТУВАННЯ.

Дидактичний матеріал – картки із зображеннями відповідно одного і кількох **однакових** предметів у два контейнери: «один предмет» і «багато предметів».

Ускладнення завдання. Порівняння фігур, які відрізняються розміром або кольором. Це завдання програми передбачає підготовку дидактичного матеріалу – карток із зображенням предметів. Завдання – сортувати картки у контейнери «один» і «багато». Це формує у дитини уявлення про те, що форма, величина або колір не впливають на зміну кількості предметів.

ВКАЗУВАННЯ І ПЕРЕДАЧА

Використовуючи цей же дидактичний матеріал можна організувати виконання завдань групи «вказування і передача». Так, показуючи дві або кілька карток, педагог пропонує дитині вказати, правильне вказування на картку при виборі з двох у відповідь на запитання «Де ОДНЕ яблуко?» «Покажи, де один круг, де багато».

Виконання завдання при виборі з кількох карток «Дай одне яблуко». Для виконання цього завдання дитина має розуміти звернене мовлення.

На зразок цієї гри можна провести гру з великими предметами або іграшками, розставляючи їх в різних місцях кімнати. Наприклад, покладіть на ліжко кілька ляльок, а за стіл посадіть одну, запитайте: «Де більше ляльок: за столом або в ліжку»? Візьміть в руки одну машинку, запитайте: «Менше машин в твоєму куточку чи у мене в руках»?

Ігри для засвоєння понять

СКІЛЬКИ?

Відповідь на запитання «Скільки яблук намальовано?»

«Вгадай, в якій руці більше родзинок». Дорослий в одну долоню ховає одну родзинку, в іншу – декілька родзинок. Дитина показує, в якій долоні, на її думку, більше, а в якій менше родзинок. Потім дорослий розкриває долоню і разом з дитиною порівнює кількість родзинок. Необхідно кожного разу міняти кількість родзинок в правій і лівій руці. Питання задаються в двох варіантах: «Де більше родзинок?», «У якій руці менше родзинок»? Замість родзинок можна використати будь-які дрібні предмети (горішки, цукерочки).

УТВОРЕННЯ ГРУП

Такі завдання даються під час режимних моментів: подати один листочок, набрати багато камінчиків, побудувати один будинок, посадити навколо будинку багато дерев і так далі.

Якщо під час навчання навички М-1 педагог помічає, що у дитини не сформований вказівний жест, то це також враховується у програмі. Якщо дитина не може розрізнити картки, де зображені різні предмети – це враховується у програмі, і перед формуванням навички М-1 перевіряється і формуються навички розрізнення і вибору предметів на картинках, за назвою.

Якщо дитина є невербальною, тобто не може користуватися мовленням, усі завдання даються тільки у невербальному вигляді (покажи, посортуй, дай).

Якщо в дитини сформоване розрізнення понять «один» і «багато», або, наприклад, дитина замість того, щоб сказати, де багато, перераховує предмети (що означає, що дитина обов'язково розрізняє ці поняття, і знаходиться на вищому етапі розвитку розуміння кількісних відношень), то програма пропонує інші завдання, зокрема, ігри для засвоєння порівняння кількості предметів **способом накладання або прикладання.**

Дидактичні ігри з математики для дошкільників

Один і багато

На прогулянці, під час ігор вдома і на вулиці можна грати в такі «математичні» гри:

- Покладіть на стіл шість-вісім предметів (овочі, фрукти, столові прилади, іграшки; на вулиці - камінчики, палички та ін.) Запитайте у дитини: «Скільки тут (наприклад) ложок?» Найбільш проста відповідь малюка - «багато». Якщо не зможе відповісти відразу - допоможіть йому і підкажіть наступним питанням-вибором: «Тут у нас одна ложка або багато ложок?» Потім запропонуйте дитині брати ложки «по одній». Беріть їх по черзі (тобто спочатку дитина бере одну ложку, а потім йому потрібно почекати, поки мама візьме одну ложку). Малюк повинен засвоїти, що якщо брати багато разів по одному предмету - вийде багато предметів. І ще - що врешті-решт на столі не залишиться жодної ложки.

- Покладіть в вазу кілька цукерок (яблук, печиво) - стільки ж, скільки, наприклад, у дитини ляльок (звіряток, машинок). Нехай дитина пригощає свої іграшки, беручи цукерки з вази по одній.

- Порівнювати потрібно різну кількість предметів, наприклад, один і три, один і чотири, один і п'ять. Так дитина зрозуміє, що слово «багато» позначає невизначену кількість. Під час прогулянки, розваги зверніть увагу дитини, що «багато» теж буває «різне». Багато дерев і багато машин, багато печиво та ін.

Математика, інтегрована з образотворчою діяльністю

Найбільш міцно дітям запам'ятовується те, що проходить через цікаву діяльність. Тому часто завдання з математики комбінуються з образотворчої діяльністю.

Попередньо підготуйте кілька вирізаних з кольорового паперу предметів (наприклад, яблучка). Краще підготовку робити без дитини, щоб йому було цікаво виконувати завдання.

Приготуйте також два аркуша картону і клеючий олівець, щоб наклеювати ваші предмети. А для того, щоб навчити дитину клеїти за допомогою олівця можна вирізати кілька листочків.

Покладіть на столі в різних місцях одне яблуко і багато яблук. І запитайте у дитини, де одне яблуко, де багато.

Скажіть: «Зараз ми зробимо цікаві картинки. Ось клеючий олівець, їм потрібно помазати листочок: ось так, а потім приклеїти - ось так. »

Запитайте, скільки яблук хоче наклеїти дитина. Звичайно ж, якщо дитина увійде у смак, то зможе наклеїти і багато яблук. Але якщо йому нецікавий цей процес (або якщо поки що не виходить), то нехай наклеює одне. За цей час ви зможете наклеїти інші.

Після того, як на одному аркуші картону у вас буде наклеєно одне яблуко, а на іншому - багато, запитайте, у малюка, де яблук більше. Так малюк засвоїть, що багато - більше, ніж один.

Завдання ускладнюється, коли малюк навчиться рахувати, і на картон потрібно буде наклеювати різну кількість предметів: один, два і т.д.

Ігри для порівняння кількості предметів: поняття «один» і «багато», «більше», «менше»

Запропонуйте дитині пограти в гру «Вгадай, в якій руці більше родзинок». Дорослий в одну долоню ховає одну родзинку, в іншу - кілька родзинок. Дитина показує, в якій долоні, на його думку, більше, а в якій менше родзинок. Потім дорослий розтискає долоню і разом з дитиною порівнює кількість родзинок. Необхідно кожен раз міняти кількість родзинок в правиці й лівиці. Питання задаються в двох варіантах: «Де більше родзинок?», «В якій руці менше родзинок?» Замість родзинок можна використовувати будь-які дрібні предмети (горішки, цукерки).

За типом цієї гри можна провести гру з великими, предметами або іграшками, розставляючи їх в різних місцях кімнати. Наприклад: «Де більше ляльок: за столом або в ліжку?», «Менше машин в твоєму куточку або у мене в руках?» Повправлятися дитини в освіті різних груп предметів (багато і один). Зробити це можна і під час прогулянки: подати один листочок, набрати багато камінчиків, побудувати один будинок, посадити навколо будинку багато дерев і т.д.

Викладати ряд з предметів

Спочатку покладіть перед дитиною смужку з яскравого кольорового картону і покажіть, як на цю смужку треба покласти предмети (цукерки, горіхи, квасолю, монетки, листочки). Скажіть: «Дивись, беремо один горішок, кладемо його сюди, беремо ще один горішок, кладемо його поруч, за цим»

Вивчайте розташовувати ряд зліва направо.

Коли дитина навчиться розташовувати ряд, можна обійтися і без смужки картону, на який раніше викладалися предмети, наприклад, скажіть дитині, що тепер будете викладати ряд прямо на столі.

Це вміння знадобиться для перерахунку предметів і порівнювання груп за кількістю.

Ігри для засвоєння поняття множини

Візьміть кілька дитячих іграшок. Попросіть дитину покласти всіх ляльок на диван, а все кубики - на підвіконня. Серед ляльок можуть виявитися різні: пластмасові, гумові, великі і маленькі. Попросіть, щоб дитина вибрав з ляльок все маленькі. Або з усіх кубиків - все червоні. Таким чином, дитина розуміє, що група предметів (множина) складається не тільки з однакових предметів, але там бувають і такі, які відрізняються від інших. Крім того, діти починають більш свідомо застосовувати поняття «все».

Гра ускладниться, якщо для сортування ви підберете кубики, які відрізняються за однією ознакою, наприклад, один червоний, а решта - сині. Тоді дитина може отримати додаткове завдання на порівняння: Скільки червоних кубиків? Один. А скільки синіх кубиків (можете показати: в цій групі)? Багато. А яких кубиків більше? Синіх, тому що багато - більше, ніж один.

Ігри для засвоєння порівняння кількості предметів способом накладення або прикладання

Для визначення рівності або нерівності двох груп предметів, використовується спосіб накладення, тобто в тих випадках, коли це можливо, накладають один предмет на інший. Прийом цей простий, але діти його засвоюють не відразу.

Тому необхідно вчити дитину користуватися даними прийомом у всіх випадках, коли потрібно відповісти на питання: «Чи вистачить?», «Чи порівну тут чи ні?», «Чого більше?»

Досить часто така необхідність виникає під час гри. Ляльки будуть дивитися кіно. Чи вистачить іграшкових стільців, щоб посадити ляльок? Кожен солдатик поведе свою машину. Залишаться зайві машини чи ні? Ось приблизні завдання, які допоможуть засвоїти малюкові прийом накладення:

- Постав тарілки для всіх своїх звірів. Поклади одну цукерку Мишкові, одну зайчику, одну лисицю, одну білочку. За скільки цукерок у кожного? (По одній). Скільки цукерок у тебе залишилося? (Багато.)

- Зав'яжемо всім лялькам бантики. Чи вистачить всім? Ця стрічка ляльці Наташі, ця стрічка - ляльці Тані. Ця - ляльці Марині. Залишилася лялька Зоя. Скільки ще потрібно стрічок? (Одна.) Скільки стрічок у нас залишилося? (Жодної.) Більше ляльок або стрічок? (Скільки стрічок, стільки і ляльок. Скільки ляльок, стільки і стрічок.)

Перший час відповідь на питання типу "Більше стрічок або ляльок?" дає дорослий, поступово вчить і малюка відповідати так само.

Якщо неможливо накласти один предмет на інший для порівняння їх кількості - використовується прийом додатки - просто наближають один предмет до іншого.

Згодом спосіб порівняння груп предметів ускладнюється: дитина вже не потребує того, щоб накладати предмет один на інший, а порівнює навіть уявні предмети або людей. Розставляючи тарілки для вечері, попросіть дитину перевірити, чи всім вистачить тарілок. Чи не перераховуючи членів сім'ї і гостей, малюк використовує перерахування людей (навіть якщо їх немає в

кімнаті) і кожному поставити тарілку на стіл: «Мамі - тарілку, татові - тарілку, бабусі - тарілку, Маші - тарілку, мені - тарілку. Нікого не забули? Тарілка одна залишилася. Значить тарілок більше, ніж гостей. Одна тарілка зайва ». А біля кожної тарілки потрібно покласти прилади, шматочки хліба, цукерки. Приводів для порівняння груп предметів можна знайти багато.

Це завдання можна давати і дітям, які вже вміють рахувати: іноді пригодається вміння дитини порівнювати групи предметів без перерахунку. Зацікавте малюка: а спробуй порівняти без перерахунку!

Дидактичні ігри з комплектами фігур

Потрібно сказати, що робота щодо формування знань, умінь і навичок у підпрограмах «Форма», «Колір» і «Величина» може виконуватися з комбінованим матеріалом, оскільки у житті, не на заняттях, немає ізольованих предметів і явищ, і все взаємопов'язане.

Під час заняття з усіма дітьми у групі можна проводити дидактичні ігри, які формують уявлення, навички з цих підпрограм.

Тому для занять можна використовувати комплекти кольорових фігур різного розміру. Робота з такими комплектами також тренує можливості дітей змінювати підстави для сортування, розрізнення предметів за їх якостями. Це формує гнучкість мислення, послаблюючи ригідність мислення.

Геометричне лото

(Опис)

Для різних ігор при вивченні математичних понять, тренування уваги і пам'яті, розумових операцій можна зробити «домашню заготовку»: «Геометричне лото». З кольорового картону необхідно вирізати геометричні фігури різного кольору і розміру:

2-3 роки: квадрати і кола трьох кольорів: червоний, синій, зелений; маленькі і великі.

3-4 роки: квадрати, трикутники і кола шести кольорів: червоний, синій, зелений, жовтий, коричневий, чорний, білий; маленькі і великі.

4-6 років - квадрати, трикутники, кола, прямокутники десяти кольорів: червоний, рожевий, помаранчевий, синій, блакитний, зелений, жовтий, коричневий, чорний, білий; маленькі і великі.

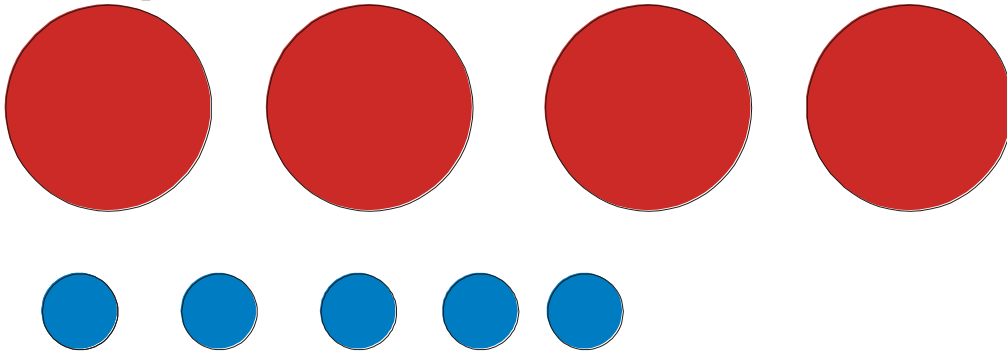
Гра з «Геометричним лото»

При вивченні понять «один» і «багато» спочатку потрібно порівнювати групи однакових предметів: один круг і багато кіл. Потім можна додавати ознаки, за якими складаються групи (див. Таблицю)

	Один	Багато
1. Однакові (круги)	Маленький	Великі і навпаки:
	Великий	Маленькі
2. Різного кольору	Червоний	Зелені і навпаки
	Синій	Червоні і навпаки
	Зелений	Червоні, сині
	Червоний	Сині, зелені
3. Різної форми	Круг	Квадрати і навпаки

4. Колір + форма	Синій круг	Зелені квадрати (додати фігури «для шуму»)
5. Колір + форма + розмір	Зелений великий круг	Сині великі і маленькі квадрати Червоні великі і маленькі квадрати

Часто при порівнянні груп діти плутають кількість предметів з їх розміром. Вони можуть сказати, наприклад, що на малюнку більше синіх гуртків, ніж червоних.

Навчитися порівнювати кількість предметів в групі, незалежно від розміру предметів в групі, їх просторового розташування та інших ознак можна, використовуючи прийоми накладання, додатки, з'єднання по парам.

Наприклад, у наведеному вище прикладі можна, попередньо вирізавши кружечки, попросити дитину докласти до кожного синьому кружечку по одному червоному і подивитися, яких кружечків виявиться більше (їм не вистачить пари, вони залишаться зайвими). А можна з'єднати кружечки парами, провівши між ними лінію олівцем.

Запитуйте дитини, як зробити, щоб кружечків стало порівну (прибрати червоний кружечок або покласти (намалювати) синій).

Використовуйте і інші аналогічні завдання, придумавши ігровий сюжет.

КОМПЛЕКТ ГЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР

Такий комплект допоможе дітям засвоїти як поняття кольору, форми, величини і кількості, так і поняття утворення множин, а також вдосконалелння операції зорового аналізу і порівняння. Для роботи потрібно вирізати з цупкого кольорового паперу набір фігур: прямокутник, круг, овал, трикутник шести кольорів: червоного, оранжевого, жовтого, блакитного, зеленого, фіолетового; двох розмірів: великі і маленькі (див. додаток).

1. ЗНАХОДЖЕННЯ ФІГУР (КВАДРАТИ)

Педагог роздає навмання по кілька (приблизно по 10–12) різних фігур з *комплекту геометричних фігур* (ККФ) так, щоб у кожної дитини були всі фігури всіх кольорів та обох розмірів. Педагог говорить: “З усіх фігур, які ви зараз бачите на своїх столах виберіть лише квадрати і покладіть їх на край столу”. Педагог показує квадрат та обводить його вказівкою або пальцем по периметру. Після того, як діти виконають це завдання, Педагог продовжує: “А тепер порахуйте, скільки у кожного з вас квадратів. У кого більше?”.

Таким же чином можна “збирати” інші фігури з комплекту (після повернення квадратів до решти фігур).

2. ЗНАХОДЖЕННЯ ФІГУР ПЕВНОГО КОЛЬОРУ (ЧЕРВОНІ)

Педагог роздає навмання по кілька різних фігур з комплекту геометричних фігур (КГФ) так, щоб у кожної дитини були всі фігури всіх кольорів та обох розмірів, пропонує дітям вибрати з них фігури червоного кольору. Після того, як ця частина завдання буде виконана, Педагог влаштовує змагання “У кого більше червоних фігур?”.

Таким же чином можна “збирати” фігури інших кольорів з комплекту (після повернення червоних фігур до решти карток).

3. ЗНАХОДЖЕННЯ ФІГУР ПЕВНОГО РОЗМІРУ (ВЕЛИКІ)

Педагог роздає навмання по кілька (приблизно по 10-12) різних фігур з КГФ і пропонує дітям вибрати з цієї множини тільки великі фігури. Після того, як ця частина завдання буде виконана, Педагог влаштовує змагання “У кого більше великих фігур?”.

Таким же чином можна “збирати” і всі маленькі фігури з комплекту (після повернення фігур більшого розміру до решти фігур).

4. ЗНАХОДЖЕННЯ ФІГУР З ПОЄДНАННЯМ ДВОХ (ТРЬОХ) ОЗНАК (ВЕЛИКІ ЧЕРВОНІ)

З усіх фігур із КГФ, які лежать на столах у дітей Педагог пропонує вибрати всі великі фігури, а потім з них – тільки червоні.

Ускладнити гру можна, пропонуючи дітям відшукати потрібні картки тільки очима, не торкаючись руками непотрібних карток.

Для наступних ігор потрібно підготувати **комплект комбінацій фігур (ККФ)**. 78 карток (див. додаток), наклеїти їх на цупкий папір. На картках зображено комбінації фігур: круг, квадрат, трикутник, квітка, зірочка. Сполучення фігур підібрано по 1, по 2 та по 3, є повторні картки, наприклад “круг і квадрат” та “квадрат і круг”. Якщо повернути одну з них на 180°, то отримаємо другу.

5. ЗНАХОДЖЕННЯ ФІГУР (ЗІРОЧКА)

Педагог роздає дітям по кілька карток із комплекту комбінацій фігур (ККФ). Після того, як кожна дитина отримала групу карток, Педагог говорить, показуючи на дошці або невеликому плакаті зірочку, обводячи її пальцем по периметру: “Діти! Знайдіть серед всіх своїх карток лише ті, на яких є ось така зірочка і покладіть ці картки на край столу. Побудуйте “паровозик”, на кожному вагончику якого намальовано цю фігуру”.

Після виконання учнями цієї частини завдання, Педагог продовжує: “А тепер порахуйте, скільки у кожного з вас “вагончиків” із зірочкою. У кого більше?”. Потім Педагог пропонує повернути картки до решти карток. Можна продовжувати “будувати” поїзд з іншими фігурами на вагончиках.

6. СОРТУВАННЯ ФІГУР

Педагог роздає дітям кілька карток (до 10) навмання, добре їх перемішавши, після цього він пропонує:

а) покласти картки з двома фігурами – праворуч, картки з трьома фігурами – ліворуч;

б) покласти картки із зірочкою – ліворуч, картки з кружечком – праворуч; коли хтось із дітей помітить, що є картки, на яких є і зірочка, і кружечок, то

Педагог пропонує складати такі картинки посередині. Решту карток діти збирають в руку. Підраховується кількість карток із кружечком, із зірочкою, із обома фігурами.

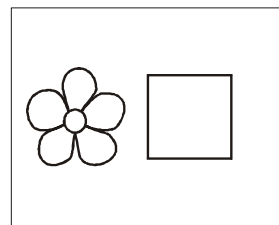
Якщо дітям важко сконцентруватись, і вони безладно беруть будь-які картки, Педагог говорить: «Допоможи собі пальчиком. Вказуй ним на картки і дивись на кожну картку, яку він показує. Вибирай з них потрібні».

7. ВІДТВОРЕННЯ РЯДУ

Педагог роздає дітям картинки з однією фігурою, малює на дошці або показує на плакатику ряд фігур. Діти повинні відшукати серед карток з однією фігурою у себе на столі такі самі фігури і викласти їх перед собою у тому ж порядку, як і на плакатику.

8. ЗНАХОДЖЕННЯ КОМБІНАЦІЙ ФІГУР ПО ДВІ (ЗА ВІЗУАЛЬНИМ ЗРАЗКОМ НА ПЛАКАТИКУ)

Педагог роздає дітям по 15-20 карток з набору ККФ (для цього потрібно мати не менше двох комплектів комбінацій фігур). Потім Педагог говорить, показуючи на дошці або невеликому плакаті групу фігур (квітку та квадрат), обводячи кожну з фігур пальцем: «Діти! Знайдіть серед всіх своїх карток лише ті, на яких є ось такі (квітка і трикутник) і покладіть ці картки на край столу. Будьте уважні, ці фігури потоваришували і «хочуть», щоб на вибраних картках вони були тільки разом». Після виконання учнями цієї частини завдання, Педагог говорить: «А тепер порахуйте, скільки у кожного з вас «вагончиків» із квіткою та трикутником. У кого більше?». Потім дітям пропонується повернути картки до решти карток. Можна продовжувати «будувати» поїзд з іншими фігурами на вагончиках.

Ігри для засвоєння понять «стільки ж», «порівну», «однаково».

Пограйте з дитиною в гру: потрібно стрибнути стільки ж раз, скільки ви хлопніть в долоні (скажете «ку-ку»). Ця гра, крім розвитку математичних уявлень, розвиває увагу. Намагайтеся, щоб кількість ударів (стрибків, тупання) не перевищувало трьох (більше дитині буде важко запам'ятати). Якщо і ця кількість повторень важко для дитини, то ускладнюйте гру поступово: спочатку один стрибок, потім два, потім три.

При одяганні запитайте у дитини: «Як ти думаєш, чи порівну петель або гудзиків?» Порівнявши їх кількість способом додатки, дитина відповідає: «Чи порівну» або «Однаково».

Є й інші ігри для того, щоб навчити дитину порівнювати групи предметів:

Попросіть дитину посадити ляльок на диван (солдатиків розташувати на килимі). Дайте малюкові кольорові кружечки (стільки ж, скільки і ляльок) і попросіть перевірити, чи всім лялькам (солдатикам) вистачить «повітряних кульок». Дитина кладе по одному кружку біля кожної ляльки. Коли буде покладено останній гурток, підведіть підсумок: «У всіх ляльок є по одній кульці. Скільки ляльок - стільки і кульок. Їх порівну. ».

Ігри для засвоєння понять «порівняти», «більше», «менше».

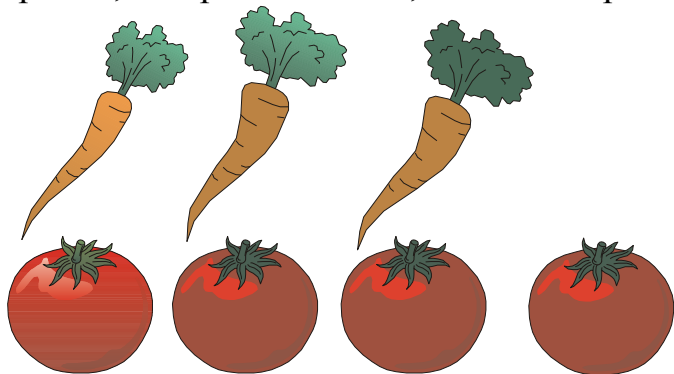

Найчастіше групи предметів при порівнянні нерівні. Попросіть порівняти кількість петель на татовій сорочці: там є гудзики на кишеньці, а петель немає. Значить, гудзиків більше. Так само порівнюються на кухні чашки і чайники, тарілки і вилки, шнурки і дірочки для шнурків. Більше кишень на пальто або на плаття? Менше комірців або кишень?

Коли ви готуєте обід, попросіть дитину допомогти вам дізнатися, чи порівну огірків і помідорів, морквин і цибулин. Причому і та і інша група овочів повинна лежати «купкою». Бажано спочатку, щоб групи відрізнялися не більше, ніж на один предмет.

Покажіть дитині, що розташовувати овочі для рахунку потрібно рівно в ряд, суворо один під іншим, залишати однакові проміжки («віконечка»).

Спочатку дітям необхідно промовляти свої дії, а якщо це не виходить - допоможіть дитині: «Ось ми поклали одну морквину, ще одну морквину, ще одну морквину. Тепер внизу один помідор під морквою, ще один помідор під морквою, ще один помідор під морквою. І ще один помідор залишився. Значить, помідорів - стільки ж, скільки морквин, і ще один. Помідорів більше, ніж морквин, а морквин менше, ніж помідорів.»

Ігри з роздатковим матеріалом («персона» і «предмет»)

Виріжте зайчиків і морквини, наклейте їх на щільний папір. Починайте грати з двома - трьома парами картинок, поступово збільшуючи їх кількість.

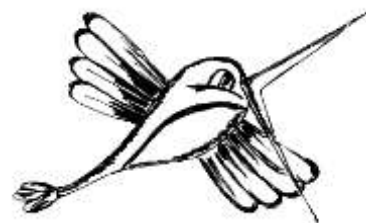
Придумуйте різні завдання. наприклад

- визначити чи порівну предметів або чогось більше (менше). Спочатку порівнювані групи предметів розташовуються в ряд, потім хаотично;
- якщо предметів різну кількість, то визначити, як зробити їх кількість однаковим;
- вирішити, як змінитися кількість морквин, якщо зайка з'їсть одну, якщо йому подарують одну;
- розкласти картинки на дві рівні за кількістю групи (три зайця і стільки ж морквин, двом зайцям роздати по три морквини)

Не забувайте, що дитині необхідно діяти руками в процесі вирішення завдань. Нехай він бере картинки в руки, викладає їх на столі, переміщує. Накладає один на одного.

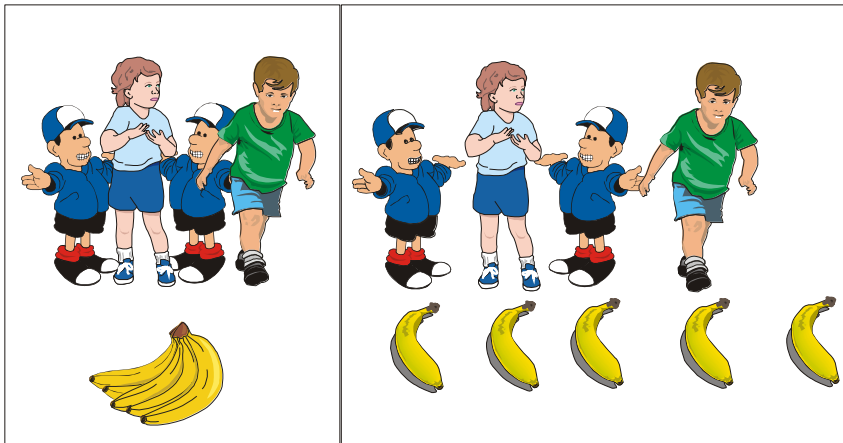
Знаки «більше», «менше»

У програмі виховання і навчання дошкільників немає вимоги введення понять математичних знаків «більше» і «менше». Проте у

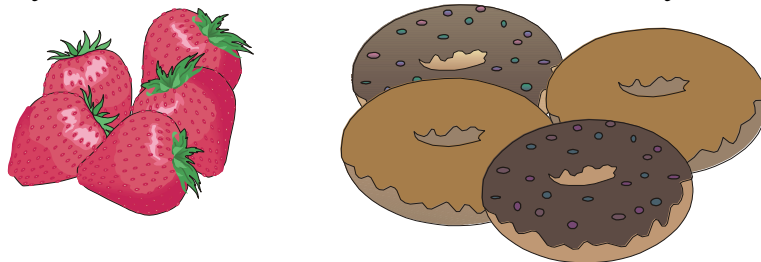
Один банан зайвий. Чого більше? Більше бананів, тому що є один зайвий: бананів стільки ж, скільки дітей, і ще один.

Подібних ігор можна придумати велику кількість: перевірити, чи всім лялькам вистачить суконь, цуценят - будиночків, машинок - гаражів. Важливо кожен раз міняти кількість предметів в групах. І кожен раз, коли кількість збігається, необхідно домогтися від дитини виведення: «Суконь стільки ж, скільки і ляльок», або «Цуценят і будиночків - порівну: скільки цуценят, стільки і будиночків».

Гра «Порівнювання груп предметів».

Краще цю гру проводити з реальними предметами. Підготуйте чотири печиво і п'ять полуничок (можна з варення). Запропонуйте дитині прикрасити кожне печиво полуничкою. І запитайте, чи вистачить полуниці або печива.

Якщо дитина вже навчився перевіряти рівність груп за кількістю, то скоро зрозуміє, що полуничок більше, тому що полуничок стільки ж, скільки і печиво і ще одна.

Запитайте дитину, як зробити, щоб було порівну полуничок і печиво. Якщо малюк сам не впорається з відповіддю, допоможіть йому діями: додайте одне печиво або заберіть одну полуничку.

Підбирайте такі ігри в різних ситуаціях і з різними предметами.

Розклади по осередках. Ця гра сприяє розвитку вміння практично встановлювати взаємно-однозначна відповідність між предметами з різних груп. Вам знадобиться контейнер для яєць і кульки від пінг-понгу (можна використовувати і інші відповідні предмети). Запропонуйте дитині розкласти кульки по осередках і подивитися - чи всім кулькам вистачило місця. Повторюючи гру, міняйте кількість кульок так, щоб їх було порівну (стільки ж, скільки), менше або більше, ніж осередків. Звертайте увагу дитини на слова, які використовуються при порівнянні кількості предметів (вони виділені курсивом).

Якщо в контейнері залишається одна вільна осередок, запитаєте дитини, як зробити, щоб кульок і осередків стало порівну (доповісти одну кульку, закрити одну клітинку).

Гра «Стільки, скільки».

Дайте дитині аркуш, на якому намальовано кілька грибів (ялинок, матрешок, машинок). Попросіть малюка дати вам стільки ж кубиків (гудзиків, кружечків). Гудзиків або кружечків має бути на 3-4 більше.

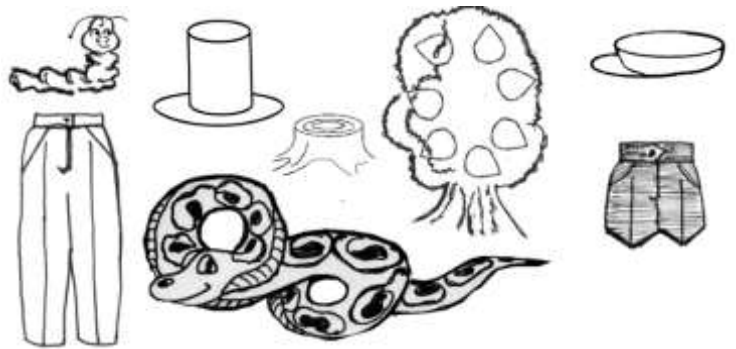
При цьому дитина бере гудзики і накладає їх на зображення грибів.

Після того, як дитина наклала гудзики на гриби, запитаєте, скільки вона поклала гудзиків. На це питання можна відповісти і без перерахунку: Стільки ж, скільки і грибів.

На уроках малювання, праці, малюючи і виготовляючи різні предмети, діти можуть робити корисні для вивчення математики індивідуальні посібники, наприклад, на виділення множин серед одягу (для дівчаток і для хлопчиків).

Ці завдання – комплексні, оскільки об'єднувати чи вирізняти елементи множин можна за ознакою “довгий – короткий», “великий – маленький», “товстий – тонкий», тренуючи при цьому сприймання дитини. На рис. __ можна виділяти такі множини: предмети, пов'язані з одягом, предмети, пов'язані з природою, довгі, короткі, високі, низькі.

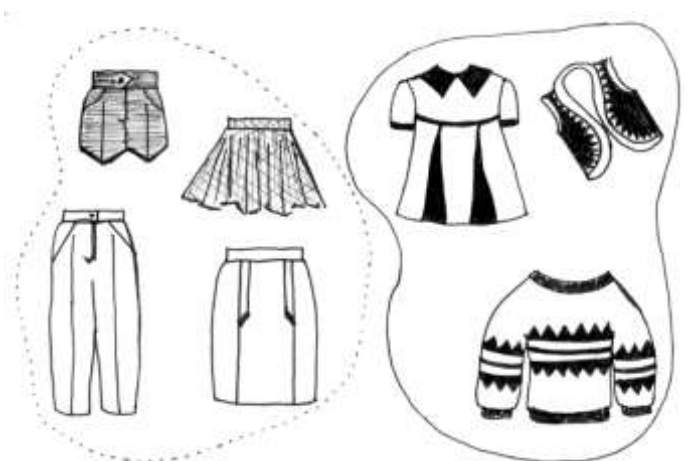
При роботі з множинами необхідно також, щоб діти засвоїли, що, коли предмет з множини вилучають, то їх стає менше, а коли додають – більше. Саме з сукупностями предметів дитина засвоює поняття мало, багато, більше, менше, було, залишилося, стало, всього.

У вивченні операцій об'єднання і порівняння множин також можуть використовуватися зроблені дитячими руками посібники. Так, всі намальовані групою дітей предмети одягу можна спочатку розділити на множини “ці одягають на плечі», а “ці – поясні вироби (одягають на талію)», об'єднання цих множин є множина одягу. Порівняння кількості елементів цих множин може проводитися через прикладання, або, в даному випадку – проводячи лінії між окремими елементами множин (рис. _). Таким чином дитина визначає, в якій множині елементів більше.

Під час засвоєння порівняння кількості предметів методом прикладання чи накладання діти можуть і доповнювати ці множини так, щоб предметів було порівну.

Корисним завданням під час роботи з множинами є відтворення порядку з використанням понять “перед», “стоїть за», “між». Така

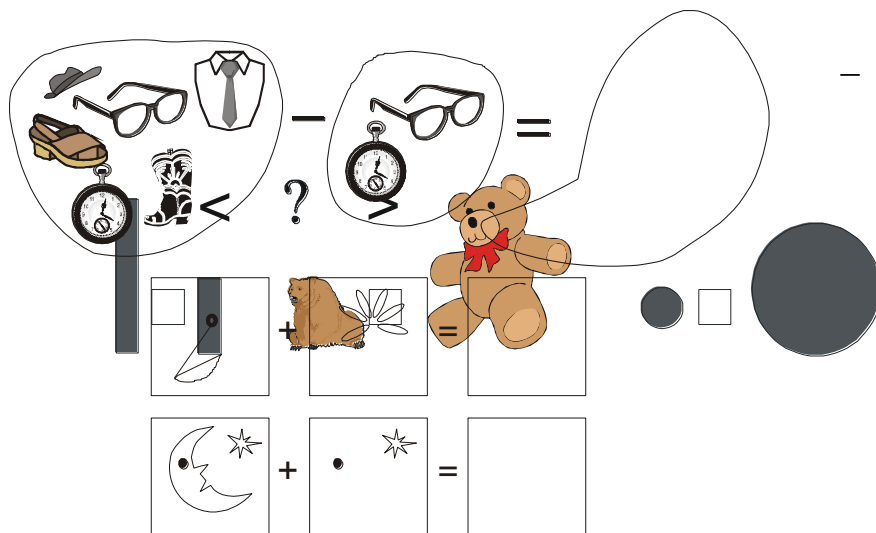

робота з елементами множин є пропедевтикою вивчення числової прямої.

В програмі навчання математичні знаки вводяться разом з введенням чисел. Для попередження труднощів введення математичних знаків їх можна вводити ще на етапі пропедевтики, коли діти навчаються працювати з множинами.

Для успішного проходження етапу вивчення чисел першого десятку, попередження труднощів при рахунку, необхідно приділити увагу і формуванню поняття “більше», “менше». Можна також давати дітям “хитрі» задачки, запитуючи: “Хто більший: заєць чи слон? Іграшковий слон чи справжній заєць?»

Перші знаки, з якими знайомляться діти це “більше», “>» і “менше», “<“. Зручним поясненням до використання цих знаків є “математична казка» про пташечку, яка відкриває ротик до більшого числа. Перед роботою з порівнянням чисел необхідно провести пропедевтичну

підготовку: порівнювати розмір іграшок, предметів, зріст дітей, довжину стрічок тощо. Наступні вправи – в порівнянні кількостей, і тільки потім – в порівнянні чисел. Тренуватися діти можуть не тільки на конкретних предметах оточуючого середовища, а й на абстрактних: відрізки, геометричні фігури.

Знаки “+» і “-» вводяться через об’єднання множин і вилучення з множини. Разом з їх веденням педагог повинен навчити дітей практично виконувати дії.

Картки з подібними завданнями можна виготовляти на уроках праці і малювання. Діти, обмінюючись картками, навчаються виконувати операції з різними множинами і математичними знаками.

Зробивши ретельну пропедевтику на дочисловому етапі навчання математики для дітей з особливими навчальними потребами, ми зменшимо напруження дитини під час переходу власне до цифр і кількостей. А як відомо, зниження напруження в людини, яка навчається, приводить до підвищення ефективності навчання.

Як вчити рахувати предмети

Як вчити рахувати предмети

Сучасна дитина настільки занурена в світ чисел, що цілком можна вчити її рахувати різні предмети з досить раннього віку.

По-перше, дуже рано малюк дізнається, що у нього одна голова (ніс, рот, живіт), а також, що мама може бути одна, і тато один. І ще - що у нього два вуха (очі, вуха, рук, ніг), і дві бабусі, і два дідусі. По-друге, показуючи

малюкові різних тварин, можна звертати увагу на кількість ніг. «Це гусак. Давай лапки у нього порахуємо: одна лапка, дві лапки. А крильця: один, два».

Потім і ніжки собачки можна рахувати.

Гра в перерахунок предметів дуже захоплює дітей. І навіть якщо ви знаєте, що дитина не вміє впевнено вважати до десяти, не бійтеся перерахувати сходинки в сходовому прольоті, ліхтарні стовпи під час прогулянки, стільці в коридорі поліклініки і т.д.

За рахунку предметів спочатку вчіть дитину перекладати їх на інше місце. Трохи пізніше цей рух замініть на доторкається до них рукою. Це затримує квапливих дітей і формує звичку не пропускати предмети при перерахунку.

Наприклад, ви з дитиною перераховуєте ложки доторкається до кожної ложці, голосно називаєте число:

"Один два три чотири п'ять. Скільки ложок? П'ять ». Цей останній питання, який звертає увагу дитини на результат рахунку - дуже важливий. Відповідь на нього - формує у дитини розуміння, що останнє число, яке він називає при перерахунку - і є загальне число (кількість) предметів.

Дуже корисними на етапі навчання рахунку стають лічилки. При застосуванні лічилок для вибору дитини при іграх теж необхідно навчити по черзі доторкатися до того, кого зараз вважають.

Гра «Поділи порівну на всіх»

Запропонуйте дитині поділити порівну морковочки для зайчика. Спочатку вислухайте, як малюк буде ділити. Якщо не впорається сам, покажіть, що потрібно в дві руки з купки брати по одній морквині і роздавати то одному зайцеві, то іншому, поки вони не закінчатся. Дайте малюкові виконати це практично, за допомогою реальних предметів або картинок. Потрібно звертати увагу дитини, що роздавати потрібно по черзі, щоб у одного не виявилось більше, ніж в іншого. І закінчувати роздавати потрібно тоді, коли морквин для обох рук не вистачить.

Так само можна ділити цукерки, печиво, і не тільки для намальованих зайчиків, а й для ляльок. Завдання ускладнюється, коли потрібно ділити не так на двох, а на декількох, наприклад, членів сім'ї. При цьому дитина повинна тримати в короткочасної пам'яті, кому вже роздавали предмети, а кому ні. І роздавати при цьому - по колу, пам'ятаючи, кому почали давати першому.

Уміння роздавати всім порівну знадобиться дитині під час гри в доміно, лото, дитячі карти.

Розвиток уміння співвідносити поняття «кількість» і «цифра»

Покладіть перед дитиною малюнки.

4

3

5

1

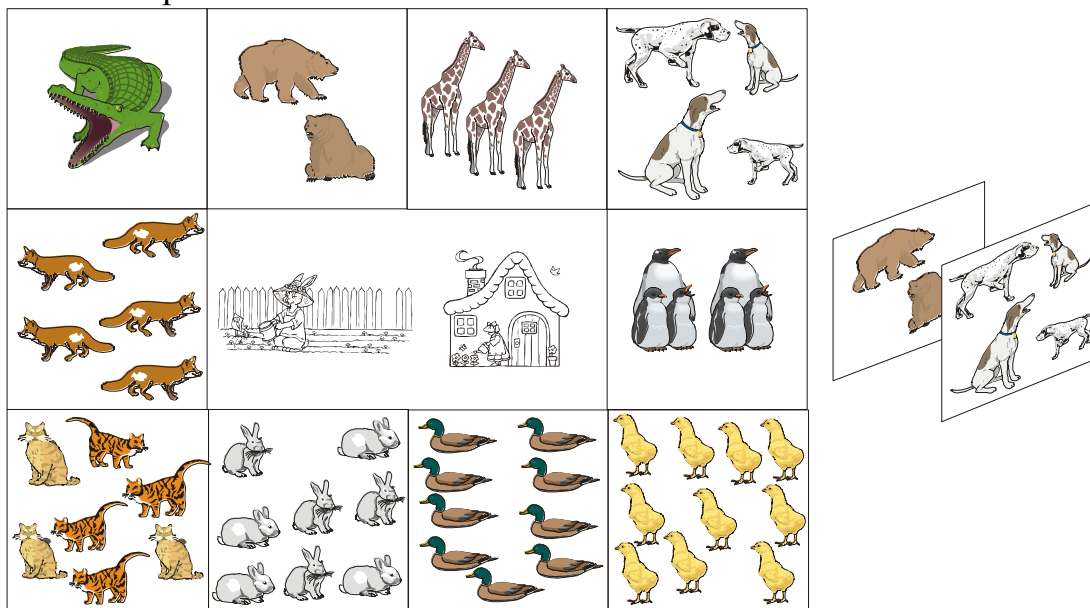
2

Попросіть порахувати тварин (собак) і знайти таку ж цифру, скільки тварин намальовано (2). У відповіді вказати, скільки правильних відповідей дав дитина.

Лото для співвіднесення поняття «однакову кількість»

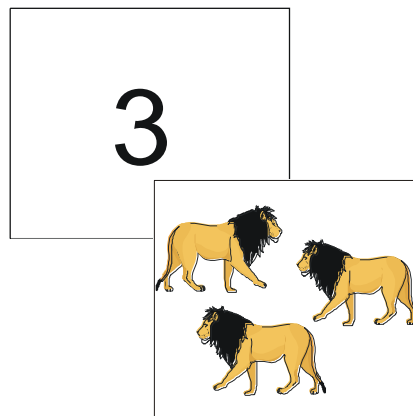
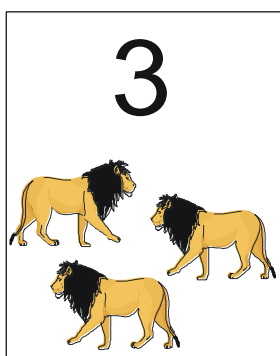
На прямокутному аркуші картону, як показано на малюнку, підготувати самостійно або купити лото, в магазині. Гра полягає в тому, щоб порахувати кількість предметів в клітці на ігровому полі, знайти таку ж маленьку картинку (як ускладнення - з такою ж кількістю предметів або відповідне число) і накласти маленьку картинку на ігрове поле.

Підключіть елемент змагання: перемагає той, хто раніше накриє всі клітини ігрового поля.

Ігри для засвоєння цифр

Для засвоєння цифр і співвіднесення цифри і кількості предметів, які позначає цифра, можна грати в числове лото. Його можна купити в магазині, а можна підготувати своїми силами, що краще позначиться на засвоєнні цифр. Перебираючи картки, вважаючи предмети і називаючи цифру, дитина швидше її запам'ятає. Предмети для лото можна вирізати з журналів, але можна

використовувати і дитячі штампи.

Стануть в нагоді також окремо картки із зображенням кількох предметів і картки з цифрами.

Ігри з кольоровою числовий смужкою

Для дітей з труднощами формування математичних понять доречним буде на першому етапі вивчення цифр поєднання кольору і цифри.

Так, числова смужка «десяток» Зайцева може мати вигляд:

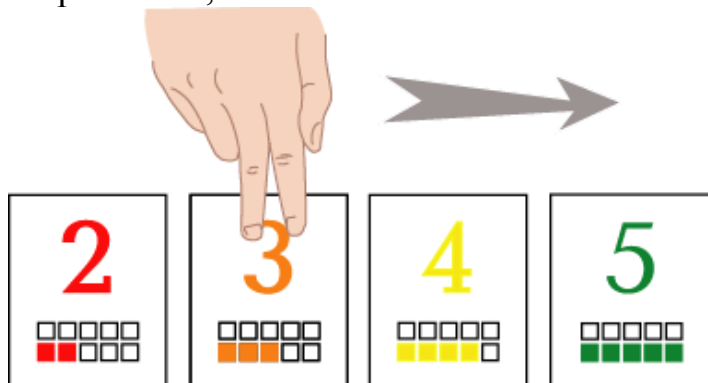

Підключення кольору до цифрового зображення кількості дуже допомагає дітям, які плутають цифри (наприклад, «6» і «9»), або їх місце розташування на числовій смужці. Крім того, на такому посібнику добре вивчати колірний ряд, застосовуючи відомий вірш:

Чому
Одна
Жахлива
Змія
Боялася
Старого
Фазана?

Дитині варто тільки запам'ятати, що одиничка - коричнева, а дев'ятка сіра, бо перед чорною десяткою.

Для різних ігор з числової смужкою потрібно навчитися «ходити ніжками по доріжці»: два пальця правої руки можуть стати ніжками, якими ми стаємо на клітку з числом і крокуємо по смужці. При цьому потрібно навчитися рахувати кроки: стоячи на якийсь клітці, вважаємо крок на наступну клітину. Останній крок - коли ми відлічимо останнє число. Наприклад, даєте дитині завдання: Знайди клітку з числом «три». Зроби два кроки. Один два три. На якій клітині стоїш? Правильно, на «п'ять».

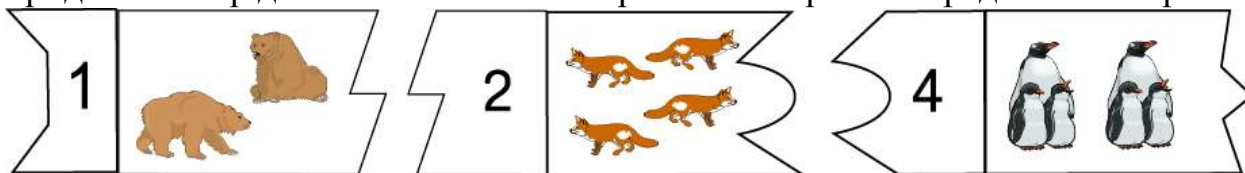
Фігурне доміно для співвіднесення понять «кількість» і «число»

На прямокутному аркуші картону зробити заготовки для доміно: з одного боку необхідну кількість предметів до 5, з іншого боку - числа. Місця стиків доміношок потрібно зробити фігурними, щоб доміношки з відповідною кількістю предметів і числом збігалися, як на малюнку. Таку гру легко

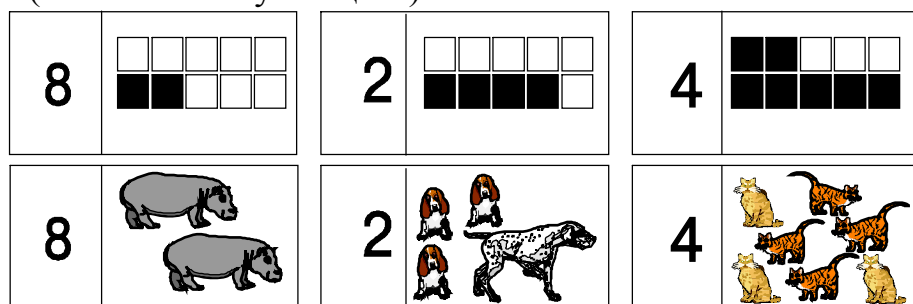

виготовити своїми силами, залучаючи до роботи малюка: адже все, що підключає до роботи руки, легше засвоюється.

Для виготовлення цього доміно, а також виконання інших завдань можна придбати набір дитячих печаток із зображенням простих предметів і тварин.

Після того, як малюк за допомогою фігурного лото навчиться співвідносити кількість і число, можна використовувати більш складні види доміно, використовуючи не тільки зображення предметів, але і геометричні фігури (як в посібнику Зайцева).

Гра "Стільки ж?"

Ця гра передбачає закріплення поняття кількості та відповідного числа.

I. Викладіть на столі перед дитиною певну кількість предметів, і запропонуйте дитині покласти перед собою таку ж кількість предметних картинок.

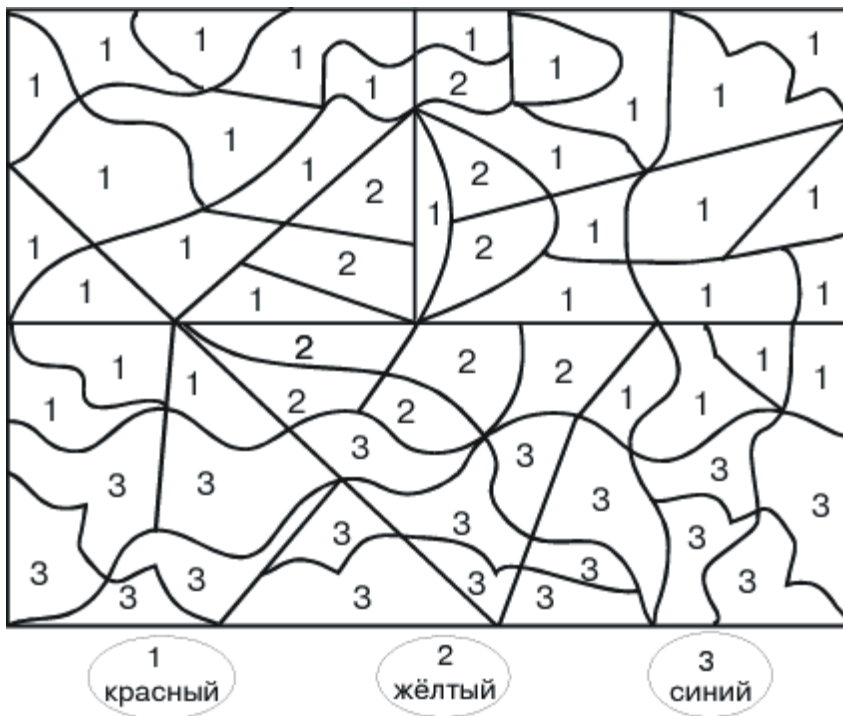
II. Поставте на столі іграшки і запропонуйте, показуючи на іграшки, не тільки вважати вголос, але і піднімати цифру, яку ви називаєте. Замінюючи іграшки, можна урізноманітнити цю вправу.

III. Лясніть в долоні кілька разів (тупни ногою, відтворіть інші звуки). Дитина повинна повторити таку ж кількість звуків, а потім показати таку ж цифру. Або навпаки: показати цифру і попросити стільки ж раз постукати по столу.

Розмальовки з цифрами.

Діти дуже люблять розфарбовувати. Якщо при цьому дати розфарбовувати «зачаровані картинки» з квітами, закодованими цифрами, то користь вийде подвійна: і рука потренується, і цифри вивчать¹⁴.

¹⁴ Компанець Н.М. Зачаровані картинки: Математика. – К.: Актуальна освіта, 2011. – 24 с.

Гра "Наступне і Попереднє"

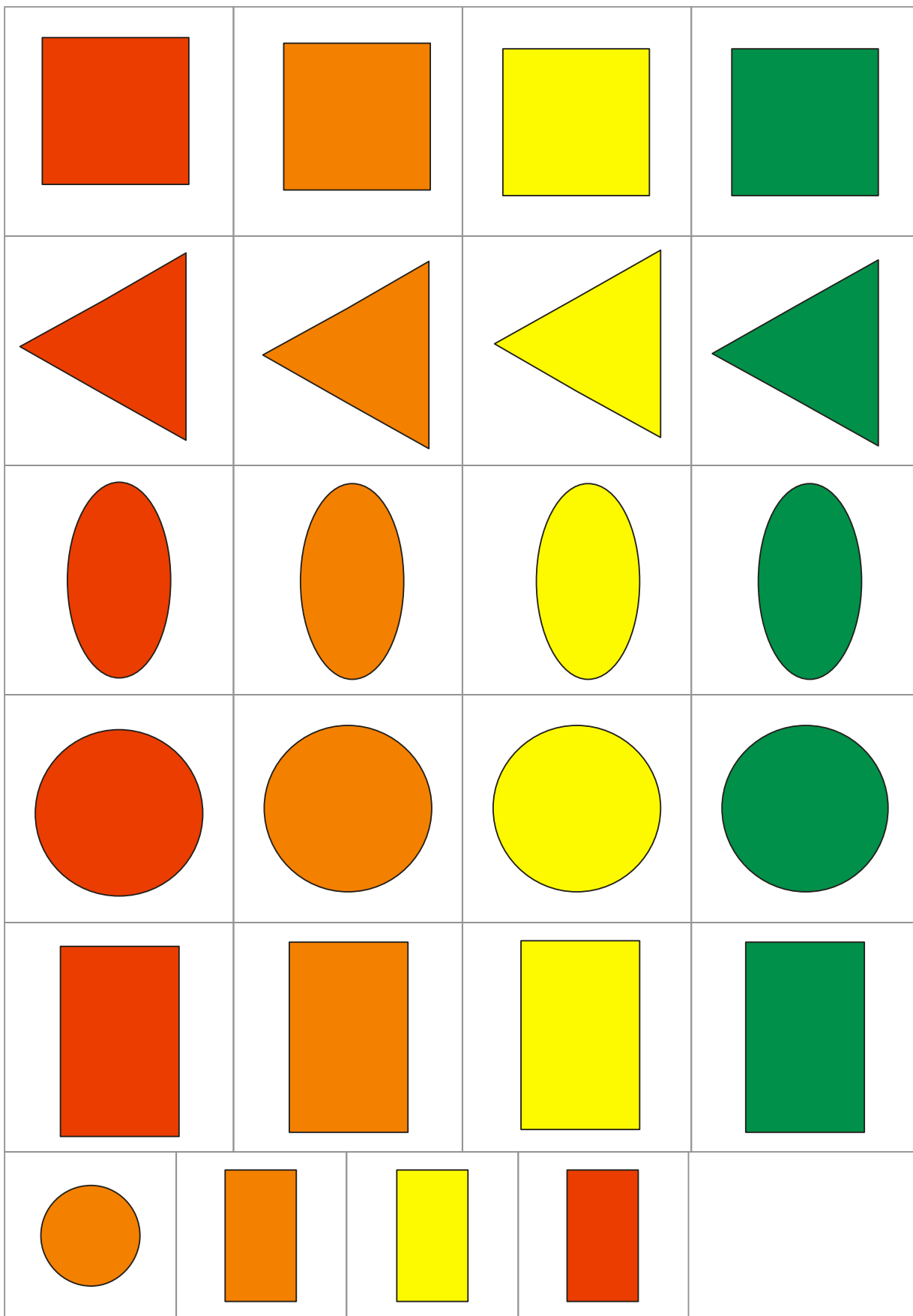
Ця гра передбачає вивчення закономірності числової прямої.

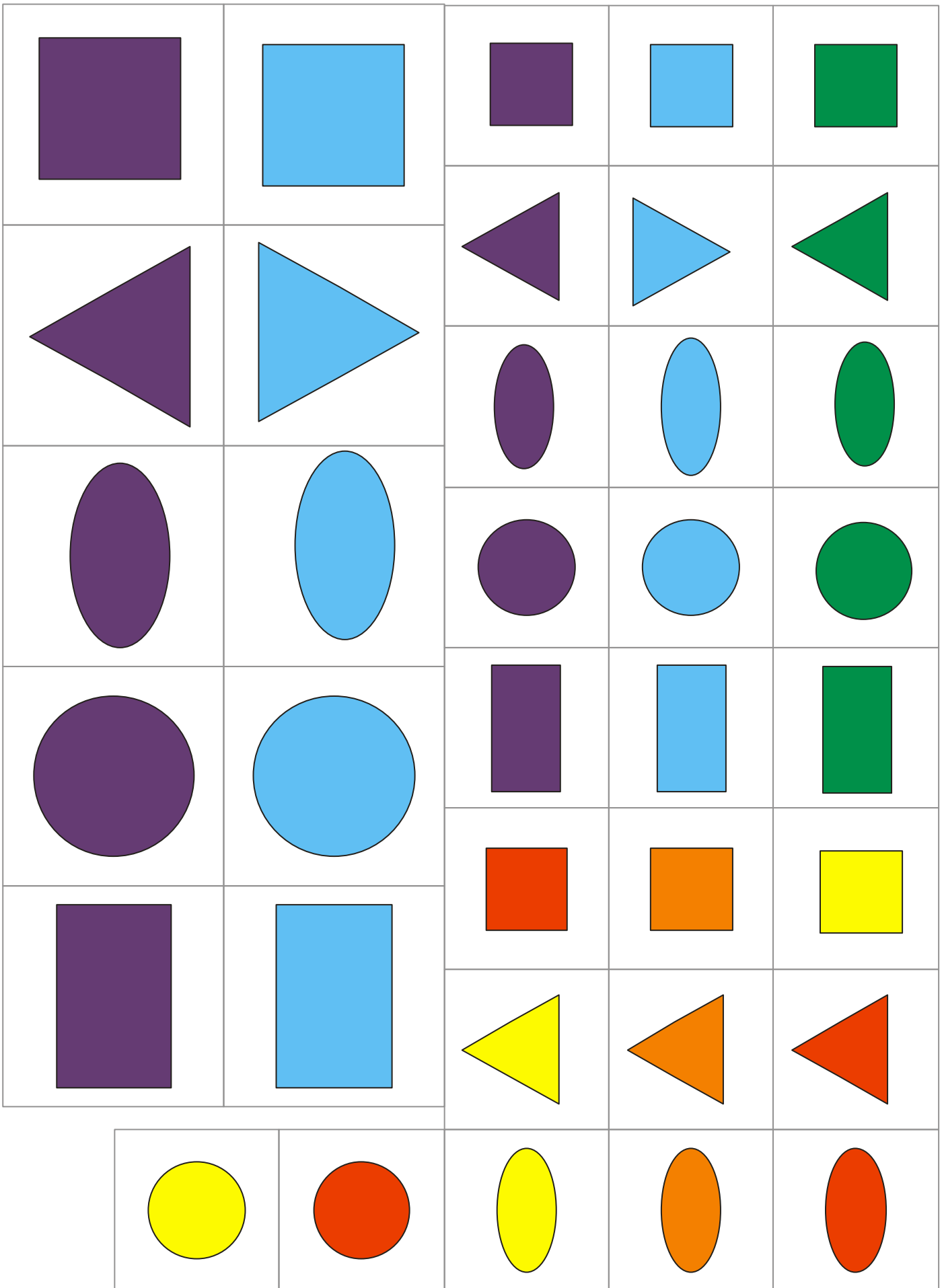
1. Попросіть дитину знайти на кольоровий числовій смужці «Десяток» якесь число, наприклад, «6». Попросіть знайти наступне число. Як воно вийшло? Зробили один «крок» на наступну клітинку. Яке попереднє число? Як воно вийшло? Зробили один «крок» на попередню клітинку.

За допомогою числової смужки дитина краще зорієнтується і швидше зрозуміє, що кожне наступне число більше, ніж попереднє - на один «крок», тобто на одиницю. А кожне попереднє число менше наступного на один «крок», на одиницю.

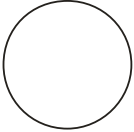
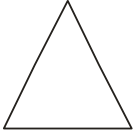
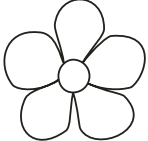
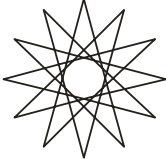

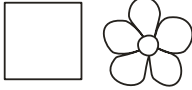

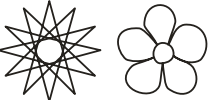
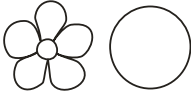
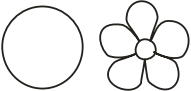

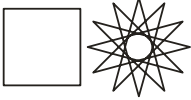
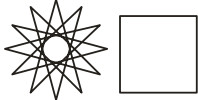

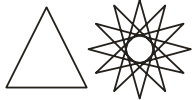
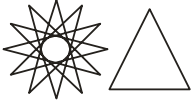
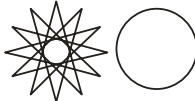

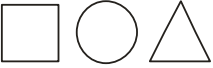
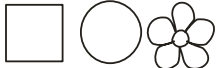
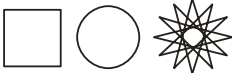

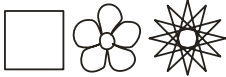

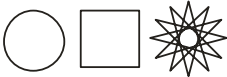
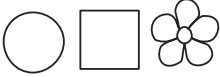
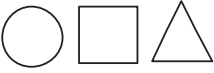

Інша гра для закріплення понять «наступне» та «попереднє» число - з м'ячиком. Назвіть дитині число, наприклад, три. Кидайте м'ячик і просите назвати попереднє (або наступне). Дитина повертає вам м'ячик, називаю потрібне число.

Додаток 1. Комплект геометричних фігур

Додаток 2. Комплект комбінацій фігур

○ □ ☆	○ □ 花	○ □ △	○ 花 ☆	○ 花 △
○ 花 □	○ ☆ 花	○ ☆ □	○ ☆ △	△ ○ ☆
△ ○ □	△ ○ 花	△ 花 □	△ 花 ☆	△ 花 ○
△ ☆ □	△ ☆ 花	△ ☆ ○	△ □ ☆	△ □ 花
△ □ ○	花 □ △	花 □ ○	花 □ ☆	花 ☆ □
花 ☆ ○	花 ☆ △	花 △ ☆	花 △ ○	花 △ □
花 ○ △	花 ○ ☆	花 ○ □	☆ □ △	☆ □ ○
☆ □ 花	☆ 花 □	☆ 花 ○	☆ 花 △	☆ △ 花
☆ △ ○	☆ △ □	☆ ○ △	☆ ○ □	☆ ○ 花

Квітка Н.О.

РОЗДІЛ IV. Дидактико-методичне забезпечення діяльності вихователя в процесі музично-естетичного розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ЗДО

4.1. Організаційний аспект запровадження освітньої лінії «Дитина у світі культури» у ЗДО з інклюзивним навчанням.

Зміни, які відбуваються в освітньому середовищі щодо запровадження інклюзивного навчання підтвердили, що найбільш актуальними питаннями для педагога та його асистента є надання допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку під час навчально-виховного процесу.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 530 «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад» створення спеціальних та інклюзивних груп для розвитку дітей з психофізичними порушеннями відкриває для них нові можливості у безперервному навчанні та активній участі в житті закладу. У пункті 23 зазначається, що навчально-виховний процес у спеціальних та інклюзивних групах у дошкільних навчальних закладах здійснюється за спеціальними програмами розвитку дітей з порушеннями мовлення, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, гіперактивністю, розладами аутистичного спектру тощо та за навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку МОН.

Постановою № 531 від 29 липня 2015 р. внесено зміни до розділу «Посади педагогічних працівників» щодо переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, а саме: «асистент вихователя дошкільного навчального закладу».

Відтак, врегульовано основні питання щодо діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах. Зокрема, створення інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, умови зарахування дітей до таких груп і введення посади асистента вихователя.

Створення ефективної моделі інклюзивного навчання у ДНЗ залежить від команди фахівців, яка надає індивідуально-зорієнтовану педагогічну, психологічну та соціальну допомогу дітям, що мають особливі освітні потреби. Саме тому важливим у діяльності інклюзивних груп є визначення обов'язків вихователів та їх асистентів/помічників у процесі навчально-виховної роботи на заняттях музичного та художньо-естетичного циклу в рамках виконання освітньої лінії «Дитина у світі культури».

Корекційно-розвивальний вплив різних видів мистецтва на дитину з порушеннями психофізичного розвитку

Роль мистецтва у процесі формування особистості та його соціальна значущість в житті людського суспільства неодноразово підкреслена мистецтвознавцями й філософами.

Якщо предметом науки виступає дійсність (природа, суспільство, людина), то предметом мистецтва є дійсність у її відношенні до людини, тобто

ціннісний аспект або ставлення людини до предмета. Людина в процесі спілкування з мистецтвом не лише здобуває знання про світ, збагачує свій досвід, розвиває здатність до пізнання, але й виробляє в себе емоційно-ціннісне ставлення до явищ життя, розвиває здібності до творчого перетворення дійсності. Б. Неменський вважає, що таке спілкування відбулося, лише в тому випадку, якщо досвід відносин, закладений у мистецтві, пропущено через «емоційний фільтр психіки, перероблено та силою власних переживань введено до сплаву із уже накопиченим досвідом».

Питання впливу мистецтва на особистість, усебічного використання його виховного потенціалу порушували педагоги, громадські діячі, митці та інші. У силу цього почуття в мистецтві відіграють набагато більш значущу роль, фактично не меншу, ніж логічне мислення, адже вони програмують наші міркування, дають можливість цілісно сприйняти твір мистецтва. Глибина творів мистецтва виявляється в їх здатності через різні види й жанри проникнути до найпотаємніших куточків психіки, пробудити переживання, змінити характер і мотиви її діяльності.

Передача мистецької інформації неможлива й не відбувається без емоційного уподібнення того, хто сприймає, тому, хто передає. Глибина емоційного осягнення – це глибина проникнення в суть твору, уміння розкрити зміст, переданий у його образах. Головним інструментом цих впливів виступає людська чуттєвість.

Л. Виготський називає мистецтво «суспільною технікою почуттів», «художньою концентрацією дійсності, знаряддям суспільства, за допомогою якого воно втягує до кола соціального життя найінтимніші, найособистісніші сторони нашої істоти». Він говорить про так званій «катарсис», що настає в процесі спілкування людини з мистецтвом, визначаючи «це складне перетворення почуттів», їх просвітління, їх «розряд», як такі, що мають значення для всієї особистості в цілому і її майбутньої соціальної поведінки – «мистецтво є організація нашої поведінки на майбутнє». Хоча естетичне існує й поза мистецтвом, ніде воно не досягає такої концентрації, як у його художніх образах.

Розкриваючи механізм впливу мистецтва на особистість, О. Леонтьєв відзначає: «Щоб закріпити людське почуття, зробити його надбанням інших людей..., людина шукає такі способи, котрі несли б у собі не бліду тінь, не смертельну отруту переживань, а саме це переживання. Для цього є один шлях: зберегти саму ситуацію спілкування з мистецтвом, змусити людини знову і знову створювати, діяти переживання, а не відтворювати його за готовим еталоном». Єдність такого емоційного й раціонального відображення світу, єдність об'єктивного й суб'єктивного, індивідуального й типового складає сплав тих неповторних рис, що відрізняють мистецтво від всіх інших форм відображення дійсності.

Як і будь-яке відношення, ставлення до мистецтва складається в процесі пізнання через відчуття, переживання, сприймання, уявлення й поняття, оскільки щоб пережити певне ставлення до об'єкта, потрібно так чи так пізнати

його. Отже, формування ставлення до мистецтва передбачає пізнання його художньо-образної природи.

Звісно, що у кожному творі мистецтва закладено два види інформації: логічну (значеннєву) – це його тема, сюжет та емоційну (почуттєву) – це передача емоційного стану, настрою. Обидва види інформації злито так органічно, що розділити їх можна лише умовно, і їх синтез породжує художній образ. А відтак, художній образ є особливим узагальненням дійсності в індивідуалізованій, конкретно-чуттєвій та естетично виразній формі, як єдність того, що відчуваємо і мислимо. Виховний вплив значною мірою залежить від того, наскільки глядач, слухач або читач опанував внутрішнім змістом, тобто змістом художнього твору.

Сприймання художніх явищ як активний творчий процес не тотожне продуктивній діяльності автора твору. Можна говорити лише про окремі прояви творчого ставлення до мистецтва, адже той, хто сприймає, не «пасивно» споживає подане автором, а вводить художнє явище до живої тканини своєї свідомості, вступає з ним до активного діалогу, будує, створює, і в цьому сенсі «продукує» особистісний образ творів мистецтва, знову оживляючи його й переводячи в діяльне переживання, з якого воно вийшло.

Так, переслідуючи завдання естетичного виховання, В. Белінський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, П. Юркевич та інші наголошували на необхідності використання всіх видів мистецтва у процесі виховання людини. При цьому вони попереджали про нагальність виховання не лише почуття прекрасного, але й виховання передусім громадянина, здатного чинити відповідно до цих прекрасних почуттів. Мистецтво збагачує дух дитини чистими настроями, прекрасними почуттями та досвідом. Без мистецтва не досягти основної мети виховання – навчити дітей розуміти красу морального вчинку та прагнути робити добро.

К. Ушинський витлумачував процес сприймання мистецтва як сприймання істини в образній формі. Велику силу емоційного впливу на дитину, на думку автора, мають музика і хоровий спів, причому особливої ролі набувають у цьому зв'язку народні пісні. Пісня, вважав К. Ушинський, не лише емоційно впливає на людину, але й наповнює її глибоким соціальним змістом.

На естетичній цінності народних традицій наголошувала й видатна українська дослідниця, педагог і громадський діяч С. Русова. Починаючи із роботи в дитячому садку, який вона та її сестра вперше заснували в Україні, розробила програму музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку, що вміщувала українські народні пісні, фольклорні твори (лічилки, поспівки, колискові тощо). С. Русова вважала, що дитину слід навчати слухати музику, розпізнавати настрій музичного твору, пропонувала *опікуватися дитячим театром*, де діти інсценізуватимуть народні пісні, *драматизацією*, що сприяє розвиткові пам'яті, учить дитину красиво володіти мовою, ближче прихилиє до культури, формує естетичні смаки.

На важливість залучення дітей до образотворчого мистецтва вказували А. Бакушинський, В. Мурзаєв, В. Невський, Н. Романов, Ф. Шміт, А. Щепинський та інші. Цінним в їхніх твердженнях було те, що вони

визначали підвалиною створення в дітей настрою та закликали педагогів «розворушити почуття, розбудити уяву» (В. Мурзаєв); допомогти «пережити твір мистецтва» (Н. Романов); вести справу так, щоб зорові враження не залишали дитини байдужою, а викликали в її душі спогади, будили асоціації (А. Щепинський); доповнити й підсилити мову фарб мовою поетичних образів, мовою музики (В. Невський); провадити навчання дітей «баченню» разом з навчанням малюванню (А. Бакушинський, Ф. Шміт).

У часи становлення радянської влади необхідність залучення дітей до мистецтва підкреслювалася в роботах П. Блонського, Н. Брюсова, Н. Крупської, С. Шацького, пізніше – у працях А. Макаренка, В. Сухомлинського, Є. Флеріної, В. Шацької та ін. Дослідники одностайно визнають важливу роль мистецтва для всіх вікових категорій, зауважують, що можливості естетичного розвитку дітей засобами мистецтва можуть бути цілком реалізовані лише за сприятливих умов виховання й навчання, тобто в умовах цілеспрямованого педагогічного керівництва.

Для того, щоб діти навчилися емоційно сприймати твори образотворчого мистецтва, отримувати від них естетичну насолоду, В. Сухомлинський розпочинав роботу з «абетки живопису», взявши за підґрунтя безпосереднє спостереження природи. Унаслідок таких подорожей до природи діти починали інакше сприймати зміст картини, розуміти роль тих чи тих її виражальних засобів. З перших років навчання в Павлівській школі учні постійно створювали свої маленькі «картинні галереї», оформлювали тематичні експозиції.

Наявні сучасні вітчизняні та зарубіжні тенденції дошкільного виховання дітей, що розвиваються нормально, дозволяють нам розробляти стратегії й напрями, а також віднаходити або адаптувати конкретні форми, методи й методики формування естетичних якостей дітей з особливими потребами з урахуванням їхніх реальних можливостей в межах освітньої лінії «Дитина у світі культури». Аналіз різних концепцій музичного та художньо-естетичного виховання дошкільнят значною мірою може допомогти в перегляді позицій щодо естетичного виховання дітей та корекційно-розвивального впливу на них різних видів мистецтв.

Зарубіжні вчені в галузі спеціальної психології та педагогіки також вказують, що уміле використання дійового впливу мистецтва на особистість людини з особливими потребами сприяє її повноцінному життю у суспільстві, стабілізації психічного і фізичного стану, уникненню соціальних, психологічних, сімейних стресів, допомагає гармонізації особистості.

Основна ідея різних видів терапії полягає в тому, що негативні емоції дитини, пов'язані з їх невдачами у навчанні та у взаєминах з однолітками чи дорослими, можуть знайти вихід на заняттях доступними для них видами мистецтва. Розвиток художніх навичок і умінь у дітей відповідно до теорії «психотерапії через мистецтво» розглядається не як шлях до усе більш адекватного й художнього відображення реальної дійсності, а як отримання достатніх засобів «самовираження» (self-expression). Зокрема, символічна мова мистецтва дозволяє виокремити проблеми психологічного стану дітей з інвалідністю, проаналізувати їх та визначити шляхи подолання. Арт-терапія, як

вказують К. Блум, Д. Кукук, А. Маслоу, Р. Мей, Ф. Перлз, А. Ріордан, К. Роджерс, Д. Шомунд, Д. Сілк, притаманні такі функції: превентуюча (попереджувально-профілактична); діагностуюча; захисна; пізнавальна; катарсисна.

Основні види арт-терапії, які використовуються в роботі з дітьми з психофізичними порушеннями, – це малюнок терапія або терапії, в основі яких є образотворче мистецтво, драматерапія, музикотерапія, хореографічна терапія, бібліотерапія, терапія кіномистецтвом. Психодрама, казко- і міфотерапія побудовані на загальних для всіх видів арт-терапії механізмах і специфічних для даного методу техніках і вважаються в даний час самостійними.

Корекційно-розвивальний вплив театрального мистецтва на дітей з порушеннями зору досліджено В. Зубковою, фольклору – Е. Ютріною, музичного – Л. Куненко, М. Нікітіною, Е. Пуциним, Ю. Трухановою, Л. Янько та іншими. Також вченими досліджувалися проблеми художньо-естетичного розвитку глухих та слабочуючих дітей.

Спостерігається певна увага до питань корекційно-розвивального впливу естетичного виховання на формування особистості дитини із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Зокрема, музично та художньо-естетичне виховання як засіб соціальної адаптації цих дітей та як засіб розвитку їх емоційної сфери у процесі художньої та музичної діяльності вивчали Т. Гудіна, С. Смірнова, О. Тішина, І. Кузава, Н. Квітка.

Вчені наголошують, що найважливішим є створення такого середовища, в якому засобами різних видів мистецтв та новітніх видів арт-терапії (музикотерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія тощо), відбувається формування особистості.

Позитивний вплив образотворчого мистецтва простежується у дітей із мовленнєвими порушеннями. Гарні результати у процесі художньо-образотворчої діяльності помітили Н. Гончарова, Г. Гуменська, Т. Кондрашова, Ю. Мікляєва та інші у дітей із дитячим церебральним паралічем. Як зазначено у дослідженні І. Дмитрієвої видимий результат відбувається в процесі виховання дітей з порушенням інтелекту засобами різних видів мистецтва.

Вочевидь, стає зрозумілим, що позитивний вплив образотворчого, музичного, танцювального, театрального та інших видів мистецтв на дитину з порушеннями психофізичного розвитку приховує великий резерв корекційно-розвивальних можливостей психотерапевтичного лікування дітей з порушенням мовлення, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, гіперактивністю та розладами аутистичного спектру тощо. Розвиток їх пізнавально-психічних процесів, емоційно-вольової та особистісної сфери потребує спеціальної корекції.

4.2. Особливості сприймання творів мистецтва дітьми з порушеннями психофізичного розвитку

Особливості пізнавальної сфери та пізнавально-психічних процесів, емоційно-вольової та особистісної сфери дітей дошкільного віку з

порушеннями психофізичного розвитку вимагають спеціального корекційного впливу для компенсації їх порушень.

Діти із порушенням мовленнєвого розвитку, слуху, зору, розумового розвитку, опорно-рухового апарату, з гіперактивністю та розладами аутистичного спектру відчувають труднощі в процесі сприймання творів мистецтва.

У сучасній науковій літературі сприймання творів мистецтва розглядають, як складну, історично і соціально зумовлену діяльність, що складається з різних процесів – пізнавальних, емоційних та оцінних і виділяють різні відображення людиною художнього твору, підкреслюючи, що вищим з них є емоційно-естетичний відгук, особистісне ставлення до сприйнятого та його інтелектуальне осмислення.

Структуру сприймання творів мистецтва визначено як особливого роду діяльність, процес і результат якої детермінований системою перцептивних та інтелектуальних вмінь. Взаємодія об'єкта і суб'єкта відбувається в процесі сприймання твору результатом якого є художній образ.

Дітям з особливими потребами характерні порушення в емоційно-вольовій сфері та притаманний занадто обмежений досвід спілкування. Це, в свою чергу, ускладнює процеси запам'ятовування та відтворення ними інформації з пам'яті, концентрації уваги, застосування набутих знань, умінь та навичок тощо. Проведення корекційної роботи з ними і потребує від педагогів додаткових знань про особливості сприймання творів мистецтва.

Діти з порушенням мовлення

Різні мовленнєві порушення (дислалія, дисфонія, ринолалія, дизартрія, заїкання, алалія, афазія, дислексія, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, загальне недорозвинення мовлення тощо) перешкоджають мовному спілкуванню, засвоєнню програмового матеріалу й загалом обмежують можливості включення такої дитини в загальноосвітній простір ДНЗ.

Проблеми загального недорозвитку мовлення, в основі якого лежать труднощі засвоєння мовних одиниць та правил їх функціонування, призводить до ускладнення розуміння мови та її розвитку в цілому. Іноді проявляються в повній нездатності до вимови або мінімальних порушень звуковимови. Наприклад, при дизартрії порушується не тільки звуковимова майже усіх груп звуків, але і просодична сторона мовлення: голос, інтонація, темп, ритм. Характерним при анартрії є іннервація артикуляційних органів та голосового апарату, що негативно впливає на становлення функцій мовлення та забезпечення дихальних шляхів мовленнєвим диханням.

Відомо, що напрямок і сила видихуваного повітря під час артикуляції того чи іншого звуку відіграє важливе значення для звучання і впізнавання фонем. Тож неправильний напрямок видиху повітря спричиняє помилки, пов'язані з упізнаванням та розрізненням фонем у власному мовному потоці, що в свою чергу, порушує слуховий контроль дитини за власною вимовою. Поверхове та уривчасте дихання, обмеження рухів діафрагми, нерівномірне та погано контрольоване дихання призводить до того, що страждає їх пізнавальна діяльність в цілому.

У засвоєнні мови велику роль відіграють імітаційні можливості, які у дітей з психофізичними порушеннями також знаходяться на значно нижчому рівні розвитку. Дітям з мовленнєвими порушеннями складно наспівувати або імітувати звуки. Необхідні такі методи впливу на дитину, які сприяють поліпшенню цих процесів. Наприклад, встановлено, що звучання класичної музики позитивно впливає на дітей, знімає напруження, емоційно зближує терапевта з дитиною. Такий пасивний метод стимуляції мовлення, в основі якого лежить сприймання музики специфічним образом стимулює мовлення дитини.

Враховуючи, що дошкільний період є найпродуктивнішим для розвитку та сприятливим для подолання мовленнєвих розладів необхідно створити такі умови, за яких формування мови і мовлення дитини буде відбуватися ефективніше. Наприклад, на заняттях мистецтва – це отримання нових яскравих музичних вражень, які позитивно впливають на психофізичний стан дитини.

Проведення корекційно-розвивальної роботи у процесі занять музично-естетичного циклу щодо формування правильного дихання, ритмічної декламації, співу сприяє вдосконаленню мовленнєвого дихання та формування правильної звуковимови у цих дітей.

Діти з порушенням слуху

Часткова або повна втрата слуху у ранньому віці впливає на перебіг психічного розвитку дитини і призводить до виникнення низки інших порушень. В першу чергу, це негативно впливає на формування її мовлення, перешкоджає формуванню словесного мислення, порушує процеси пізнання довкілля. Глухота, туговухість, пізня втрата слуху зумовлюють обмежену здатність до сприймання та диференціації звуків. Виникають проблеми із розуміння усних повідомлень, сприймання звукової інформації тощо. Недорозвиток слуху впливає на повноцінний розвиток і становлення такої дитини. Вчасно виявлені порушення сприяють ранньому втручання спеціалістів у розвиток дитини.

Прогресивні зміни в галузі реабілітації таких дітей сприяють впровадженню у практику новітніх психолого-педагогічних методів серед яких види мистецтва розглядаються як спосіб часткового відновлення чи поліпшення стану їх здоров'я. Корекційно-розвивальні заняття у процесі музично-естетичного розвитку дошкільника з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ можуть бути сприятливими за умови впровадження роботи з формування та корекції вимови, максимального розвитку зорового та слухового сприймання музики й активної художньої та музично-ритмічної діяльності цих дітей.

Діти з порушенням зору

Відомо, що зорові порушення й захворювання відображаються на формуванні всієї діяльності людини та її психічних функціях, провокують виникнення несприятливих умов розвитку, появу вторинних відхилень у особистості. Внаслідок цього утруднюються всі процеси пізнавальної діяльності, просторового та соціально-побутового орієнтування, в тому числі й

художня та музично-практична діяльність, яка має бути спеціально організованою та відбуватися за підтримки дорослого.

Така дитина має обмежене сприймання. Внаслідок чого будь-яка інформація, в тому числі художня та музична характеризується бідністю чуттєвої палітри, вузькістю, фрагментарністю, неадекватністю образних уявлень. Порушення зору впливають також на зниження пізнавальної потреби, появу схильності до фрустрації, емоційної пригніченості, звуження музично-естетичного досвіду та асоціативного фонду знань, гальмується розвиток творчих здібностей тощо (Л. Куненко, Е. Ютріна та ін.).

Сприймання дітей характеризується як уповільнене, вузьке та фрагментарне. Значні його недоліки зумовлюють наявність неадекватних образів, невміння їх аналізувати, перешкоджають засвоєнню естетичної інформації. Проте активне сприймання відбувається на полісенсорній основі: обстежують руками музичні інструменти, технічні засоби тощо; визначають величину інструменту за допомогою залишків зору або на дотик; впізнають на ілюстраціях (предметні або рельєфні малюнки) зображення того чи іншого інструменту (для слабозорих); активніше слухають та наслідують звуки, імітують їх.

Уявлення дітей з глибокими порушеннями зору мають кількісні та якісні особливості. Зокрема, у сліпих спостерігається загальне зменшення кількості уявлень, збільшення кількісного відношення на користь уявлень інших видів (заснованих на збережених аналізаторах), насамперед тактильних. Якісні особливості виявляються у фрагментарності, вербалізмі, низькому рівні узагальнення та схематичності сформованих уявлень (М. Земцова, Н. Малюхова, І. Моргуліс, Є. Синьова та ін.).

Не є винятком і уявлення про мистецтво та його види, які потребують цілеспрямованої роботи з їх формування та розвитку (Л. Куненко, О. Набоченко та ін.). Наприклад, у процесі музичного навчання у сліпих утворюються слухо-тактильно-міжаналізаторні зв'язки й рухово-вестебулярна установка, що дає можливість володіння музичною діяльністю переважно наслідувального та репродуктивного характеру.

Потрапляючи у дошкільний заклад діти з порушеним зором потребують особливої уваги з боку спеціалістів. Важливою умовою впровадження успішної корекційно-розвивальної роботи з ними є організація цілеспрямованого вибіркового сприймання змісту і форми художнього чи музичного образу. Вагоме значення має рельєфне малювання як компенсаторний засіб розвитку сліпих дітей. Виникає потреба цілеспрямовано навчати цих дітей малюванню, використовуючи спеціальні прийоми. Отже, планомірний розвиток сприймання творів мистецтва на заняттях музично-естетичного циклу сприяє виправленню порушень мовлення, розвитку моторики і координації рухів у дітей даної категорії.

Діти з порушенням інтелекту

Особливості сприймання творів мистецтва у дітей з інтелектуальними порушеннями своєрідні й обумовлені складністю патології розвитку. У зв'язку із недорозвитком вищих психічних функцій цим дітям властиві значні недоліки

сприймання та розуміння творів мистецтва: інактивність, вузькість, фрагментарність, уповільненість сприймання, роз'єднаність слова та образу, порушення відчуття звуків, кольорів, недиференційованість сприймання окремих виразних рухів, мімічних відтінків тощо. Зокрема, сприймання ними художніх і музичних творів вказують на значно нижчий рівень їх естетичного розвитку за відповідний рівень їхніх здорових однолітків. Звуковисотний слух, ладове почуття, музично-ритмічне відчуття виявляються у фонематичних порушеннях мовлення. При цьому у більшості досліджень відзначається, що спеціально організована корекційно-розвивальна робота позитивно впливає на розвиток такої дитини.

Характерним для всіх дітей даної нозології є недостатність пам'яті, а вона є однією із важливих умов продуктивності пізнавальної діяльності. Діти зазнають великих труднощів у процесі сприймання, запам'ятовування, а потім відтворенні сприйнятого і вивченого матеріалу. Вони здатні до механічного бездумного повторювання та заучування матеріалу, але вони швидко його і забувають, оскільки механізми пам'яті слабші: швидкість, повнота, тривалість та точність запам'ятовування.

Значне відставання виражається й у розвитку їх мисленнєвої діяльності. Порушення вищої нервової системи суттєво відображається на розвитку пізнавальних процесів: аналіз, синтез, узагальнення та порівняння. У них спостерігається недорозвиненість здатності до розуміння змісту музики. Процес розрізнення та порівняння двох творів, які відрізняються за характером та жанром відбувається хаотично.

Характерним для них є низький рівень узагальнення. Наприклад, уміння порівнювати звуки, ритми, мелодії, пісні, визначати елементарні засоби музичної виразності. Адекватне виконання таких завдань передбачає наявність необхідного запасу знань про музичні звуки, їх тривалість, темпи музики (швидкий, повільний), характер (веселий, сумний), динамічні відтінки (гучно, тихо), висоту звучання (високо, низько) тощо. У процесі сприймання музики дошкільнята об'єднують твори за певною характеристикою не на основі виділення їх характерних ознак. Вони не можуть самостійно давати точні відповіді на запитання пов'язані із сприйманням та оцінюванням музичних творів. Їм надзвичайно важко висловлювати свою думку. Це пов'язано із недостатнім особистісним досвідом дітей дошкільного віку і впливає на формування їх образного мислення, уяви та фантазії в процесі музичних занять.

Можливості розвитку сприймання творів мистецтва у дітей з інтелектуальними порушеннями можуть бути реалізовані в умовах спеціально організованого навчання та виховання. При цьому важливим є стимуляція їх інтелектуальної та емоційної сфери на заняттях музично-естетичного спрямування у процесі запровадження різних видів корекційно-розвивальної роботи необхідна для їх подальшого загального розвитку.

Діти з порушенням опорно-рухового апарату

У дітей з порушенням опорно-рухового апарату ураженою є центральна нервова система, яка контролює роботу м'язів, відповідає за рівновагу і довільність рухів. Внаслідок чого порушується їх психічний та інтелектуальний

розвиток, поведінкова сфера, спостерігається затримка моторного розвитку в поєднанні з наростаючими патологічними постуральними рефлексами і порушеннями тону м'язів. Автоматично це призводить до рухо-мовленневих порушень, розладів поведінки, мотивації та відхилень у психоемоційній сфері.

У дітей із дитячим церебральним паралічем емоційно-образне сприймання відбувається в умовах обмеженості інформування. Важливою умовою їх успішного розвитку є організація цілеспрямованого вибіркового сприймання змісту і форми музичної мови та художнього образу. Для них характерним є слабкий емоційний відгук на художні чи музичні об'єкти, неспроможність сприймання музично-естетичної інформації та недостатність досвіду сприймання. Воно характеризується як уповільнене, вузьке та фрагментарне. Значні його недоліки зумовлюють наявність неадекватних образів, невміння аналізувати тощо.

Насамперед, у процесі музично-естетичного розвитку такого дошкільника слід враховувати особливості сприймання ним художнього чи музичного матеріалу, вміння його сприймати, оцінювати, відтворювати тощо. Оскільки в них переважають емоції, які можуть бути неадекватними, плутаними, фрагментарними, їм складно розрізнити прекрасне й потворне. Їхньому сприйманню властиві дифузність і невибірковість.

Порушення, пов'язані з керуванням роботою м'яз піднебінно-глоткового кільця спричиняє наявність назалізованого забарвлення під час звучання всіх звуків. Наприклад, для дітей із ДЦП характерна у більшості випадків підвищена саливація (слинотеча), спричинена дискінезіями в оральній області. Ці та інші порушення, зумовлені розладами рухливості, справляють негативний вплив на формування їх фонематичного компонента мовлення.

Проте у більшості дітей із ДЦП потенційно збережені функції для розвитку вищих форм мислення. Але астеничні прояви, низький запас знань як наслідок соціальної депривації приховують їх пізнавальні можливості. Порушення м'язового тону, патологічні рефлекси, несформованість рівноваги та координації, недорозвиненість дрібної моторики призводить до відсутності самостійності, концентрації, тривалого напруження, слабкості уваги, афективних порушень та інфантилізму у даній категорії дітей в цілому. Стає зрозумілим, що страждає їх пізнавальна сфера, психічні процеси, емоційно-вольова та особистісна сфера. Дошкільники потребують особливої уваги з боку фахівців: лікарів, психологів, спеціальних педагогів, батьків та інших.

Діти з гіперактивністю

Діти з гіперактивністю характеризуються неуважністю, гіперактивністю та імпульсивністю. Їм важко зосередитися, спокійно посидіти, погратися, почути звертання до себе, довести до кінця справу. Вони уникають тривалої розумової напруги. Музично-рухові та ігрові вправи, які допомагають деяким дітям впоратися із незграбністю, також здатні задовільнити деяких надзвичайно активних. Саме тому, з одного боку, важливо створювати такі умови на заняттях музично-естетичного спрямування, які розвиватимуть їхню

спритність, моторність, працездатність. А з іншого, навчати дитину мріяти під час сприймання різних видів мистецтва і заспокоюватися.

Відставання в психофізичному розвитку найбільше відображається на їх емоційно-чуттєвому пізнанні світу. Воно зумовлене патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження. В гіперактивних дітей афективні стани, які характеризуються раптовими бурхливими переживаннями з втратою вольового контролю, гальмують будь-яке виявлення естетичних почуттів, надають останнім, навіть якщо ті виникають, ефемерного й поверхового характеру і, відповідно, віддаляють дитину від прекрасного; а у випадках психічної загальмованості на перший план виходить емоційна пасивність, і такі діти відрізняються несприйнятливістю як до прекрасного, так і до огидного: вони байдужі до цих проявів навколишнього, не намагаються розібратися, що дійсно їм подобається.

Діти з розладами аутистичного спектру

Найбільш характерним для цієї категорії дітей є сенсорні порушення, які виявляються у взаємодії із навколишнім середовищем, у проявах емоцій та поведінці тощо. Оскільки порушення аутистичного спектру є наскрізними, то і позитивний вплив музики має бути комплексним і впливати на моторну, емоційну і пізнавальну сферу дитини. Невміння користуватися мовленням у середовищі дошкільників з метою комунікації спричиняє потребу у постійній підтримці батьків чи дорослих. Проте на деяких заняттях можна залишити дитину на самоті, лише спостерігаючи за нею. Зокрема, використовуючи такі види корекційно-розвивальної роботи, на яких можна бути пасивним аж допоки дитина сама не захоче долучитися до практичної діяльності. Наприклад, підмузукувати на співах, відтворювати власні образи на папері, слухати казку чи музику на інших заняттях. Основне це постійна взаємодія з навколишнім світом.

У процесі корекційно-розвивальної роботи з особливою дитиною не стоїть завдання систематизувати та поглибити її знання та уявлення про конкретні види мистецтва. Важливіше їх емоційно стабілізувати, позитивно вплинути на функціонування нервової системи та загальний стан їх здоров'я. Як сталі емоційні ставлення почуття реалізуються через емоції й спрямовані завжди на об'єкт чи предмет сприймання. Недорозвинута сенсорна сфера у цих дітей уповільнює розвиток емоційного відгуку на прекрасне, формування естетичних почуттів, поглядів, смаків та переконань в процесі сприймання явищ дійсності та різноманітної творчості. Їх музично-естетичний розвиток значною мірою ускладнюється наявністю в них серйозних порушень емоційно-чуттєвої сфери, обумовлених патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження. Дітям з порушенням аутистичного спектру важко емоційно включитися в процес сприймання музики, а без цього неможливо організувати співпрацю і розвивати їх активність. Потрібно прислуховуватися до уподобань дітей у виборі музичних творів, ігор, видів корекційно-розвивальної роботи тощо.

Практикою підтверджено, що найбільший навчально-пізнавальний ефект досягається завдяки інтегрованості різних видів мистецтв, в тому числі й

дитячого фольклору, що бере свій початок з першоджерел дохристиянського синкретичного мистецтва, його емоційно-естетичної привабливості та широті, природного наповнення духовного світу дитини гедоністичними відчуттями. Доступність, колективна співтворчість і художня комунікація сприяють його швидкому поширенню у дитячому середовищі. Стаючи генератором високої соціальної активності й соціалізації дітей різних категорій. Багатовікова практика виховання засобами дитячого фольклору довела, що він є акумулятором національних традицій і принципів.

Таким чином, націленість роботи з дітьми, що мають психофізичні порушення на розвиток їх сприймання на заняттях музично-естетичного спрямування підвищить ефективність корекційно-розвивальної роботи. Заняття мистецтвом з метою відновлення фізичного та душевного самопочуття, неформальне спілкування, дидактичні ігри не лише знижують тривожність, змінюють сприймання себе, розвивають творчу уяву, розвивають їх здатність до співтворчості у відтворенні прекрасного, а й загалом поліпшують запам'ятовування художніх та музичних творів різних жанрів.

Формування, накопичення та систематизація уявлень у дітей з психофізичними порушеннями про різні види мистецтва та їх різнобарвність потребує від вихователя та його асистента винахідливості та творчості.

Важливою умовою продуктивності пізнавальної діяльності є розвиток уваги. Діти дошкільного віку здатні концентруватися на об'єкті вивчення нетривалий час. Це пов'язано з тим, що їх увага нестійка, непостійна, абстрагована і призводить, в свою чергу, до низької працездатності під час занять і до неадекватних реакцій при слуханні деяких музичних творів або у процесі деяких видів корекційно-розвивальної роботи. Через власну неуважність іноді вони не чують пояснень та інструкцій і не виконують завдання належним чином. Вони здатні засвоїти лише незначний об'єм інформації. Спад уваги відбувається і тоді, коли діти стомлені або їм нецікаво. Іноді складність завдання, об'єм роботи призводять до зниження концентрації уваги. З'являється роздратованість, небажання продовжувати виконання завдання і, як наслідок, незадоволення. Тому будь-яке заняття вихователь разом із асистентом проводить активно спостерігаючи за поведінкою кожної дитини.

Узагальнюючи характеристики особливостей сприймання творів мистецтва дітьми з особливими потребами можна зазначити, що характерним для них є загальні та недиференційовані емоційні реакції; емоційний відгук характеризується за зовнішніми ознаками і частіш за все лише у формі радощів чи суму, а більш тонкі нюанси почуттів виявляються дуже рідко; неглибокий і непостійний інтерес та увага; уявлення в процесі формування; пам'ять недостатньо розвинута порівняно із однолітками. Діти потребують допомоги, уваги, заохочення з боку фахівців, спеціальних умов за яких їм допоможуть бути щасливими та успішними у процесі їх музично-естетичного розвитку.

Гармонізація емоційної сфери має велике значення в житті дитини з особливими потребами і допомагає внутрішній регуляції її поведінки. Емоції можуть служити засобом пізнання світу та спілкування з ним, наповнюють життя красою та багатством переживань, а з часом переходять в почуття.

Емоційний розвиток дітей всіх категорій характеризується як недостатній. Діти часто зазнають труднощі в середовищі адаптації, порушений їх емоційний комфорт, відсутня психічна рівновага. У стані емоційного пригнічення в них різко падає продуктивність психічних процесів і вони не готові до сприймання, мислення та запам'ятовування. Все це відображається на їх поведінці під час проведення занять музично-естетичного спрямування: нерішучі, невпевнені у власних силах, інфантильні. Загалом це спричиняє гальмування у розвитку дітей. Саме тому вони потребують психолого-педагогічної допомоги, спеціального розширення та збагачення їх сенсорного простору та створення позитивного емоційного середовища.

Розвиток моторної сфери дітей з порушеннями мовлення, слуху, зору, розумового розвитку, опорно-рухового апарату, з гіперактивністю та розладами аутистичного спектру знаходяться в центрі нашої уваги. Деякі діти розвиваються у просторово обмеженому світі, що перешкоджає формуванню та розвитку особистості, повноцінному спілкуванню з дорослими та однолітками. Регуляція діяльності такої дитини важлива, тому що досить слабкі можливості виявляють діти щодо самостійної творчості. Переважно із самого дитинства вони відчувають на собі надмірну батьківську опіку, їх вважають безпорадними, що у подальшому призводить до психопатичного розвитку особистості хворої дитини, формує в ній негативні установки. І хоча в них присутнє бажання проявити себе в різноманітних видах музично-практичної діяльності, але при цьому вони не завжди адекватно усвідомлюють своїх можливостей, особливо при виконанні творчих завдань. Їх діяльність характеризується низькою якістю, відсутністю самостійності та неспроможністю повторити минулий досвід.

Таким чином, вивчення особливостей сприймання творів мистецтва дітьми з особливими потребами (порушенням мовленнєвого розвитку, слуху, зору, розумового розвитку, опорно-рухового апарату, з гіперактивністю та розладами аутистичного спектру) дозволяє нам узагальнити, що найбільш характерними причинами, які ускладнюють процес виховання та навчання таких дітей, є:

- недорозвиток усіх видів сприймання;
- недостатність пам'яті;
- несформованість мисленнєвих операцій;
- недостатній розвиток мови та мовлення;
- слабка увага;
- несформованість емоційно-вольової сфери тощо.

Все це гальмує пізнавальні процеси у дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку і процес їх розвитку відбувається досить повільно. Враховуючи всі особливості сприймання творчого матеріалу, саме на заняттях з музично-естетичного спрямування діти з особливими освітніми потребами мають шанс на успіх, який є важливою психологічною передумовою повністю змінити систему цінностей, повірити в себе, в успіх своїх навчальних можливостей.

4.3. Співробітництво вихователя та асистента вихователя у групі з інклюзивним навчанням закладу дошкільної освіти на заняттях з розділу «Дитина у світі культури»

У закладах дошкільної освіти інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами відбувається за Індивідуальним освітнім планом дитини відповідно до освітніх ліній Базового компоненту дошкільної освіти. Учасники команди супроводу фіксують у ньому всю важливу інформацію про дитину та її розвиток, про її спеціальні та додаткові потреби, а також, яких адаптацій та модифікацій слід застосувати, враховуючи психофізичний розвиток дитини.

В умовах інклюзивного навчання планування заняття музично-естетичного циклу здійснюється вихователем, асистентом/помічником та музичним керівником. Відповідно до обраної освітньої програми розвитку дитини, що запроваджується у дошкільному навчальному закладі, вихователь визначає зміст роботи заняття і при цьому особливий акцент робить на особистісну орієнтацію навчання та виховання. Це в свою чергу вимагає створення умов для продуктивно-творчої активності дітей.

Враховуючи мету та основні завдання естетичного виховання, спрямовані на формування базових освітніх компетентностей та загальний розвиток учнів з особливими освітніми потребами, завдання асистента вихователя на заняттях музики і малювання полягає у забезпеченні соціально-педагогічного супроводу особливої дитини, а саме: разом із вихователем виконувати навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагати їй у виконанні навчальних завдань, залучати її до різних видів художньої діяльності.

Важливим у діяльності асистента на заняттях музично-естетичного спрямування є здійснити допомогу вихователю, музичному керівнику в процесі заняття. Наприклад, допомагати дитині з особливими освітніми потребами виконувати завдання, надавати допомогу в організації своєї діяльності під час музичних чи образотворчих занять; підготувати навчальні матеріали; проводити спостереження за поведінкою дитини в процесі музично-художньої діяльності з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; детальніше пояснювати елементи заняття; контролювати її діяльність; впроваджувати спеціальні методи роботи; перевіряти виконання завдання; допомагати концентруватися, сприяти формуванню її саморегуляції та самоконтролю; інформувати вихователя про успіхи дитини, її досягнення та потреби, про її поведінку та успішність. Тісно співпрацюючи з вихователем чи музичним керівником, *асистент сприяє* розвитку дитини, поліпшенню її психоемоційного стану; *стимулює* її активність, *підтримує* виявлення та розкриття її творчих здібностей, талантів, обдарувань, *створює* разом із вихователем навчально-виховні ситуації, обстановку оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому.

Подана модель-таблиця складається з чотирьох колонок. Перша – це «Категорії дітей з особливими освітніми потребами», а саме: діти з порушенням мовлення, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, гіперактивність та розладами аутистичного спектру та інші. «Зміст навчального матеріалу», що

відображений у другій колонці таблиці, має залишатися для всіх категорій дошкільнят з різним рівнем пізнавального розвитку незмінним і відповідати навчальним програмам дошкільних навчальних закладів. Однак, якщо певні знання та вміння не засвоюються дитиною з особливими освітніми потребами, то це може послужити межею для використання спеціальних програм. Той об'єм знань, який ними передбачений є граничним у процесі застосування модифікацій.

У порадах вихователям, музичним керівникам на заняттях музично-естетичного спрямування прописано, що відповідно до теми заняття відбувається адаптація або модифікація навчально-дидактичних матеріалів для засвоєння освітньої програми дитиною. Отже, третя колонка «Зміст роботи вихователя» містить зразки доступних освітніх та розвиткових завдань для засвоєння освітньої програми дітьми з особливими освітніми потребами відповідно до їх можливостей, а також форму активності як загальну для всіх дітей і формування базової якості особистості.

Четверта колонка «Зміст роботи асистента» безпосередньо розкриває функції асистента на заняттях. Зокрема, допомагає виконувати дитині завдання в індивідуальній роботі або в малих групах в процесі заняття.

Важливою є робота щодо розвитку пізнавальної сфери дітей. Без проведення спеціальної роботи для подолання труднощів в процесі сприймання музики, яка включає в себе активізацію психологічної готовності до слухання-сприймання музики; корекцію дотикового і полісенсорного сприймання – елементарна гра на музичних інструментах; збагачення досвіду музично-слухового сприймання; стимуляцію слухання музики тощо неможливо буде досягти успіху. Також подібна робота проводиться щодо інших параметрів розвитку дитини:

- пам'яті – стимуляція музикальної пам'яті; стимуляції довгострокової пам'яті; стимуляція слухової пам'яті; збагачення слухової пам'яті;
- уявлення – конкретизація слухових і зорових уявлень; уточнення уявлень про музичне та образотворче мистецтво та засоби його виразності; корекція музично-слухових, природно-звукових уявлень, шумів пересувних об'єктів, побутових шумів;
- мислення – стимуляція процесів пізнавальної діяльності (слухової та зорової уваги, мислення, пам'яті); формування асоціативного мислення, поєднуючи настрої у природі з настроями у музиці;
- мова і мовлення – корекція артикуляції; збагачення словникового запасу музичними та образотворчими термінами; стимуляція розвитку дикційно-співочого апарату і фонематичного слуху; стимуляція вимовних навичок; корекція співочого дихання; стимуляція інтересу до вокально-хорової діяльності;
- увага – організація слухово-зорової уваги;
- емоційно-вольова сфера – стимуляція емоційного відгуку на музику – в образно-ігровій діяльності; стимуляція емоційної сфери; активізація емоційних реакцій на музику.

Таким чином, врахування рівня пізнавального розвитку дитини з опорою на її сенсорний розвиток, відкриває доцільність корекційно-розвивальної роботи на заняттях художньо-естетичного спрямування в закладах дошкільної освіти з інклюзивною формою навчання.

Третій рік життя

Категорії дітей з особливими освітніми потребами	Зміст навчального матеріалу	Зміст роботи вихователя	Зміст роботи асистента
1.	2.	3.	4.
Розділ програми «Дитина».			
Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Вправа «Сорока-ворона»	Формування правильного звукоутворення, охорона, збереження дитячого співочого і мовного голосу	Підтримує у процесі роботи з розвитку мовлення та формування правильної вимови вправи: <ul style="list-style-type: none"> • групове розучування розспівки за схемою на різні склади; • відтворення вправи разом з усіма дітьми.
Дитина із затримкою психічного розвитку			
Дитина із порушенням зору			Використовує вербальні засоби спілкування з дитиною. Підспівує і відтворює з дитиною ритмічний малюнок твору.
Дитина із порушенням слуху			Перевіряє справність слухового апарату. Використовує невербальні засоби спілкування з дитиною: уточнює розуміння завдання, пояснює і відтворює ритмічний малюнок твору для дитини або разом із нею.
Дитина із порушенням			Застосовує спеціальні технічні пристосування

опорно-рухового апарату			для відтворення ритму твору. Допомагає щодо координації рухів.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Спонукає сконцентруватися у процесі слухання твору. Контролює процес відтворення ритмічного малюнку.
Дитина з розладами аутичного спектра			Слухає музику разом з дитиною. Спостерігає за емоційним станом дитини. Реагує на поведінку дитини.
Психічний інфантилізм			Заохочує до слухання і здійснює допомогу за необхідності.

Розділ програми «Дитина».

Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.

Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Слухання музики І. Брамса «Петрушка»	Ознайомлення з твором. Робота щодо формування вміння уважно слухати твір від початку до кінця. Робота щодо формування емоційного відгуку на музику, визначення емоційного настрою твору. Сприяння збільшенню запасу музичних вражень.	Підтримує у процесі слухового сприймання твору.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Надає поради щодо уміння сконцентруватися на слуханні твору.
Дитина із порушенням зору			Використовує вербальні засоби спілкування з дитиною. Підспівує і відтворює з дитиною ритмічний малюнок твору.
Дитина із порушенням слуху		Робота щодо формування темпоритмічного відчуття музики та втілення у власних вільних рухах її загального характеру,	Перевіряє справність слухового апарату. Використовує невербальні засоби спілкування з дитиною: уточнює розуміння завдання, пояснює і відтворює ритмічний

		динаміку її образів. Розвиток пізнавальної активності: уміння висловлювати свої почуття словом. Розвиток спостережливості.	малюнок твору для дитини або разом із нею.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Застосовує спеціальні технічні пристосування для відтворення ритму твору.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Спонукає сконцентруватися у процесі слухання твору. Контролює процес відтворення ритмічного малюнку.
Дитина з розладами аутичного спектра			Слухає музику разом з дитиною. Спостерігає за емоційним станом дитини. Реагує на поведінку дитини.
Психічний інфантилізм			Заохочує до слухання і здійснює допомогу за необхідності.

Розділ програми «Дитина».

Дитина у світі культури: Образотворча майстерня.

Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Малювання на тему: «Сонечко».	<u>Матеріали:</u> кольорові олівці, роздатковий матеріал. <u>Зоровий ряд:</u> картки із зображенням сонечка.	Звертає увагу на правильність вимови назв кольорів. Допомагає обрати необхідні для виконання практичних дій.
Дитина із затримкою психічного розвитку		Робота з формування емоційно-естетичного сприймання.	Зосереджує увагу в процесі перегляду карток. Пояснює і показує, які дії треба виконувати.
Дитина із порушенням зору		Робота з формування інтересу до художньо-творчої діяльності.	Прибирає всі зайві предмети. Показує різні кольори на матових картках і звертає увагу на необхідні для малювання олівці.
Дитина із порушенням		Робота з формування	Використовує більше наочності і стежить за

слуху		вміння розпізнавати кольори:	тим, щоб дитина розуміла необхідну інформацію.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату		Робота з формування знань, умінь та навичок необхідних для виконання практичних дій.	Допомагає розглядати картки, формувати рухи руки, дрібну мускулатуру пальців, утримувати олівець.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Чітко формулює завдання. Спонукає до виконання завдання.
Дитина з розладами аутичного спектру			Зацікавлює і спонукає дитину до перегляду малюнків і до власної діяльності.
Психічний інфантилізм			Підтримує позитивну мотивацію в процесі малювання.

Четвертий рік життя

Категорії дітей з особливими освітніми потребами	Зміст навчального матеріалу	Зміст роботи вихователя	Зміст роботи асистента
1.	2.	3.	4.
Розділ програми «Дитина». Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Слухання музики: М. Глінка «Дитяча полька».	Робота щодо вміння емоційно відгукуватись на музику, слухати тембр різних інструментів, диференціювати звучання різних голосів; робота щодо вміння вслуховуватись у	Контролює процес слухання музичного твору. Подає зміст навчального матеріалу частинами.
Дитина із затримкою психічного розвитку			
Дитина із порушенням зору			Перевіряє розуміння завдання.

Дитина із порушенням слуху		музику, впізнавати твір, відчувати характер, передавати характер музики за допомогою рухів, запам'ятовування назви твору.	Використовує спеціальне технічне обладнання для покращення сприймання. Добирає сюжетні малюнки до п'єси.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Підтримує в процесі слухання.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Зацікавлює зосередитися в процесі слухання музики цікавими сюжетними малюнками.
Дитина з розладами аутичного спектру			Зацікавлює і організує спільне прослуховування музики.
Психічний інфантилізм			Підтримує в процесі слухання музики.
Розділ програми «Дитина».			
Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Вправа для розвитку слуху та голосу «Равлику-павлику»	Вивчення вправи. Робота щодо формування правильного звукоутворення. Робота щодо формування вміння співати природним голосом, без напруження. Робота з розвитку чистоти інтонування мелодії голосом.	Проговорює вправу разом з дитиною або використовує спеціальне технічне обладнання для покращення сприймання.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Подає зміст навчального матеріалу частинами.
Дитина із порушенням зору			Перевіряє розуміння завдання.
Дитина із			Використовує якомога

порушенням слуху			більше унаочнень, допомагає співати вправу.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Підтримує активність дитини в процесі заняття.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Допомагає зосередитися в процесі виконання завдання. Пропонує виконати завдання першим.
Дитина з розладами аутичного спектру			Зацікавлює і організує спільне вивчення вправи.
Психічний інфантилізм			Допомагає вивчити вправу.
Розділ програми «Дитина».			
Дитина у світі культури: Образотворча майстерня.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Аплікація на тему: «Снігова баба».	Загальні рекомендації щодо виконання послідовності дій . Демонстрація та пояснення щодо приклеювання готових деталей аплікації. Робота щодо формування уваги в процесі художньої діяльності.	Дозовано допомагає дитині включатися в діяльність. Коментує етапи роботи і зосереджує увагу на деталях.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Допомагає визначити етапи роботи. Підтримує мотивацію щодо виконання завдання.
Дитина із порушенням зору			Допомагає викладати готові форми на папері і намащувати клей, притримує деталі поки наноситься клей і пояснює етапи роботи.
Дитина із порушенням слуху			Дає чіткі інструкції. Уточнює розуміння завдання.
Дитина із порушенням опорно-			Допомагає на робочому місці. Контролює і підтримує процес у

рухового апарату			виконанні завдання.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Дає чіткі вказівки щодо дій. Формує бажання творити.
Дитина з розладами аутичного спектру			Заохочує до практичної діяльності. Формує творчі здібності.
Психічний інфантилізм			Заохочує до самостійного виконання дій.

П'ятий рік життя

Категорії дітей з особливими освітніми потребами	Зміст навчального матеріалу	Зміст роботи вихователя	Зміст роботи асистента
1.	2.	3.	4.

Розділ програми «Дитина».

Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.

Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Слухання музики: П. Чайковський. Балет «Лускунчик», «Марш».	Ознайомлення з твором. Робота щодо формування уваги до змісту й характеру твору, впізнавання твору, відчуття характеру твору, вміння передавати рухами характер музики, вміння емоційно реагувати на музику.	Підтримує і заохочує до слухання музики.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Допомагає сконцентруватися на слуханні яскравими образами на малюнках чи зображеннях.
Дитина із порушенням зору			Словесна інструкція перед прослуховуванням.
Дитина із порушенням слуху			Технічна підтримка і наглядні зображення до музики. Додатковий ритмічний супровід.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Додаткові ритмічні простукування музичного твору.
Дитина з			Надає дитині достатньо

гіперактивність та дефіцитом уваги			простору для активного прослуховування.
Дитина з розладами аутичного спектру			Спонукає і підтримує інтерес дитини до слухання.
Психічний інфантилізм			Заохочує до прослуховування яскравими образами олов'яних солдатиків тощо.
Розділ програми «Дитина». Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Тема заняття «Весна красна, що ти нам принесла!» Водіння хороводу.	Робота щодо розвитку уваги дітей. Робота щодо формування комунікативних здібностей дітей під час водіння хороводу.	Підтримує і заохочує до ритмічної ходи.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Тримає за руку в хороводі.
Дитина із порушенням зору			Словесна інструкція. Тримає за руку в хороводі.
Дитина із порушенням слуху			Допомагає орієнтуватися у просторі. Тримає за руку в хороводі.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Координація можливих рухів дитини і підтримка за необхідності.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Надає дитині достатньо простору для активності.
Дитина з розладами аутичного спектра			Спонукає і підтримує інтерес дитини до водіння хороводу або тримає за руку в процесі діяльності.
Психічний			Допомагає

інфантилізм			орієнтуватися у просторі.
-------------	--	--	---------------------------

Шостий рік життя

Категорії дітей з особливими освітніми потребами	Зміст навчального матеріалу	Зміст роботи вихователя	Зміст роботи асистента
1.	2.	3.	4.

Розділ програми «Дитина».

Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.

Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Слухання музики: М. Скорик «Народний танець»	Ознайомлення із твором. Робота щодо формування уваги на змісті та характері твору, впізнавання твору, вміння передавати характер музики власними рухами, виховання уміння емоційно реагувати на музику.	Допомагає в процесі слухання музики відтворювати ритмічний малюнок.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Багаторазове прослуховування з переглядом сюжетних малюнків.
Дитина із порушенням зору			Використовує вербальні засоби спілкування з дитиною.
Дитина із порушенням слуху			Допомагає сприймати музику, розглядаючи сюжетний малюнок.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Застосовує спеціальні технічні пристосування для відтворення ритму твору.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Підтримує і зацікавлює цікавими сюжетними малюнками, відео переглядом мультфільму тощо.
Дитина з розладами аутистичного спектра			Підспівує і відтворює з дитиною ритмічний малюнок твору.
Психічний інфантилізм			Багаторазове прослуховування з переглядом сюжетних малюнків або фрагменту

			мультфільму.
Розділ програми «Дитина».			
Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Музично-ритмічна вправа «Біг парами» (муз. Ф. Шуберта)	Контролює виконання вправи. Робота щодо формування елементарної ритмічності у процесі вивчення вправи. Робота щодо формування у дітей здатності творчо перевтілюватися. Розвиток творчих здібностей.	Допомагає відтворювати ритмічні ну вправу.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Веде за руку в парі.
Дитина із порушенням зору			Допомагає орієнтуватися у просторі і тримає за руку в парі.
Дитина із порушенням слуху			Додатково пояснює дії, які потрібно відтворювати. Веде в парі за руку.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Фізично допомагає у виконанні вправи за можливості її виконання або спостерігають за іншими і ритмічними рухами відтворюють мелодію.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Надає роль ведучого в парі і дозволяє вести себе в парі.
Дитина з розладами аутичного спектра			Залучає до виконання дій разом з усіма.
Психічний інфантилізм			Підтримує в парі.

Сьомий рік життя

Категорії дітей з особливими освітніми потребами	Зміст навчального матеріалу	Зміст роботи вихователя	Зміст роботи асистента
--	-----------------------------	-------------------------	------------------------

1.	2.	3.	4.
Розділ освітньої програми «Дитина».			
Дитина у світі культури: Музичний калейдоскоп.			
Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку	Музично-ритмічні рухи: хоровод «Червоні маки», муз і сл. Ж.Агаджанова	Вчити починати рухатися і закінчувати разом з музикою, володіти елементарними танцювальними рухами. Робота щодо вміння рухатися в хороводі, відтворювати образні рухи, закріплення рухів та вміння рухатися самостійно, формування бажання та розвиток вміння втілювати у власних рухах характер музики.	Підтримує і заохочує до ритмічної ходи.
Дитина із затримкою психічного розвитку			Тримає за руку в хороводі.
Дитина із порушенням зору			Словесна інструкція. Тримає за руку в хороводі.
Дитина із порушенням слуху			Допомагає орієнтуватися у просторі. Тримає за руку в хороводі.
Дитина із порушенням опорно-рухового апарату			Координація можливих рухів дитини і підтримка за необхідності.
Дитина з гіперактивністю та дефіцитом уваги			Надає дитині достатньо простору для активності.
Дитина з розладами аутичного спектру			Спонукає і підтримує інтерес дитини до водіння хороводу або тримає за руку в процесі діяльності.
Психічний інфантілізм			Допомагає орієнтуватися у просторі.

Лапін А.В.

Розділ V. Дидактико-методичне забезпечення розвитку напрямів ручної праці у інклюзивному ЗДО.

Значне підсилення уваги до виховного процесу дітей з порушеннями психофізичного розвитку зумовлено змінами, які відбуваються у сучасному освітньому просторі та суспільстві вцілому, вимагають коригування не тільки змістових, але й методично-технологічних аспектів освіти. Адже, щоб досягти високих результатів у навчально-виховному процесі, необхідно змінити парадигму навчального процесу, тобто здійснити перехід, від опанування дітьми певною кількістю визначених знань, умінь та навичок, до формування у них здатності самостійно мислити, здобувати і застосовувати знання, ретельно обдумувати свої рішення і чітко планувати власні дії.

Право на спеціальну адаптацію та модифікацію програмового матеріалу мають діти з порушеннями психофізичного розвитку, які повністю інтегровані в загальноосвітні заклади освіти та мають рішення про відповідний вид надання освітніх послуг. У той же час, спеціальні адаптації та модифікації не повинні ставити дитину в особливе положення стосовно інших учнів.

Працюючи за програмами загальноосвітніх ЗДО вихователь та асистент вихователя мають право: вибирати відповідні розділи, теми та види діяльності для активного опрацювання, адаптувати та модифікувати зміст навчального матеріалу або за зразком пропонувати новий з урахуванням індивідуальних потреб дитини з особливими освітніми потребами спираючись на місцеві умови навчання.

Адаптації та модифікації навчального матеріалу і процесу навчання мають відбуватися шляхом покрокового виконання наступного алгоритму:

Алгоритм роботи з дитиною з порушеннями психофізичного розвитку.

1. Знайомство з дитиною її батьками та супровідними документами.
2. Визначення актуального рівня розвитку.
3. Визначення зони найближчого розвитку.
4. Визначення провідної сигнальної системи (реакції на наступні види роботи):

- візуальну демонстрацію (картинки, тексти, таблиці);

- слухову демонстрацію (оповідання вчителя, читання тексту, музика);

- тактильні відчуття (участь у дослідах і вправах, де можна доторкнутися, потримати в руках, порухати);

- почуття (емоційне забарвлення навчального матеріалу).

5. Визначення критеріїв оцінювання успішності дитини.

6. Розроблення Індивідуальної програми розвитку.

7. Корегування Індивідуальної програми розвитку з урахуванням поступу дитини.

Розділ «Дитина в соціумі» розкриває зміст роботи з ознайомлення дітей із суспільним довкіллям та трудового виховання (формування навичок самообслуговування та залучення до господарсько-побутової праці). Структурно розділ побудовано за напрямками: «Предметний світ» та «Соціальний світ». Результатом взаємодії дитини з предметним та соціальним оточенням має стати отримання життєвого досвіду, сформоване відповідальне ставлення до оточуючого середовища. Розділ «Дитина у природному довкіллі» висвітлює зміст роботи з формування у дітей системи знань про об'єкти та явища природи планети Земля, зв'язки і залежності між ними та роль праці у природі. У сукупності пропонована інформація має стати основою формування пізнавально-емоційного ставлення та екологічно-доцільної поведінки дітей в природі.

У розділі «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» відображено зміст роботи з дітьми раннього та дошкільного віку, що спрямована на збагачення їхнього досвіду різноманітними сенсорними враженнями, формування у дітей вмінь орієнтуватися у сенсорних еталонах (колір, величина, форма), їх видах, ознаках, властивостях. Збагачення сенсорного досвіду є базою інтелектуального розвитку дитини, підґрунтям для формування логіко-математичних уявлень, розвитку конструктивних навичок, розширення уявлень про властивості та ознаки предметів, з якими вона стикається безпосередньо у різних видах діяльності.

Ефективність подальшої соціалізації та інтеграції у шкільне середовище дітей з порушеннями психофізичного розвитку переважно залежить від якості проведеної в ЗДО корекційно-розвивальної роботи. Її основними напрямками для педагога є підвищення рівня пізнавальної активності дітей і розвиток їхньої здатності до усвідомленої регуляції навчальної та трудової діяльності, що передбачає формування в них необхідного обсягу знань і загальнонавчальних (загальнотрудових) умінь.

Для забезпечення комфортного перебування дитини з порушеннями психофізичного розвитку в освітньому просторі загальноосвітнього дошкільного закладу важливо створити в ньому відповідні умови, а саме:

- забезпечити індивідуальний, особистісно орієнтований підхід до організації взаємодії дорослого з «особливою» дитиною під час корекційно-педагогічного процесу;
- проводити спеціальні вправи (робота над ритмом мовлення, перекодування мовлення в ритм, артикуляційні вправи, гімнастика для зміцнення м'язів очей тощо) та залучати до них дітей всієї групи;

- виділити час для спеціальної корекційно-розвивальної роботи з дитиною, яка має порушеннями психофізичного розвитку, без шкоди для дітей всієї групи;
- приділити особливу увагу дітям з порушеннями психофізичного розвитку у процесі планування, організації та проведення дозвілля, ігор, екскурсій, спостережень в природі тощо;
- забезпечити психологічну підтримку дітям з порушеннями психофізичного розвитку з метою формування у них впевненості у своїх силах та самоповаги;
- створити корекційно-розвивальне та емоційно безпечне середовище для дітей з порушеннями психофізичного розвитку;
- здійснювати моніторинг розвитку дитини, який передусім охоплює:
- рівень загальної обізнаності: рівень оволодіння сенсорними еталонами – уявленнями про величину, форму, колір; елементарними просторовими уявленнями: далі, ближче, вгорі, внизу, позад, попереду, за, над, поряд тощо;
- елементарними уявленнями про кількість: багато, мало, порівну, однаково, більше, менше; знаннями та уявленнями про предмети і явища довкілля;
- особливості взаємодії з дорослим: уміння слухати завдання, здатність діяти відповідно до отриманої інструкції, здатність скористатися допомогою, реакція на оцінку дорослого;
- сформованість мисленнєвих дій та операцій: уміння визначати різні ознаки предметів;
- здатність встановлювати схожість і відмінність;
- вміння групувати предмети, робити елементарні висновки; вміння встановлювати найпростіші зв'язки і залежності між предметами і явищами;
- научуваність – швидкість засвоєння та використання нового досвіду (ознаки научуваності – покращення якості виконання діагностичних завдань);
- особливості працездатності: здатність зосереджувати увагу, тривалість продуктивної діяльності, рівень втомлюваності.

Особливістю освітнього процесу інклюзивної групи є його індивідуалізація і диференціація. Зауважимо, якщо ЗДО або група в ДШ не набула статусу інклюзивної, але його/її відвідують діти з порушеннями психофізичного розвитку, то у планах навчально-виховної роботи все одно зазначаються індивідуальні форми роботи із цими дітьми, дидактичний матеріал, необхідний для освітнього процесу. Залежно від особливостей розвитку дитини обираються види спільної діяльності, здійснюється часткове або повне включення в освітній процес. При проведенні занять вихователь модифікує (трансформує) характер подачі матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу, модифікація навчального плану або цілей і

завдань, прийнятних для конкретної дитини, корекція кількості та якості завдань, визначення змісту, який необхідно засвоїти.

Так, організовуючи ознайомлення з природою, слід обирати доступні дітям з порушеннями психофізичного розвитку об'єкти для спостережень, які допоможуть сформувати у них основи сучасного світорозуміння. Для цього слід вести щоденну копітку роботу під час спостережень на прогулянках, розповідях, бесідах, дослідів тощо. Слід установлювати тісніші зв'язки між різними видами дитячої діяльності. Приміром, закріплення, уточнення й актуалізацію математичних знань і вмій можна здійснити на заняттях з малювання, ліплення, конструювання, фізичного виховання, предметно-практичної діяльності.

Оскільки за наявності порушень психофізичного розвитку пізнавальна активність дитини зазвичай знижена, вона не в змозі засвоїти у повному обсязі соціальний досвід, доступний її одноліткам в нормі, етапи його засвоєння можуть значно відрізнятись від загальноприйнятих. Психічний розвиток такої дитини, на відміну від дитини з нормальним розвитком, цілком визначається корекційно-компенсаторною роботою, яка проводиться з нею. Педагогами має надаватися консультативна допомога батькам, які мають дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Затримка психічного розвитку (ЗПР). Основні лінії розвитку, які є значимими для дітей із ЗПР, розглядаються у двох вікових періодах: молодший дошкільний вік – від 3 до 5 років, і старший дошкільний вік – від 5 до 7 років. У дітей молодшого дошкільного віку визначають такі лінії розвитку: розвиток загальних рухів; розвиток сприймання як орієнтованої діяльності, спрямованої на дослідження властивостей і якостей предметів; формування сенсорних еталонів; накопичення емоційних образів; удосконалення наочно-дійового і розвитку наочно-образного мислення; розвиток мимовільної пам'яті; формування уявлень про довкілля; розширення розуміння смислу зверненого до них мовлення; оволодіння фонетичною, лексичною і граматичною сторонами мовлення, комунікаційною функцією мовлення; розвиток сюжетно-рольової гри, спілкування з ровесниками, конструювання, малювання; розвиток самосвідомості.

Основні лінії розвитку дітей старшого дошкільного віку: удосконалення загальної моторики, розвиток дрібної моторики, зорово-рухової координації, мимовільної уваги; формування систем сенсорних еталонів, сфери образів-уявлень, опосередкованого запам'ятовування, зорового орієнтування у просторі, уяви, емоційного контролю; удосконалення наочно-образного мислення, мисленневих операцій словесно-логічного рівня, внутрішнього мовлення; розвиток зв'язного мовлення, мовленнєвого спілкування, продуктивної діяльності, елементів трудової діяльності, норм поведінки, підпорядкування мотивів, волі, самостійності, здатності дружити, пізнавальної активності, готовності до навчальної діяльності.

Педагоги, що працюють у групі, в яку інтегрована дитина із ЗПР, повинні бути готовими до того, що їм потрібно буде формувати особистісно значущі навички як у проблемної дитини, так і у дітей вікової норми. До таких навичок

можуть бути віднесені: здатність дитини сприймати і оцінювати себе як особистість, уміння усвідомлювати і виражати власні почуття і бажання, навички співробітництва, уміння приймати конструктивні рішення, співпереживати і разом радіти, йти на компроміс, дотримуватись правил безконфліктної поведінки.

Батьки відіграють важливу роль у житті дитини, і на них лягає основна відповідальність за її розвиток. Перед вихователем стоїть завдання: навчити батьків способам і прийомам проведення роботи з дітьми. Важливою є участь батьків дітей із ЗПР у батьківських зборах, на яких розглядаються питання навчання і виховання дітей вікової норми. Допомогою батькам можуть стати і проведені вихователем індивідуальні консультації. Важливою умовою співпраці з батьками, діти яких мають ЗПР, є формування у них адекватної оцінки психічного стану своїх дітей в напрямку підготовки до шкільного навчання.

Розлади аутистичного спектра. Аутичні діти фрагментарно сприймають картину світу, їхня картина світу – спресовані, нерозгорнуті, афективно насичені окремі переживання, які зберігаються в незмінній формі впродовж багатьох років. Тому важливо формувати у цих дітей уявлення про зв'язок окремих вражень, пояснювати їх емоційний смисл. Щоб залучити дитину хоч би в пасивній формі до слухання, дорослий зобов'язаний спиратись на значимі для неї афективні деталі життя, не допускати механічного виконання дій, допомагати емоційно їх осмислити.

Від вихователів, звичайно, вимагається додаткова увага до такого дошкільника: йому індивідуально слід нагадати, що зараз потрібно робити (сісти за стіл, сходити в туалет, одягнутися), і, взявши його за руку, відвести туди, куди треба. Вкрай важливо, щоб вистачило терпіння не відволікати дитину від заняття, якому вона надає перевагу (приміром, грі з конструктором або складанню пазлів), а дати їй можливість довести розпочату справу до певного завершення. Також варто враховувати, як важко даються такій дитині усі побутові навички, і бути терплячими в їх стимулюванні та підтримці. Потрібно обережності її і в контактах з дітьми: з одного боку, зацікавити ними, розповісти й пояснити, що вони роблять, у що грають, з іншого — дати можливість побути на дистанції, поспостерігати зі сторони; у якісь загальні заняття потрібно дозовано включатись разом з нею (тримаючи її за руку або навіть на руках), але не виключати аутичну дитину із загального життя дитячого колективу. При дотриманні обережності, лагідності й наполегливості водночас така дитина може добре утримуватись в режимі. Варто пам'ятати, що в основі співпраці дитини з дорослим має бути емоційний контакт.

Підхід до навчання дитини з аутизмом ґрунтується на принципі стимуляції і підтримки розвитку тих сторін психіки, які підлягають корекції.

Педагогічна робота з дітьми аутистичного спектра проводиться у таких напрямках:

- соціальний розвиток (формування у дитини з аутизмом уявлень про самого себе, налагодження співпраці дитини з дорослими та однолітками, виховання навичок продуктивної взаємодії в процесі сумісної діяльності,

формування адекватного сприйняття оточуючих предметів і явищ, виховання позитивного ставлення до предметів живої та неживої природи);

- сенсорний розвиток (удосконалення зорової, слухової уваги та сприйняття, тактильно-рухового та смакового сприйняття);
- формування елементарних математичних уявлень (навчання дітей вмінню зіставляти, порівнювати, встановлювати співвідношення між різними множинами і елементами множин);
- розвиток мовлення (проведення активної артикуляційної гімнастики, розвиток розуміння зверненого мовлення, формування фонематичного слуху, підготовка руки до письма);
  - ознайомлення з довкіллям (формування у дітей цілісного сприйняття і уявлення про різні предмети і явища довколишнього світу, уявлень про людину, будову її тіла, основні функції організму, види діяльності людини та її взаємини у соціумі);
  - музичний розвиток (використання в роботі видів музично-рухової терапії: слухання музики та співи, музично-ритмічні ігри та вправи, артикуляційна (логопедична) гімнастика, гра на дитячих музичних інструментах, танцювальні вправи);
  - фізичний розвиток (використання ігор і мовленнєвих вправ з рухами, розвиток загальної і дрібної моторики).

Дітей з розладами аутистичного спектра потрібно вчити грати, починаючи з розвитку предметно-ігрових дій, заснованих на особистісному інтересі дитини до тієї чи іншої іграшки або ситуації. При цьому обов'язково повинні враховуватися ігрові переваги дитини: для заняття на перших порах береться улюблена або добре знайома дитині іграшка. Дорослий пропонує дитині здійснювати предметно-ігрові дії з наслідуванням, багаторазово повторює їх і супроводжує мовними коментарями. У подальшому дію з іграшкою переводять до сюжетно-відображувальної гри. Для становлення сюжетної гри дітей навчають грати спочатку поряд з партнером, а потім разом зі своїм однолітком. Лише поступово дітей у ході гри об'єднують в мікрогрупи.

Гра дітей у колективі тісно пов'язана з їх уявленнями про взаємини між людьми. Тому необхідно постійно формувати і збагачувати уявлення дітей про роль кожного члена сім'ї, про способи спілкування людей між собою. Як підказка може бути використана демонстрація (показ жестами).

Педагоги можуть запропонувати батькам дітей завести щоденник, в якому вони записуватимуть рекомендовані вправи і завдання, зазначатимуть завдання додому (фіксуватимуть проблеми, з якими стикалися при виконанні завдань), записуватимуть свої спостереження за діями дитини в процесі спеціальних занять і у вільній діяльності, а також запитання до педагогів. Можна завести і фотоальбом, в який будуть додаватися фотографії малюка, його близьких родичів (дитина сама, з мамою, з татом на прогулянці, малюк їсть, везе машинку тощо) впродовж періоду навчання, картинки до тем, які вивчаються на заняттях, а потім разом з дитиною розглядати цей матеріал, закріплюючи побачене чи почуте. Дитячі роботи, які виконуються протягом

дошкільного періоду розвитку малюка в дошкільному закладі чи вдома, можна помістити в альбом дитячих малюнків, що стане підґрунтям для спілкування між дорослими і дитиною.

Порушення мовлення. Для попередження дислалії важливо формувати правильну мовленнєву культуру. Дитина має чути чітко, правильне мовлення вихователів, щоб наблизити свою звуковимову до мовленнєвої норми. Крім того, починаючи з молодшого дошкільного віку, потрібно проводити вправи з розвитку органів артикуляції та дрібної моторики пальців. Значну увагу слід приділяти роботі з розвитку фонематичного слуху і фонематичного сприймання у дітей.

При дизартрії вихователі мають звернути увагу батьків, а в деяких випадках і переконати їх у необхідності консультування з логопедом щодо диференціальної діагностики зазначених порушень (не чекаючи п'ятирічного віку дитини), оскільки корекційна робота при дизартрії вимагатиме значно більше часу (до року і більше) і спрямована на роз виток артикуляційної моторики (вправи, масаж артикуляційних органів), розвиток дихання, голосу, формування правильної звуковимови, інтонації.

Сенсорні порушення (зору та слуху). Зважаючи на особливості розвитку дітей із зоровим та слуховим відхиленнями, предметно-ігрове довкілля в дошкільному закладі слід наповнити такими предметами, про які дитина встигла чимало дізнатися, спроможна словесно назвати їхні властивості, якості, суттєві особливості, висловити своє ставлення до них і вправно діяти з ними, відкриваючи для себе приховані ознаки і властивості. Різноманітна дитяча діяльність забезпечить розвиток у дітей цікавості, звички підходити до кожного нового предмета з бажанням відкрити для себе щось нове, невідоме, поєднати попередні враження з новими. Залучення дітей до виготовлення предметів з практичним, функціональним, естетичним навантаженням привчатиме їх не лише до споглядання чи споживацького ставлення, а й до продуктивної життєдіяльності, викликатиме бажання поділитися з іншими своїми відкриттями.

Діти з порушеннями зору часто не засвоюють досвід предметно-практичної діяльності на відстані, тому об'єкт спостереження потрібно піднести до дитини, дати в руки, її руками обстежити його, розповісти про предмет, при цьому зацікавити ним, не налякавши. У зв'язку з такою залежністю розвитку дитини з особливими потребами від умов її життя, зокрема корекційного навчально-виховного впливу, актуальний рівень її розвитку не завжди відповідає її можливостям розвиватися. Актуальний рівень розвитку дитини, в тому числі й її знань про довкілля, не може виступати достатньою підставою для визначення відхилень у розумовому розвитку, встановлення діагнозу.

В ознайомленні дитини з довкіллям беруть участь не лише дотик і залишковий зір, але й слух. Через це необхідно розвивати у неї слухове сприймання. Насамперед слід розвинути у дитини вміння слухати, прислуховуватись і розуміти те, що діється навколо. Завдання педагога – так спланувати середовище, щоб шляхи отримання необхідних матеріалів та

інформації були для кожної дитини зрозумілими і доступними. Діти повинні не залежати від вихователя, а мати доступ до потрібного навчального приладдя (луп, паперу, олівців, ручок, маркерів, клею, ножиць, лінійок тощо).

Під час проведення навчально-виховної роботи з дітьми з порушеннями слуху враховуються ступінь ураження слухової функції, рівень розвитку мовлення при даному ступені ураження слухової функції, час виникнення порушення слуху. Рекомендації для дитини враховують не тільки характер і ступінь порушення слуху, але й стан мовленнєвого розвитку.

У дитини мовленнєве недорозвинення, зумовлене неповноцінним слухом, призводить до порушення її пізнавальної діяльності та своєрідного розвитку таких психічних процесів, як мислення, пам'ять, уява. Це ускладнює взаємодію дитини з оточуючими. Труднощі словесного спілкування є однією з головних причин порушеного розвитку.

Важливою є спільна діяльність дітей із відхиленням зору (слуху) і дітей з нормальним рівнем розвитку, особливо в ігровій діяльності.

Без створення спеціальних умов розвиток гри у цих дітей не досягає рівня вікової норми, тому вихователям варто планувати індивідуальні та групові заняття з навчання дітей гри, завданням яких є формування дій з предметами й іграшками, спостереження за діяльністю дорослих, тренувальні заняття з прийняття ролі, програвання окремих рольових ситуацій і об'єднання їх в єдиний сюжет, для дітей з порушеннями зору додатково ще й подолання вербалізму і збагачення чуттєвої основи гри. Для цього потрібно проводити спеціальні екскурсії й спостереження, під час яких встановлюється зв'язок між поняттями, які до цього часу, можливо, носили суто вербальний характер, і конкретними діями, ознаками, властивостями предметів і явищ.

Одним з найважливіших напрямків роботи вихователя є систематична і цілеспрямована робота з сім'ями дітей з порушеннями зору (слуху). Вона включає в себе кілька напрямків: виступи на батьківських зборах із загальних питань виховання і навчання, розвитку дітей з порушеннями зору (слуху); консультації для окремих груп батьків з урахуванням спільних для них проблем, пов'язаних з особливостями розвитку дітей, труднощами в опануванні певними знаннями; індивідуальне консультування батьків з питань, що стосуються конкретної дитини; проведення для батьків індивідуальних та групових корекційних занять, метою яких є навчання прийомам взаємодії з дитиною, надання їй дієвої допомоги у виконанні певних видів діяльності; виставки спеціальної, доступної розумінню батьків літератури з анотаціями тифлопедагога; виставки наочних посібників, дидактичних ігор і спеціальних посібників, які батьки можуть використовувати під час занять з дітьми вдома; виставки дитячих робіт, виконаних на заняттях з тифлопедагогом (сурдопедагогом); домашні завдання (на вихідні дні, на літо).

Порушення опорно-рухового апарату (ДЦП). Зміст корекційно-розвивальної роботи визначається індивідуальними досягненнями і труднощами дитини в оволодінні знаннями та здатністю їх здобувати (научуваністю), передбачає формування насамперед сенсорної бази для повноцінного розвитку інтелекту й особистості. Передусім у такої дитини

важливо підтримувати стійку позитивну мотивацію у різних видах діяльності, формувати передумови навчальної діяльності на основі розвитку пізнавальних процесів: усіх видів сприймання, пам'яті, уваги, мислення; цілеспрямовано формувати вищі психічні функції, основою яких є: 1) розвиток сенсорно-перцептивної діяльності і формування еталонних уявлень; 2) формування мисленнєвої діяльності у тісному взаємозв'язку з розвитком мовлення, що означає необхідність посиленої уваги до розвитку комунікативних умінь у дітей, навичок спілкування з дорослими й однолітками; 3) розвиток здатності розв'язувати найпростіші проблемні ситуації; 4) розвиток конкретно-понятійного мислення, елементарного міркування і здатності робити висновки.

Діти з ДЦП включаються у заняття з різних розділів програми. Увага приділяється активізації різних функцій центральної нервової системи: стимуляції всіх сенсорних процесів (зорового, слухового, тактильного, кінестетичного сприймання, смаку, нюху); підвищенню мотивації до діяльності; створенню позитивного емоційного фону і подоланню порушень емоційно-вольової сфери; розвитку мовлення і корекції мовленнєвих порушень; розвитку дрібної моторики і корекції рухових порушень.

Здійснюючи роботу за розділами, які визначені в Освітній програмі «Дитина», педагоги повинні звертати увагу на виражену диспропорційність та нерівномірно порушений темп розвитку дитини, залежності від форми дитячого церебрального паралічу. Так, при спастичній диплегії спостерігається недостатність просторового гнозису та праксису, яка утруднює виконання завдань на просторове орієнтування, копіювання форми предмета, засвоєння схеми тіла та напрямку руху. Оптико-просторові порушення у дітей з правостороннім геміпарезом ускладнюють формування їхньої предметно-практичної діяльності, підготовку до навчання грамоти і письма. Своєрідність пізнавальної діяльності у дітей з гіперкінетичною формою характеризує недостатність слухового сприймання та мовленнєві порушення тощо. Використання потенційних можливостей адаптивного фізичного виховання дає змогу вирішити основну мету фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, яка полягає у створенні передумов для ефективного розвитку різних видів дитячої діяльності, подальшої соціальної адаптації та інтеграції в суспільство таких дітей. Окрім відомих основних методів, у фізичному вихованні дітей з порушеннями опорно-рухового апарату доцільно використовувати такі нові та перспективні методи: музичної терапії; кольорової (світлової) терапії (кожному основному руховому режиму відповідає той чи інший колір спектра); досягнення бажаного через необхідне, лагідної твердості.

У процесі навчання дітей різним видам трудової діяльності необхідно враховувати особливості рухових порушень (гіперкінези, геміпарези, апраксії, синкінези, рухову обмеженість) та дотримуватися індивідуального підходу до фізичних можливостей кожної дитини. Педагоги мають враховувати порушення мовленнєвого розвитку, які у випадках дитячих церебральних паралічів зумовлені недостатністю інтегративної діяльності мовленнєво-рухового аналізатора. Тому відповідна робота проводиться поетапно, у тісному зв'язку з розвитком моторики і корекцією рухових порушень. Основними у

мовленнєвому розвитку дітей є такі напрями роботи: навчання рідної мови й мовлення на заняттях; організація спілкування дітей у різних видах діяльності (ігровій, побутовій, трудовій); ознайомлення з довкіллям.

Ознайомлення з довкіллям здійснюється на спеціальних заняттях, які плануються за лексичними темами з дотриманням принципів систематичності та послідовності: від близького до далекого. Матеріал вивчається концентрично. Навчання будується на близькому, зрозумілому дітям матеріалі з використанням максимальної кількості наочності. Ефективність засвоєння знань дітьми залежатиме від коректного поєднання словесних, наочних, практичних методів навчання та ігрових методичних прийомів. У процесі корекційно-розвивальної роботи забезпечується повторення й закріплення матеріалу.

Корекційно-педагогічна робота організовується в рамках провідної діяльності. Порушення психічного та мовного розвитку при ДЦП значною мірою зумовлені відсутністю або дефіцитом діяльності дітей. Тому при корекційно-педагогічних заходах стимулюється ігрова діяльність як провідний для даного віку вид діяльності.

У роботі з дошкільниками з порушеннями опорно-рухового апарату необхідно використовувати комбіновані прийоми навчання, а саме: наочно-практичні та словесні; показ і пояснення з одночасним поетапним виконанням. Виконання навчальних завдань проводиться у наочно-дійовій формі з опорою на безпосередні дії з предметами, множинами предметів, спеціальним корекційно-дидактичним матеріалом. Значне місце у корекційно-розвивальній роботі при ДЦП відводиться логопедичній корекції з метою розвитку і полегшення мовленнєвого спілкування, покращення розбірливості мовленнєвих висловлювань для того, щоб забезпечити дитині краще розуміння її мовлення людьми довкола. Якщо в ЗДО немає логопеда, батьки зобов'язані постійно консультуватись зі спеціалістом окремо і узгоджувати свої дії з вихователями.

Перша молодша група «Крихітки» (третій рік життя)

В освітній лінії акцентується увага на формуванні у дитини морально-ціннісного ставлення до себе та людей навколо. Згідно з БКДО, умовно розділені напрями роботи: «Соціальний світ» та «Предметний світ». Проте предметне довкілля розглядається як важлива частина людського життя, що перебуває з ним у нерозривному зв'язку.

Спрямуйте свою увагу на формування у дитини навичок самообслуговування: одягання й роздягання, охайного складання своїх речей та іграшок. Залучайте її до спільної праці з членами родини: прибирання у кімнаті, сервірування столу, догляду за рослинами, домашніми улюбленцями, збору врожаю на городі чи в саду тощо. Продовжуйте формувати елементарні культурно-гігієнічні навички. Для цього виділіть дитині місце на полиці у ванній кімнаті, де буде стояти її стаканчик із зубною щіточкою, лежати мило й губка для миття тіла; розташуйте на зручній висоті яскравий гачок для рушника, мішечок для дитячого гребінця. Поясніть призначення кожної речі, зверніть увагу на її зовнішню привабливість. Привчайте використовувати речі за потребою.

Інтерес до довкілля формується у дітей третього року життя в різних видах діяльності, цілеспрямовано – на спеціальних ігрових заняттях. Перші правила життєдіяльності, призначення предметів пояснить дітям через дії з ляльками, використовуючи гру як засіб формування первинних уявлень про правила взаємодії в соціумі.

Більшість дітей цього віку ще не орієнтовані на іншу людину як на партнера, не вміють гратися разом, а тільки навчаються цьому. Не всі дворічні діти вільно володіють мовленнєвими формулами звернення, прохання, пропозиції, подяки тощо. Тому варто передбачити декілька комплектів ігрових наборів, шапочок-наголовничків для театралізацій, картинок, за допомогою яких у цікавій формі можна ознайомити дітей і ними. Вихователь має постійно демонструвати дітям бажану модель поведінки, тому намагайтеся висловлюватися чітко і коротко, щоб бажану мовленнєву формулу малюки могли повторити. Повторення має бути включеним у стимулюючу ситуацію: «Попроси ляльку дати тобі...», «Запроси Петрика пограти з тобою, скажи йому...». Тон мовленнєвої взаємодії з малюками має бути заохочувальним, тож мінімізуйте звернення у формі наказів і настанов.

Способи організації дітей. Для дітей раннього віку через об'єктивні причини загальногрупові способи діяльності не є ефективними (для малюка особливо значимою є його власна активність, його особистий інтерес. Діти ще не вміють, а тільки навчаються чекати, доки до кожного дійде черга при загальногруповому виконанні завдання), тому потрібно використовувати переважно індивідуальним (від одного до чотирьох дітей) та індивідуально-груповим (від чотирьох до восьми дітей) способам організації діяльності. Дитина раннього віку не вміє сприймати завдання, коли воно не звернене особисто до неї. Тому частіше звертайтеся до дітей на ім'я і спрямовуйте на виконання завдання. Надання переваги малим формам організації забезпечує якісний контакт між дитиною і педагогом, можливість м'якого коригування дій, сприяє виникненню взаємодії між дітьми. Недоречною є практика збирання всіх дітей для, наприклад, спостереження за жуком, пташкою, крапельками води: більшість дітей не матиме можливості якісно розглянути об'єкт спостереження і без свідомого сприйняття мети (що саме треба побачити) не досягне наміченого вихователем результату. Краще працювати малими групами і повторити одне і те саме декілька разів, тоді результат буде кращим.

Малюки не відрізняються майстерністю виконання дій, тому індивідуальний результат виконання будь-якого художньо-предметного завдання (малювання, ліплення, аплікація, конструювання) не відрізняється естетичними характеристиками. Тож більш виграшним буде колективне виконання виробу, оскільки спільний результат, по-перше, завжди буде більш вражаючим, кращим, по-друге, мимовільно утвердить дітей у перевагах групової взаємодії, а сам процес сприятиме встановленню взаємодії та співпраці.

Взаємодія дітей у цьому віці можлива лише за участі дорослого (безпосередньої чи опосередкованої).

Наприклад, для малюка від одного до трьох років корисними можуть бути такі іграшки: каталки, великі машинки, м'які та пластмасові іграшки, ляльки, набір посуду, м'ячі різного розміру, пірамідки, кубики, музичні іграшки тощо. Серед розвивальних іграшок – розрізні картинки, рамки-вкладиші, велика мозаїка, підлоговий будівельний набір, м'які пазли, пальчикові лабіринти тощо. Правильно дібрані іграшки – половина успіху. Знаходьте час для спільної з малюком гри. Називайте іграшки та їх елементи, деталі іграшок, показуйте, як з ними можна грати, подавайте приклад бережного ставлення до іграшок.

У групі раннього віку має бути достатня кількість іграшок (м'які та пластмасові фігурки тварин, транспорту, м'ячі, кеглі, набори для сюжетно-рольових ігор «Лікарня», «Магазин», «Сім'я» тощо), щоб задовольнити потреби всіх дітей. Слід враховувати бажання малюка мати саме таку іграшку, як у товариша, тож однакових іграшок має бути кілька. Під керівництвом і за участю вихователя діти можуть грати в прості ігри розвивального характеру: настільні на розвиток пам'яті, мислення, уваги, лото, підлоговий та настільний будівельний набори тощо.

Дітям подобається грати з ляльками, машинками, в настільні ігри (у старшому віці) або просто перекидати м'ячик одне одному. Вихователь має схвалювати будь-яку гру дитини, важливо тільки правильно її організувати: намагатися створювати у грі невимушену обстановку, не стримувати рухову активність дитини; пам'ятати, що гри додає цікавості залучення улюблених персонажів з казок, мультфільмів, розповідей тощо. Не варто змушувати дитину грати в те, що їй не дуже цікаво, а особисто вам здається дуже корисним; якщо зацікавити дитину не вдалося, слід відкласти пропозицію до наступного разу; і граючись з дитиною, не варто занадто захоплюватись грою і тим більше показувати дитині свою перевагу, так вона навіть до найцікавішої гри швидко втратить інтерес. Усі завдання у грі діти повинні виконувати самостійно, дуже важливо набратися терпіння і не підказувати, дати можливість дитині думати самій, самостійно знаходити і виправляти помилки; слід пам'ятати, що захоплення дітей грою відбувається «хвилями», тому, коли у дитини зникає інтерес, треба «забувати» про гру на певний час, а потім повернутись до неї знову; у спільних іграх слід поводитись з дитиною як рівний з рівним, підтримуючи атмосферу гри.

Щоб гра не була лише формальністю, а справляла дійсно розвивальний вплив, щоб діти мали змогу проявляти в іграх свій творчий потенціал, слід створити якісне предметно-ігрове середовище, яке вміщує: ігрове поле, ігрове устаткування, іграшки, ігрову атрибутику різного роду, ігрові матеріали, необхідні для ігрової діяльності дітей. Усі ці ігрові засоби знаходяться зазвичай не в якомусь абстрактному ігровому просторі, а в груповій кімнаті, ігровому залі, на майданчику дитячого садка.

Діти раннього віку можуть самостійно добирати іграшки та займати себе грою. У грі з іграшками вони відтворюють найпростіші дії: готують ляльку, лікують її, керують машиною тощо. Можуть гратися поряд, але ще не разом.

Завдання природознавчої роботи в ранньому віці передбачають формування вмінь обстежувати об'єкти природи, називати окремі з них, емоційно відгукуватись на спілкування.

Насамперед сучасні батьки мають знати, що діти з раннього віку потребують самостійності як умови розвитку і свободи вибору, як його джерела. Ефективне спілкування і взаємодія з ними можливі лише на засадах взаємодовіри і поваги, а не примусу. Малюки не бажають пізнавати навколишній світ, просто копіюючи дорослого. Пізнаючи навколишню дійсність, вони одразу прагнуть внести до неї зміни. Отже, треба застосовувати переважно активні способи взаємодії дитини з природою: обстеженню об'єктів природи за допомогою всіх доцільних аналізаторів, іграм з природними матеріалами (снігом, піском, водою, сонячним промінням, листям, каштанами, жолудями, камінцями, мушлями тощо), праці (у формі допомоги по догляду за рослинами і тваринами).

Приблизно у віці півтора-двох років дитина робить для себе відкриття: всяка річ чи явище має своє ім'я (назву). Малюк починає активно засвоювати назви оточуючих предметів і відтворювати їх у мові. Та в окремих випадках дитина із затримкою або вадами психічного розвитку мовчить і не робить спроб повторити за дорослим назву предмета чи явища. Це свідчить про те, що вона потребує посиленої уваги дорослих, більшої кількості повторень назв предметів та явищ, що оточують її, а також застосування стимулів до активного використання нових слів. Стимулами на прогулянці можуть виступати: спільні дії батьків і дитини під час спостережень та обстеження об'єктів природи (трави, квітів, ґрунту, криги, снігу): цікаві ігрові завдання (залиш слід на снігу, заплутай слід, перестрибни струмочок, дострибни до гілочки), рухливі ігри з предметами – вітрячками, прапорцями, султанчиками, кольоровими стрічками; спільна з членами родини трудова діяльність з наступною позитивною оцінкою діяльності дітей. Частіше звертайтеся до дитини з проханням допомогти: потримати насіння, вкинути у лунку картоплину, насіння буряку, гороху, квасолі, полити, допомогти у зборі ягід з куща тощо. Стимулом для діяльності дітей виступає яскраве і зручне обладнання для праці. Тож придбайте для свого малюка дитячу лійку, совочок чи лопатку з дерев'яним держачком, зручний кошик для збору врожаю.

Найдоступнішими і улюбленими іграми всіх без винятку дітей є ігри з піском. Для них дитині знадобиться певний набір іграшок, а саме: пластмасові лопатки, відерця, граблі, пасочки, лійки для зволоження піску, дощечки для його вирівнювання і утрамбовування, невеликі за розміром машинки, пластмасові ляльки (від каченят до солдатиків), кубики, набір дерев'яних чи картонних, але вкритих лаком, плоскі зображень людей, тварин, дерев, будівель. Ці плоскі фігури повинні мати держачок завширшки 2-3 і завдовжки близько 5 см, який втикається у пісок і дає змогу фігурці міцно триматися у пісочному царстві. У пригоді стануть предмети, якими можна прикрашати споруди: морські камінці, мушлі, великі кольорові пластмасові гудзики, каштани, фольга від цукерок, сухе кольорове листя тощо. Іграшки, що призначаються для ігор з піском, зберігайте окремо від інших у прозорому целофановому

пакеті. Після гри на подвір'ї їх треба помити у теплій воді. Перетворіть цю процедуру на своєрідний ритуал, виконуючи який дитина привчатиметься до відповідальності та охайності і водночас бавитиметься з водою.

В умовах дошкільного закладу освіти вихователь має системно формувати у дітей позитивне ставлення до природи і правила екологічно доцільної поведінки. Для цього у групі потрібно створити сприятливі умови, насамперед невеличкий куточок природи.

Всі діти люблять ігри з піском. Спочатку вони лише копають пісок (або просто ґрунт), насипають його у відерця, пасочки, інші ємності, пересипають з місця на місце, насипають гірки, риють ямки. З вологого піску вони ліплять піріжки, будують нескладні споруди. Заохочуйте малюків до таких ігор. У процесі цієї діяльності діти пізнають властивості піску. Вихователь має допомогти дитині, навчити її правильно назвати ці ознаки – сухий, теплий, чистий, вологий, холодний тощо, а також спонукати до відтворення цих слів та дій. Дітям 2-3 років слід показати, як можна малювати на вологому піску, штампувати, робити і нього запруду, а навесні прокладати русла для струмочків. Дайте їм можливість самостійно додавати воду до сухого піску і визначати, який пісок найкраще ліпиться. Влітку добре було б ознайомити дітей з прийомами створення цікавих споруд, насамперед башточок, з густих та рідких краплин надміру зволоженого піску. Покажіть, як, падаючи з висоти піднятої руки, краплі мокрого піску можуть утворювати фантастичні споруди. Діти, як правило, із задоволенням бавляться з таким матеріалом, даючи волю і своїй фантазії. У них розвиваються дотикові та інші відчуття, збагачується досвід.

Трудову діяльність дітей раннього віку під час прогулянки обмежте нескладною допомогою дорослим у прибиранні майданчика від невеликих гілочок, листя, снігу, поливанням доріжок у спекотну погоду.

Враховуючи те, що раннє дитинство – вік надзвичайно ніжний, поставтеся до нього відповідально і спробуйте, наскільки це можливо, використати сили природи для впливу на фізичний та психічний розвиток малюка.

Враховуючи прагнення дітей до самостійного маніпулювання з іграшками та картинками, частіше пропонуйте їм самостійно розглядати і називати їх, заохочуйте до звуконаслідування.

У спілкуванні дитини раннього віку з природним довкіллям переважає індивідуальний чи парний спосіб організації взаємодії. Дитина третього року життя любить самостійно розглядати і досліджувати об'єкти та явища природи, але може залучити до цього процесу й іншу дитину, яку вона добре знає і до якої відчуває прихильність. Діти раннього віку потребують керівництва з боку дорослих у своїх діях у природі. Оскільки мовлення у дітей третього року життя розвинене ще не дуже добре, вони не вміють домовлятися й організувати спільні спостереження чи ігри. Навіть якщо діти щось роблять поруч, це не означає, що вони разом.

Організуючи спільні ігри дітей з піском, водою чи іншими об'єктами природи, не залишайте їх без своєї уваги. Вчіть ділитися іграшками, запрошуйте до обговорення дій, спостережень, милування об'єктами,

демонструйте обережність у ставленні до елементів природи. Для організації спостережень за тваринами, рослинами, комахами не варто збирати велику кількість дітей, вони будуть заважати один одному.

У щоденному спілкуванні з дитиною рекомендуємо використовувати правильні терміни сенсорно-математичного змісту, збагачуючи уявлення дітей про кількість, кольори та їх відтінки, форми та величини предметів, простір і час: багато олівців; зараз помиємо руки і будемо обідати; завтра прийде бабуся; дістану тобі книжку з полицки.

Радимо так планувати прогулянки з дитиною, щоб якомога повніше збагачувати її сенсорний досвід: ігри з піском і водою, запуск повітряного змія, ігри з вітрячками в теплу пору року, із снігом і льодяними фігурками, ліплення сніжок, будівництва замків, катання на санчатах взимку. Важливо при цьому спілкуватися з дитиною, називати характерні ознаки того чи іншого явища або дії: пісок мокрий, сухий; мокрий пісок ліпиться, а сухий розсипається; я зліпив великі сніжки, а ти маленькі; санчата мчать з гірки швидко; повітряний змій літає високо; ставити дитині запитання: якого кольору сніг?; покажи, де найвища башточка?

А також заохочувати дітей: Яку високу башточку ти побудував! Як багато сніжків у тебе! Красива квітка із льодяників!

Особливо цінними є спостереження за природою, адже вони дають можливість безпосередньо сприймати і відчувати сенсорні еталони: кольори (квіти на клумбі, осінні листя, сніг, небо, веселка, хмари), звуки (спів пташок, шум вітру, шурхіт листя під ногами, стукотіння крапель дощу, нявчання кішки, гавкання собаки), величини (високі й низькі дерева та кущі, великі та малі камінці, довга і коротка гілка, легка пір'їнка і важка трісочка); розуміти кількісні зв'язки між предметами: один каштан у руці, а багато каштанів під деревом; на піску можна знайти один, два, багато камінців.

Побутова діяльність має бути цікавою для дитини. Самостійно одягаючись і роздягаючись, вона поглиблює просторові уявлення, поступово усвідомлює просторові напрями (вперед, назад, вгору, вниз, вправо, вліво), часові уявлення (спочатку треба вимити руки, а потім обідати; після їжі треба пополоскати рот чистою водою; чим швидше одягнутися, тим швидше можна піти на прогулянку), засвоює виконання легких трудових доручень (скласти іграшки), що сприятиме набуттю навичок елементарної класифікації та групування предметів (іграшкові машинки, м'які іграшки, олівці, фарби, книжки). Долучайте дитину до приготування їжі. Дозвольте скуштувати на смак сирі овочі та фрукти, які ви використовуєте для приготування страв, таким чином знайомлячи з кислим, солодким, гірким, солоним смаками.

Дітей третього року життя продовжують знайомити із сенсорними еталонами кольору, форми, величини, смаку тощо та вправляють у їх розрізненні. У спільній діяльності з вихователем як довільній, так і спеціально організованій (на іграх-заняттях, в дидактичних іграх та вправах, у щоденних спостереженнях, на прогулянках, у побутовій діяльності, у спілкуванні) кожна дитина у своєму темпі оволодіває еталонами як засобами пізнання реальних предметів.

Рекомендуємо розглядати з дітьми сенсорні книжки, книжки з наліпками, використовувати сортери, башточки, мотрійки для ознайомлення з кількісними ознаками предметів (багато мотрійок – одна мотрійка), з геометричними фігурами (круг, квадрат), формами (шар, куб), величиною (великий, малий), кольором.

Завдання формування елементарних математичних уявлень у цій і групі чітко не розподіляються за напрямками елементарної математики (кількість, форма, простір, час), а розглядаються одночасно.

Рекомендуємо проводити дидактичні ігри та вправи сенсорно-пізнавального спрямування, наведені у «Методичній скриньці». І радимо виконувати нескладні математичні вправи відповідно до життєвих ситуацій, що виникають впродовж дня, обговорюючи з дітьми кількість тих чи інших предметів, їх колір, форму, на що схожі, їх вагу та інші характеристики, наприклад температуру (теплий, холодний), матеріал (дерев'яний, пластмасовий): багато машинок, одна машинка; важка коробка, легка коробка; одна лялька, дві ляльки; довга стрічна, коротка стрічка; великий м'яч, малий м'ячик; лялька у червоній сукенці тощо.

Використовуйте терміни, що визначають положення предметів у просторі (над, під, на, за, поруч, високо, низько), просторові напрямки (вперед, назад, вгорі, вниз) і підтримуйте бажання дітей до їх використання, запитуючи: «Де лялька?», «Куди їде машинка?», «Там, де шапочка – вгорі», «Там, де черевички – вниз».

Вживайте терміни, що означають часові поняття та дії дітей у різні проміжки часу (день – ніч, зараз – потім, сьогодні – завтра), уточнюючи власні дії та дії дітей (зараз будемо збиратися на прогулянку; сьогодні сонячна погода; вранці було хмарно).

Діти третього року життя ще не вміють самотійно а взаємодіяти між собою, тому за опосередкованої участі дорослих можуть об'єднуватися на певний час у малі підгрупи (по 2-3), щоб будувати із кубиків, катати ляльок у машинках, пригощати іграшкових ведмедиків, зайців, ляльок чаєм із лялькового посуду, перекочувати один одному м'ячі різних розмірів, збирати маленькі м'ячі в корзину. При цьому вони емоційно відгукуються на надане право вибору тих чи інших предметів різного кольору, різної величини тощо. У мовленні дитини з'являються перші слова, що характеризують елементарні сенсорно-пізнавальні уявлення: діти називають колір предметів, їх величину, кількість.

Конструювання є одним з найулюбленіших видів діяльності дитини. У процесі конструювання відбувається становлення і розвиток базових якостей особистості: активності, самотійності, ініціативності, наполегливості тощо. Разом з батьками дитина залюбки буде займатися конструюванням. Радимо дорослим разом з дитиною будувати з кубиків і цеглинок вежу, ліжко тощо, тим самим навчаючи її створювати найпростіші конструкції.

Для дітей цього віку характерними є сюжетно-відображувальні ігри, маніпуляції з предметами. Вихователю важливо знайомити дітей з можливостями будівельного матеріалу, створюючи разом з ними найпростіші

конструкції: будувати вежу, складаючи у певному порядку кубики та (або) цеглинки, створювати доріжку – одну цеглинку кладе дитина, іншу – вихователь. Малюк буде радіти, якщо створене з кількох цеглинок ліжечко підійде за розміром улюбленій іграшці – ляльці чи ведмедику. Необхідно спонукати дитину правильно називати будівельний матеріал, вчити розрізняти зовнішні якості предмета, порівнюючи цеглинки та кубики за розміром, прикладаючи їх одне до одного. Таким чином відбуватиметься залучення дітей спочатку до так званого безкорисливого конструювання (за М.М. Поддьяковим), спрямованого на виявлення властивостей об'єктів і зв'язків безвідносно до виконання будь-яких практичних завдань, а потім — до утилітарного, спрямованого вже на вирішення конструктивних завдань.

Ігри з будівельним матеріалом в ранньому віці носять індивідуальний характер. Рухи дітей ще недостатньо узгоджені, необережний рух може зруйнувати конструкцію. Тому діти віддають перевагу індивідуальному «будівництву». Вихователь може звернути увагу дітей на гарну (міцну) будівлю когось із дітей, стимулюючи їх тим самим до конструювання.

Організація умов для образотворчої діяльності сім'ї передбачає усвідомлення дорослими значимості цього виду діяльності для повноцінного розвитку дитини. Досить часто батьки обмежують можливості дитини щодо виявлення творчості: не дозволяють займатися малюванням, ліпленням, аплікацією, вважаючи, що від такої діяльності більше шкоди, аніж користі – помальовані шпалери, забруднені меблі, одяг тощо. Проте задоволення від такої діяльності слугує набагато важливішим стимулом для її підтримки, аніж певний безлад, що супроводжує таку діяльність. Підтримувати інтерес до образотворчої діяльності допоможе включення дорослого у цікаву для дитини художню діяльність: дорослий малює, заохочуючи дитину приєднатися, запрошує використовувати у грі як предмети-замінники вироби, виготовлені власними руками.

Користь ліплення не перебільшена, адже це єдиний вид діяльності, який готує руку дитини до письма, тобто тренує дрібну моторику руки для тривалого користування ручкою або олівцем. Пам'ятаючи про це, батькам слід подбати про організацію такого важливого виду дитячої діяльності: забезпечити матеріалами для ліплення (солоне тісто, пластилін, глина тощо), створити атмосферу зацікавлення, прагнення до творчості спільно з дитиною.

У домашніх умовах заняття з ліплення не потребують особливих витрат: будь-яка робота дорослих з тістом може стати цікавою і для малюка. Починаючи з 2 років, долучайте малюка до цього цікавого заняття: пропонуйте відщипнути шматочок тіста, прокотити його між долоньками, приплюснути. Такі вправи будуть корисними, адже вони тренують м'язи та сприяють координації рухів. З часом навчіть дитину ліпити колобка, вареничок, бублик тощо. Важливо, щоб виріб дитини був зварений, спечений, а не потрапив у сміттєве відро. Згодом, з 4-5 років, навчіть дитину самостійно ділити шматок на частини різної величини (більші та менші), відповідно до задуму створення образу виготовляти з них різні деталі, з'єднувати між собою.

Також можна показати дитині, як з цілого шматка, шляхом розрізання стекою (або негострим пластиковим ножем) можна зробити, наприклад, лапки будь-якої тварини. А голову та хвостик виготовити з інших частин та приєднати, використовуючи прийом стискання та примазування. Вушка можна зробити прийомом витягування з цілої частини. Усі дії бажано супроводжувати коментуванням, віршованими рядками, гумором...

Першими засобами образотворчої діяльності малюка стають кольорова крейда, пензлик, м'які олівці. З огляду на відсутність навичок малювання у дітей вихователь заохочує їх малювати долоньками і пальчиками, водою, штампами, крейдою, гуашевими фарбами, олівцями. Не менш важливою і цікавою для малюків діяльністю є ліплення, яке також радимо застосовувати як спільну з дитиною діяльність. Дітям подобається занурювати руки у тісто для випічки, приготоване турботливими бабусиними чи матусиними руками, малюки обожають ліпити колобочки, піріжечки, печиво у вигляді зайчиків, білочок...

Для дітей раннього віку можна порадишити використовувати ліплення із солоного тіста, яке є одним із найбезпечніших видів образотворчої діяльності. Добре охолоджене тісто дорослий розкочує на дошці, яку попередньо збризкує водою. З пласта тіста разом із малюком він виготовляє виріб, який потім можна запекти в духовці або підсушити до повного затвердіння. Далі вироби можна розфарбувати. Незалежно від того, який матеріал буде обраний, прийоми ліплення, які опановує дитина, починаючи приблизно з 2 років, поступово ускладнюються та вдосконалюються: від розкочування, розплющування, вдавлювання до прищипування.

Дитині третього року життя в її образотворчій діяльності не потрібні партнери-однолітки. Навпаки, вона, як правило, не вміє співпрацювати з іншими дітьми, тому дорослий виступає основним організатором їхніх дій.

Організуйте в групі куточок творчості таким чином, щоб у дітей були горизонтальні (столік) та вертикальні поверхні (зворотна сторона магнітної дошки, мольберт або частина стіни і наклеєним білим ватманом для малювання). Матеріали для творчості покладіть у спеціальний кошик або скриньку. Дайте кожній дитині можливість самостійно обирати той матеріал, яким вона хоче малювати, але допоможіть їй пізнати властивості кожного. Запропонуйте водити по поверхні різними матеріалами, з різною силою натиску. Орієнтуйтеся на настрої та бажання дітей. Така діяльність може виникати спонтанно.

Друга молодша група

Дитина має навчитися будувати взаємини з членами своєї родини і знайомими людьми: вітатися, виконувати елементарні прохання, доручення, звертатися до них по допомогу, прощатися, вибачатися тощо. Особливого значення набуває залучення малюка до праці з метою формування вміння докладати зусилля, а також виховання ціннісного ставлення до рукотворного світу та шанобливого ставлення до праці рідних.

Доручення можуть бути пов'язані із самообслуговуванням та виконанням певних корисних для родини завдань. Умовно їх можна поділити на такі групи:

пов'язані з іграми доручення, побутові, які стосуються виконання прохань дорослих, та доручення, пов'язані з допомогою меншим.

Трудові доручення для дітей молодшого дошкільного віку мають бути посильними: поставити на місце іграшку, скласти іграшки після гри та навести лад в ігровому куточку, допомогти протерти полицю, помити іграшку. Поступово дітей готують до чергування, даючи нескладні завдання: допомогти помічнику вихователя розставити серветниці на столі, роздати на занятті прапорці, хусточки, на прохання вихователя покласти на столи клейонки, пензлики, допомогти прибрати після заняття. Протягом дня діти мають можливість виконувати нескладні епізодичні завдання. Доручення дають виходячи з індивідуальних можливостей дитини.

Для засвоєння малюком правил співіснування в умовах дошкільного закладу важливо допомогти йому сприйняти, усвідомити і прийняти необхідність правил, обов'язкових для виконання усіма. Використання ритуалів допоможе дітям легше опанувати необхідні дії (малюки більш охоче підключаються до діяльності, якою захоплені інші). З огляду на особливу емоційність малюків доцільно час від часу звертатися до сюрпризних моментів, динамічної зміни зовнішніх обставин (несподівана поява персонажа, «прихід» іграшки, відкриття таємничої коробки, незнайомі, неочікувані звуки тощо).

З огляду на психофізіологічні особливості дітей молодшого дошкільного віку заняття, на яких за допомогою текстів, картин, іграшок, театралізацій тощо педагог формує первинні соціальні уявлення, не може тривати понад 15 хвилин, причому воно має бути динамічним за характером, тобто протягом цього часу доцільно постійно змінювати види активності малюків: пограли, послушали, зосередилися на сприйнятті картинки, порухалися тощо. Для занурення дітей у тему заняття особливе значення має мотиваційна частина. Її метою є пробудження допитливості, інтересу дітей до теми розмови, мотивування на пізнання нової інформації, прагнення включитися у спільну діяльність.

Обов'язково враховувати, що не всі діти трьох років можуть бути активними співрозмовниками вихователів й одноліткам, у багатьох сучасних трьохліток мовленнєва діяльність перебуває лише на початковій стадії. Тому вихователь, формулюючи завдання і запитання, має пам'ятати про обмежені можливості малюків щодо формування власної думки. В окремих випадках педагогові варто допомагати дитині озвучувати її думку: «Ти хотів(ла) сказати, що...», а дітям з обмеженим активним словником допоможуть елементи жестового мовлення, яким вихователь може супроводжувати свої слова для кращого їх розуміння і відтворення. Дії, які мають опанувати молодші дошкільники, наприклад, у межах першої теми «Спілкування», такі, що не потребують спеціально організованої діяльності: звернутися до однолітка/дорослого, назвати на ім'я, запросити до гри, спільної діяльності, – тому вихователь може використовувати реальні або спеціально створювати численні ситуації, в процесі яких кожен малюк може вправлятися у вживанні необхідних мовленнєвих формул чи виконанні дій на будь-якому матеріалі.

Величезне значення для успішної соціалізації має трудова діяльність, яка, як і гра, дає змогу втілити прагнення дитини до самостійності та відтворення

набутих знань про життя людей довкола, вправлятися в певних діях та здобувати новий досвід. У молодшому дошкільному віці дітям доступні три види праці: господарсько-побутова (праця для себе (самообслуговування) та для інших), ручна (художня) та праця в природі.

Самообслуговування – пріоритетний напрям трудового виховання у ранньому та молодшому дошкільному віці. Праця для себе потребує зусиль, витримки, прагнення довести до кінця розпочату справу, вправляння у певних навичках. Тому важливо, щоб дитина відчувала підтримку дорослого в вигляді похвали, терпіння, готовності повторювати показ дії стільки разів, скільки буде потрібно. Важливим є створення ситуації успіху у трудовій діяльності, показ дитині користі або позитивних наслідків її праці (в кімнаті стало чисто і тепер можна грати в рухливу гру; мама радіє отриманому подарунку).

Цей вид праці переважає в молодших групах. Вихователь навчає дітей мити обличчя і руки, з допомогою дорослих одягати й знімати у певній послідовності свій одяг, охайно його складати й дбайливо поводитися зі своїми речами, спокійно сидіти за столом, самостійно й акуратно їсти. Вихователь привчає дітей підтримувати порядок у групі, берегти іграшки, книжки, залучає до виконання епізодичних доручень, пов'язаних із прибиранням іграшок. Рекомендуємо проводити підсумкові ігри типу «Лялька-чепурушка». Отже, основним завданням вихователів у молодших групах є прищеплення дітям елементарних навичок самообслуговування, виховання інтересу до праці, бажання брати участь у виконанні посильних справ.

Схарактеризуємо окремі методи, які виявляють свою ефективність саме в роботі з малюками.

Ігрові вправи орієнтовані на багаторазове повторення дії, інтерес до якої підтримується заданим ігровим сюжетом або ігровим предметом. Для малюків довгі пояснення є недоречними, тому вихователь, зібравши дітей у коло (так буде краще кожному бачити всіх), відразу задає (голосом, загадковою посмішкою, несподіваними діями) ігровий тон завданню: «Давайте пограємо. Я буду чарівником і виконуватиму ваші прохання дістати будь-яку іграшку. Назвіть тільки мене на ім'я і скажіть, що вам дістати», або «Дивіться, що в мене є. Це непросте пір'ячко. Ставайте в коло, будемо передавати пір'ячко одне одному, щоб всі відчули, яке воно ніжне. Назвіть на ім'я того, кому передаєте, щоб не дати пір'ячку впасти вниз. Полоскочіть собі долоньку».

Рухавки – надзвичайно ефективний спосіб переключити дітей на іншу діяльність, підняти настрій, активізувати і, можливо, через текст допомогти засвоїти життєво необхідні правила. Тексти рухавок для малюків мають бути образними, короткими, легкими для вимови.

Вправи на ігровому полі. Ігровим полем ми називаємо спеціально організований за допомогою іграшок та предметів простір, який можна утворити на столі або навіть у великій коробці, розташованій десь у груповому приміщенні. Спільна гра на ігровому полі або макеті (макет, на відміну від ігрового поля, можна утворити на магнітній дошці, фланелеграфі, робочій стіні за наявності спеціально підготовлених елементів) дає змогу дітям закріплювати правильні дії, зберігаючи живий інтерес. Вихователь допомагає дітям дібрати

предмети й іграшки, щоб влаштувати гру, в якій діти говоритимуть не від свого імені, а від імені ігрових персонажів. Поле спільне, а персонажі у кожного свої. Сюжет спільний, але дії у кожного свої. Щодо дій, то вони на полі можуть бути одноманітними, але з різними іграшками. Наприклад, до лікаря приходять, вітаються, просять полікувати; в будиночок на галявині приходять, стукають, вітаються, просять пустити; в магазин приходять щось купити, вітаються, звертаються, просять продати ляльку, зайчика, ведмедика, робота... Вихователь виступає в ролі прихованого організатора гри та одного з учасників, акцентовано демонструє дітям дії, мовленнєві формули, які вони мають повторити.

Гра з лялькою – класичний метод роботи з дітьми раннього і молодшого віку, за допомогою якого звичайні побутові ситуації стають для дітей предметом уваги, алгоритмізуються, отже, дитина засвоює соціально прийнятні способи поведінки. Лялька одягається (що за чим, що коли), приймає гостей (як вітається, як частує гостей, які правила столового етикету), вкладається спати/прокидається (знов-таки засвоєння алгоритму гігієнічних процедур) тощо. Найскладніше у діях з дидактичною лялькою – стримати всіх бажаних миттєво включитися ос (посередньо у процес, заволодіти лялькою, відтворити дії, які щойно виконувалися. Наголошуємо, що для засвоєння дій сталого розвитку важливо не звести весь процес до простого маніпулювання іграшкою, і супутніми предметами, а навчити дитину правильних дій.

Дидактична гра – також класичний різновид гри, яка навчає, – один з найефективніших методів роботи з малюками. Дидактична гра і ґрунтується на природному інтересі дітей до процесу пізнання, спеціально створеній ситуації відкриття таємного, невідомого, закладеній у саму суть гри орієнтації на успіх кожного з учасників. На відміну від ігрової вправи на ігровому полі, яка не має жорсткої структури і чіткої організації, тобто може бути переорієнтовано у будь-яку мить за бажанням учасників, дидактична гра передбачає чітко окреслену послідовність дій, певний набір предметів чи іграшок, відповідний мовленнєвий ритуал. Малюки виявляють надзвичайну зацікавленість дидактичною грою, проте їм бракує терпіння дочекатися своєї черги, поки товариші виконають дії, тому такий вид ігор радимо проводити у підгрупах.

Гра займає центральне місце в організації життєдіяльності дітей дошкільного віку. Вона насичує кожен день, кожную вільну хвилину життя дошкільника. Гра є однією з найпродуктивніших форм навчання і розвитку дітей.

Гру в жодному разі не можна ігнорувати, необхідно навчитися розумно нею керувати, стимулювати ігрову діяльність дітей, забезпечити, так би мовити, підготовчу роботу, що допоможе дітям самовизначитися в ігровій ситуації.

Гра з дитиною передбачає активність, спостережливість, підтримку, розуміння. Для створення у дитини відчуття радості життя важливо забезпечити їй сприятливі умови для розвитку повноцінної гри. І потрібно для цього зовсім небагато: ставитися до дитячої гри з величезною повагою і терпінням.

Сучасний педагог у роботі з дітьми дошкільного віку має можливість використовувати достатньо широкий спектр різних видів ігор, які умовно можна поєднати в групи за різними ознаками: метою і формою (навчальні, розважальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття, музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри за правилами); змістом (сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні); використанням дидактичного матеріалу (ігри на наочній основі: ігри з предметами, іграшками, картинками, музичними інструментами, лото, доміно, настільно-друковані ігри тощо; словесні ігри: ігри-загадки, ігри-бесіди, ігри-припущення тощо); способом організації (колективні, групові, індивідуальні, парні).

Отже, ми можемо сказати, що у сучасній педагогіці представлено досить багато видів ігор, спрямованих на різнобічний розвиток дитини. І їм треба знаходити місце в організації життєдіяльності дітей.

Гра посідає важливе місце в освітньому процесі молодшої групи. Більшість занять дошкільна дидактика пропонує проводити в ігровій формі. В освітній процес дошкільного закладу, особливо в роботу з молодшими дошкільниками, доречно вписується навчально-ігрове заняття, в якому для вирішення навчальних завдань (тобто навчити чогось) активно застосовують елементи ігрової діяльності. В основу такого заняття може бути покладено ігровий чи літературний сюжет, в який уплетені різноманітні навчально-розвивальні завдання, вправи, монологізовані фрагменти, через які вихователь повідомляє дітям про невідоме чи маловідоме. Навчально-ігрове заняття, як вже відзначено, найбільш поширене в молодших групах і допомагає спрямувати малюків на організовану пізнавальну діяльність, сформувати через систему ігрових завдань первинні навички навчальної діяльності.

Ігрове заняття відрізняється своєю специфікою. Передусім зазначимо, що, незважаючи на безперечне, безумовне домінування ігрових елементів у заняттях як формі навчання дошкільників, більшість вихователів, коли йдеться про використання гри в навчальному процесі, забуває про єдність, цілісність її структури: задуму, ролей, сюжету, правил, дій, підсумків тощо, підкоряє гру вирішенню навчальних завдань. І тоді ігрове заняття може стати навчальним заняттям з використанням ігрових елементів.

Специфічним видом заняття на основі гри є заняття-гра, яке може бути побудоване на основі певного сюжету – ігрового. Окрім ігрового сюжету, це заняття повинно мати всі інші ознаки гри: ігрові ролі, ігрові правила, ігрові дії, підбиття підсумків гри. На відміну від попереднього виду, заняття-гра не носить тренінгового характеру, коли діти вправляються у застосуванні тих чи інших способів дії, закріплюють, уточнюють чи поширюють здобуті раніше знання. Якщо в ігровому занятті вихователь виступає ключовою фігурою, то у занятті-грі його роль – диригувати грою, допомагати дітям створювати та розгортати ігровий сюжет.

Наведемо приклад організації такого заняття – «На гостини до ведмедиків». На початку заняття вихователь мотивує дітей побувати в гостях у

трьох ведмедів з відомої дитячої казки, обговорює, якою може бути причина для гостювання, що на гостинець можна взяти для господарів, як домовитися про відвідування. Потім вихователь допомагає дітям, використовуючи певні орієнтири, рухатися за ними у правильному напрямку, по ходу виконуючи різноманітні ігрові завдання. Пізніше, на наступних етапах гри дітям пропонується знаходити вихід и окладного становища, непередбаченої ситуації.

Принципова відмінність заняття-гри від ігрового заняття полягає и тому, що діти приймають задану ігрову ситуацію як реальну і щиро проживають її в наступних ігрових діях. Вихователю необхідно виявляти надзвичайну коректність, щоб зберегти цей настрій. Післядія такого заняття може відчуватися ще протягом цілого тижня і навіть більше.

З метою здійснення контролю за якістю засвоєння дітьми знань, і сформованості відповідних умінь та навичок періодично проводять контрольні заняття у формі гри, які допомагають виявити досягнутий результат. Варто пам'ятати, що, незважаючи на включення гри в освітній процес для вирішення освітніх завдань, гра має залишатися грою.

Особливу увагу в організації ігрової діяльності дітей молодшого дошкільного віку слід приділити збагаченню їхнього ігрового досвіду, оскільки дітям іноді бракує навичок самоорганізації, планування ігрових дій, знань правил гри, способів урегулювання конфліктів або подальшого розгортання сюжету тощо. Роль дорослого у самостійних іграх дошкільників специфічна. З одного боку, він уважно і тактовно спостерігає за тими, хто грає, дбайливо ставиться до задумів дітей, з іншого – акуратно направляє задум і дії дітей, використовуючи переважно непрямі прийоми керівництва (поради, підказки, запитання тощо). Молодшим дошкільникам педагог допомагає організувати гру і розвивати ігровий сюжет, розгортати діалоги. Він сам стає учасником гри, не перестаючи бути її організатором.

Організуючи гру, вихователь дбає про створення та оснащення ігрового простору з урахуванням віку дітей, їхніх інтересів, ігрових уподобань; визначає і застосовує прийоми залучення до гри, зацікавлення нею дітей; пояснює хід та правила гри, дії учасників; спрямовує та коригує ігрові дії вихованців та їх поведінку в процесі гри, відмічає позитивні або негативні прояви у їхніх взаєминах, поведінці тощо. Все це вимагає від педагога знання уподобань дітей, рівня їхніх ігрових умінь, особливостей взаємодії у групі тощо. Саме тому розпочинати цю роботу доцільніше за все з діагностики ігрової діяльності дітей.

Приклад орієнтовного плану діагностики сюжетно-рольової гри (за Г. Григоренко, К. Щербаковою):

- вивчення ігрових інтересів кожної дитини, провідних (спільних) інтересів дітей конкретної вікової групи;
- тематика і сюжети самостійних ігор, які найчастіше виникають у дітей; зміст і способи відображення довкілля; тривалість спільних та індивідуальних ігор;
- кількість учасників у одній грі, взаємини між дітьми;
- взаємозв'язок гри з іншими видами діяльності.

З метою вивчення тематики і сюжетів ігор дітей спостереження проводять протягом 5-7 днів.

Завдання ознайомлення з природою в молодшому дошкільному віці полягає у навчанні дітей обстежувати і правильно називати об'єкти та явища природи, передавати свої відчуття від спілкування з природою через різні види діяльності: мовленнєву, рухову, образотворчу тощо; спільно з дорослим виконувати нескладні трудові дії, спрямовані на збереження та поліпшення природного довкілля.

Опікуючись формуванням первинних природознавчих уявлень у дитини, батьки мають з перших років її життя спрямувати свої зусилля на формування в неї цілісної системи знань про оточуючий світ у всьому багатстві його взаємозв'язків і залежностей. Доцільно використовувати для навчання повсякденні реальні ситуації, спілкування, гру, казку, спільну працю тощо, супроводжуючи їх поясненням. У квартирі слід створити сприятливе розвивальне середовище для забезпечення розвитку пізнавальних інтересів і формування початкових умінь трудової діяльності дитини. Тож подбайте про іграшки природних кольорів: лисиця має бути рудою, зайчик білим чи сірим, а ведмідь бурим або білим. Рожеві ведмеді та сині лисиці не сприятимуть формуванню у дитини правильних уявлень про тварин. Пам'ятайте, що малюк отримує знання і досвід спілкування з природою кожного дня у процесі безпосередньої взаємодії з нею, наслідуючи дії та ставлення до природи членів своєї родини. Тому демонструйте дитині зразки взаємодії з природою: зберіть залишки їжі для годівлі птахів у холодну пору року, налийте води для них у спекотні дні, посадіть квітку біля будинку і піклуйтеся про неї, залиште охайним місце після відпочинку на природі тощо.

У процесі ігор та прогулянок на природі найкраще відбувається і розвиток мислення і мовлення дитини. Адже під час тихої ходи парком цікаво пограти у найуважливішого спостерігача. Запропонуйте дітям відшукати серед дерев, які вони бачать, найвище дерево, потім найнижче, найтовстіше і найтонше, найкрасивіше, незвичайне. Роздивіться їх, назвіть, порівняйте між собою, поговоріть про них.

Відведіть у кімнаті місце, де діти можуть розміщувати цікаві для них об'єкти природи, принесені з прогулянки, а також свої малюнки, що передають враження від прогулянки. Це може бути стіл або полицка з красивими коробочками чи прозорими пластиковими баночками, у яких будуть зберігатися дитячі «скарби»: жолуді, шишки, крилатки, каштани, камінчики, мох, сухе листя і пелюстки квітів, які ввечері можна забрати додому чи використати для аплікації, колективного колажу тощо.

Основними складовими щоденної прогулянки на природі мають стати: спостереження, ігри, праця, індивідуальна робота з дітьми. Щоб зацікавити дітей спостереженнями за природою, вихователь має продемонструвати їм своє емоційне ставлення до неї: голосом, рухами, діями. Лагідне звертання, вигук захоплення чи подиву стосовно природи діє на дітей як стимул на вияв реакції «Що там таке?». Кожне проведене спостереження має розкривати маленьку таємницю природи: Чому рухаються хмари по небу? У яких дерев є сережки?

Для чого рослинам і піти? Що їдять дощові черв'ячки? Чим живляться птахи влітку і взимку? Для чого коту такі довгі вуса? Де котик ховає кігтики, коли ходить? Де зимує жук сонечко?

Корисною є спільна з вихователем праця дітей на подвір'ї. Вона помагає у прибиранні ділянки від гілок та сухого листя, підмітанні та чищенні доріжок від снігу, висаджуванні насіння гороху, квасолі, огірків тощо, а також цибулин квітів (тюльпанів, крокусів, нарцисів), поливі рослин. Діти можуть допомогти вихователеві висадити в ґрунт розсаду квітів чи кущики ягід (потримати інвентар, зволожити землю). індивідуальна робота вихователя з дітьми здійснюється відповідно до потреб та інтересів дітей.

Заняття з ознайомлення дітей з природою мають бути наповнені цікавою інформацією вихователя і діяльністю дітей. Проводяться заняття підгрупою дітей в ігровій формі або спілкуванні на основі спільної пильності (сортування природних матеріалів, розглядання картини, висаджування квасолі тощо). Спілкування має відбуватися у невимушеній атмосфері, відповідати ситуації та інтересам дітей, стимулювати до пізнання і самостійності.

Діти молодшого віку все ще потребують керівництва з боку дорослих у своїх діях на природі. Вони із задоволенням грають у рухливі ігри зі стрічками, султанчиками, вітрячками, прапорцями, що допомагають пізнати характер і властивості вітру, сприяють формуванню естетичного світосприйняття. Стимулом до таких ігор виступають ігрові атрибути, надані вихователем. Організуючи ігри зі світлотінню «Упіймай сонячного зайчика», «Де ховається тінь?», «Малюнки на стіні», які знайомлять з властивостями сонячного світла розвивають уяву, вихователь може надати дітям можливість діяти самостійно. Ігри з піском – найулюбленіші ігри з природним матеріалом, вони допомагають закріпити знання про вплив води на стан і ґрунту і сприяють вмінню встановлювати зв'язки і залежності в природі. Малюки люблять ігри з імітацією рухів та голосу тварин, проте сама організація ігор потребує прямого керівництва з боку вихователя.

Рівень розвитку мовлення та комунікативних умінь малюків ще не дає їм змоги вільно висловлювати свої думки і почуття, отже, їй організувати рольові ігри. Вихователь на основі знань про індивідуальні інтереси та уподобання дітей має спонукати їх до об'єднання у невеликі групи для спостережень за природою, обговорення побаченого, милування красою її об'єктів та явищ, результатами діяльності людей в природі. Поступово можна залишити їх за спільною справою, але під контролем дорослого.

За можливості треба поповнити дитячий куточок дидактичними посібниками, що відповідають віку дитини, – розвивальними іграшками, конструкторами, альбомами-розмальовками, матеріалами для малювання, ліплення, сенсорними книжками, книжками з наліпками. Сортери можна віддати молодшим дітям або подарувати в дитячий садок, а замість них придбати "LEGO". Зауважимо, що до виготовлення деяких дидактичних посібників можна залучати й дитину. Так, разом з дитиною можна виготовляти сенсорні книжки, геометричні фігури тощо. Якщо ще не придбали, то бажано придбати блоки Дьенеша та палички Кюізенера, магнітні дошки з розрізними

картинками тощо, зважаючи на те, що вони можуть використовуватися достатньо довго.

У щоденному спілкуванні з дитиною рекомендуємо використовувати правильні терміни сенсорно-математичного змісту, збагачуючи уявлення дітей про кількість, кольори та їх відтінки, форми предметів та їх величини, простір і час: багато різнокольорових олівців; зараз помиемо руки і через 5 хвилин будемо вечеряти; завтра по обіді прийде бабуся; дістану тобі книжку з верхньої полицки.

Радимо так планувати прогулянки з дитиною, щоб якомога повніше збагачувати її сенсорний досвід. Зокрема, застосовуйте ігри з піском і водою, камінцями, запуск повітряного змія, ігри з вітрячками, різнокольоровими стрічками в теплу пору року, із снігом і льодяними фігурками, ліплення сніжок, будівництва замків, катання на санчатах з гірок та на рівній доріжці взимку. Важливо при цьому спілкуватися з дитиною, називати характерні ознаки того чи іншого явища або дії: пісок мокрий, сухий, мокрий пісок ліпиться, а сухий розсипається; санки мчать з гірки швидко, а по доріжці можна їхати швидко (коли тато або мама швидко йде або біжить) і повільно; повітряний змії літає високо; я зліпив(ла) багато великих сніжок, а в тебе якої величини сніжки? Ставте дитині запитання: якого кольору сніг? як шумить дощ? покажи, де найвища башточка? якого кольору камінчик ти знайшов? Заохочуйте відповіді дітей репліками на кшталт: Яку високу башточку ти побудував! Багато сніжків у тебе! Красива квітка із льодяників! Який гарний парканчик із камінчиків ти побудував!

Особливо цінними є спостереження за природою, адже вони дають можливість безпосередньо сприймати і відчувати сенсорні еталони: кольори (квіти на клумбі, весняне та осіннє листя, сніг, небо, веселка, хмари); звуки (спів пташок, шум вітру та хвиль на морі, у річці, плескіт води у струмочку, шурхіт листя під ногами, стукотіння крапель дощу, нявчання кішки, гавкання собаки; якщо це сільська місцевість, то звуки (і інших домашніх тварин: корови, кози, півня, курки та ін.); величини і високі й низькі будинки і споруди, великі й малі клумби, довга і коротка доріжки, легка гілочка і важкий камінчик), – а також розуміти кількісні зв'язки між предметами (одне чи два яблука у руці, багато яблук ми дереві; на піску можна знайти один, два, багато камінців різної величини – великі, менші, зовсім маленькі).

Побутова діяльність має бути цікавою для дитини. Завдяки їй дитина усвідомлює просторові напрямки (вперед, назад, вгору, вниз, праворуч, ліворуч), самостійно одягаючись і роздягаючись, поглиблює часові уявлення (спочатку треба вимитися, а потім причесатися; після їжі треба пополоскати рот чистою водою; чим швидше одягнутися, тим більше часу залишиться для прогулянки), удосконалює навички виконання легких трудових доручень (складання іграшок), здобуває навички елементарної класифікації та групування предметів (іграшкові машинки, м'які іграшки, олівці, фарби, книжки). Засвоєння дитиною термінів, що визначають поняття часу, потребує постійного використання дорослими відповідних слів, тож радимо

супроводжувати повсякденне спілкування з дитиною діями, що пояснюють такі поняття, як: зараз, тепер, пізніше, скоро тощо.

Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей четвертого року життя здійснюється одночасно з поглибленням у них практичних умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті. У побутовій діяльності, спілкуванні, дидактичних іграх і вправах з дітьми вихователь може використовувати програмний матеріал з будь-якої теми.

Пізнання якісних і кількісних відношень потребує володіння дітьми умінням порівнювати предмети і їх множини. Прийоми накладання і прикладання використовуються для засвоєння дітьми назв протилежних ознак: довгий – короткий, високий – низький. При порівнянні довжини двох стрічок однакового кольору їх накладають одну на одну так, щоб край стрічок збігався зліва, коротша була зверху, довша – знизу. Справа можна спостерігати, наскільки краї стрічок не співпадають. Про такі стрічки говорять: верхня стрічка коротша, а нижня довша.

Ознайомлення з геометричним матеріалом продовжується в конструюванні. Маніпулюючи з геометричними формами та фігурами, діти трьох років пізнають їх особливості та розпізнають куб, кулю, цеглинку, квадрат, круг.

Рекомендуємо проводити дидактичні ігри та вправи сенсорно-пізнавального спрямування, наведені у «Методичній скриньці вихователя дітей молодшої групи». Радимо виконувати нескладні математичні вправи відповідно до життєвих ситуацій, що виникають впродовж дня, обговорюючи з дітьми, скільки тих чи інших предметів, якого вони кольору, якої форми, на що схожі, їхню вагу та інші характеристики (температуру: теплий, холодний; матеріал: дерев'яний, пластмасовий, гумовий, паперовий): багато машинок, одна машинка; важка коробка, легка коробка; одна лялька, дві ляльки; довга стрічка, коротка стрічка; великий м'яч, малий м'ячик, лялька у червоній сукенці тощо. Формування уявлень про множину предметів здійснюється в результаті практичного групування предметів за якісною ознакою: зібрати в корзину всі червоні кубики, поставити в рядок усі машинки, поставити у вазочку всі жовті квіти (або листочки восени).

Використовуйте терміни, що визначають положення предметів у просторі – над під, на, за, поруч, високо, низько, просторові напрями – вперед, назад, вгорі, вниз, і підтримуйте бажання дітей до їх використання, запитуючи: «Де лялька?», «Куди їде машинка?», «Там, де шапочка, – вгорі», «Там, де черевички, – вниз».

Вживайте терміни, що означають часові поняття та дії дітей у різні проміжки часу (день – ніч, зараз – потім, сьогодні – завтра), уточнюючи власні дії та дії дітей: зараз будемо збиратися на прогулянку; сьогодні сонячна погода; вранці було хмарно; завтра ми підемо на екскурсію.

Діти четвертого року життя поступово починають самостійно взаємодіяти між собою, однак потребують участі дорослих безпосередньої чи опосередкованої у своїй діяльності. Вони можуть поєднуватися на певний час у малих підгрупах (по 2-3) та будувати із кубиків, конструктора башточки,

парканчики та інші споруди, катати /ляльок в машинках, вкладати їх спати у ліжка, водити на прогулянки і здійснювати послідовні дії – спочатку вдягати, виходити на майданчик, гратися, потім повертатися в групову кімнату, тобто відобразити свій день; пригощати іграшкових ведмедиків, зайців, ляльок чаєм із лялькового посуду, збирати кубики одного кольору, але різних розмірів у різні коробки (великі кубики – у велику коробку), збирати маленькі м'ячі в корзину. При цьому вони емоційно відгукуються на надане право вибору тих чи інших предметів різного кольору, різної величини тощо. Мовлення дітей поповнюється словами, що характеризують елементарні сенсорно-пізнавальні уявлення: вони називають колір предметів, їх величину, кількість, геометричні фігури та форми, просторові напрямки.

Діти молодшого дошкільного віку можуть конструювати з будівельного матеріалу, використовувати набори конструкторів для малюків з великими деталями та виконувати елементарні вироби з паперу під керівництвом і за участю дорослого. Батькам бажано разом з дитиною випробовувати можливості різного будівельного матеріалу, постійно поповнювати кількість об'єктів для дитячого експериментування, разом з дітьми досліджувати їх конструктивні можливості.

Радимо придбати різні набори конструктора "LEGO" і разом з дитиною досліджувати його можливості: розглядати деталі, способи скріплення, створювати нескладні конструкції. Варто надати дитині можливість конструювати різні вироби з готових наборів, з невеликою кількістю деталей, допомагаючи лише у разі необхідності.

Доступним для малюків матеріалом для конструювання є папір, тож батькам доцільно разом з ними досліджувати властивості різних видів паперу і демонструвати елементарні способи його складання. Для ознайомлення з різними властивостями паперу бажано разом з дитиною досліджувати їх: розривати, скручувати, складати, згинати, підкидати клаптики паперу угору й спостерігати, як плавно й повільно вони падають на підлогу. Вважаємо доцільним забезпечити дітей різними видами паперу (обгортковим, офісним, кольоровим, гофрованим тощо) для експериментування з ним.

Конструювання з будівельного матеріалу На цьому віковому етапі зберігається сюжетно-відображувальна гра тож актуальними будуть дидактичні ігри та тематичні заняття як основні форми навчання дітей конструювання.

Вихователів, розширюючи ознайомлення дітей з деталями будівельного матеріалу (цеглинками, кубиками, призмою, пластинами), слід стежити за тим, щоб дитина у процесі дослідження певної властивості предмета не обмежувалася тільки нею, але й робила спроби, які можуть привести до відкриття інших його властивостей. Педагог має враховувати, що цей вид конструювання дає чіткість образу, якої до сить важко досягти в інших видах продуктивної діяльності (малюванні, аплікації, ліпленні), й цим дуже подобається дітям. У процесі зведення споруди з будівельного матеріалу думка малюка спрямовується на процес конструювання предмета з уже готових і правильних за формою частин, що перебувають одна з одною у певному співвідношенні. Головне – надавати дітям можливість самостійно застосовувати

виявлені ними властивості об'єктів у конструюванні (у «фундамент» споруди треба класти більшу цеглинку, бо мала цеглинка «не втримає» будинок), допомагати конструювати стежки, будиночки, транспорт тощо, обіграючи сюжет.

Вчити не тільки розрізняти, але й правильно називати основні деталі будівельного матеріалу (цеглинки, кубики, призми, пластини). Для молодшого дошкільного віку найбільш адекватним є конструювання за зразками, представлене у вигляді конструкції однієї тематики, що поступово ускладнюється, та її перетворення відповідно до певних умов, заданих як вербально, так і через предмети. Наприклад, для дітей цього віку пропонують дві теми «Будиночки» і «Трамвайчики», кожна з яких представлена п'ятьма основними конструкціями (зразками), що ускладнюються до десяти та більше варіантів. Останні отримані в результаті вирішення дітьми завдань на перетворення зразків зі збереженням заданого в них принципу конструювання на кшталт: «Побудуй такий самий будинок, але вищий» тощо. Діти самі знаходять нові для них способи рішень – надбудову і прибудову без порушення при цьому заданого чергування деталей.

На перших двох-трьох заняттях у дітей формують уміння розміщувати цеглинки в ряд на площині: робити довгі і короткі стежки, трамвайну колію. При цьому їх не тільки вчать розрізняти просторові ознаки (як-от: короткий – довгий, вузький – широкий), а й правильно ; називати їх.

На цих заняттях дітей навчають двох способів зміни будови у довжину: 1) дрібних деталей на більші; 2) прибудови. Наприклад: діти будують коротку доріжку, вихователь пропонує їм зробити по-різному: замінити цеглинки пластинами чи до вже готової короткої доріжки приставити ще кілька цеглинок, щоб вийшла довга доріжка. При цьому важливо допомогти дітям виокремити ці способи із загального контексту діяльності та усвідомити їх.

На наступних двох-трьох заняттях діти навчаються ставити цеглинки вертикально на вузьку довгу і вузьку коротку площини – спочатку щільно одну до одної, а потім на рівній відстані одну від одної, замикаючи простір. Таким чином молодші дошкільнята будують тин. Дітям цього віку важко замикаати простір чотирикутником, тому вихователю доцільно поставити по кутах стовпчики (з кубиків), після чого вони поставлять між ними цеглинки. На інших заняттях дітей спонукають і спорювати будинки, транспорт (трамваї), меблі.

Для успішного використання зразка у навчанні дітей конструювання на початку кожного заняття необхідно організовувати його обстеження, яке проводиться у певній послідовності. Спочатку педагог звертає увагу на об'єкт загалом (що це таке, якої форми), потім виокремлює його частини (у стільця чотири ніжки, сидіння, спинка) та їхнє просторове розташування одна відносно одної, згодом – на деталі, з яких побудована кожна частина (кубики, пластини), наприкінці звертає увагу на об'єкт загалом. Порядок обстеження зразка повинен відповідати послідовності зведення будови (спочатку ніжки столу, потім кришка), щоб полегшити дітям процес конструювання.

Таке обстеження зразків конструкцій поступово привчає дітей до самостійного і цілеспрямованого аналізу предметів. На останніх заняттях діти засвоюють зведення різних варіантів воріт (із цеглинок, кубиків, пластин), навчаються розміщувати деталі вертикально, робити найпростіше перекриття. Важливо вчити дітей визначати відстань між стовпчиками, оскільки від цього залежить установа та перекриття воріт. Зводячи ворота з пластин, слід показати дітям, як зробити ворота стійкішими: пластини зміцнити з обох боків призми. У процесі побудови низьких і високих воріт доцільно показати дітям різні способи зміни висоти конструкції і надати дошкільнятам право вибору. Наприклад, високі ворота можна побудувати, замінюючи кубики пластинами, а можна до кубиків уже побудованих низьких воріт додати ще кілька. Наприкінці заняття вихователь разом з дітьми обговорює, хто і яким чином змінював за висотою задану у зразку конструкцію.

Конструювання цінне ще й тим, що в процесі розглядання зразків різних споруд, самостійного конструювання шляхом відтворення по баченого та перекомпонування деталей у дітей формується інтерес до техніки.

Конструювання з деталей конструкторів. Вихователю доцільно дати дітям можливість самостійно ознайомитися з деталями найпростішого конструкторського набору через практичне експериментування з ним. Для цього можна використовувати, наприклад, набір «Стандартний комплект цеглинок LEGO DUPLO», який складається з великої кількості (104 шт.) яскравих об'ємних деталей чотирьох основних кольорів (червоний, синій, жовтий, зелений) і різної геометричної форми. Кількість деталей дає змогу об'єднати дітей за під групами (4-5 осіб). Кожній дитині у підгрупі необхідно забезпечити можливість взяти будь-яку деталь. При цьому слід враховувати велику схильність дітей молодшого дошкільного віку до наслідування: ту деталь, що обрала одна дитина, обов'язково захоче взяти інша. Бажано, щоб вихователь не одразу приходив на допомогу і давав із набору таку саму деталь (можливо, іншого кольору). Краще запропонувати дитині пошукати таку деталь, це сприятиме розвитку у неї сенсорного сприйняття, орієнтувальної діяльності, певної самостійності. І лише в тому разі, якщо вона самостійно не впоралася, педагог може прийти на допомогу: дібрати кілька деталей (3-4) і запропонувати з них вибрати потрібну.

Важливо враховувати, що діти цієї вікової групи спочатку не схильні розглядати деталі: вони одразу починають їх об'єднувати, намагаючись щось побудувати. При цьому багато хто з них приставляє одну деталь до іншої або ставить їх одну на одну, не скріплюючи між собою. Однак через те, що деталі мають нерівні поверхні (опуклі та увігнуті), діти змушені обертати їх багато разів, щоб знайти рівні сторони. Деякі діти роблять спроби прикласти деталі одну до одної по-різному: рівними сторонами чи нерівними. У процесі таких спроб пази випадково збігаються зі штифтами – і деталі скріплюються. Для дітей це є відкриттям: вони радісно починають усім показувати і повторювані дії з'єднання. Тоді й інші діти підгрупи починають робити так само, вихователю бажано разом з дитиною створити найпростіші конструкції, з'єднавши кілька деталей, а потім запропонувати їй зробити це самостійно.

На наступних двох-трьох заняттях вихователь використовує або unі конструктор, доповнюючи його дрібними деталями, або інший – великий базовий набір “Lego Duplo”», в якому вже 146 деталей, зокрема свійські тварини, чоловічки, автомобілі та деталі з нанесеними на них малюнками. З підгрупами дітей вихователь організовує сюжетне конструювання, розігруючи разом з ними нескладні ситуації, наприклад: будівництво потягу, на якому люди їдуть на відпочинок, і гаража для машинок. Проте вони можуть конструювати і самі.

Конструювання з паперу. Важливо залучати дітей до широкого експериментування з різними видами паперу, акцентуючи увагу на його різних видах, а отже, і різних властивостях: набори кольорового паперу, гофрований, газетний, серветки тощо. Необхідно звертати увагу дітей на особливості кожного: серветка м’яка, гофрований папір «голосно шелестить» при жмаканні тощо.

Вихователеві слід враховувати, що дитина цієї вікової групи, досліджуючи папір, отримує більше задоволення від самого процесу (власних дій та звуків), ніж від його результату. Тому слід звертати її увагу на форму клаптиків паперу, зокрема жмаканого, спонукати «опредметити» їх – визначити, на що вони схожі; залучати до образотворення – пропонувати викласти з клаптиків певний образ.

На наступних заняттях заохочуйте дітей робити з м’якого кольорового паперу різні за величиною кульки (величина задана розміром аркуша чи клаптика паперу). Важливо використовувати захоплення дітей трансформацією паперу, яка повністю залежить від їхніх дій, і пропонувати не тільки погратися кольоровими кульками, але й викласти з них різні предмети – намисто, курча, снігову бабу, ведмедика тощо.

Діти люблять конструювати, але більш схильні до самостійних або спільних з дорослим дій. Проте в окремих випадках діти об’єднуються за інтересами і можуть конструювати вдвох. Вихователь має підтримувати такі об’єднання, залучаючи й інших дітей до спільних дій. Для цього можна об’єднувати дітей спільним сюжетом казки чи цікавої історії, для розігрування якої кожен бажаючий збудує з конструктора певний предмет – меблі для ляльки, транспорт тощо.

Діти молодшого віку залюбки займаються ліпленням. Вони легко оволодівають прийомами використання глини, солоного тіста чи іншого матеріалу для ліплення і тому охоче беруть участь у створенні спільних з дорослим виробів: хвостик для зайчика, листочок для моркви тощо

Ліплення – важливий для малюків вид художньої діяльності. Для дітей молодшого дошкільного віку так само використовують солоне тісто, яке виготовляють дорослі. Завдання для педагога – стимулювати задоволення дітей від результатів діяльності заохоченням, схваленням, підкресленням значущості їхніх зусиль для отримання позитивного результату.

Крім солоного тіста, матеріалом для ліплення може бути глина. Вона є чудовим матеріалом для виготовлення виробів знайомими дітям прийомами

скочування, сплющування, примазування, заціпування, з'єднування. Тематика робіт має бути дуже простою з огляду на малий життєвий досвід дітей.

У молодшій групі дітей починають навчати аплікації. Для цього використовують паперові серветки різних кольорів, клейстер та картон, на який нанесені контури різноманітних зображень, які знайомі дитині (тварини, рослини, іграшки тощо). Пропонуйте дітям відірвати від серветки шматочок і, стискаючи та прокочуючи між пальчиками, зробити кульку. Ці кульки можна сортувати за кольором – такий прийом позитивно спрацює на засвоєння дітьми кольорів. Наступний етап – намащування поверхні клейстером (виготовляється з борошна та води шляхом заварювання). Для цього потрібні клейові пензлики (можна також застосувати щітки для фарбування – вони широкі, і дитині достатньо зробити кілька рухів, щоб намастити усю поверхню). А далі починається найцікавіше: посипання кульками клейової поверхні, яке можна перетворити на розвагу. Поступово, у міру набуття досвіду, дитина вчиться поєднувати на поверхні кульки різних кольорів. Виконання простих робіт вчить дітей орієнтуватися на папері, розрізняти кольори та геометричні фігури, створювати за їх допомогою нескладні композиції.

Більш вільна у своїх діях з образотворчим матеріалом дитина починає відчувати шире задоволення від художньої діяльності, причому гра часто так невідривно поєднується з процесом образотворення, що неможливо провести між ними межу: відсутність технічних навичок дитина компенсує створенням ігрової ситуації, фантазією. Вихователь має створити умови для забезпечення різноманітних ігор дітей із зображувальним матеріалом поза заняттями.

Середня група

Пропонуємо використовувати нескладні завдання, до виконання яких можна залучити дітей разом з батьками. Важливо пояснити, чому це цікаво і необхідно для дитини. Це може бути екскурсія з дитиною до визначного місця, пам'ятника архітектури; виготовлення разом із батьками газети «Як ми відвідали...»; створенням відеоролика; виготовлення карти подорожі, в якій дитина побувала разом з дорослими; організація спільних свят, у яких беруть участь батьки та діти; проведення ігор, у які діти грають вдома; купівля татом нової книги; інтерв'ювання «Три бажання на Великдень: чого я бажаю собі, своїй родині, своєму дитячому садку»; організація фотовиставок «Я і моя сім'я», «Ми – мамині помічники», «Мої бабуся та дідусь»; створення реклами своєї сім'ї, закладу дошкільної освіти; проведення ігор «навпаки». Важливим є озвучення дитиною своїх вражень, демонстрація грація засвоєних знань, відображення вражень у різних видах дитячої творчості тощо. Дорослий має контролювати результативність роботи та надавати їй оцінку, схвалювати та підтримувати дитину.

Організація та створення сприятливих умов для всебічного розвитку дитини покладається на вихователя, що потребує його мобільності та значної підготовки. Для збагачення знань дітей під час спеціально організованої роботи рекомендуємо використовувати інтегровані та комплексні заняття.

У роботі з дітьми п'ятого року життя важливе місце займає ознайомлення з більш широким колом дитячого оточення, зокрема з рідним краєм. На заняттях дітям пропонують розглядати визначні місця і кого міста.

Систематизації соціальних уявлень сприяє також метод складання інтелектуальних карт, які використовуються на різних видах занять, Карта містить у собі стрижневе поняття та слова-супутники. Існують кілька варіантів роботи з інтелектуальними картами. Ми пропонуємо один з них, проте залишаємо за вихователем можливість варіювати свою роботу залежно від рівня розвитку дітей. Вихователь попередньо продумує можливе розгалуження понять за темою, готує картки із зображеннями, що символізують явище чи предмет, дотичні до стрижневого поняття. Під час заняття, в діалозі, діти можуть використати певні підготовлені вихователем картки-поняття або запропонувати власні (намалювати, створити колаж, попросити вихователя підписати чи позначити).

У середній групі вихователь продовжує розвивати у дітей навички самообслуговування, поступово залучає їх до посиленої повсякденної праці. Педагог усіляко підтримує в них інтерес та бажання виконувати завдання дорослих старанно, охоче, акуратно. У цій групі закріплюються навички й уміння доглядати за своїм одягом, речами, набуті в попередніх групах. Підвищуються вимоги до якості виконання трудових дій дітьми. На кінець року діти навчаються самостійно вмиватися, старанно витирати обличчя та руки, стежити за своєю зачіскою, знімати та одягати одяг в певній послідовності, дбайливо поводитися з речами, самостійно охайно їсти, класти на місце іграшки, берегти їх, підтримувати порядок у кімнаті.

Цікавим і продуктивним видом роботи з дітьми є проєктивна діяльність. Враховуючи бажання і вподобання дітей, ця технологія допомагає педагогам реалізовувати програмні завдання, використовуючи варіативні форми, методи та засоби, що є цікавими та доступними дітям. Під час проєктивної діяльності діти привчаються до темної роботи. Проєкт на певний період пронизує усі елементи життєдіяльності в ЗДО (заняття, ігрова, театралізована, трудова, дослідницько-експериментальна, художня діяльність тощо), в яких доречно до нього звернутися. Перевагою проєкту є постійний діалог, співпраця, співтворчість усіх учасників, робота в колективі, обговорення, пошук вирішення проблеми, розвиток власних ідей та вміння підхоплювати її, розвивати думку товариша, враховувати наслідки власних рішень, передбачати можливий перебіг подій.

Важливим засобом відображення соціальних уявлень можуть бути продуктивні види діяльності (образотворча, конструктивна), які є показниками рівня розуміння та засвоєння соціального досвіду. Педагог має звертати увагу на зміст і характер дитячих малюнків.

Значний вплив на формування соціального досвіду дітей п'ятого року життя має залучення їх до чергувань. Із цього періоду починається систематичне залучення дітей до чергування по їдальні, підготовці до занять. З другого півріччя вводиться чергування у куточку природи. У середній групі діти навчаються виконувати нескладні обов'язки: ставлять на стіл блюдця, чашки,

тарілки, біля кожної тарілки з правого боку розкладають ложки, виделки. Готуючись до занять, вони розставляють підставки з пензликами, олівцями, розкладають на столи клейонки, і після занять прибирають їх на місце.

В умовах родини організації ігрового простору слід приділити особливу увагу. Його треба визначити територіально, наситити іграшками, щоб дитина почувалася комфортно у своїй ігровій діяльності. іграшки мають відповідати тим вимогам, як:

- доцільність (радимо не захащувати ігри масою реквізиту, щоб не «набити оскомину», добирайте лише найпотрібніший, найефектніший);
- відповідність віковим та психологічним властивостям дитини;
- екологічна чистота і безпечність (іграшки та реквізит для рухливих ігор не повинні шкодити здоров'ю чи бути травмонебезпечними);
- естетичність, привабливість, яскравість;
- достатня величина та об'ємність (забезпечення можливості бути доступними для гри);
- поліфункціональність (нераціонально купувати іграшки та матеріал лише для однієї гри, шукайте варіації способів і шляхів його використання);
- зручність, транспортабельність, дієвість.

Світ ігрового реквізиту є безмежним, ним може слугувати практично будь-яка річ у світі, створена людиною. Уява дитини здатна перетворити побутові предмети і меблі на атрибути гри. Підтримуйте ігрові задуми дитини і допомагайте їй створювати ігрове середовище з підручних засобів. Після гри допоможіть дитині охайно скласти іграшки та супутні гри речі на місце.

В освітньому процесі середньої групи гри повинна займати почесне місце. Різновидом навчально-ігрових занять можуть бути сюжетно-ігрові, які вирізняє наявність єдиної сюжетної лінії, що є стрижнем всього заняття та визначає його логіку. Ігрові елементи можуть бути представлені театралізацією, драматизацією, ігровими ситуаціями, рухливими, словесними іграми тощо.

Змістова спрямованість сюжету заняття може бути визначена будь-якою життєвою ситуацією, наприклад: відвідуванням крамниці (ярмарку, виставки, базару), святкуванням дня народження, мандрівкою, організацією роботи ательє, служби спасіння, бюро знахідок, підготовкою циркової вистави тощо. Цей вид заняття має свої характерні особливості. По-перше, всі навчальні, розвивальні завдання вирішуються у процесі розгортання сюжету, під час ігрової ситуації, тобто приховані від дітей, що дає змогу забезпечити високий рівень пізнавальної активності та інтересу протягом всього заняття. По-друге, характерною є логічна структура, яка складається з трьох частин: вступної – входження в сюжет, визначення загальної мети руху (дій, пошуку тощо), розподіл обов'язків та ролей; основної – власне розгортання ігрового сюжету, виконання дітьми відповідних дій; заключної – обов'язковим елементом якої є післядія, обговорення підсумків гри, складання карти, запис витрат, створення пам'ятного альбому чи щось інше. Сюжет передбачає застосування різних

видів завдань, водночас дії дітей і вихователя у процесі виконання завдань не жорстко регламентовані, як на традиційному шоу-занятті. Сюжетне заняття вимагає облаштування середовища відповідно до задуму. Воно відображає величезну внутрішню спільну роботу дітей і дорослих, не розраховану лише на зовнішній ефект. Сюжетне заняття має величезний розвивальний ефект і водночас дарує дітям задоволення від спілкування, смислоутворюючої взаємодії.

Спонукайте дітей до спільних ігор, в ході яких звертайте увагу на взаємини дітей, стиль спілкування з однолітками.

У самостійній діяльності дітей п'ятого року житні окрему увагу слід звернути на конструкторсько-будівельні ігри.

Самостійна будівельно-ігрова діяльність сприяє закріпленню набутих на заняттях умінь і навичок, вирішенню нових конструкційних завдань, які вимагають ініціативи та винахідливості. Якщо на заняттях діти оволодівають лише найтипівішими прийомами роботи, то у грі вони удосконалюють, перебудовують, доповнюють різними деталями одну й ту саму споруду протягом багатьох днів. Створені у грі конструкції можуть бути значно складнішими, ніж виготовлені на занятті. Під час гри найяскравіше виявляються індивідуальні особливості, інтереси, нахили, знання, уявлення дитини, вона самостійно обирає тему конструкції, придумує нові споруди, розв'язує конструкційні завдання.

Організація конструкторсько-будівельних ігор дошкільними спрямована на поєднання інтелектуальної та практичної діяльності розвитку кмітливості. Вихователь спонукає дітей обдумувати майбутні ігрові дії, втілити різноманітні задуми. У процесі таких ігор зростає потреба в різних предметах, необхідних для реалізації ігрового задуму.

Слід зазначити, що організація конструкторсько-будівельних ігор не має обмежуватися створенням матеріальних умов для гри, наявністю матеріалів тощо. Педагог має подбати про динаміку творчого початку у грі, сприяти розвитку спеціальних ігрових умінь, збагаченню уявлень і вражень, які діти зможуть відтворити у самостійній діяльності.

У цьому віці діти вже мають знати характерні особливості зовнішнього вигляду, умов життя та розвитку доступних для безпосереднього сприймання об'єктів та явищ природи, уміти встановлювати найпростіші зв'язки і залежності в природі, спільно з дорослим та самостійно виконувати трудові дії в природному довкіллі.

Взимку спостереження за зимовими явищами природи поєднуйте з рухливими видами діяльності: будівлею снігової фортеці зі сніжних цеглинок, які широкою дерев'яною лопатою вирізані вихователем із кучугури снігу; грою у сніжки; грою «Слід у слід»; створенням снігових скульптур; катанням на санчатах тощо. Звертайте увагу дітей на те, як змінюється колір снігу під впливом сонячного освітлення у різний час доби, під світлом ліхтарів, як змінюються тіні від дерев впродовж дня, колір неба, морозні візерунки на вікнах.

Рослини квітника і городу є цікавими об'єктами для спостереження та праці дітей. Полив рослин – улюблена справа дітей. Використайте інтерес дітей, щоб розширити їхні уявлення про значення води в житті природи і людини, сформуванню бережливого ставлення до неї. Відстоюючи воду для поливу рослин, розташуйте її в різних місцях – на сонці та в затінку. Зверніть увагу дітей на те, що на сонці вода випаровується, у відерці її стає менше. Поясніть явище випаровування, спостерігаючи за весняними калюжами та станом ґрунту.

Влітку спостерігайте за змінами у розвитку рослин: з'явилися ягоди на кущах, плоди на деревах, зростають овочі на городі. Цьому сприяє сонячне тепло, теплі літні дощі та праця людей. Залучайте дітей по праці на ділянці: прибирання, прополювання грядок, збору врожаю.

На основі спостережень познайомте зі змінами в житті тварин влітку: багато комах, багато птахів, які харчуються комахами і вигодовують ними своїх пташенят, у звірів також з'явилися дитинчата. Відповідно на подвір'ї чи у парку треба поводитися тихо, щоб не сполохати їх. Для птахів влітку треба облаштувати поїлки.

Починаючи із середньої групи, діти можуть діяти під опосередкованим впливом дорослого. Прості доручення можуть допомогти організувати самостійну діяльність дітей. Якщо є цікаві матеріали, як-от: іграшки, пісок, вода, – діти здатні ініціювати ігри з ними; якщо винесені граблі, віники, невеликі ноші, діти починають шукати їм застосування. Вихователь може спрямувати дітей на прибирання ділянки, чищення піску в пісочнику, підмітання доріжок, але надалі вони здатні самостійно домовитись між собою про те, хто і що буде робити. Надаючи самостійності, обов'язково переконайтеся, що діти чітко усвідомили завдання, допоможіть їм спланувати дії. Як правило, в цьому віці для праці на природі діти об'єднуються по двоє-троє, тоді як для ігор (особливо рухливих) – у більші групи. Використовуйте позитивну оцінку лише тоді коли діти отримують позитивний результат своєї діяльності. Варті схвалити їх за зусилля, докладені в процесі діяльності заради природи, і вміння діяти спільно.

Актуальною залишається теза про залучення дитини до виготовлення деяких дидактичних посібників. Зрозуміло, щ дії самої дитини ускладнюються, їй можна доручити вирізати, клеїти, розфарбовувати необхідні деталі. У такій спільній діяльності, крім сенсорно-пізнавальних умінь, формуються вміння планувати роботу взаємодіяти, комунікувати з дорослими. Так, разом з дитиною можна виготовляти сенсорні книжки, геометричні фігури тощо.

Ознайомлювати з величиною та її параметрами (довжиною, висотою товщиною, шириною) можна шляхом порівняння предметів у побутовій діяльності, під час спостережень за природою, при залученні дитини до елементарної кулінарії тощо: довга чи коротка стрічка (гілка, лава); високий чи низький стовп (будинок, чоловік, скляний посуд) товстий чи тонкий стовбур дерева (олівець, блокнот); широка чи вузька доріжка (стрічка, ваза).

Використовуючи різні життєві ситуації, радимо вправляти дитину в упорядкуванні різних предметів, навчаючи позначати словами параметри упорядкованих предметів: довгий – довший – найдовший; широкий – ширший –

найширший; високий – вищий – ще вищий – найвищий; вузький – вужчий – ще вужчий – найвужчий.

Радимо показати, як можна використати народну умовну міру крок при визначенні таких параметрів величини, як ширина і довжина, Кроками можна виміряти довжину і ширину лави у парку, доріжку (в парку і килимову), можна грати в ігри-хованки: зроби два кроки вперед, три кроки вліво, один крок назад, а тепер розкажи, що знайшов.

Продовжуйте розширювати межі дитячої самостійності у самообслуговуванні та виконанні легких трудових доручень для формування просторових та часових уявлень. Догляд за своїм одягом, іграшками, олівцями, фломастерами та іншими матеріалами й речами сприятиме набуттю навичок елементарної класифікації та групування предметів, розумінню запитань «Коли?», «Де?», «Навіщо?», елементарних причинно-наслідкових зв'язків між явищами і предметами: іграшки або речі, що мають постійне місце, потребують значно менше часу для їх пошуку.

Залучайте дитину до елементарної допомоги на кухні, в кулінарії, повертаючи увагу на різноманітність приготованих страв, колір овочів, фруктів тощо. Розширюйте смакові уявлення дитини, даючи скуштувати сирі овочі та фрукти, які ви використовуєте для приготування страв, і таким чином знайомлячи з кислим, солодким, гірким, солоним смаком.

На п'ятому році життя проводяться заняття з логіко-математичного розвитку дітей, на яких формуються нові, а також закріплюються й розширюються набуті елементарні уявлення про кількість, геометричні фігури, величини, простір і час. Основними за способами формування елементарних математичних уявлень є гра та дидактичні вправи у різних видах діяльності. Логіко-математичний зміст може бути включено в інші заняття: ознайомлення з природою, зображувальна діяльність, конструювання, фізкультура, ознайомлення з доквіллям, мовленнєві заняття тощо.

Крім того, рекомендуємо залучати дітей до оперування сукупностями предметів у побутових справах, трудових дорученнях (чергуванні, індивідуальних дорученнях). У процесі багаторазових практичних дій діти засвоюють уявлення про склад числа (з двох менших та з одиниць) і межах 5: на кожен стіл поклади чотири олівці і один фломастер; кожній ляльці зав'яжи один бант; постав на столі чашки для кожної дитини. При цьому використовуються терміни, що позначають кількісні підношення: «більше», «менше», «стільки ж», «однаково», «порівну».

Діти п'ятого року життя вміють самостійно взаємодіяти між собою, однак потребують участі дорослих (частіше опосередкованої, ніж безпосередньої) у своїй діяльності. Вони можуть об'єднуватися на певний час у підгрупи (до 5-7 дітей) та будувати із кубиків, конструктора башточки, парканчики та інші споруди, катати ляльок в машинках, класти їх спати у ліжка, водити на прогулянки і здійснювати послідовні дії (спочатку вдягати, виходити на майданчик, гратися, потім повертатися в групову кімнату, тобто відобразити свій день), пригощати іграшкових ведмедиків, зайців, ляльок чаєм із лялькового посуду, збирати однорідні геометричні фігури одного кольору, але різних

розмірів, пізніше неоднорідні геометричні фігури за ознаками кольору й розміру, викладати з них орнаменти, створювати образи реальних та фантастичних предметів – транспорт, героїв мультфільмів, казкових персонажів. При цьому вони емоційно відгукуються на надане право вибору тих чи інших предметів різного кольору, різної величини тощо. В мовленні дитини з'являється багато запитань, слів, що характеризують елементарні сенсорно-пізнавальні уявлення, вона називає колір предметів, їх величину, кількість, розпізнає і називає цифри, геометричні фігури та форми, просторові напрямки.

Конструювання на цьому віковому етапі стає вагомим засобом психічного розвитку дитини, тож батькам бажано підтримувати у малюка інтерес до конструювання, розглядаючи під час прогулянок різні види будівель. Радимо разом з дитиною досліджувати просторові характеристики різних об'єктів, які згодом будуть відтворюватись у конструюванні. Надавайте дитині можливість конструювати різні вироби з готових наборів, доступних для її віку, допомагаючи лише у разі необхідності. Схвалюйте спроби створювати різні, ліпше нереальні споруди, однак робіть акцент на їх функціональності.

Продовжуйте разом з дитиною досліджувати властивості різних видів паперу, поступово розширюючи практичне експериментування: до знайомих м'яких видів паперу додавайте більш цупкий (ватман, глянцевий, картон), пропонуйте змочити різні види паперу і визначити, який швидше намокне; з'ясувати, на поверхні якого паперу краще малювати фломастерами, фарбами тощо. Доцільно розглядати з дитиною ілюстрації з різними паперовими конструкціями, аналізувати їх.

Дітям цікавим стає природний матеріал як джерело творчості. Тож (батькам доцільно разом з дитиною збирати каштани, жолуді, шишки, горіхи, сухе листя, вчити аналізувати й досліджувати їх властивості, заохочувати викладати з них знайомі образи. Радимо також не заперечувати проти бажання дитини збирати й обстежувати різні предмети, що втратили своє побутове призначення, головне – дбати про їх безпечність і самим віддавати свою річ, що відслужила: флакончик від парфумів, різне упакування тощо, обговорювати можливості його нового використання. Це сприятиме розвитку дитячої творчості.

Конструювання з будівельного матеріалу. Основними формами навчання у цій групі залишаються дидактичні ігри, експериментування, тематичні заняття. Особлива увага має приділятися організації обстеження зразків за певною схемою, що забезпечує формування у дітей цілісно-розчленованих уявлень про об'єкти. Передусім ідеться про порівняння різних зразків будов, визначення в них спільного й відмінного або формування вміння аналізувати схожі і (близькі) об'єкти, що сприяє розвитку у дітей диференціації схожих елементів. Усі основні конструкції задаються у певній послідовності, щоб робота над однією з них готувала до виконання наступної.

Варіанти основних конструкцій діти створюють самі через перетворення зразків за висотою, довжиною і шириною, способами, що дають можливість їм у подальшому вирішувати завдання з елементами проблемності, які потребують

вибору адекватного способу виконання. Діти самостійно обирають один із двох способів конструювання: надбудову чи прибудову.

Спочатку дошкільнятам пропонують уже відому тематику конструкцій (ворота, тин, трамвай, потяг, меблі). Об'єкт та його розміри діти обирають самі. Заняття можна організовувати і з усіма дітьми, і з підгрупами дітей. Це залежить від рівня розвитку дитячої діяльності і від кількості матеріалу. Заняття у цій віковій групі проводяться переважно за таким планом:

- обстеження зразка будови за певною схемою і порівняння його з попередньою конструкцією (визначення спільного та відмінного);
- відтворення зразка дітьми;
- самостійне перетворення зразка за завданням вихователя.

З огляду на те що дітям цієї вікової групи ще важко визначати просторові ознаки конструкції (висоту, довжину, ширину) і співвідносити їх між собою, слід приділяти увагу організації обстеження зразків для забезпечення формування узагальнених уявлень про об'єкти, що конструюються. Передбачається не тільки ускладнення конструкції одного й того самого об'єкта і відповідно практичних дій, але й забезпечення активної пошукової діяльності дітей.

Конструювання з деталей конструкторів. Акцентувати увагу дітей п'ятого року життя варто на процесі конструювання. При цьому радимо використовувати ігрові прийоми, завдяки яким цей процес стає мотивованим і цікавим.

Важливо формувати вміння визначати просторові характеристики предметів: високий – низький, широкий – вузький, довгий – короткий. Дітям пропонують побудувати коротку і довгу доріжки, широкі й вузькі ворота, шляхи для машин різних розмірів, високий і низький тин тощо, тільки тепер способом кріплення деталей. Цьому можна при святити три-чотири заняття і в кінці кожного обігравати готові конструкції, використовуючи машинки, фігурки тварин, чоловічків.

Конструювання з паперу. Пропонуючи дітям роботу з різними видами паперу, вихователів бажано звертати увагу дітей на форму клаптиків, які вони отримують у процесі розривання паперу, та об'ємні форми, що утворюються від жмакання паперу, заохочувати наділяти їх певним змістом і створювати на цій основі різні образи, візерунки. Радимо пояснювати дітям, що техніка розривання і жмакання паперу може бути використана для виготовлення не лише цілісних предметів (образів), але й їх елементів. Вихователів бажано разом з дітьми обирати розмір і колір паперу відповідно до призначення виробу.

Варто спочатку навчити дітей створювати вироби шляхом складання паперу навпіл. Залежно від форми предмета, який будуть створювати діти (будинок високий чи низький, різні види транспорту), можна взяти квадратний чи прямокутний аркуш паперу і показати, як його згинати, доповнюючи цілісність образу додатковими деталями.

Конструювання з природного матеріалу. На п'ятому році життя можливим стає навчання дітей конструюванню з природного матеріалу.

Вихователів доцільно організовувати експериментування дітей і різним природним матеріалом: безкорисливе, спрямоване на виявлення його властивостей безвідносно до виконання будь-яких практичних завдань, та утилітарне, безпосередньо спрямоване на пошук і рішення конструктивних завдань. Для цього бажано разом з дітьми розглядати різні за формою і розміром жолуді, шишки, каштани, корінці, мушлі й на основі їх конфігурації вчити бачити певні образи, називати їх, допомогти знайти в кожному з названих дітьми образів те, що ближче до їхнього досвіду, зрозуміле їм. Спонукаючи дітей викладати і насіння, каштанів, жолудів, шишок знайомі їм образи.

При виготовленні іграшок з шишок, жолудів, каштанів слід підкреслювати схожість природних форм з предметами та об'єктами навколишньої дійсності за допомогою додаткових деталей (каштан у шкаралупі нагадує їжачка, варто лише виліпити з пластиліну носик тощо), вчити бачити в одному й тому самому природному матеріалі різні образи, заохочувати супроводження пошукової діяльності дітей мовленнєвими висловлюваннями у процесі створення різних образів, уявної побудови.

Конструювання з викидних матеріалів. Так само цікавим для дітей є відкриття можливостей різних видів предметів та матеріалів, що втратили своє побутове призначення, обмірковування того, як надати старій, але улюбленій речі нове життя.

Вихователь має звернути увагу дітей на різні предмети і матеріали, які втратили своє побутове призначення (упакування, коробки тощо), заохочувати дітей досліджувати їх властивості та характеристики (твердість, м'якість, гнучкість, пружність, еластичність тощо), заохочувати експериментувати з ними, вчити бачити у них певні образи. Дорослому варто показати дітям, як, спираючись на їх природні властивості, можна по-новому використовувати предмети, які вже відслужили, тим самим стимулювати прагнення дітей до творчості, виконувати раціональне та економне ставлення до речей. Отже, одним із завдань може бути конструювання як окремих фігурок, так і нескладних сюжетних композицій з доповненням їх образу додатковими деталями.

Доцільно пропонувати дітям дібрати деталі, які допоможуть створити образ, пізнати його: обклеїти сірникову чи іншу коробку кольоровим папером, вирізати і приклеїти вушка характерної форми, очі, лапки тощо.

Розглядаючи предмет, дошкільнята зазвичай приймають окремі його частини, які викликають у них інтерес, а не весь предмет загалом, внаслідок чого уявлення про предмет може бути неповним і відтворити його буде складно. У процесі самостійних перетворень заданих конструкцій діти навчаються визначати в об'єктах просторові характеристики, які часто змінюються (висота, довжина, ширина), що в подальшому дає можливість створювати конструкції з урахуванням розмірів іграшок (будинки для ляльки, гараж для автомобіля тощо). У них формуються узагальнені способи дії та уявлення про об'єкти, що конструюються, навички аналітичної діяльності, уміння аналізувати зразки, близькі за конструкцією, і на основі цього аналізу

змінювати їх відповідно до заданих умов, розвиваються комбінаторика, активність і самостійність мислення.

Виконання завдань супроводжується активною пошуковою діяльністю дітей. Так, діти вже вміють перетворювати конструкції за висотою і довжиною, але зміна конструкції (наприклад будиночків) пов'язана з практичною пошуковою діяльністю (які стіни доцільно збільшити за довжиною і яким чином). До вибору доцільного рішення діти приходять після неодноразових спроб. У кінці самостійного виконання завдань вони обговорюють правильні і неправильні рішення, шукають способи виправлення помилок.

Під час виконання завдань і самостійних дій з папером діти навчаються складати його за допомогою різноманітних комбінацій, опановуючи таким чином найпростіші способи техніки оригамі: складанні квадрата по діагоналі і по прямій навпіл із поєднанням протилежних сторін і кутів – базові основи для виготовлення простих виробів (сумки, метелика, автобуса). Це стає предметом подальших ігор, діти починають відчувати інтерес до спільних дій, які стають більш цілеспрямованими.

На п'ятому році життя батьки мають навчати дитину різати ножицями та охайно користуватися клеєм і пензликом, разом виконувати аплікаційні роботи. Ножиці повинні бути із заокругленими кінчиками. зручні для тримання у дитячій руці. Не шкодуйте витратити час на таке навчання, оскільки у майбутньому це убезпечить вашого малюка Від травмування при користуванні ножицями. Слідкуйте за тим, як дитина здійснює надрізи, як тримає папір, який ріже, адже ця діяльність мусить бути безпечною. Придумайте казку про неслухняні ножиці, які потрапили в умілі рученята, і у формі гри вчіть дитину прийомам вирізування з поступовим ускладненням: спочатку вирізування за обведеним контуром (для цього можна використовувати вирізування різних картинок зі старих дитячих журналів). Оскільки ножицями дитина буде оволодівати поступово, дорослий має допомагати їй у наданні готових форм для цільного виконання аплікацій. Ці роботи можна виконувати не лише з паперу, але й з природного матеріалу, тканини тощо. Добре, якщо дитина відчуватиме щире бажання дорослого творити разом. Поступово з п'яти з половиною років, переходьте до багат шарового вирізування і підрізання форм з паперу, складеного у 2, 4, 8 шарів). Для наклеювання на папір використовуйте клейстер, а для інших матеріалів – клей ПВА та клейовий пістолет. Завжди знаходьтеся поруч з дитиною, будьте активним учасником її образотворчої діяльності, і така співпраця слугуватиме міцною основою ваших щирих стосунків. Адже інтерес до художньої діяльності у дітей дошкільного віку підтримується активною і участю дорослого у їхніх справах.

Діти продовжують навчатися ліпленню з різних матеріалів, що край необхідно для розвитку дрібної моторики рук. Тож батькам слід створити умови для залучення дитини до процесу ліплення. Самій дитині складно виліпити щось об'ємне, проте разом з дорослим дошкільник може створити цілу композицію з декількох предметів, наприклад, чайний сервіз, фрукти на блюді, набір печива.

Починаючи з 4 років слід навчати дитину користуватися ножицями, Вони мають бути безпечними, із заокругленими кінчиками, зручними для тримання у дитячій руці, естетично привабливими. Починаємо з показу, як потрібно тримати ножиці та папір, який ми будемо різати, Тут у пригоді стануть старі журнали. Дитина повинна спробувати різати папір з різним натиском, роблячи різноманітні надрізи. Така діяльність вимагає індивідуального супроводу, тому радимо вихователям провести майстер-клас для батьків, на якому ознайомити з корисністю для розвитку у дитини такого виду діяльності, як вирізання, правила ми безпеки під час роботи з ножицями та прийомами навчання дітей вирізанню. Лише за умови оволодіння усіма дітьми групи елементарними навичками різання можна проводити заняття з аплікації з групою дітей та ускладнювати завдання: вирізати по прямій, косій та округлій формах. Вирізані форми діти самостійно наклеюють на поверхню, а дорослі допомагають охайно користуватися клеєм, пензликами для наклеювання, підставками для пензликів, серветками для промокання Починаючи із середньої групи вчимо дітей використовувати для аплікації не лише паперові серветки, кольоровий папір, але й різні матеріали (засушені рослини, пір'їни, вату, клаптики тканини, хутра, пластику тощо). Таке поєднання матеріалів є основою для навчання техніки колажу. Окремі матеріали іноді важко приклеїти до поверхні, тому дорослий може допомогти дитині наклеїти той чи інший елемент за допомогою клейового пістолета.

Досить часто у роботах з аплікації використовують крупи, макаронні вироби тощо. Ми ж наполягаємо на тому, що в образотворчій діяльності не можна використовувати продукти харчування, адже це формує неповагу до праці людей, які докладали зусиль до створення цього продукту. Варто також згадати тих дітей та дорослих, які голодують аби змушені збирати недоїдки.

У навчанні ліплення дітей середнього дошкільного віку слід продовжувати освоювати нові способи ліплення, зокрема загострення та заокруглення країв, вдавлювання матеріалу для ліплення у предмети різної форми для отримання відтиску, згинання країв сплющеної форми, згладжування поверхні виробу), декорування (виготовлення дрібних деталей та прикрашання ними художнього образу), нанесення рельєфів стекою.

Ще одним чудовим матеріалом для ліплення може стати гіпс. Для того щоб приготувати розчин, потрібно змішати воду і гіпс до кремоподібного стану. Потім у спеціальні формочки влити розчин з гіпсу та залишити застигати. Використання готових форм дає змогу реалізувати задум з найкращою точністю та досягти гарного результату під час виготовлення рамочок для фото та прикрас (кулонів, оберегів). Такий вид діяльності можна застосовувати з дітьми з 4 років.

Альтернативним заміником природної глини є полімерна глина. Полімерна глина – пластичний матеріал, який нагадує пластилін, застигає на повітрі або під час термічної обробки. Виготовлені з такого матеріалу підсвічники, декоративні пластини, дзвіночки та янголи на ялинку, гудзики, обереги, прикраси для матусі можуть зберігатися впродовж тривалого часу та

вирізняються міцністю. Такий матеріал можна придбати у магазині або виготовити власноруч.

Дітям цього віку під силу виконувати тематичні роботи, наприклад: набори іграшкового посуду, фігурки для глиняного театру. Бажано, щоб завдання для ліплення були пов'язані певною темою та мали практичне застосування в ігровій, театралізованій, пізнавальній діяльності, наприклад, колективна робота «Сорочинський ярмарок» може тривати кілька місяців і передбачає цикл занять, на яких діти виготовляють посуд, фігурки домашніх тварин та людей, які на останньому занятті оформлюються у загальну композицію.

Старша група

Діти старшого дошкільного віку мають вміння самостійно одягатися і роздягатися у певній послідовності, стежити за своїм одягом, завжди охайно виглядати, прати білизну для ляльок тощо. Вони вже можуть опановувати деякі елементи домоводства тобто батьки повинні навчати дітей мити овочі, фрукти, різати їх, готувати салат тощо. Поступово у старших дошкільників самообслуговування стає звичкою.

У старшому дошкільному віці з урахуванням особливостей і можливостей дітей варто використовувати такі прийоми навчання, як: показ, пояснення, приклад, заохочення. Батькам важливо роз'яснити дитині значимість різних видів самообслуговування, господарсько-побутової праці, домагатися від неї дотримання якісного виконання дій.

Особливе значення як засіб соціального розвитку має ігрова діяльність дітей: вона потребує обізнаності з певними соціальними процесами та орієнтації в процесуальному виконанні певних дій. Знання дітей суттєво впливають на тривалість гри, здатність вирішувати суперечливі ситуації, рівень творчого виконання та розгалуженість сюжету. Гра вже сама по собі є відтворенням соціального життя. Ми пропонуємо ширше використовувати в освітньому процесі один із видів соціально орієнтованих ігор – гру-стратегію.

Гра-стратегія – складна, багатопланова діяльність, що передбачає не тільки усвідомлення ігрового задуму, сюжетної лінії, але й певну послідовність спрямованих сукупних дій усіх учасників, з якими необхідно домовитися, об'єднати зусилля, неодноразово визначитися в особистісному та колективному моральному й інтелектуальному виборі. Розглянемо основні етапи її організації.

Етап орієнтації у завданні. На початку гри вихователь пропонує дітям підготуватися до свята. Зацікавлює, повідомляючи, що дізналась під організаторів про те, що темою свята буде «Весняний ліс», і всі запрошені мають прийти в костюмах лісових звірів. Потрібно придумати кожній дитині костюм, зробити його ескіз. Варто продумати: всі будуть різними звірятами чи, можливо, зграєю тварин одного виду (зайчиків, лисенят за вибором дітей). Для цього кожен має висловити власну думку й аргументувати її, продумати не тільки свій костюм, порадити, як краще зробити елемент костюма.

Етап ознайомлення з можливостями вибору. Вихователь ознайомлює дітей з матеріалами, які знадобляться для виконання цього завдання (кольоровим папером, стрічками, олівцями, фломастерами, нитками,

намистинками, іграшками та елементами, присутніми в ігровому і середовищі групи), та звертає увагу на обмеженість цих ресурсів. Діти разом з вихователем, аргументуючи власну думку, вирішують, як поділяться та використовують наявний матеріал. Потрібно прийняти рішення стосовно свого костюма, порадитися та узгодити з іншими бажаними використання певних елементів та атрибутів. Якщо є рожева стрічка, її можна поділити на 3 шматки і зробити бантики чи браслети. А якщо бажаних отримати стрічку буде дев'ятеро? У такому випадку, поділивши стрічку порівну, діти не зможуть нею скористатися, оскільки шматочки будуть надто малими.

Етап вибору. Діти мають дійти спільної думки, дбаючи про інтерес и всіх членів групи, вирішити конфліктні ситуації, домовитися. Чим костюми будуть відрізнятися, а чим походити один на одного (адже вони з однієї групи)? Що обрані персонажі мають вміти робити, що їм може знадобитися? Як потрібно підготуватися до свята?

Зазвичай діти орієнтуються на власні бажання, проте вони мають співвідноситися з бажаннями інших та поставленим завданням. Якщо дівчатка хочуть, щоб на їх наголовнику був рожевий бантик, то як зробити, щоб їх могли відрізнити інші? Кому дістанеться цей рожевий бантик? Що ще можна додати, які елементи використати? Як правильно розподілити обмежені ресурси. Діти у процесі гри вирішують низку проблемних ситуацій. Вихователь допомагає їм чесно розподілити матеріал.

Підсумковий етап. Під час свята перед дітьми можуть бути поставлені завдання, які необхідно виконати спільно (представити візитівку та танець групи, пояснити, чим схожі та відмінні діти однієї групи) Завдання можуть носити проблемний характер, як, наприклад, у грі «У кого є...». За сюжетом гри, один з учасників не підготувався до свята, і завдання полягає у тому, щоб створити йому костюм з елементи костюмів дітей групи. Діти мають можливість оцінити результат своєї роботи, доцільність власного вибору, побачити наслідки недосягнення згоди щодо якогось із питань. Нерідко діти прагнуть виправити невраховані на початку гри можливості.

Важливою умовою пізнавального та цікавого життя дітей у дитячому садку є накопичення та використання власного досвіду. Необхідно стимулювати дитину до власних роздумів, спостережень за навколишнім світом, формування власних міркувань, розвивати вміння відповідно використовувати набуті знання, уміння ті навички у власній діяльності, обдумувати успіхи та невдачі. Розвитку мислення та накопичення власного досвіду сприятиме спонукання дітей до постановки запитань.

Збагаченню соціального досвіду сприяє ускладнення обов'язків з чергування. Чергові у їдальні мають охайно сервірувати столи до сніданку, обіду чи полуденка, за допомогою дорослих розстелити скатерку, і самостійно розкласти столові прибори, класти хліб у хлібниці, а фрукти у вази тощо. Чергові на заняттях розставляють стільці, розкладають у певній послідовності матеріал до занять, прибирають приладдя тощо.

Для дітей сьомого року життя обов'язки чергових ще більш ускладнюються, посилюються вимоги до якості їх виконання. Діти навчаються

працювати злагоджено, коректно домовлятися про розподіл обов'язків, працювати старанно, у швидкому темпі, акуратно і швидко . розкласти матеріали і посібники для занять, своєчасно прибирати, накривати столи, прикрашати їх квітами, прибирати посуд зі столів, підмітати підлогу.

Звертаємо увагу на корисність організації спільної діяльності за участю декількох дітей з різним рівнем розвитку трудових умінь. У процесі спільної діяльності відбувається взаємонавчання дітей трудовим діям, вони навчаються комунікувати між собою, спільно вирішувати поставлену задачу.

Грі належить центральне місце в організації життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку поряд з експериментуванням і пізнавальним спілкуванням. Гра насичує кожен день, через неї відбувається формування життєвого досвіду дитини. Вона стає однією з найпродуктивніших форм навчання і розвитку дітей, розширюється коло дидактичних засобів, за допомогою яких дитина може організувати гру. Дорослим не варто нав'язувати дітям власні сюжети і правила, але гру в жодному разі не можна ігнорувати, необхідно навчитися розумно нею керувати, стимулювати ігрову діяльність дітей, забезпечити ситуацію, яка допоможе їм самовизначитися в ігровій ситуації.

Гра з дитиною передбачає активність, спостережливість, підтримку, а також розуміння. Старший дошкільник не хоче займати позицію керованого, він прагне рівноправних стосунків. Для створення у дитини відчуття радості життя важливо забезпечити сприятливі умови для розвитку повноцінної гри. І потрібно для цього зовсім небагато: ставитися до дитячої гри з величезною повагою і терпінням, спілкуватись з дитиною, озвучувати всі свої дії у грі тощо. Нехай гра розгортається так, як того бажає дитина. Надайте їй можливість бути лідером у цій діяльності.

У контексті організації ігрової діяльності ті дітей старшого дошкільного віку та зменшення вільного часу для самостійних ігор слід звернутись до побудови навчально-виховного процесу на засадах гри. Способів включення гри в організацію життєдіяльності дітей може бути безліч.

Протягом тижня можна провести ігровий конкурс «Юні архітектори» на кращу архітектурну споруду за різних умов: за планом, запропонованим вихователем, за зразком, за слуховим завданням тощо.

Сюжетно-ігрове проектування у ході занять соціально-природознавчого спрямування виявиться також корисним для обігравання «дорослих» ролей у суспільній ситуації, скопійованій дітьми. Корисними будуть і діалоги про значення правил у грі та їх дотримання, складання алгоритмів правил до різних видів ігор. Неодмінною складовою такої і тижня має стати день народних ігор, під час проведення якого діти зможуть розучити нові та пригадати вже відомі народні ігри, організувати розваги за участю ровесників і дорослих. Окреме місце в освітньому просторі дошкільного закладу варто відвести грі-стратегії як інтерактивній формі навчання дошкільників, що дає змогу спонукати формування суб'єктності як надзвичайно важливої особистісної якості дитини. Гра-стратегія як ситуативна гра – складна, багатопланова діяльність, що передбачає не тільки усвідомлення ігрового задуму, сюжетної лінії, а й певну

послідовність спрямованих сукупних дій усіх учасників гри, з якими необхідно домовитися, об'єднати зусилля, неодноразово визначитися в особистісному та колективному моральному й інтелектуальному виборі.

У дітей старшого дошкільного віку не іграшка вирішує зміст гри, а творчий задум і зміст гри визначають добір іграшок. Тому в старших групах не варто мати багато однотипних іграшок, адже їх надлишок може притупляти ігровий інтерес, обмежувати дитячу уяву, винахідливість, що розвиваються при використанні для творчої гри предметів-замінників.

З метою оптимізації та збагачення ігрової діяльності дітей в різних пікових групах доцільно створити ігрові осередки, в яких будуть зосереджені ігри та ігрові реквізити за певною тематикою. Такі ігрові осередки сприяють активізації ігрової діяльності та позитивно впливають на розвиток дитини.

Міра самостійності дітей у творчих іграх залежить від вікових можливостей, обсягу знань дітей про навколишній світ, особистого досвіду їх комунікації, індивідуальних особливостей характеру, темпів загального розвитку та інших чинників. Самостійність формується поступово, тож і самостійна творча гра не виникає одразу.

Видатний психолог Д. Ельконін виокремив чотири рівні розвитку сюжетно-рольової гри дошкільника, кожен з яких характеризується специфічним змістом, співвідношенням ігрових дій та ролей, структурою ігрових дій. У своїх працях він зазначав, що у 3-5 років формуються перший та другий рівні, а у 5-7 – третій та четвертий. Наведемо коротку характеристику кожного з цих рівнів.

I рівень. 1. Зміст гри – це переважно дії з предметами, спрямовані на співучасника. 2. Ігрові ролі не визначають дій. Діти не називають себе іменами ролей, а ролі не позначають словом. 3. Ігрові дії одноманітні, не утворюють логічної послідовності та складаються із послідовності стереотипних повторюваних операцій.

II рівень. 1. Зміст і головне у грі – дії з предметами. 2. Діти прагнуть до відповідності ігрової дії реальній. 3. Діти називають ролі, а їх виконання полягає у реалізації відповідних ігрових дій. 4. Логіка ігрових дій визначається життєвою послідовністю. 5. Порушення послідовності ігрових дій дітьми не приймається, але вони це нічим не мотивують.

III рівень. 1. Основний зміст – виконання ігрової ролі, відповідних їй дій. З'являються ігрові дії, у яких відбивається характер відносин з іншими ролями гравців. 2. Ролі розподіляються до початку гри і визначають поведінку гравця. 3. Логіка ігрових дій визначається роллю. З'являються звертання до партнерів по грі відповідно до співвідношення ролей. 4. Порушення послідовності ігрових дій викликає протест дитини: «Так не буває». Ігрова роль визначає правила поведінки гравця. Порушення правил гри найчастіше помічають партнери, а дитина намагається виправити «помилку».

IV рівень. 1. Основний зміст – виконання ігрових дій, пов'язаних із ставленням до інших людей. 2. Роль гравця зберігається протягом гри. Ролі різних гравців взаємопов'язані. Мовлення дитини у грі визначається її роллю. 3. Чітка послідовність ігрових дій відтворює реальну логіку подій життя людини.

Дії різноманітні, за чіткими правилами, які дитина обґрунтовує посиленням на реальні події. 4. Порушення логіки Ігрових дій та правил дітьми відхиляється, що мотивується підкресленням їх раціональності.

Таким чином, з метою збагачення ігрового досвіду дітей треба починати обирати тему, формувати предметно-ігрове середовище, розвивати сюжет чи план гри, розподіляти ролі чи обов'язки, реалізовувати Ігрові образи, знаходити можливості виходу із конфліктних чи спірних ситуацій тощо. Саме тому для забезпечення правильної організації і проведення сюжетно-рольової гри необхідні: чіткість та послідовність планування навчально-виховної роботи з керівництва творчими іграми; зв'язок між навчанням на заняттях, творчими іграми та працею, спрямованими на задоволення потреби гри; складання перспективного планування підготовки сюжетно-рольових ігор; конкретизація ігрової ситуації безпосередньо вихователем у період гри, спираючись на знання та вікові особливості дітей, конкретну ситуацію, досвід, такт, педагогічну майстерність.

У старшому дошкільному віці необхідно формувати у дітей ціннісне ставлення до природи. Що мають враховувати батьки дітей старшого дошкільного віку, якщо хочуть досягти такого результату? Передусім наступне: діти старшого дошкільного віку – інтуїтивісти і раціоналісти водночас, розумні й уважні, наполегливі та впевнені у собі; сучасні діти потребують уважного і серйозного ставлення до них всіх членів родини, насамперед батьків; позитивних результатів у навчанні і розвитку діти досягають за умов налагоджених не менторських, а ділових стосунків з дорослими; за рахунок вродженої гіперактивності потребують простору і свободи дій, практичних методів навчання; розвиток необхідної самостійності забезпечується наданням права обґрунтованого вибору змісту і форми діяльності, а не жорстким регламентуванням дій і вчинків дитини з боку дорослих. Неврахування вищевказаних позицій призводить до розвитку агресивності, проявів навмисної недисциплінованості, у важких випадках до виникнення і прогресування аутизму. Варто пам'ятати, що старшим дошкільникам засвоїть те ставлення до природи і виявить ті переконання, які демонструють його батьки. Тому звертайте увагу дітей на те, що сміття на вулиці ви не кидаєте на землю, а несете до смітника; намагаєтесь прикрасити довкілля висадкою квітів у дворі чи на балконі, дбаєте про розумне використання води і тепла тощо. Залучайте дитину до праці на природі, знайдіть для неї постійне доручення, найкращим, на нашу думку, буде догляд за домашньою твариною.

Одне з основних завдань колективу дошкільного закладу – створити середовище, що сприяє розвитку дітей. Екологічно-розвивальне середовище для старших дошкільників, повинно відповідати таким вимогам: надавати дитині свободу, впливати на світовідчуття, самопочуття, здоров'я. На ділянці дошкільного закладу закладіть фруктовий сад, город, квітники, де діти старшого дошкільного віку можуть долучитися до праці в природі, цікавих спостережень та нескладного експериментування.

У групі дітей шостого-сьомого років життя доцільно обладнати природничо-науковий центр – дитячу лабораторію, або осередок дитячого експериментування, наповнити його різноманітними матеріалами, приладдям: картотекою дослідів, мікроскопом, збільшувальним склом, лупою, терезами, стеками, тригранними призмами, пісочним, водним, сонячним годинниками, пульверизаторами, фільтрами для очищеної води (ситом, серветками, вугіллям, ватою), зразками ґрунтів (піщаного, супіщаного, глинистого, суглинистого, підзолистого, дерново-підзолистого, болотяного, чорнозему та інших) відповідно до місця проживання, наборами предметів з різних матеріалів (дерева, металу, пластмаси, скла) однакових за формою, величиною, але різних за вагою, а також різних за розміром, формою, але однакових за вагою; різноманітними камінчиками, шишками, плодами та насінням рослин, мушлями тощо, різними за об'ємом, шириною, висотою ємностями, термометрами для вимірювання температури повітря, рідини, спеціальним одягом для роботи в лабораторії (водонепроникними фартушками, наруківниками, захисними масками і окулярами, гумовими рукавичками), що не лише збереже одяг дітей чистим, а й надасть їм діяльності певного ігрового характеру, стимулюватиме до дії.

Діти старшого дошкільного віку вміють самостійно організувати спільну діяльність на природі. На прогулянці це можуть бути ігри з природним матеріалом (піском, снігом, листям тощо), праця, спостереження за об'єктами та явищами природи. У старшому дошкільному віці діти можуть об'єднуватись по двоє троє за інтересами і тривалий час проводити за розгляданням дитячих енциклопедій на природничу тематику: квіти, звірі, птахи, комахи, космос тощо. Активно цікавляться картами і атласами, розглядають їх, розповідають про подорожі, фантазують.

«Дослідники» 7 рік життя

Причини, через які дитина сьомого року життя перебуває в дошкільному закладі, можуть бути різними. Але батьки мають враховувати той факт, що в групі дошкільного закладу ці діти старші за більшість своїх однолітків і мають надавати їм зразки позитивної поведінки. Вдома залучайте їх до приготування нескладних страв з овочів та Фруктів, а також соків з ягід. Діти сьомого року життя у змозі допомогти у нарізанні варених овочів та м'яких фруктів для салатів. Використайте цю діяльність для закріплення знань про характерні особливості дарів природи (їхню назву, місце зростання, колір, форму, величину, смак, спосіб використання тощо), а також їх користь для організму. Відвідуючи овочевий магазин, пропонуйте дитині самостійно обирати овочі та фрукти і планувати, для чого вона їх використає.

На дачі виділіть дитині невеличку грядочку для самостійного вирощування листового салату, редису, помідорів чи суниці. Для роботи у саду та на городі придбайте їй особистий інвентар: маленьку лопатку, граблі, відерце, сапку, лійку. Вони мають відповідати зросту і можливостям дитини – бути легкими, зручними, привабливими на вигляд.

Догляд за кімнатними квітами і домашнім улюбленцем мають стати постійними обов'язками дитини.

Діти сьомого року життя перебувають водій групі з шестирічними. Проте вони старші і більш налаштовані на майбутнє навчання в школі. Перехід дитини до школи – якісно новий етап у її житті, пов'язаний зі зміною соціальної ситуації розвитку та особистісними новоутвореннями. В умовах дошкільного закладу вихователь має допомогти всім дітям підготуватись до цього етапу. Старші діти можуть стати його помічниками у цій справі, надаючи допомогу молодшим за себе у різних видах діяльності.

Однією з умов успішного навчання у школі є розвиток психічних процесів дитини: сприймання, уваги, уяви, пам'яті, мислення та формування активного пізнавального ставлення до дійсності. Спілкування і дитини з природою, за умов розумного керування дорослими цим процесом, надає всі можливості для вирішення окреслених задач. Один з методів, що дозволяє зробити спілкування дитини з природою емоційно і пізнавально насиченим, є метод нескладного експериментування. Залучайте дітей до експериментування з природними матеріалами надавайте можливість діяти самостійно.

У старшій групі дошкільного закладу для забезпечення змістовного спілкування і взаємодії дітей, закріплення їх природознавчих знань і формування природодоцільної поведінки варто мати різноманітні настільно-друковані дидактичні ігри, дидактичні посібники, буклети про об'єкти та явища природи, альбоми, дитячі енциклопедії, художню та спеціальну літературу, календарі спостережень природою, фенологічні календарі, навколо яких діти об'єднуються для спільної діяльності. Дорослий має опосередковано впливати на дії дітей, стимулюючи до об'єднання та спільних дій.

Для кожного виду матеріалу необхідно виділити окрему коробку, в якій вони будуть зберігатися. Після використання матеріалів їх необхідно складати на місце. Такі доручення дитина шостого року життя має виконувати без нагадування дорослими. Заняття дитини шостого і сьомого років життя наповнюються пізнавально-пошуковим змістом, елементарним експериментуванням: класифікація за певною ознакою (всі великі каштани, всі маленькі каштани – за величиною; морська галька і камінці – за текстурою і формою), упорядкування за однією чи 2-3 ознаками (колір, величина, форма), пер творення геометричних фігур (складання геометричних візерунків для прикрашання ігрових атрибутів, саморобних книжок, подарунків до свят; викладання з паличок геометричних фігур, цифр тощо та їх перетворення).

Продовжуючи вправляти дитину в упорядкуванні різних предметів, спонукайте позначати словами їх параметри: зелена смужка довга – червона смужка довша – синя смужка найдовша; широкий голубий шарф – ширший фіолетовий шарф – найширший помаранчевий шарф. Як ускладнення: червона смужка довша, ніж зелена, але коротша, ніж синя; поклади червону смужку правильно.

Радимо продовжувати ознайомлення з народними умовними мірами (лікоть, п'ядь) та вправляти у їх використанні при визначенні таких параметрів величини, як ширина і довжина. Рекомендуємо запропонувати дитині поміркувати, чим ці міри відрізняються від таких, як фішок та чому при їх використанні отримують різні результати, тобто чому довжина стола різна при

вимірюванні п'яддю тата і п'яддю дитини? Поясніть дитині алгоритм застосування умовної мірки: 1) зіставити зліва початок умовної мірки і вимірюваного параметру; 2) позначити олівцем точку, де закінчується умовна мірка на вимірюваному параметрі; 3) покласти одну фішку, таким чином визначаючи кількість разів відкладення умовної мірки на вимірюваному параметрі; 4) зіставити початок умовної мірки з точкою, повторити весь процес до кінця вимірювання нашого параметру, порахувати всі відкладені фішки і визначити результат. Ускладнення в роботі з умовними мірками (при вимірюванні рідких та сипучих речовин також) полягають у тому, що фішки не використовуються, а дитині пропонується запам'ятовувати кількість умовних мірок. Рекомендуємо, залучаючи до елементарної кулінарії, давати дитині можливість поглиблювати уявлення і про народні міри вимірювання рідких та сипучих речовин: дрібка, жменька тощо. Це підвищує інтерес до вимірювання і є підготовчим етапом до навчання обчисленню.

Радимо вправляти дитину у визначенні форми реальних предметів на основі зіставлення з геометричними фігурами: шкатулка для рукоділля – п'ятикутник, хустинка – трикутник, серветка – ромб.

Цікавим є вправляння дитини у створенні схем і планів (кімнати квартири, майданчика, найближчого району). Домовляйтеся з дитиною про позначки на плані чи схемі: трикутник – дерево, квадрат будинок, прямокутник – школа чи дитячий садок, круг – клумба з квітами тощо.

У щоденному спілкуванні вправляйте дитину у називанні днів тижня, співвідносячи їх назви з порядковими числівниками: понеділок перший день тижня, вівторок – другий, середа – третій, четвер четвертий, п'ятниця – п'ятий, субота – шостий, неділя – сьомий. Пропонуйте дітям логічні задачі: Чи зміниться кількість днів у тижні якщо першим днем тижня назвуть неділю? Мама сказала Сашкові у середу, що вони їдуть до бабусі післязавтра. В який день тижня Сашко зустрінеться з бабусею?

Радимо ознайомити дітей з різними видами годинників, їх спільними і відмінними ознаками, вправляти їх в орієнтуванні у часі за годинником, розвивати відчуття часу.

Продовжується ознайомлення дітей з різними способами порівняння множин з точки зору їх якісних ознак і кількісних відношень. Множини порівнюють за допомогою попарного зіставлення їх елементів. Об'єднуючи у пари різні елементи, визначають кількісні відношення між множинами і таким чином порівнюють їх: однаково, порівну, стільки, скільки, по 5, більше на один, менше на один.

Рекомендуємо використовувати цифрові картки з метою ознайомлення з цифрами. Прийоми роботи – контурні зображення цифр для штрихування, картки з написаними цифрами для обведення пальцем, картки з цифрами, позначеними точками для обведення олівцем, написання цифр у робочих зошитах, на піску, на снігу тощо.

Порядкова лічба засвоюється дітьми в процесі практичної діяльності – на заняттях з фізкультури, під час побутових справ у повсякденному житті, в ігровій діяльності.

Радимо широко використовувати в роботі з дітьми не тільки конкретні предмети, але й малюнки, таблиці, картинки, схеми. Порівняння предметів або їх сукупностей за величиною рекомендуємо здійснювати за допомогою прийому зіставлення: для визначення параметрів довжини зіставляйте зліва направо, для визначення параметрів висоти – знизу догори та на око, розвиваючи окомір. Вправляйте дітей у визначенні положення певних предметів відносно інших, розміщенні предметів па аркуші паперу, правильно вживати терміни: стіл стоїть праворуч від вікна, круг розміщено в лівому нижньому куті аркуша. У ході різноманітних вправ уточнюємо такі поняття, як «один», «усі», «кожний», «усі, крім...» тощо.

Рекомендуємо уточнювати назву кожного числа і вправляти у розрізненні друкованої цифри та письмової.

Радимо розширювати знання дітей про площинні геометричні фігури, поглиблюючи уміння обстежувати їх, визначати кількість сторін, кутів, вершин спочатку за допомогою дотикового й зорового аналізаторів, а потім – тільки зорового. Виконуючи різні вправи з геометричними фігурами, діти пізнають їх особливості та розпізнають їх, порівнюючи спочатку однорідні фігури за ознаками кольору, розміру а потім неоднорідні (трикутник і квадрат, квадрат і чотирикутник) Продовжуйте вправляти дітей у знаходженні знайомих форм у довкіллі: вікно – прямокутник, хустка – квадрат, тарілка – круг.

Рекомендуємо проводити дидактичні ігри та вправи сенсорно-пізнавального спрямування на перероблення геометричних фігур складання візерунків, геометричних орнаментів, утворення з кількох геометричних фігур одного виду однієї фігури іншого виду (чотири трикутники – квадрат, два трикутники – ромб або прямокутник, два квадрати – прямокутник).

Радимо виконувати нескладні математичні вправи відповідно до життєвих ситуацій, що виникають впродовж дня, обговорюючи з дітьми кількість предметів, їх колір, форму, подібність та відмінність, вагу, просторове розташування та інші характеристики: температуру (теплий, холодний), матеріал (дерев'яний, пластмасовий, гумовий, та перовий), текстуру (гладкий, шершавий, гострий, приємний чи неприємний на дотик) тощо.

Використовуйте терміни, що визначають положення предметів у просторі (над, під, на, за, поруч, високо, низько, далеко, близько), просторові напрями (вперед, назад, вгору, вниз, праворуч, ліворуч), і підтримуйте бажання дітей до їх використання, запитуючи: «Де лялька?», «Куди їде машинка?» Розвивайте окомір дітей.

Діти шостою і сьомою років життя вже самостійно взаємодіють між собою, здатні до самостійної інтелектуальної діяльності, вибору матеріалів для самостійних занять та запрошення до своєї гри чи інших занять партнерів (дітей, вихователя). У різних видах діяльності – грі, праці, спілкуванні, самостійній художній, навчальній – діти застосовують сформовані сенсорно-пізнавальні уявлення.

У мовленні дитини відображається рівень оволодіння елементарними математичними поняттями: вона використовує запитання, слова, що характеризують її розуміння кількості, величини, простору, часу.

КОНСТРУЮВАННЯ

У старшому дошкільному віці збільшуються можливості дітей щодо оволодіння конструювальними діями.

Удосконалюючи їх, батькам доцільно під час прогулянок разом з дитиною розглядати різноманітні будівлі, а також фотографії та ілюстрації різних будівель, визначати їх характерні особливості, естетичне функціональне призначення. Орієнтуйте дітей на створення різних споруд з широким використанням різноманітного будівельного матеріалу, акцентуючи увагу не тільки на його функціональності, але й естетичності.

Варто робити акцент на відтворенні зовнішніх та функціональних особливостей реальних об'єктів. Придбайте дитині різні конструктори типу "Lego", змінюючи один одним у міру їх освоєння, допомагайте їм досліджувати особливості різних наборів конструкторів, заохочуйте створювати різні за складністю споруди. Доцільно також пропонувати дітям створювати конструкції з різних типів конструкторів, поєднувати їх між собою, враховуючи їх функціональність та естетичну виразність.

Старших дошкільників доцільно вправляти в мистецтві складами оригамі, пропонувати прикрашати фігурками оригамі листівки, аплікації, коробочки, виготовлені з паперової викрійки. Бажано збагачувати творчі задуми дітей, забезпечуючи їх різними ілюстраціями та схемами створення виробів на кшталт оригамі, допомагаючи малюку разі необхідності.

Можна познайомити дітей з технікою киригамі — складання паперу й вирізання його в різних напрямках, використовуючи спосіб складання квадрата навпіл по прямій лінії. Враховуючи те, що техніки оригамі й киригамі складаються з багатьох операцій, які вимагають чітких дій виховуйте у дітей цілеспрямованість та охайність у роботі. Треба вчити дітей виготовляти вироби, використовуючи шаблони киригамі, готові схеми. Спочатку виготовляти площинні вироби (листівки), потім об'ємні, як-от: метелики, сніжинки, квіти, тварини. Поступово можна збагачувати творчі задуми дітей, забезпечуючи їх різними ілюстраціями та схемами створення конструкцій на кшталт оригамі та киригамі розглядаючи можливість поєднання їх в одному виробі.

Радимо разом з дитиною робити конструкції з поєднанням різного природного матеріалу, звертаючи її увагу на можливість максимального використання краси природних форм, збирати і розглядати різний природний матеріал, визначати, на що він схожий і як можна його поєднати у конструкції.

Використовуючи викидний матеріал як основу для конструктивної творчості, разом з дитиною придумуйте оповідання про минуле та майбутнє життя предмета, що втратив своє побутове призначення знайдіть його призначення в теперішньому. Ви можете збирати вдома безпечний викидний матеріал і приносити його у дошкільний навчальний заклад, збагачуючи шляхи дитячої пошукової діяльності. Можна також залучати дітей до самостійного перетворення старих речей, виховуючи таким чином економність та бережливе ставлення до речей.

Конструювання з будівельного матеріалу.

Основними формами навчання конструюванню, підтримки та розвитку конструкторських дій дітей старшого дошкільного віку є дидактичні ігри, експериментування, тематичні заняття, інтегровані заняття.

Для того щоб навчити дітей створювати власні конструкції з урахуванням умов їхнього використання, що має велике значення для розвитку образного мислення і творчості, необхідно спочатку давати завдання на перетворення зразків відповідно до певних умов. Постановка таких завдань сприяє розгортанню активної пошукової діяльності – добиранню відповідного матеріалу, випробовуванню окремих рішень, що позитивно впливає на розвиток самостійності, ініціативи, творчості, формування вміння планувати досить складну діяльність. Останнє пов'язане з розвитком у дітей уміння аналізувати умови завдання, продумувати послідовність його виконання і шукати способи створення конструкції, що відповідає заданим умовам.

Починаючи нову тему, педагог тільки на першому занятті пропонує фото будівлі, споруди, макет як зразок для дітей старшого дошкільного віку. Аналізуючи такий зразок, діти отримують знання і вміння, необхідні для самостійного виконання наступних завдань. У процесі аналізу зразка увагу дітей слід звертати на: встановлення практичного призначення об'єкта; визначення основних частин, їх просторового розташування та функціонального призначення відповідно до призначення об'єкта загалом. У подальшому вихователь висуває дітям тільки умови, яким повинна відповідати їхня будівля (житловий будинок чи дитячий садок). Ці умови відображають залежність конструкції від її практичного призначення.

У навчанні дітей цього віку конструюванню переважно використовуються прийоми, які спираються на уявлення та уяву дітей, вміння виконувати вказівки чи керуватися малюнками, фотографіями, макетами, моделями. Зразок будівлі, виконаний вихователем, можна використовувати, коли дітям пропонують самостійно перевірити його відповідно до певних умов, зберігши при цьому задану конструкцію (наприклад, побудувати такий самий будинок, але з трьома під'їздами (парадними)).

Під час пояснення завдання використовують частковий показ нового способу конструювання (наприклад, зробити балкон будинку).

Конструювання з деталей конструкторів. Спочатку у роботі варто використовувати вже відомі дітям конструктори, передусім базові набори, а тематичні – тільки як додатковий матеріал. Важливо ставити перед дітьми проблемні завдання, спрямовані на розвиток уяви і творчості – на варіативну добудову запропонованої педагогом фігури-основи, спочатку Г-подібної. Для занять дітей доцільно об'єднати у підгрупи по 5-6 осіб. Радимо вчити їх експериментувати у своїй пошуковій діяльності, спонукати створювати на одній основі кілька нових конструкцій.

На наступних заняттях як основу недобудованої конструкції можна давати іншу фігуру: Т- або П-подібну, а також довгий тонкий і короткий товстий бруски, складені з кількох деталей конструктора. Завдання можуть повторюватися. У подальшому на заняттях дітей навчають використовувати задану фігуру не лише як основу, а й як деталь нової конструкції. Наприклад,

довгий брусок – це труба великого пароплава чи стовп, на якому тримається гойдалка, тощо. Це свідчить про те, що задум (образ) вибудовується способом введення заданої фігури не як основи, як це було раніше, а як елемента загальної конструкції.

Тільки після кількох занять, внаслідок яких діти оволодівають основними способами скріплення і досягають певних успіхів у створенні конструкції за власним задумом і за каркасом, їм можна показати додатки – ілюстрації. Це сприятиме розширенню тематики, ускладненню конструкцій дітей. При цьому педагогові слід сприяти тому, щоб дитина не намагалася з великою точністю відтворити те, що пропонують додатки.

До складу конструкторів системи «Квадро» входять трубчасті деталі, які міцно й зручно з'єднані між собою і мають різноманітну просторову конфігурацію. Вихователю слід показати дітям, як з'єднувати деталі за допомогою прямих і кутових муфт-вкладок та болтів для скріплення. Цілеспрямовано з'єднуючи трубчасті деталі, діти спочатку отримують каркаси майбутніх конструкцій, які потім через приєднання до них відповідних площин перетворюють у завершені будівлі. За своїм змістом конструктори «Квадро» дають змогу найбільш повноцінно реалізувати принципи каркасного конструювання, що забезпечує розвиток у дітей образного мислення та уяви.

В інструкціях показано способи скріплення, з якими вихователі необхідно розібратися заздалегідь, щоб можна було допомагати дітям. Однак бажано, щоб педагог насамперед дав дітям можливість розібратися з конструктором через практичне експериментування спочатку з дрібними деталями, а потім з великими, не використовуючи показ ілюстрацій. Після цього можна пропонувати дітям як зразок прості конструкції (меблі, будинок тощо), виконані вихователем з дрібних деталей для відтворення їх дітьми з великих деталей. Педагогам дуже важливо проводити спільні з батьками семінари-практикуми з лего-технологій.

Конструювання з паперу і картону. Продовжуючи роботу з папером, вихователь заохочує дітей самостійно створювати конкретні фігури й форми шляхом розривання, скручування та жмакання паперу; вчить дітей створювати конструкції з конусів і циліндрів з картону та напівкартону. Можна запропонувати дітям видозмінювати геометричні основи, виготовляючи іграшки за власним задумом, комбінуючи конуси, циліндри, спонукати до створення різних варіантів одних і тих самих образів. Акцент варто зробити на навчанні передавати характерні особливості форми, пропорції, розміру предметів, взаєморозташування та взаємозв'язку їх частин, використовувати додаткові деталі для надання образної виразності.

Варто ознайомити дітей зі способами конструювання різноманітних об'ємних виробів з основної викрійки складанням, надрізанням та склеюванням квадрата, поділеного на шістнадцять рівних частин. Для цього треба показати і пояснити виготовлення основної викрійки; аркуш м'якого картону складають навпіл (від себе), лінію згину загладжують, аркуш розгортають, одну зі сторін складають по лінії згину, потім другу, перегортають аркуш і повторюють всі дії. Доцільно пояснити, що основою багатьох іграшок є викрійка з дев'яти

квадратів. З такої викрійки можна одержати куб, а з різних за розміром кубів можна сконструювати вежу, сходи, меблі, будиночки тощо. Важливо спрямовувати дитячу фантазію на пошуки нових варіантів різних образів.

На початку навчання конструювання з викрійки пропонуйте дітям квадратні аркуші картону (напівкартону), поділені на дев'ять квадратів з пунктирними лініями як основами для згину площин та місць для надрізів. Згодом можна вчити дітей самостійно складати викрійку з шістнадцяти квадратиків і створювати конструкції з неї – меблі, будиночки, транспорт. Для цього доцільно використовувати метод прямих аналогій – перенесення характерних особливостей реальних об'єктів (будинків, меблів) на конструкцію, що створюється.

Радимо знайомити дітей з новими способами складання за допомогою різноманітних комбінацій техніки оригамі: відгинання бокових сторін прямокутника (отриманого з квадрата) до його центра; підгинання нижніх кутів трикутника (отриманого з квадрата) до відповідних сторін; відгинання нижніх кутів трикутника до протилежних сторін. При цьому слід враховувати те, що в основі нових для дітей способів конструювання лежать операції, засвоєні ними раніше; перший спирається на спосіб складання картону навпіл з поєднанням протилежних сторін і кутів, а другий і третій – на спосіб складання по діагоналі.

Вихователеві доцільно запропонувати уявити і назвати форму, яку їм нагадує та чи інша заготовка, разом з дітьми обговорити, як виконати з базової основи різні вироби та варіанти їх виготовлення.

Конструювання з природного матеріалу. Цей вид конструювання розвиває у дітей здібності помічати красу й узгодженість природних форм, гармонію їх кольорів. Тож варто ознайомити дітей з інструментами, необхідними для роботи з природним матеріалом, та технікою безпечної роботи з ними. Слід також показати і пояснити дітям способи з'єднання частин виробу за допомогою клею, гілочок, сірників без голівок, ниток, дроту, заохочувати комбінувати різний природний матеріал у процесі конструювання, що сприятиме розвитку інтересу до вивчення його особливостей. Важливо орієнтуватися вже не лише на форму природного матеріалу, а й на колір і фактуру, заохочувати підкреслювати схожість природних форм з предметами та об'єктами навколишньої дійсності за допомогою додаткових деталей.

Конструювання з викидних матеріалів. Виготовляючи конструкції, вчіть дітей змінювати готові форми, поєднувати їх між собою. Важливо звернути увагу на аналіз різного матеріалу, розглядаючи його не тільки як основу, але й як деталь майбутнього виробу. Спонукайте дітей до експериментування з різним матеріалом: безкорисливе, спрямоване на виявлення його властивостей безвідносно до виконання будь-яких практичних завдань, та утилітарне, безпосередньо спрямоване на пошук вирішення конструктивних завдань.

Задля створення різних варіантів конструкцій радимо використовувати такі методи: перетворення – спроба надати старому предмету нове життя і новий образ (розробка варіантів застосування об'єкта, що втратив своє побутове призначення, його модифікації, визначення нових змістових сторін для його подальшого використання); прями аналогії, фантастичні аналогії –

спроба побачити в коробці, старому пластиковому або пластмасовому посуді певний образ.

Спочатку дітей вчать поєднувати готові форми без їх зміни, добираючи необхідні деталі (іграшкові меблі, вагончик, піаніно тощо). Згодом вони починають виготовляти конструкції, частково змінюючи готові форми для надання вигляду реального виробу, наприклад: відрізають частину коробки, щоб зробити тумбу, тощо. Вихователів доцільно разом з дітьми встановити послідовність виготовлення виробу, заохочувати дошкільнят виготовляти конструкції, комбінуючи різні матеріали.

Доцільно буде спонукати дітей будувати колективно (створювати задум споруди, обговорювати попередню практичну діяльність тощо) та запропонувати створювати конструкції, об'єднані одним змістом. Особливу увагу слід приділяти формуванню у дітей просторового орієнтування і розвитку на цій основі конструктивної творчості. Педагогові необхідно стежити, чи вміють діти правильно розміщувати окремі об'єкти один відносно одного з урахуванням загального задуму: будинки на площі слід розміщувати фасадом до центра, дитячий садок – між будинками, на віддалі від проїжджої частини вулиці тощо. Внаслідок такої діяльності діти набувають умінь конструювати за темою, за власним задумом, можуть самі визначати умови, яким повинна відповідати їхня будівля, тобто ставити перед собою завдання і створювати оригінальні конструкції, досить складні за структурою і комбінаторикою деталей. Діяльність дітей вирізняється пошуком нових рішень, їх обговоренням з іншими членами мікрогрупи.

Для сюжетного колективного конструювання важливо створити необхідні умови: обрати разом з дітьми місце (килим, кілька столів тощо), забезпечити великим пластинами-підставками і додатковими тематичними наборами «Lego Dacta» типу «Міський транспорт», «Люди світу», «Свійські тварини» тощо.

Спочатку дітям потрібно створити умови для самостійного ознайомлення з конструктором через практичне випробування його можливостей. При цьому слід заздалегідь прибрати кольорові додатки, які є у наборах і показують різні способи кріплення, а також вже готові конструкції різної тематики (зірки, замок, лицар, тварини, комахи тощо). Саме це діти повинні намагатися зробити самостійно через практичні спроби. Доцільно запропонувати також конструктор іншого зразка, крім зазначених вище, наприклад «Тектон», що складається з 202 деталей. Основні з них – кольорові пласкі пластини чотирьох конфігурацій: вузька, трикутна, чотирикутна і п'ятикутна. Кріпляться вони між собою кольоровими вузлами також чотирьох видів, що відрізняються один від одного кількістю зачіпок (від 2 до 5). Крім цього, у наборі є стрижні двох видів (довгі й короткі), а також колеса (великі й маленькі). Конструктор вирізняється компактністю, оскільки основні деталі є пласкими. Разом з тим з'єднання пласких пластин з використанням різних видів вузлів дає змогу отримати велике розмаїття об'ємних форм, які діти потім використовують або як основу для майбутніх конструкцій, або як частини, деталі складних і дуже оригінальних конструкцій. Тематика конструкцій практично необмежена.

При вдалих спробах дітей зробити об'ємну фігуру у формі піраміди чи куба можна запропонувати їм зробити кулю (багатогранник) з пласких великих деталей чи з вузьких смужок. Це виявляється достатнім для подальшого використання отриманих фігур у нових конструкціях (вертоліт, віслючок тощо).

Дітям можна запропонувати кілька простих каркасів, на основі яких вони можуть створювати різні конструкції (каркасне конструювання як форма навчання). Доцільно використовувати завдання на добудову заданих фігур. Вихователь заздалегідь готує їх із деталей нового конструктора. На їх основі діти створюють різні оригінальні моделі, що дає їм змогу відійти від заданої у додатках-ілюстраціях тематики.

Вихователеві доцільно пропонувати дітям і великогабаритні просторові пластини конструктора фірми «Квадро» для самостійної діяльності як у приміщенні, так і на ділянці. Важливо те, що в кожному з цих конструкторів поряд з великими деталями є їхні копії у значно зменшеному вигляді. Це дає можливість дітям спочатку відпрацювати свої задуми через моделювання з дрібних деталей, а потім втілити ці моделі у великогабаритних міцних конструкціях, які можуть використовуватися в іграх значний час. Таке практичне переведення дрібних конструкцій у великі дає змогу дітям планувати й моделювати свої за думи, пов'язані зі створенням великих функціональних конструкцій і суттєво впливає на розвиток у них просторових уявлень, образного мислення.

Конструктор «Квадро» представлений кількома окремими наборами: «Стартер», «Бейсик», «Юніор», «Універсал», «Мобіль» та ін. Базисними є «Універсал», «Юніор» та «Бейсик». У процесі конструювання з деталей «Квадро» дошкільнята завжди працюють колективно, що потребує від них узгодженості дій, попереднього спільного обговорення. Це дуже важливо для формування доброзичливих стосунків між дітьми.

Величезний розвивальний вплив справляє і мистецтво оригамі. Основні способи дії діти засвоюють на заняттях, проте у самостійній діяльності вони можуть вправлятися в умінні складати квадрат у різних напрямках навпіл (уздовж, упоперек, по діагоналі), відгинати кути, сторони, складати кути до середини один, два та більше разів, вкладати частини одну в одну, робити багатощарові згинання, витягувати певні частини виробу, робити надрізи у визначених місцях. Варто спонукати дітей користуватися термінологією оригамі, («ребро», «хребет», «долина», «гора», «складка-блискавка») або принаймні розуміти її, самостійно створювати основні базові форми-заготовки: «трикутник», «повітряний змій», «піраміда», «квадрат». Діти мають усвідомити користь використання кожної базової форми-заготовки як основи для виготовлення кількох різних виробів.

Бажано застосовувати методи прямих аналогій і фантастичних аналогій – використання у творчих завданнях образів з казок, легенд, міфів. Можливі й такі варіанти: зображення реального об'єкта в нереальній ситуації чи, навпаки, нереального об'єкта в реальній ситуації і фігурка людини на казковій планеті чи дракончика у лісі).

Корисно залучати дітей до групової роботи зі створення сюжетних конструкцій з картонних конусів і циліндрів («Казкове місто»), різних композицій з використанням технік оригамі та киригамі.

Діти сьомого року життя вже можуть за допомогою батьків складати нескладні креслення та наочні схеми різних будівель, а потім створювати конструкції відповідно до них. бажано забезпечити дитину різними фотографіями, ілюстраціями із зображенням споруд, транспорту тощо, розглядати їх разом, обговорювати шляхи їх створення.

Разом із батьками діти цього віку вже можуть опанувати техніку киригамі, створюючи цікаві й корисні вироби: листівки, фігурки тварин, квіти, акцентуючи увагу на їх естетичній виразності.

Дітей сьомого року життя можна навчати заготовляти різний природний матеріал, бережливо зберігати його, пропонувати задуми різних конструкцій.

Конструювання з будівельного матеріалу.

Дітям сьомого року життя можна пропонувати створювати різні конструкції за схемами, кресленнями, фотографіями, малюнками, вчити їх «читати». Спонукайте їх відтворювати зовнішні та окремі функціональні особливості реальних об'єктів, вносити за бажанням зміни у конструкції, залучайте до створення тематичних композицій.

Конструювання з деталей конструкторів. Для дітей сьомого року життя бажано організувати дидактичні ігри з використанням деталей конструктора «Lego» типу «Duplo», який має великий діапазон можливостей і задовольнятиме потяг дітей до експериментування та створення нового, забезпечуючи мотивацію до здобуття нових знань. Доцільно також пропонувати дітям вправи на формування навичок пошуку альтернативи, передбачення наслідків, розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Це сприятиме зростанню інтересу до техніки, архітектури.

Конструювання з паперу і картону. Доцільно продовжувати ознайомлення дітей з технікою киригамі – складання паперу й вирізання його в різних напрямках, використовуючи спосіб складання квадрата навпіл по прямій лінії. Враховуючи те, що техніки оригамі й киригамі складаються з багатьох операцій, які вимагають чітких дій, потрібно виховувати у дітей цілеспрямованість та охайність у роботі. Навчайте дітей виготовляти вироби, використовуючи шаблони киригамі, готові схеми: спочатку виготовляти площинні вироби (листівки), потім об'ємні, як-от: метелик, сніжинки, квіти, тварини. Залучайте дітей до групової роботи зі створення сюжетних конструкцій з картонних конусів і циліндрів («Казкове місто»), різних композицій з використанням технік оригамі та киригамі.

Конструювання з природного матеріалу. Дітей сьомого року життя вчать створювати образ способом «введення»: аналізуючи різний природний матеріал, розглядати його не тільки як основу майбутнього виробу, а й як деталь, значущу для побудови цілісного образу способом введення у нову цілісність. Оволодіння таким способом побудови образу значно розширює функціональність природного матеріалу: один і той самий матеріал може бути й основою виробу, і його деталлю.

Діти можуть вже конструювати як окремі іграшки, так і сюжети композиції, сміливо й доцільно комбінуючи різний природний матеріал, самостійно обирати способи з'єднання.

Конструювання з викидних матеріалів. Дітей вчать приєднувати до готових форм рухомі частини (з'єднані між собою пробки, колеса від зламаних іграшок) для виготовлення різних видів транспорту. З метою розвитку творчості дітей доцільно навчати їх самостійно шукати матеріал для роботи, слідкуючи, щоб цей матеріал був безпечним, й обґрунтовувати раціональність вибору з урахуванням особливостей та можливостей зміни цього матеріалу, способів виготовлення виробів та деталей оформлення. Діти можуть створювати сюжетні композиції: будинок, іграшкові меблі, транспорт для ляльки з урахуванням її розміру.

Застосування творчих завдань, що потребують самостійного пошуку способів виконання, значно активізує мислення дітей, їхню самостійну пошукову діяльність. У результаті формуються узагальнені способи аналізу умов завдань та їхнє співвіднесення з кінцевою метою, що забезпечує чітку і цілеспрямовану практичну діяльність дошкільнят, націлює їх на самостійні пошуки. Внаслідок урахування кількості умов, що постійно зростає і стосується одного й того самого об'єкта, діти навчаються аналізувати ці умови, співвідносити їх з властивостями будови (довжину моста із шириною річки тощо) і на цій основі створювати різні задуми та планувати свою практичну діяльність.

Підтримуючи розвиток образотворчої діяльності дошкільників, батьки мають орієнтуватися на можливості дітей сприймати та емоційно реагувати на художній образ та засоби виразності в творах мистецтва різних видів та жанрів; самостійно створювати індивідуальні художні образи у різних видах художньо-естетичної діяльності; під час індивідуальної та колективної роботи інтегрувати різні види зображувальної діяльності; самостійно передавати сюжетну композицію, використовуючи різні її варіанти (фризову, багатопланову, лінійну) з елементами перспективи; засвоювати комплекс технічних навичок та умінь, мотивувати самостійний вибір матеріалів; брати участь у колективній роботі, планувати свою діяльність, давати мотивовану оцінку результатам.

Отже, елементи трудового навчання які використовуються у ЗДО мають на меті, розвиток і вдосконалення базових навичок, необхідних для функціонування та навчання у школі, включаючи координацію візуального сприймання та дрібної моторики (око-рука), сенсорне сприймання (обробка інформації, яку отримуємо через органи чуття), концентрацію уваги, самоконтроль, самообслуговування та соціальні навички.

Частина II
«Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ»

Коваль Л.В.

РОЗДІЛ I. Програма з «Інформатика»
Пояснювальна записка

Розвиток загальнокультурного середовища людини спричинив важливість інформації та засобів її передачі і обробки. Відтак, навчальний курс «Інформатика» цілком виправдано посідає важливе місце у системі навчально-виховного процесу вже у дошкільний період розвитку дитини. Враховуючи особливості психологічного віку дітей дошкільного слід визначити методичну основу впровадження даного предмету для зазначеної категорії вихованців. У житті дошкільників нові інформаційні технології мають входити через провідні види діяльності, що характерні для цього вікового відрізка, а саме через гру, образотворче мистецтво, конструювання та інші види діяльності, притаманні дошкільникам. Отже комп'ютер поповнює арсенал розвиваючих засобів у системі навчання та виховання дітей-дошкільників, підготовки до навчання у школі і самостійної діяльності дитини. Методична наповнюваність занять з інформатики та програмне забезпечення повинно мати певний зв'язок з основними видами діяльності та звичайними іграми малечі. Вони мають поєднувати декілька провідних завдань.

Навчальні: формування знань та уявлень про оточуючий світ, цифрову техніку, як засіб для пізнання світу, оволодіння мовленнєвою діяльністю, а саме такими її компонентами як фонетико-фонематичний (уявлення про мовленнєві звуки, артикуляційні та акустичні особливості звучання, власна звуковимова), лексичний (формування, постійне розширення та активізація словника), граматичний (вживання граматичних категорій), зв'язне мовлення (створення словосполучення, поширеного простого речення, фрази з дотриманням правил граматичної будови) та поступова підготовка дітей дошкільного віку до оволодіння писемними видами мовлення: читанням і письмом; опанування елементарними поняттями та математичними знаннями про число та цифру в межах першого десятку; надбання знань про природне оточення шляхом спостереження, зацікавленості.

Виховні: заняття з інформатики покликані також формувати вміння правильно поводитися та працювати в колективі однолітків, сприймати інформацію від дорослих, що сприяє зміцненню таких важливих якостей, як взаємна підтримка, вміння вислухати друзів, виявити навички ввічливості, дружнього поводження, дотримання правил безпечного поводження. Засобами цифрової технології можливо змодельювати ситуацію, яка матиме виховну спрямованість та сприятиме прищепленню дітям естетичних смаків.

До переліку важливих завдань було прийняте за доцільне додати також **корекційно-розвивальні**. Це обумовлене рядом причин. У загальній категорії дітей дошкільного віку є досить велика група дошкільників, які мають мовленнєві порушення. Інший бік – запровадження інклюзивного навчання у

дошкільній ланці свідчать про наявність у дошкільних закладах дітей з особливостями психофізичного розвитку. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітнього середовища є провідною проблемою, зумовленою сучасними процесами оновлення соціальних пріоритетів, ствердженням толерантності до осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема, забезпечення ефективного впровадження інклюзії у дошкільну освітню ланку потребує інтегрованого збалансованого використання загальноосвітніх та спеціальних технологій, у тому числі і інноваційних. Також, з-поміж труднощів щодо упровадження інноваційної діяльності у дошкільну ланку освіти виявлено, що корекційно-розвивальна складова навчально-виховного процесу ДНЗ з інклюзивним навчанням потребує доповнення та удосконалення. Мається на увазі розробленню відповідних навчальних програм, які б знайшли свою реалізацію у варіативній частині Базового компоненту дошкільної освіти.

Зазначені аргументи зумовили відповідну структуру програми. Зокрема, до загальної структури програми було включено розвивально-корекційну спрямованість та додано відповідну колонку. Корекційно-розвивальний вплив на заняттях з інформатики не є прерогативою лише дітей з особливими освітніми потребами. Його дія буде корисною і для загальної категорії груп. Його спрямування направлене на підвищення якості закріплення раніше отримані знання з різних інформаційних розділів у навчально-ігровій формі та мобілізації в межах виконання однієї справи знань, уявлень та індивідуальних здібностей кожної дитини, розвиток пізнавальних процесів, мовлення та корекції наявних мовленнєвих порушень опосередковано.

Для досягнення цих завдань програма з Інформатики повинна мати тісний зв'язок та здійснювати технічну і освітню підтримку основної програми навчання та виховання у дитячому садку, особливо, у таких розділах, як розвиток елементарних математичних уявлень, розвиток мовлення та підготовка до навчання грамоти, конструювання та образотворчої діяльності.

Впровадження курсу Інформатика в навчальний процес для дітей старших дошкільних та підготовчих груп передбачає досягнення таких цілей:

- виховання інформаційної культури, розширення свідомості дітей через отримання інформації про оточуючий світ;
- розвиток пізнавальної активності через формування та розвиток пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислительних операцій (аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення, контролю), уяви та ін.;
- розвиток усного мовлення у всіх ланках (фонетико-фонематичній, лексичній, граматичній, зв'язному мовленні);
- розвиток математичних здібностей;
- виховання естетичних смаків.

Головні принципи побудови програми.

Інтеграція з базовою навчально-виховною програмою «Дитина»: курс «Інформатика» повинен відігравати роль важливого формуючого засобу та

гармонійно вплітатися у загальну систему навчально-виховного процесу для досягнення визначеної мети.

Паралельність у вивченні основних змістовних блоків: змістовні блоки – основні теми переходять з попереднього року до наступного з постійним ускладненням інформаційного супроводу та завдань. Такий спосіб засвоєння спрямований на забезпечення цілісності сприйняття та засвоєння основного курсу.

Обраний провідний спосіб діяльності на заняттях з Інформатики–навчально-ігровий. Програма має структурні частини. Розділ «Введення у інформатику» передбачає ознайомлення дітей з цифровою технікою та формування елементарних навичок роботи з нею, її складовими та засвоєння норм безпечного поводження з технічними приладами. Розділ «Розвиток мовлення: культура спілкування, підготовка до вивчення грамоти (основи грамоти)» спрямований на формування знань, вмінь та уявлень в межах усного мовлення та його компонентів. Розділ «Математична головоломка» спрямований на поповнення та закріплення математичних знань. Наявність у структурі програми розділу «Природа навколо нас» сприяє розширенню знань та уявлень дітей про навколишній світ, природне оточення, його розмаїття та взаємний вплив природи та людини. Важливе значення відіграє розділ «Введення у художню літературу», який передбачає збагачення не лише мовлення, а й формування внутрішнього особистісного світу дитини, її залучення до культурної спадщини вже на ранніх етапах формування. Засоби цифрової техніки дають можливість продати художні твори в такий спосіб, щоб дитина відчула себе активним спостерігачем і, навіть, героєм казки чи оповідання.

Зміст, поданий у програми має наступну структуру. Структура навчальної програми містить такі колонки: 1 – порядковий номер розділу, 2 – кількість годин, які відводяться на засвоєння теми; 3 – зміст навчального матеріалу, зкомпанований у загальну тему, яка має розділові частини, або конкретну тему; 4 – навчальні досягнення учнів, що охоплюють знання вміння і навички, які мають бути сформовані у вихованців на основі вивчення теми; 5 –розвивально - корекційний блок, де окреслено основні напрямки розвивальної та, за необхідності, корекційної роботи. А саме охоплюються процеси пізнавального розвитку (сприймання, пам'ять, увага, мислення), мовленнєвої діяльності та розвитку особистості.

Зміст навчального матеріалу та вимоги до навчальних досягнень дітей

Перший рік навчання (34 години на рік, 1 година на тиждень)

Молодша група (4 рік життя)

№ п/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів	Спрямованість корекційно – розвивальної роботи
1	1	<p>Наш дитсадок: знайомство з комп'ютерним кабінетом.</p>		
		<p>Введення у інформатику: знайомство з комп'ютерним кабінетом, формування цікавості до сучасної техніки; правила поведінки та техніка безпеки в комп'ютерному класі, введення у вжиток слова <i>комп'ютер</i>.</p> <p>Формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти: введення у активний словник слів – назв електроприладів; перегляд слайдів із зображенням електроприладів: називання, визначення важливих ознак.</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд серії сюжетних малюнків до казки «Уроки тітоньки сови: неслуха та електрика».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>Діти: називають та вживають назви електроприладів: <i>чайник, праска, телевізор, холодильник, комп'ютер</i>;</p> <p>виділяють основні ознаки електроприладів: <i>мають шнурок, вмикаються у розетку</i>;</p> <p>знають та дотримуються правил безпеки з електрикою та у комп'ютерному класі; розуміють та вміють переказувати події переглянутого мультфільму за опорними запитаннями.</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> збагачення активного словника назвами електроприладів; стимулювання до розповіді про електроприлади, які є вдома.</p> <p><i>Лізнавальний розвиток:</i> Формування слуху – зорового сприймання, уваги, інтелектуальних операцій: узагальнення.</p>

2	4	Кольори, фігури
		<p>Введення у інформатику: актуалізація знань про правила поведінки та техніку безпеки у комп'ютерному класі.</p> <p>Формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти: вчити слухати звуки навколишнього світу, розрізняти їх, розвивати мовне дихання, вимовляти слова із різною силою голосу; знайомство з кольорами та назвами; впізнавання кольорів у оточуючому середовищі: називання знайомих предметів та їх забарвлення; вчити вживати прийменники <i>на, за</i>.</p> <p>Математична головоломка: плоска геометрична фігура кружечком. Формування поняття однини, цифра та число „1”.</p> <p>Природа навколо нас: прихід осені - знайомство з природними ознаками приходу осені.</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд казок-презентацій «Курочка ряба», «Колобок», «Під грибом» (В.Сутєєв)</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p> <p>Діти: розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію; наслідують навички вимови та розуміють інструкцію: <i>вимовляємо пошепки, вимовляємо тихо, вимовляємо голосно</i>, вимовляємо той звук, який співає: <i>мишка і-і-і, ворона а-а-а</i>; запам'ятовують та називають кольори: <i>чорний, коричневий, червоний, зелений, синій, блакитний, жовтий, помаранчевий</i>; геометричної фігури <i>кружечок</i>, впізнають його; використовують прийменники <i>на, за</i> та розуміють їх значення та використовувати у власному мовленні; розуміють та визначають поняття <i>один</i>, склад числа один, впізнають цифру один та правильно її використовують; впізнають предмети та істот за звучанням, намагаються</p> <p><i>Розвиток мовлення:</i> знайомство та введення у словник слів-назв з основних тем, формування навичок мовного дихання, сили голосу.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток слухового сприймання, пам'яті, уваги. Формування уявлення про форму. Розвиток наочно-образного мислення засобами ігор.</p>

			<p>наслідувати деяким з них; визначають ознаки зміни пори року осені: <i>зранку стає холодніше, збір урожаю, звірі готуються до зими, починається навчання у школі, діти йдуть у дитсадок</i>; переказують прослухану казку за демонстрованими слайдами та запитаннями.</p>	
3	8	Осіня пора (розділи головної теми «Овочі», «Фрукти», «Іграшки»)		
		<p>Введення у інформатику: актуалізація знань про техніку безпеки, знайомство з приладом вживання назви, що позначає деталь комп'ютера – <i>екран</i>. Формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти: вчити слухати звуки навколишнього світу, розрізняти їх, розвивати мовне дихання, артикуляційну моторику (гра «В гості до голосу») вимовляти слова із різною силою голосу; закріплювати вміння використовувати прийменники <i>на, за, в</i> вест у вжиток прийменник <i>під</i>; знайомство з плоскою геометричною фігурою квадрат; знайомити з ознаками приходу осені; ввести у активний словник назви природних явищ, овочів, фруктів,</p>	<p>Діти: знають і вживають назви: <i>екран, кольорів: чорний, коричневий, червоний, зелений, синій, блакитний, жовтий, помаранчевий</i>; геометричної фігури <i>кружечок, квадрат</i>; впізнають їх та виконують завдання з конструювання – утворити фігуру за зразком; розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію; використовують прийменники <i>на, за</i> та розуміють їх значення; запам'ятовують, впізнають та використовують назви: природні явища – <i>сонце, хмари, дощ,</i></p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування артикуляційної моторики, зв'язного мовлення та вміння вживати прийменники. <i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сухо-зорового та кінетичного сприймання, пам'яті і уваги, стимулювання їх дій засобами ігор.</p>

	<p>геометричних фігур, визначення спільних ознак для групи овочів, фруктів.</p> <p>Математична головоломка: формування поняття „один – багато”: множина та порівняння один – багато; орієнтація у просторі: визначення сторін. Вчити порівнювати та виділяти характерні ознаки кружечка і квадрата. Конструювання: складання цілого із 2 – 3 частин.</p> <p>Природа навколо нас: активізація та розширення знань про природні ознаки осінньої пори: робота людей восени, зміни у природі та явища, характерні для осінньої пори.</p> <p>Введення у художню літературу: казка «Ріпка», ілюстрована розповідь «Ходить гарбуз по городу».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p><i>калюжа, день, вечір, ніч; овочі – картопля, морква, капуста, ріпа, перець, помідор, огірок; фрукти – яблуко, груша, персик, абрикос, апельсин, банан, вишня, слива; іграшки – лялька, ведмедик, машинка, барабан, кубики, пірамідка, колиска, зайчик, кораблик, залізниця; сторони – право, ліво; вміють виділяти характерні ознаки фруктів, овочів, іграшок; розуміють та визначають наступні поняття: ознаки овочів – кислий, пекучий, гіркий, солоний; ознаки фруктів – солодкий, смачний, соковитий; ознаки для іграшок – тверді, м'які; напрямки - право, ліво; математичне поняття – один, багато, вміють порівняти де один, а де багато, називаючи сторону, значення прийменників на, за, під; вміють відрізнити кружечок і квадрат, виділяти ознаки: круглий, має куточки, орієнтуються у просторі – право, ліво; вміють називати та</i></p>	
--	--	--	--

			<p>визначати характерні ознаки для осені: <i>ясний день, сонячний, похмурий, хмарно, прохолодно, сонце не гріє</i>;</p> <p>переказують прослухану казку за демонстрованими слайдами, ілюстраціями, та запитаннями.</p>	
4	6	Зимова пора (розділи головної теми «Звірі: домашні та дикі», «Настання зими»)		
		<p>Введення у інформатику: закріплення у вжитку термінів екран, комп'ютер; активізація знань про техніку безпеки з електроприладами.</p> <p>Формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти: продовжувати вчити слухати звуки навколишнього світу, розрізняти їх, розвивати мовне дихання, вимовляти слова із різною силою голосу; формування артикуляції – знайомство з основними назвами артикуляційних органів; використання прийменників; знайомство з плоскою геометричною фігурою трикутник; формування словника назв – природних явищ, пов'язаних з настанням зими, назви домашніх та диких звірів;</p> <p>Математична головоломка: формування понять множини і однини та порівняння один – багато з визначенням</p>	<p>Діти:</p> <p>Називають, вживають назви овочів, фруктів, геометричних фігур;</p> <p>визначають пори доби <i>день, ніч</i>; орієнтуються та називають сторони <i>права, ліва</i>;</p> <p>виконують артикуляційні рухи та називають артикуляційні органи;</p> <p>виконують завдання з конструювання – утворити фігуру за зразком, доповнити малюнок;</p> <p>розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію;</p> <p>використовують прийменники <i>на, за, під, поруч</i> та розуміють їх значення, вживають у реченнях; запам'ятовують, впізнають та</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування навичок фонематичного сприймання, артикуляційної моторики, збагачувати активний словник.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток просторових уявлень, формування інтелектуальних операцій порівняння, класифікації, аналізу.</p>

		<p>сторін – право – ліво, знайомство з поняттям <i>вгору – вниз</i>, вживання прикметника <i>поруч</i>; формування понять <i>великий, малий</i>; вчити порівнювати та виділяти характерні ознаки кружечка, квадрата, трикутника; конструювання: знайомство з поняттям ліній, конструювання фігури із ліній, складання цілого із 2 – 3 частин;</p> <p>Природа навколо нас: знайомство з ознаками приходу зими, складання розповіді про них</p> <p>Введення у художню літературу: казка «Сніг та заєць», «Рукавичка».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>використовують назви: природні явища – <i>сонце, хмари, сніг, лід, завірюха, паморозь</i>; свійські звірі – <i>кіт, собака, корова, поросся, вівця, кінь</i>; дикі лісові звірі – <i>вовк, лисиця, заєць, їжак, ведмідь, кабан, борсук, білка</i>; назви артикуляційних органів - <i>губи (верхня, нижня), зуби (верхні, нижні), язик</i>; впізнають, показують, називають, виконують відповідні інструкції; розуміють та визначають наступні поняття: ознаки <i>високий, низький, малий, великий, свійський, домашній, корисний для людини, хижий, злий, хитрий, колючий</i>; вміють відрізнити кружечок, квадрат, трикутник, виділяти ознаки: <i>круглий, має куточки, має три лінії, орієнтуються у просторі – право, ліво, вгору, вниз.</i></p>	
5	3	Зимові свята		
		<p>Введення у інформатику: закріплення у вжитку термінів <i>комп'ютер, екран</i>; правила поводження з приладами.</p> <p>Формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти:</p>	<p>Діти: розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію; виконують артикуляційні вправи</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування фонематичного сприймання, виділяти звук на фоні слова, закріплення</p>

	<p>сприймання звуків навколишнього світу, їх ідентифікація та диференціація, розпізнавання інтонації; мовне дихання, утворення інтонації за зразком; вимова слова із різною силою голосу; формування артикуляції, виконання вправ за інструкцією та демонстрацією, закріплення назв артикуляційних органів; доповнення слова останнім звуком; чітка вимова одно та двоскладових слів;</p> <p>прийменники <i>на, за, під, поруч</i> у реченні: вживання та розуміння; утворення множини за зразком один багато; формування словника з лексичної тема «Новорічні свята»; продовження знайомства з змінами у природі узимку: формування словника назв: домашні та дикі звірі, природні явища, характерних для зимової пори.</p> <p>Математична головоломка: формування понять множини і однини та порівняння один – багато з визначенням сторін – право – ліво, знайомство з поняттям вгору – вниз, вживання прийменника - поруч; формування понять <i>один – багато – мало</i>. Об’ємна геометрична фігура <i>куля</i>; порівняння та виділення характерних</p>	<p>за відео зразком та інструкцією, наслідують звуковимову; доповнюють засвоєні слова пропущеним звуком (останнім); використовують прийменники <i>на, за, під, поруч</i> та розуміють їх значення, вживають у сполученні з іменниками у реченні; запам’ятовують, впізнають та використовують назви: <i>зимова пора - бурульки, іній, туман; новорічні свята - ялинка, ялинкові прикраси, Новий рік, дід Мороз, Снігуронька, подарунки біля ялинки, Святий Миколай, подарунки під подушкою</i>; впізнають, показують, називають, виконують відповідні інструкції; розуміють та порівнюють наступні поняття: один – багато – мало; вміють відрізнити кружечок, квадрат, трикутник, виділяти ознаки: <i>круглий, має куточки, складається з ліній</i>; розпізнають у композиціях (фігура + колір); орієнтуються у просторі – <i>право, ліво, вгору,</i></p>	<p>вмінь використання прийменників у зв’язному мовленні.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток різних форм сприймання, просторових уявлень, мнестичних процесів. Завдання з п/з «Логіка», «Планета чисел», «Розвивайка».</p>
--	--	--	--

		<p>ознак фігур кружечка, квадрата, трикутника. Конструювання: складання орнаменту.</p> <p>Природа навколо нас: поповнення та актуалізація знань про природні ознаки, характерні для зимової пори року; хвилинка обережності: поводження з вогнем та гарячими приладами.</p> <p>Введення у художню літературу: «Зайчикова хатка».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p><i>вниз, поряд;</i></p> <p>виконують завдання з використанням навичок орієнтації у сторонах; вміють складати прості речення – відповіді на запитання.</p>	
6	7	Зима (розділи головної теми «Звірі взимку», « Праця людей взимку»)		
		<p>Введення у інформатику: закріплення у вжитку термінів екран, комп'ютер; актуалізація знань з попередньо вивченого матеріалу.</p> <p>Формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти: фонематичні процеси: сприйняття звуків навколишнього світу, розпізнавання, наслідування; вправлення у вмінні розпізнавати інтонацію, вимова слів із різною силою голосу; формування артикуляційних рухів – гра «Веселий язичок»; доповнення слів першим або останнім звуком, чітко вимовляти одно-,</p>	<p>Діти:</p> <p>розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію, вміють наслідувати; виконують артикуляційні вправи за відео зразком та інструкцією, наслідують звуковимови; вчаться доповнювати засвоєні слова пропущеним звуком (першим чи останнім); використовують прийменники <i>на, за, під, поруч</i> та розуміють їх значення, вживають у сполученні з іменниками,</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i></p> <p>розвиток слухо-зорового сприймання, формування навичок слухової уваги.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i></p> <p>формування інтелектуальних операцій - аналізу, порівняння, узагальнення на основі сприйнятого матеріалу.</p>

	<p>двоскладові слова (по складах, дотримуючись ритму). Складання словосполучення: іменник з прийменником, іменник з дієсловом; утворення множини за зразком один багато; вживання іменника у різних відмінкових формах. Формування словника з лексичних тем: „Зима”, „Праця людей взимку”. Знайомство з прийменником <i>над</i>, його вживання. Математична головоломка: знайомство з об’ємною геометричною фігурою кулею та її ознаками; порівнювати і виділяти характерні ознаки кружечка, квадрата, трикутника та кулі, як об’ємної фігури. Число та цифра „2”: формувати поняття множини і однини та порівняння <i>один – два – багато</i>; визначення напрямків – <i>право – ліво, вгору – вниз</i>; поняттям <i>довгий - короткий</i>. Конструювання: складання з частин цілого, порівняння фігур у орнаменті (яких фігур більше). Природа навколо нас: вплив зимової пори на людину та природне оточення; знання про ознаки зими, працю людей узимку, стан природ (рослинного та</p>	<p>дієсловами; запам’ятовують, впізнають та використовують назви: <i>зима – засніжене місто, ожеледиця, сніг на полях, розчищення снігу з вулиць, допомога тваринам, годівниці, догляд за домашніми тваринами, сарай, комора, відламана гілка</i>; впізнають, показують, називають, продемонстровані малюнки, складають короткі речення; рахують до двох, знають та розуміють склад числа 2 (додавання $1 + 1$); розв’язують приклади в межах числа 2; розуміють та порівнюють наступні поняття: <i>один – два – багато</i>; впізнають предмети схожі на кулю та визначати ознаки цієї фігури; виконують завдання з використання навичок орієнтації у сторонах та напрямках.</p>	
--	--	---	--

		тваринного світу). Введення у художню літературу: прослуховування казки «Зимовище звірів». Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.		
7	5	Весна (розділи головної теми «Весняні свята», «Весняні квіти», «Перелітні птахи»)		
		Введення у інформатику: закріплення у словнику назв деталей комп'ютера, правил поведінки з технікою. Розвиток мовлення: формування культури спілкування та підготовка до вивчення грамоти: формування слухової уваги: ідентифікація, розрізнення звуків оточуючого середовища; розпізнавання інтонації та вживання на практиці; формування артикуляції – виконувати вправи за інструкцією. виділення пропущеного звуку у вимові та доповнення слова, чітка вимова одно-, дво- та трискладових слів (по складах, дотримуючись ритму). Активізувати словник прикметників та дієслів, формування вміння використовувати прикметник з іменниками, вживати іменники в різних	Діти: виявляють знання та вміння з попередніх тем; розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію, вміють надати своїй вимові питальної чи окличної інтонації; виконують артикуляційні вправи за відео зразком та інструкцією, наслідують звуковимову; вміють доповнювати засвоєні слова пропущеним звуком (пропуск на початку чи в кінці слова); використовують прийменники <i>на, за, під, поруч, біля, вперед, назад, вгору, вниз</i> та розуміють їх значення, вживають у реченні;	<i>Розвиток мовлення:</i> розвиток фонематичного сприймання, формування вміння виділяти перший звук у слові. <i>Лізнавальний розвиток:</i> формування мнестичних процесів запам'ятовування та відтворення звуків, слів; розвиток сприймання, уваги.

	<p>категоріях числа, роду, відмінку. Формування словника з лексичних тем: «Весна. Весняні світа», «Весняні квіти», «Перелітні птахи». Знайомити та вчити вживати прийменник <i>біля</i>.</p> <p>Математична головоломка: знайомство з об'ємною геометричною фігурою <i>кубом</i>, її ознаками, порівняння і виділення характерних ознак куба, кулі, як об'ємних фігур та кружечка, квадрата, трикутника – плоских фігур. Число та цифра „3”, її склад; поняття <i>широкий – вузький, середній</i>; понять множини і однини та порівняння <i>один – два – три – багато</i> з визначенням сторін – <i>право – ліво, вгору – вниз, довгий – короткий</i>, формування понять <i>один – два – три; більше – менше, порівну</i>. Конструювання: складання з частин цілого, фігурний орнамент, визначення зайвого у орнаменті.</p> <p>Природа навколо нас: знайомство з природними явищами - ознаки приходу весни; вплив весняних змін на працю людей; весняні свята.</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд та обговорення презентацій-казок «В гостях у сонечка», «Трое</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний</p>	<p>складають речення, поєднуючи іменник з прикметником, дієсловом; вміють узгоджувати слова у множині та однині; пам'ятають, впізнають та використовують назви явищ природи: <i>тане сніг, проталини, відлига, весняний дощ, веселка, бруньки, повернення птахів; весняні птахи – жайвір, соловей, зяблик, журавель, лелек, чапля; весняні квіти: підсніжник, пролісок, первоцвіт, крокус, конвалія, кульбабка, бузок, ірис; впізнають, показують, називають, продемонстровані малюнки, складають короткі речення;</i> рахують до трьох, знають та розуміють склад числа 3; розуміють та порівнюють наступні поняття: <i>один – два – три, більше – менше – порівну; вузький – широкий – середній;</i> вміють впізнавати предмети схожі на куб та кулю у навколишньому оточенні та називати ознаки цих фігур;</p>	
--	--	--	--

	комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.	виконують завдання з використання навичок орієнтації у сторонах та напрямках.	
Всього: 34 годин			

**Другий рік навчання (34 години на рік, 1 година на тиждень)
Середня група (5 рік життя)**

№ п/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів	Спрямованість корекційно – розвивальної роботи
1	2	Знайомство з комп'ютером. У магазині електроприладів		
		<p>Введення у інформатику: виховання інтересу до сучасних технічних засобів, формування правил безпечної роботи з сучасною технікою; активізація попередніх знань про назви деталей комп'ютера (екран, комп'ютер) та знайомство з новими назвами <i>чарівний екран – електронна дошка, мишка, клавіші, клавіатура.</i></p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: назви електроприладів: вживання назв у словосполученнях та реченнях; категорії однини та множини, відмінкових закінчень іменників, їх вживання у реченнях.</p> <p>Математична головоломка:</p>	<p>Діти: впізнають та називають деталі комп'ютера: <i>екран, мишка та чарівний екран – електронна дошка, клавіші, клавіатура, мишка;</i> називають, використовують у словнику слова – назви електроприладів: <i>чайник, телевізор, пральна машина, фен, вентилятор, магнітофон, міксер, праска, холодильник, комп'ютер;</i> вміють підібрати узагальнююче слово <u>електроприлади</u>; виділяють основні ознаки електроприладів; розуміють та дотримуються правил безпеки з електроприладами у</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> збагачення словника назв, ознак, дій; формування навичок звуконаслідування, розвиток зв'язного мовлення.</p>

		<p>активізація вміння рахувати та виконувати приклади в межах 3.</p> <p>Природа навколо нас: активізація та збагачення знань про настання осінньої пори, вчити встановлювати причинно – наслідкові зв'язки.</p> <p>Введення у художню літературу. Перегляд мультфільму «Ведмежатко Елька та друзі», оповідання „Заєць та яблука” (В. Сутєєва)</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>комп'ютерному класі; складають росте поширене речення за продемонстрованим сюжетом; встановлюють логічний зв'язок між сприйнятим наочним зображенням та почути змістом сюжету і його відсутньою деталлю на матеріалі (<u>гра №1</u> «Неуважний художник, <u>гра №2</u> «Чого не вистачає?»); встановлюють причинно – наслідкові зв'язки (<u>гра №3</u> «Вітрина магазину»); розуміють переглянутий сюжет та можуть переказати зміст за опорними запитаннями; складають коротку розповідь (3-4 речення) про комп'ютер свого тата чи мами і своє знайомство з ним.</p>	<p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток слуху – зорового сприймання, уваги, формування розумових операцій узагальнення, вміння встановлювати логічні зв'язки.</p>
2	2	Завітала в гості осінь		
		<p>Введення у інформатику: знайомство з роботою мультимедійної дошки, формування елементарних навичок роботи з нею</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: уточнення та поповнення словника дітей назвами, ознаками, що</p>	<p>Діти: вміють виконати умови завдання на мультимедійній дошці за зразком вчителя; вживають слова та словосполучення, що характеризують початок осінньої пори: <i>настала осінь, прохолодні</i></p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування навичок фонематичного сприймання, звуконаслідування, збагачення словника назв,</p>

	<p>підходять для характеристики приходу осінньої пори, знайомство з святами та народними обрядами зустрічі осені; розвиток вміння слухати, розрізняти та наслідувати звучання окремих звуків, що утворюють ті чи інші предмети; розвиток мовного дихання, вправлення у вимові 3- складових слів; вживання слова – назви у різних відмінкових формах; виділення першого звук із складу слова – назви.</p> <p>Математична головоломка: уявлення про кількість та вміння переносити уявлення кількості на побутові речі; закріплення знань про склад числа в межах 3; активізація знань про плоскі та об’ємні геометричні фігури: впізнавання, називання, визначення розпізнавальних ознак.</p> <p>Природа навколо нас: уточнення та збагачення уявлення дітей про осінню пору року: прихід осені, зміни у природі, рослинному і тваринному світі. пов’язані з приходом осені.</p> <p>Введення у художню літературу:</p>	<p><i>ранки, рання осінь, бабине літо, осінь – чарівниця, золоті лани, медові фрукти, багатий врожай овочів; осінні свята – свято знань, свято урожаю, день учителя;</i></p> <p>розпізнають та наслідують почуті звуки, закріплювати їх за певними предметами чи істотами; вимовляють 3-складові слова та намагаються вірно вживати слова - назви у різних відмінкових формах;</p> <p>розв’язують приклади в межах 3 та вміють правильно підбирати цифру до запропонованої кількості (в межах 3); впізнають, називають та виконують завдання з конструювання з використанням геометричних фігур: <i>кружечок, квадрат, трикутник, овал, куб, куля;</i></p> <p>вміють назвати ознаки приходу осені та свята осені.</p>	<p>ознак, дій; розвиток зв’язного мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сприймання (слуху – зорового, кінестетичного), слухової уваги, формування розумових операцій аналізу, узагальнення.</p>
--	--	---	---

		перегляд та переказ мультфільму «Сонячний коровай» Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.		
3	8	Чарівні барви осені (розділи головної теми «Овочі», «Фрукти, ягоди», «Праця хліборобів», «Ліс. Рослини лісу. Гриби»)		
		Введення у інформатику: формування елементарних навичок роботи з комп'ютером за зразком вихователя. Формування культури спілкування та основи грамоти: активізація, уточнення та розширення словника назв овочів, фруктів, ягід, поповнення його назвами лісових рослин, мешканців лісу, грибів, назвами, що характеризують працю хліборобів; знаходження спільні та відмінні ознаки; розвиток вміння слухати, розпізнавати та наслідувати звучання окремих предметів та істот; розвиток мовного дихання, вправляння у вимові трьох -	Діти: розуміють пояснення та інструкції, реагують на інтонацію під час пояснення завдань та умов роботи з комп'ютером та мультимедійною дошкою; впізнають зображення, розрізняють, використовують у словнику слова – назви з означених тем: овочі - <i>картопля, морква, помідор, огірок, буряк, кабачок, баклажан, редька, редиска, кріп, петрушка, патисон</i> ; фрукти - <i>яблуко, груша, персик, ананас, ківі, абрикос, апельсин, банан, вишня, слива, інжир</i> ; ягоди – <i>полуниця, черешня, вишня, агрус, смородини, малина, виноград</i> ;	Розвиток мовлення: уточнення та поповнення словника новими назвами з означених тем; формування навичок зв'язного мовлення, збагачення активного словника, розвиток фонематичного сприймання та уявлення. Пізнавальний розвиток: формування сприймання (слухо – зорового та кінестетичного), розвиток інтелектуальних операцій: узагальнення, класифікації, порівняння, аналізу; формування просторових

	<p>чотирьохскладових слів; знайомство із звуком та буквою «А», «О» (особливості артикуляції та звучання, виділення у слові), формування вміння розпізнавати зв. [а, о] у вимові оточуючих та власній вимові; вживання слів – назв у різних відмінкових формах; виділення першого, останнього звука в словах – назвах; прийменники <i>між, перед</i>.</p> <p>Математична головоломка: формування уявлень про кількість та вміння переносити уявлення кількості на побутові речі; знайомство з числом та цифрою „4”, „5”; вправляти у лічбі в межах 5 (в прямому і оберненому напрямках); утворення чисел в межах 5 шляхом додавання 1 до попереднього числа; активізація знань про плоскі та об’ємні геометричні фігури, визначення розпізнавальних ознак; знайомство з об’ємною геометричною фігурою циліндром, виділення його ознаки; формування поняття про пори доби.</p> <p>Природа навколо нас: збагачення уявлення про осінню пору року:</p>	<p><i>зернові – пшениця, жито, овес, рис, кукурудза; береза, дуб, клен, ялина, сосна, пеня, мох; гриби (їстівні) – лисички, білий гриб, підберезник, груздь, опеньки, сиріжка, (отруйні) мухомор, бліда поганка, мешканці лісу - вовк, лисиця, заєць, їжак, ведмідь, кабан, борсук, білка;</i> геометричні фігури – <i>прямокутник</i>; правильно використовують граматичні форми (відмінкові) слів; розрізняють і наслідують почуті звуки, правильно вимовляють та розпізнають їх звучання; виділяють перший, останній звук у слові, зміну останнього звуку залежно від граматичної категорії; розуміють значення та використовують у вжитку прийменники <i>між, перед</i>; вміють співвідносити поняття <i>температура повітря</i> з поняттями <i>тепло, холодно, холодніше, перші морози, вітряно</i> та встановлювати зв’язок з рухом сонця; знають, впізнають цифрові позначки, правильно підбирають</p>	<p>уявлень справа, зліва, посередині.</p>
--	--	---	---

		<p>прихід осені, пора золотої осені, пізня осінь; формування знань та уявлень про види лісів, грибів, про температуру повітря, її зв'язок з сонцем, підводити до розуміння того, що сонце рухається по небосхилу.</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд казок та оповідань – презентацій «Колосок», «Гриби», «Вершки і корінці», «Пихата мишка», «Чарівне скло» (оповідання), «Добрі друзі» (оповідання).</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>цифру до кількості предметів; вміють рахувати до 5 (у прямому та оберненому напрямках); вміють утворювати наступне число шляхом додавання 1; вміють орієнтуватись на площині мультимедійної дошки та визначати розміщення предметів; впізнають, розрізняти та виділяти ознаки циліндра – об'ємної фігури (циліндр можна котити, поставити), впізнають та називають плоскі геометричні фігури (<i>кружечок, квадрат, трикутник, овал</i>); розпізнають та називають характерні ознаки різних пір осені та працюю людей восени; розуміють поняття <i>тепло</i> – <i>холодно</i> та встановлюють зв'язок між цими поняттями і дією сонця, розуміють поняття сонце рухається по небосхилу; вміють розрізнити за характерними ознаками предмети, фігури; переказують прослухані казки та оповідання.</p>	
4	2	Зима на порозі		
		Введення у інформатику: робота з	Діти:	<i>Розвиток мовлення:</i>

	<p>мультимедійною дошколю.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: уточнення та розширення словника дітей назвами - явищами природи, знайомити з народними обрядами зустрічі зими; вправляти у вмінні слухати, розрізняти та наслідувати звучання предметів та істот; розвивати мовне дихання та вміння надавати різне інтонаційне забарвлення висловам; вчити виділяти загаданий звук в словах – назвах (зв. а, о).</p> <p>Математична головоломка: уявлень про кількість, перенесення уявлення кількості на побутові речі ; закріплювати знання про склад числа в межах 5; активізація знань про плоскі та об’ємні геометричні фігури їх порівняння: впізнавання, називання, визначення розпізнавальних ознак; поняття про пори доби.</p> <p>Природа навколо нас: уточнювати та збагачувати уявлення дітей про настання зимової пори: прихід зими, зміни у природі, рослинному і тваринному світі, пов’язані з</p>	<p>виконують завдання на мультимедійній дошці за зразком та інструкцією вчителя; вживають слова та словосполучення, що характеризують початок зимової пори: <i>початок зими, морозні ранки, рання зима, зимові візерунки – паморозь, суха трава, вкрита снігом, звірі в сплячці, голі дерева, заснули до весни;</i> розпізнають та наслідують почуті звуки, закріплюють їх за певними предметами чи істотами; надають висловам окличну, запитальну інтонації; вірно вживають слова - назви у різних відмінкових формах; розв’язують приклади в межах 5 та вміють правильно підбирати цифру до запропонованої кількості (в межах 5); впізнають, називають та виконують завдання з конструювання з використанням геометричних плоских і об’ємних фігур: <i>кружечок, квадрат, трикутник, овал, куля, куб, циліндр;</i></p>	<p>формування навичок фонематичного сприймання, звуконаслідування, збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв’язного мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сприймання (слуху – зорового, кінестетичного), слухової уваги, формування розумових операцій аналізу, узагальнення.</p>
--	--	--	---

		<p>приходом зими.</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд та переказ казки-презентації «Два морози».</p> <p>Програмне забезпечення: програма Smart board, «Логіка», уроки тітоньки Сови «Арифметика малятко: цифри 4,5». Вундеркінд з пелюшок (тематичні презентації)</p>	називають ознаки приходу зими.	
5	3	Новорічні свята		
		<p>Введення у інформатику: вправляння у використанні складових комп'ютера для виконання завдань.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: закріплення знань та уявлень про голосні звуки [а, о], їх артикуляцію, звучання та буквені позначення, виділяти їх у словах; вправляння у складанні простих поширених узгоджених у відмінку, числі, роді речень. Вживання прийменників відповідно до змісту; формування навички із елементарних операцій звукового аналізу – виділяти перший та останній звуку у слові.</p> <p>Математична головоломка: закріплення уявлення про числа в</p>	<p>Діти: вміють виконати умови завдання на мультимедійній дошці за зразком та інструкцією вчителя; складають та використовують у вжитку слова та словосполучення: <i>ялинкові прикраси, струнка, пухнаста ялинка, подарунок від Св. Миколая, колядки та щедрівки;</i> вміють розпізнати та наслідувати почуті звуки, закріплювати їх за певними предметами чи істотами; надають висловам окличну, запитальну інтонації; вірно вживають слова - назви у різних відмінкових формах; розв'язують приклади за наочною умовою в межах 5 та вміють</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> уточнення та збагачення активного словника назв, ознак, дій; формування фонетико-фонематичних уявлень про голосні зв. [а, о] та артикуляційних навичок; розвиток зв'язного мовлення – складання узгоджених речень.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сприймання, уваги, просторової орієнтації, формування операцій аналізу, збагачення знань про</p>

		<p>межах 5 та розв'язання прикладів; розширення поняття про пори доби. Конструювання: створення сюжетного малюнку із запропонованих об'єктів.</p> <p>Природа навколо нас: знання та уявлення про прихід та початок зими, стан природи першої половини зими; формування бережного ставлення до оточуючого середовища.</p> <p>Введення у художню літературу: оповідання та казки-презентації м/ф «Лисиця і зайці», «Різдвяна зірка», «Ялиночка» Г.Х.Андерсена</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>правильно підбирати цифру до запропонованої кількості (в межах 5); впізнають, називають та виконують у завданні з конструювання плоскі та об'ємні геометричні фігури, : <i>кружечок, квадрат, трикутник, овал, куля, куб, циліндр</i>;</p> <p>складають розповідь за багатосюжетним малюнком.</p>	<p>свята зимової пори.</p>
6	8	<p>Зимові візерунки (розділи головної теми «Моя родина», «Смачного! (Їжа, продукти харчування) », «Вбрання »)</p>		
		<p>Введення у інформатику: вправління в роботі з комп'ютером (з мишкою та клавіатурою); закріплення у словнику назв - деталей комп'ютера.</p> <p>формування культури спілкування та основи грамоти:</p>	<p>Діти: знають та вживають назви складових частин комп'ютера, вміють за зразком та інструкцією вчителя виконувати дії з маніпулятором мишею; називають та використовую назви:</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> уточнення та збагачення активного словника назв, ознак, дієслів; формування фонетико-фонематичних уявлень про голосні зв. [а, о, у, е] та артикуляційних</p>

	<p>вживання слів ввічливості; формування та висловлення думки, вміння не перебиваючи вислухати вчителя та друзів; розвивати зв'язне мовлення - складати розповідь за прослуханими казками та оповіданнями, сюжетними малюнками та за серією сюжетних малюнків; активізація, уточнення та збагачення словника назв, ознак, дій; вправлення у виділенні на слух слів із звуки [а], [о] та у особливостях артикуляції цих звуків; знайомство із звуком та буквою «Е», «У» (звучання «як пісенька», виділення у слові, особливості артикуляції); вправлення у вмінні виділяти перший та останній звук у слові; удосконалення вміння вживати слова - назви в різних відмінкових формах вчити вживання прийменників <i>між, стоїть перед, за</i> (цифрою).</p> <p>Математична головоломка: вправлення у вмінні рахувати та розв'язувати приклади в межах 5 (шляхом додавання 1 до наступного</p>	<p>символічні значення (<i>бабуся, дідусь, тато, мама, тітка, дядько, брат, сестра, двоюрідний брат (сестра)</i>), імена батьків та інших родичів; продуктів харчування - <i>масло, творог, твердий сир, яйця, риба, м'ясо, гриби, мука, хліб, ковбаса, картопля, котлети, сіль, цукор, суп</i>; одяг - <i>спідниця, плаття, кофта, брюки, піджак, футболка, халат, куртка, плащ, светр, джемпер, панчохи, колготки, комбінезон, шорти, майка</i>; висловлюють думку простими поширеними реченнями, що складаються з слів – назв, ознак, дії, узгоджених між собою та з дотриманням правил спілкування та ввічливості; вміють складати коротку (4 - 5 речення) розповідь за продемонстрованим сюжетом (за багато сюжетним малюнком та серією з 3 – 4 мал.); впізнають та вміють прочитати букви «А», «О» та «Е», «У» розрізняють їх звучання на слух у словах із різною фонетичною позицією, знають та виділяють спільну</p>	<p>навичок; розвиток зв'язного мовлення – складання узгоджених словосполучень та речень.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сприймання, уваги, просторової орієнтації, формування операцій аналізу та порівняння різних видів тварин, розширення знань про рослинний та тваринний світ.</p>
--	---	--	--

	<p>числа), формування уявлення про склад чисел від 1 до 5; активізація та поповнення знань та уявлень про множину та вправляти в зрівнюванні нерівностей; знайомити з позначкою нерівності; знайомство з прямокутником та його ознаками, як плоскої фігури; формування поняття <i>товстий – тонкий</i> та використання порівняння на практиці; формування просторових уявлень та вміння орієнтуватись на площині.</p> <p>Природа навколо нас: розвиток цікавості до оточуючої природи, збагачення уявлення дітей про зміни, що відбуваються у природі взимку у рослинному та тваринному світі: <i>холодно, морозно, відлига, початок зими, завірюха, хурделиця, ожеледиця, ясне небо у морозний день, сонячне у відлигу, похмуре, сіре у снігопад, сонячних днів менше, часті похмурі дні. Звірі впадають у сплячку, полюють, сховались та впали в зимову сплячку комахи у щілинах, рибу у водоймах.</i></p> <p>Введення у художню літературу: оповідання та казки-презентації -</p>	<p>ознаку – <i>вимовляються легко, співаються «як пісенька»;</i> виділяють перший та останній звук у словах-назвах; вживають іменники в різних відмінкових формах та визначають зміну останнього звуку залежно від зміни форми, виділяють та називають, який звук у слові «зник», а який «з'явився»; вміють позначати певні кількості предметів відповідною цифрою; вміють утворювати попереднє число від наступного шляхом додавання 1; розв'язують приклади у межах 5 та нерівності, вміють їх урівнювати двома способами; порівнюють предмети та фігури використовуючи поняття <i>товстий – тонкий</i>; впізнають, називають та виділяють ознаки прямокутника, (дві сторони довші, а дві коротші, схожий на цеглину, плоска фігура), виконують завдання з конструювання об'єктів, використовуючи знайомі плоскі та об'ємні фігури;</p>	
--	--	---	--

		<p>«Бобове зернятко», «Пан Коцький», «Двоє жадібних ведмежат», «Добрі друзі» (ілюстроване оповідання В.Радлова).</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>		
7	2	Весна на порозі. Мамине свято.		
		<p>Введення у інформатику: вправління у роботі з виконання комп'ютерних навчально - ігрових програм засобами складових комп'ютера та мультимедійної дошки. Малювання маркерами на дошці.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: уточнення та поповнення словника дітей словами - назвами явищ природи, ознаками, діями, що характеризують прихід весни та знайомство з народними обрядами, прислів'ями, що присвячені настанню весни; формування фонематичного сприймання: розрізнення та наслідування звучання предметів та істот;</p>	<p>Діти: виконують завдання засобами мультимедійної дошки за інструкцією вчителя; використовують у зв'язному мовленні слова до свята 8 березня – <i>свято всіх жінок, мамине свято, найкращий подарунок зроблений своїми руками;</i> прихід весни – <i>тане сніг, яскраве сонце, пахне земля, перші пагінці, перша весняна квітка;</i> чують та розпізнають звуки [і, и, а, о] (у оточенні інших у складах, словах), правильно підбирають букву до почутого звуку; вміють надати висловам окличну, запитальну інтонації; вірно вживають слова – назви, ознаки у</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування навичок фонематичного сприймання, звуконаслідування, збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв'язного мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> поповнення знань про явища природи, що супроводжують її прихід; розвиток сприймання (слухо – зорового, кінестетичного), слухової уваги, формування розумових операцій аналізу, узагальнення.</p>

	<p>вживання слів - дії у особових формах; знайомство із звуком та буквою «І», «И» та ознаками (звучання, особливості артикуляції, виділення у слові,); удосконалення вміння вживати слова – назви, ознаки в різних відмінкових та числових формах.</p> <p>Математична головоломка: закріплення знань про склад числа в межах 5; активізація та уточнення знань про плоскі та об’ємні геометричні фігури, вміння порівнювати; формування понять широкий – середній - вузький та використовувати його на практиці; конструювання: скласти шпаківню із запропонованих фігур.</p> <p>Природа навколо нас: уточнення та збагачення уявлення дітей про настання весни: прихід весни, зміни у природі, рослинному і тваринному світі, пов’язані з приходом весни (уявлення про температуру повітря, стан неба, ґрунту)</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд фрагментів мультфільму «Весняний ліс».</p>	<p>різних відмінкових формах; розв’язують приклади в межах 5 та вміють правильно підбирати цифру до запропонованої кількості (в межах 5); порівнюють предмети та фігури використовуючи поняття <i>широкий – середній – вузький</i>; впізнають, називають та виконують завдання з конструювання з використанням геометричних плоских фігур та об’ємної : <i>лінія, трикутник, овал</i>; вживають слова, словосполучення та речення, що характеризують прихід весни та встановлюють причинно – наслідкові зв’язки: <i>яскравіше світить сонце та довше перебуває на небосхилі, тому стає тепліше, тане сніг та лід, тому з’являється багато води, відтає земля, повітря пахне відталою землею, на початку весни морозні ранки, рання весна, перші пагони трави, набухають бруньки, просинаються звірі після зимової сплячки, повертаються птахи.</i></p>	
--	--	--	--

		<p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>		
8	7	<p>Весняне різнобарв'я (розділи головної теми «Тваринний світ: комахи», «Рослини: квіти (кімнатні та відкритого ґрунту), кущі, дерева, »)</p>		
		<p>Введення у інформатику: робота з виконання комп'ютерних навчально - ігрових програм засобами складових комп'ютера та мультимедійної дошки.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: уточнення, активізація та розширення словника назв - звірів, птахів, явищ природи, ознак, дій, що характеризують весняну пору; поповнення назвами комах, рослин (квітів, кущів, дерев), їх складових органів; знаходження спільних та відмінних ознак між різними видами тварин та рослин; закріплення знань та уявлень про звуки і букви «А, О, Е, У, І, Й», підведення до поняття – „голосні звуки” та знайомство з ознаками звучання та артикуляції, спільними</p>	<p>Діти: вміють виконати умови завдання на мультимедійній дошці за зразком та інструкцією вчителя; впізнають, називають, використовують у активному вжитку слова з засвоєних тем: звірі нашої місцевості та звірі теплих країв – <i>слон, жираф, крокодил, бегемот, носоріг, тигр, лев, лань</i>; комахи – <i>комар, муха, бджола, оса, цвіркун (коник - стрибунець), хрущ, світлячок, сонечко, жук - олень, жук - носоріг</i> та наслідувати звучання деяких комах (комар – <i>з-з-з</i>, жук – <i>ж-ж-ж</i>, цвіркун – <i>ц-ц-ц</i>); квіти - <i>підсніжник, пролісок, первоцвіт, крокус, сон - трава, маргаритка, піон, конвалія, кульбабка, бузок, тюльпан, ірис; кущі (ягідні),</i></p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування навичок фонематичного сприймання та уявлення; збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв'язного мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> поповнення знань та уявлення про весняну та літню пору року, зміни у природі, що супроводжують їхній прихід; розвиток сприймання (слухо – зорового, кінестетичного), слухової уваги, формування розумових операцій аналізу, узагальнення, встановлення причинно – наслідкових зв'язків.</p>

	<p>для групи голосних звуків; вправлення у вимові приголосних [б, т, к, в], правильного вживанні відмінкових, числових та родових форм слів – назв, ознак, правильно вживати слова-дії у особових формах; формувати вміння промовляти різним темпом.</p> <p>Математична головоломка: вправлення у вмінні переносити уявлення кількості на побутові речі; знайомство з числом та цифрою 6 (цифрове позначення відповідної кількості, утворення чиста шість шляхом додавання 1 до 5); порівняння предметів за такими поняттями <i>товстий – тонкий, вузький – широкий, довгий – короткий</i>; закріплювати уявлення про пори доби. Конструювання: створення за зразком і поданим матеріалом об'єкту.</p> <p>Природа навколо нас: уточнення та збагачення уявлень про весняну пору року та прихід літа; зміни у природі, рослинному і тваринному світі, пов'язані з закінченням весни та приходом літа (уявлення про температуру повітря,</p>	<p><i>дерева (фруктові) та (декоративні)</i>; називають органи рослин – <i>стебло, листок, пелюстка, серединка, гілка, стовбур, крона</i>;</p> <p>вживають слова та словосполучення, що характеризують весняну пору року та прихід літа; виділяють на слух та правильно підбирають букви до голосних звуків, визначають спільні ознаки, характерні для групи голосних – <i>вимовляються легко, ніби співаються</i>, для вимови потрібен <i>голос</i>; визначають слова із загаданим звуком; називають перший та останній звук у почутому слові; складають розповіді та висловлюють думки за переглянутими сюжетами з дотриманням граматичних форм роду, числа, відмінювання за відмінками;</p> <p>вміють правильно підібрати цифру до запропонованої множини, розв'язують приклади та нерівності у межах 6; порівнюють предмети за такими</p>	
--	--	---	--

	<p>стан неба, ґрунту). Хвилинка обережності: правила поведіння біля водойм.</p> <p>Введення у художню літературу: перегляд фрагментів мультфільму «Життя жуків», «Веселий город», казок – презентацій «Солом'яний бичок», «Гуси лебеді».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>категоріями <i>товстий – тонкий, довгий – короткий – середній, широкий – середній – вузький;</i> мають уявлення та орієнтуються у порах доби, року; називають характерні ознаки для весняної пори та настання літа, визначають температуру повітря за параметрами – <i>прохолодно, тепло, морозяно, спекотно;</i> можуть охарактеризувати стан природі для 4 пір року за опорними запитаннями вчителя; впізнають героїв казок та оповідань, з якими познайомились протягом року та називають твір, героєм якого він є.</p>	
Всього: 34 годин			

Третій рік навчання (34 години на рік, 1 година на тиждень)

Старша група (6 рік життя)

№ п/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів	Спрямованість корекційно – розвивальної роботи
1	2	Знову в комп'ютерному класі		
		Введення у інформатику: актуалізація, розширення та поповнення знань про сучасні технічні засоби, виховання інтересу та дбайливого ставлення до	Діти: впізнають та називають деталі комп'ютера, з якими знайомились та працювали протягом минулого року та нові: <i>екран, мишка,</i>	<i>Розвиток мовлення:</i> активізація та збагачення словника назв, ознак, дій; формування фонематичних процесів, розвиток зв'язного

	<p>сучасної техніки, формування правил безпечної роботи з сучасною технікою; активізація раніше отриманих знань про назви деталей комп'ютера і знайомство з новими.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: формування етики мовлення – звертання до вчителя, товаришів, уважно слухати та давати відповіді на запитання, удосконалення вміння передавати інтонацію, підбирати в процесі розмови; актуалізація знань про звуки, «що співаються» - «А, Е, О, И», формування уявлення про означені звуки: артикуляція, звучання, ознаки, притаманні для звучання всіх голосних, буква.</p> <p>Математична головоломка: активізація знань про порядковий рахунок у межах 6; підбір цифри до запропонованої множини; орієнтація у просторі.</p> <p>Природа навколо нас: літня пора року, ознаки, що характеризують її, назви літніх місяців, їх походження.</p> <p>Введення у художню літературу. Казка «Три ведмеді»</p> <p>Технічне забезпечення:</p>	<p><i>комп'ютерна дошка, клавіатура, маркери; нові - клавіші з цифрами та буквами;</i> називають, використовують у словнику слова – назви електроприладів та діляться враженнями про власне користування деякими з них, виділяють та називають їх складові частини: <i>чайник, телевізор, пральна машина, фен, електроплита, соковижималка, пилосос, фотоапарат, телефон, вентилятор, магнітофон, міксер, праска, холодильник, мікрохвильова піч, комп'ютер;</i> вміють підібрати узагальнююче слово <i>електротехніка</i> або <i>побутова;</i> виділяють основні ознаки електроприладів; розуміють та дотримуються правил безпеки з електроприладами у комп'ютерному класі та вдома; складають просте поширене речення, складають коротку розповідь; впізнають, називають, правильно</p>	<p>мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток уваги, слуху – зорового сприймання, формування розумових операцій узагальнення, вміння встановлювати логічні зв'язки.</p>
--	--	---	--

		<p>мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>підбирають букву до голосних «А, Е, О, И», правильно вимовляють, виділяють ознаки звучання, притаманні для всіх цих звуків, розпізнають і диференціюють у звучанні слів;</p> <p>виконують порядковий рахують в межах 6; вміють утворювати попередню цифру шляхом додавання одиниці до попередньої; правильно знаходять праву, ліву сторони, вгору, вниз; називають зміни в природі, характерні для літньої пори, називають назви літніх місяців та пам'ятають історії, пов'язані з їх назвою.</p>	
2	4	Старша група в дитсадку. Іграшки.		
		<p>Введення у інформатику: актуалізація знань про назви деталей комп'ютера та роботу з ними</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: уточнення та поповнення знань про свій дитсадок: як виглядає будівля, приміщення групи, назва, вигляд, кількість та призначення кімнат), друзі, ігри, правила поведінки,</p>	<p>Діти: вміють назвати та виконати умови завдання на мультимедійній дошці за вимогою та інструкцією вчителя;</p> <p>використовують у активному словнику назви з означеної теми: <i>велика (не велика) будівля, двоповерховий (триповерховий) будинок, роздягальня, ігрова кімната, спальня, музичний,</i></p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування фонематичних уявлень, навичок звукового аналізу, сприймання, звуконаслідування, збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв'язного мовлення.</p>

	<p>улюблені заняття, розпорядок дня; назви іграшок, їх види (узагальнення за ознакою); активізація знань про голосні звук та буква «І, Е»; диференціація понять «звук» - «буква» засоби їх сприймання; узагальнююче поняття «голосні», вміння відчувати, виділяти ознаки, притаманні групі «голосні»; операції звукового аналізу – визначення місця звука у слові (на початку, у кінці та середині слова); робота з реченням: складання простого поширеного узгодженого речення.</p> <p>Математична головоломка: знайомство з числом та цифрою «7» - утворення чисел, розв’язування прикладів, задач, нерівностей в межах означеної кількості; конструювання: створення малюнка за запропонованим набором геометричних фігур.</p> <p>Природа навколо нас: поповнення знань про прихід осені, пори осені, назви осінніх місяців, походження назв, народні прикмети; встановлення причинно – наслідкових зв’язків між зміною</p>	<p><i>спортивний зали, заняття, хореографія, прогулянка, сніданок, обід, денний сон, вечерея; види іграшок: тверді, м’які, пластмасові, дерев’яні, хутряні, саморобні, паперові;</i> визначають відмінності між звуком та буквою: <i>звук чують та вимовляють, букву можна побачити, написати, прочитати;</i> вміють назвати звуки до групи «голосні» та підібрати букви, виділяти ознаки звучання та вимови, притаманні для групи голосних; складають просте поширене узгоджене речення; знають утворення та позначення числа 7; розв’язують приклади, нерівності задачі в межах 7; впізнають, називають та виконують завдання з конструювання з використанням плоских геометричних фігур; вміють назвати ознаки приходу осені та свята осені; знають назви осінніх місяців та їх походження; вміють встановлювати причинно – наслідкові зв’язки між змінами пір року та впливом сонця.</p>	<p><i>Пізнавальний розвиток:</i> формування розумових операцій аналізу, узагальнення, встановлення причинно – наслідкових зв’язків.</p>
--	--	--	---

		<p>пори року та впливом сонця.</p> <p>Введення у художню літературу: м/ф (фрагменти) «Мийдодир», казка «Вовк та семеро козенят».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>		
3	2	Моя родина		
		<p>Введення у інформатику: робота з клавіатурою, маніпулятором – мишею, мультимедійною дошкою, маркерами, активізація знань про правила безпеки у комп'ютерному класі.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: активізація та збагачення знань про родину, родичів, їх традиційні назви, виділення та вживання у художній літературі та у власних розповідях; формування знань та уявлень про приголосні звуки; формування операцій звукового аналізу – позначення голосних та приголосних звуків символами – позначками, введення терміну «приголосні звуки», диференціація</p>	<p>Діти: розуміють пояснення та інструкції під час роботи з програмами; впізнають, розрізняють, використовують у словнику слова – назви рідних, визначають першочергових рідних (<i>мама, тато, брат, сестра, дідусь, бабуся</i>) та другорядних, явища природи – <i>дощ, вітер, туман, град, веселка, серпанок, сутінки</i>; виділяють речення у зв'язному висловлюванні; вміють розподілити та назвати відмінні ознаки для групи голосних та приголосних звуків, позначити відповідним символом – позначкою; впізнають, прочитують букви Д,</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> уточнення та поповнення словника новими назвами з означених тем; формування навичок зв'язного мовлення, збагачення активного словника, розвиток фонематичного сприймання та уявлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> формування сприймання (слуху – зорового та кінестетичного), розвиток інтелектуальних операцій: узагальнення, класифікації, порівняння, аналізу; формування просторових уявлень справа, зліва,</p>

		<p>голосних і приголосних; звук та буква «Д, Б, К» (особливості артикуляції, звучання, буквене позначення); робота з реченням: уявлення про речення, виділення речення у зв'язному висловлюванні.</p> <p>Математична головоломка: число та цифра «7», порядковий рахунок, приклади, задачі, нерівності в межах 7; знання про пори доби; геометрична фігура трапеція, конструювання з використанням трапеції у загальному наборі геометричних фігур.</p> <p>Природа навколо нас: поняття про пори року; істотні ознаки осінньої пори, явища природи, їх назви; явища, характерні для осінньої пори.</p> <p>Введення у художню літературу: м/ф «Пригоди маленького мамонта», казка «Вперте слоненя».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>Б, К, вимовляють, знають різницю між звуком та буквою, підбирають слова до загаданого звука; знають, правильно підбирають цифру до кількості предметів; вміють рахувати до 7 (у прямому та оберненому напрямках); розв'язують приклади, задачі, нерівності в межах 7; вміють орієнтуватись на площині мультимедійної дошки та визначати розміщення предметів; розпізнають плоску геометричну фігуру – трапеція, виконують завдання з конструювання, утворюють букву Д з використанням трапеції; називають пори року, послідовність їх змін, кількість місяців, з яких складається пора року, називають осінні місяці; називають явища природи, узагальнюють, підбирають характерні для осінньої пори року.</p>	<p>посередині.</p>
4	3	Золоті руки		
		Введення у інформатику:	Діти:	

	<p>знайомство з професією, яка має безпосереднє відношення до організації роботи комп'ютера – <i>програміст</i>. Уявлення про організацію роботи комп'ютера.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: активізація та розширення знань з теми «Професії», складання розповіді про професії своїх батьків, бажання та уявлення про свою майбутню професію (узгодження слів у реченні, роді, числі, відмінку); фразеологізми: поняття та вживання у зв'язному мовленні; звук та буква «Н, М, П, В» (уявлення про звук і букву); класифікація груп «голосні» - «приголосні» (виділення відмінних артикуляційних та акустичних ознак); операції звукового аналізу – позначення звуків символічними позначками, визначення послідовності звуків у слові, виділення голосних у слові; поняття складу, утворення складу – приголосний + голосний.</p> <p>Математична головоломка: математична дія додавання:</p>	<p>розуміють термін <i>програма</i>, знають що програма – спеціальні завдання, які керують роботою комп'ютера, називають професію людини, яка розробляє програму для комп'ютера - <i>програміст</i>; пояснюють та правильно використовують назви професій: <i>робітник, пожежник, вчитель, міліціонер, музикант, будівник, лікар, кухар, двірник, доярка, ветеринар, лісник, програміст, співак, художник</i>; розуміють, пояснюють значення та використовують у зв'язному мовленні фразеологізми: <i>золоті руки, світлий розум, золоте серце</i>, і т.д.;</p> <p>виконують завдання із звукового аналізу – виділяють звуковий склад слова, позначають звуки позначками – символами, виділяють тільки голосні; розуміють значення складу, вміють створити склад за схемою приголосний + голосний; розуміють суть математичної дії додавання, розв'язують приклади та створюють математичний</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування навичок фонематичного сприймання, звукового аналізу, розвиток зв'язного мовлення: збагачення активного словника фразеологізмами.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток розумових операцій аналізу, узагальнення; збагачення знань про екологію.</p>
--	---	--	---

		<p>розв'язування прикладів з утворенням виразу з цифрових позначень та символів +, =; поняття «умова», «результат»; розв'язок прикладів, задач, нерівностей у межах 7; геометрична фігура ромб, особливості; конструювання заданого об'єкту з використанням знайомих геометричних фігур.</p> <p>Природа навколо нас: зв'язок людини з природою; професії, які справляють негативний вплив на природне середовище, наслідки.</p> <p>Введення у художню літературу: вірш – презентація В. Маяковського «А що у вас?»</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>вираз, позначаючи кількість предметів та використовуючи символи +, =;</p> <p>розв'язують задачі та урівнюють нерівності за допомогою дії додавання у межах 7;</p> <p>розпізнають, називають геометричну фігуру ромб, виконують завдання з конструювання;</p> <p>розуміють зв'язок людини і природи, називають професії, які безпосередньо пов'язані з природнім середовищем та охороною – <i>водолаз, лісник, працівник у зоопарку</i>; розуміють поняття „заповідник”, знають про шкоду, яку людина може нанести природі.</p>	
5	9	Світ навколо нас: рослини, тварини. Домашні улюбленці.		
		<p>Введення у інформатику: активізація та закріплення знань про роботу комп'ютера; програма – основа роботи комп'ютера, створення плану дій роботи з комп'ютером для виконання елементарного завдання.</p>	<p>Діти: Розуміють про керування роботою комп'ютера та про програму; вміють складати із допомогою вчителя простий план роботи з комп'ютером для виконання завдання;</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> уточнення та збагачення активного словника назв, ознак, дієслів; формування фонетико-фонематичних</p>

	<p>Формування культури спілкування та основи грамоти: активізація та розширення словника конкретних та узагальнюючих назв рослин, тварин; словника ознак та дій для визначення характеристик окремих узагальнених груп; робота з групою свистячих звуків: звук і буква «С, З, Ц» (особливості звучання та артикуляції, буквене позначення та ознаки звучання, характерні для групи свистячих); операції звукового аналізу: визначення місця звука у слові, виділення тільки голосних, приголосних із складу слова; складова структура слова – поділ слова на склади, утворення слова шляхом додавання складу до неповного слова, зміна змісту слова, шляхом заміни складу, прочитання складів і слів; форма родового та давального відмінку слів – назв у множині та однині; складання речень з використанням означеної граматичної форми.</p> <p>Математична головоломка: поняття чотирикутники, різновиди, назви, конструювання з</p>	<p>складають розповіді про домашніх тварин, правильно вживаючи слова – назви у формі родового та давального відмінку в множині та однині; правильно вимовляють, розпізнають акустично та визначають особливості вимови і звучання звуків групи свистячих, виділяють спільні ознаки, характерні для вимови і звучання звуків цієї групи – <i>кінчик язика за нижніми зубами, свистяче звучання</i>; впізнають, називають рослини та тварини, їх складові органи: рослини – <i>гілка стовбур, листок, стебло, пелюстки, серединка</i>, види – <i>дерева, кущі, квіти, весняні, літні, клумбові, дикоростучі, рослини теплих країв</i>; тварини – <i>лапи, хвіст, тулуб, рот, дзьоб, крила, ноги, плавники, зябра</i>; види – <i>дикі, домашні, теплих країв, півночі, домашні улюбленці; риби, птахи, комахи, павуки</i>;</p> <p>виконують завдання із звукового аналізу: визначають місце звука у</p>	<p>уявлень про приголосні зв. [с, з, ц] та артикуляційних навичок; розвиток зв'язного мовлення – складання узгоджених речень з правильним використанням граматичних категорій відмінкових закінчень (родового та давального відмінків) .</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сприймання, уваги, просторової орієнтації, формування операцій аналізу, збагачення знань про природне оточення (рослинний та тваринний світ).</p>
--	---	--	--

	<p>використанням чотирикутників; дія віднімання та символи для складання прикладів -, =; розв'язок прикладів, нерівностей, задач з використанням дії віднімання; пори доби, вплив на пори доби різних пір року.</p> <p>Природа навколо нас: актуалізація знань про та тваринний світ, розмаїття, види, ознаки видів, складові органи; вплив зміни пір року на рослинний та тваринний світ, явище листопаду у рослин, зимової сплячки у тварин.</p> <p>Введення у художню літературу: казки – презентації «Лебідь, шука й рак», «Білосніжка і 7 гномів», «Пихата мишка».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>слові (на початку, у кінці, середині слова), визначають із складу слова тільки голосні, приголосні звуки, ділять слова на склади за допомогою відчуття дотику долоні до підборіддя під час вимови слова, утворюють слова шляхом додавання складу, розуміють зміну змісту слова через заміну складу; розуміють поняття чотирикутники, знають та називають геометричні фігури які підходять до цієї групи; розуміють та виконують дію віднімання, складають приклади з використанням символів -, = ; використовують дію віднімання для розв'язування прикладів, задач та зрівнювання нерівностей; розуміють поняття доба, називають її пори, пояснюють положення сонця на небі для кожної з них; визначають тривалість кожної з пір доби в ту, чи іншу пору року; пояснюють чому настає період листопаду у рослин та зимової сплячки у тварин.</p>	
--	--	---	--

6	3	Свята на порозі		
		<p>Введення у інформатику: робота із складовими комп'ютера, знайомство з друкувальним пристроєм, термін – принтер.</p> <p>формування культури спілкування та основи грамоти: уявлення про свята, їх назви, легенди та повір'я, з ними пов'язані, народні звичаї святкування свят; поняття привітання, форми привітання (створення усного привітання та листівки); граматичні категорії відмінкових закінчень множини, однини назв, ознак, особові закінчення слів – дій;</p> <p>Математична головоломка: число та цифра 8 (склад числа, утворення, цифрове позначення), поєднання дій додавання і віднімання для розв'язування задач, зрівнювання нерівностей; складання прикладів з використанням відповідних символів -, +, =;</p> <p>Просторова орієнтація у просторі та на площині.</p> <p>Природа навколо нас: взаємозв'язок свят з порами року,</p>	<p>Діти: розуміють назви складових частин комп'ютера, вміють за інструкцією вчителя виконувати дії з складовими комп'ютера для виконання завдань; використовують назву пристрою (<i>принтер</i>) для друку листівки – поздоровлення; знають походження та назви свят, розповідають легенди про них та особливості святкування; вміють скласти усне привітання до свята святого Миколая, Нового Року, Різдва, 8 березня; називають подарунки. Які підходять до того чи іншого свята, види подарунків, створюють подарунок – малюнок засобами комп'ютера за допомогою вчителя; виконують дії додавання та віднімання, урівнюють нерівності двома способами: за допомогою дій додавання та віднімання; вміють пов'язати свята з тією чи іншою порою року, назвати природні атрибути для проведення свят: для Нового року</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> уточнення та збагачення активного словника назв, ознак, дієслів; формування фонетико-фонематичних уявлень про голосні зв. [а, о, у, е] та артикуляційних навичок; розвиток зв'язного мовлення – складання узгоджених словосполучень та речень.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розвиток сприймання, уваги, просторової орієнтації, формування операцій аналізу та порівняння різних видів тварин, розширення знань про рослинний та тваринний світ.</p>

		<p>природні атрибути для свят; зимові зміни у природі, назви зимових місяців, їх походження.</p> <p>Введення у художню літературу: м\ф «Новорічна пригода».</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>– ялинка, дідух; для свята врожаю – сніп пшениці, для вербової неділі – вербове гілля, тощо; називають зміни пов'язані з приходом зими, визначають кількість та назви зимових місяців, розповідають, звідки взялась назва того чи іншого місяця, пов'язують з явищами природи.</p>	
7	2	Смачного!		
		<p>Введення у інформатику: активізація про роботу комп'ютера; програма – основа роботи комп'ютера, створення плану дій роботи з комп'ютером для виконання елементарного завдання із допомогою вихователя.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: Розширення знань про страви сучасної та української національної кухні, сервірування столу; словник назв продуктів харчування, посуду, поведінка за столом, зв'язна узгоджена розповідь (5 речень) про свій перший досвід на кухні, допомога мамі; звук та</p>	<p>Діти: вміють з допомогою вчителя скласти простий план дій роботи з комп'ютером для виконання завдання; називають та використовують у власних розповідях назви продуктів харчування, страв, посуду; мають уявлення про правила сервірування столу повсякденного та святкового (виконують відповідне завдання), правила поведінки за столом; розуміють зв'язок між наявністю голосних звуків у слові та його складовою структурою; вміють виділяти</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв'язного мовлення; формування навичок фонематичного сприймання, звуконаслідування, операцій звукового аналізу, підготовка до опанування письмом.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розширення знань про зимовий період та явища, що супроводжують її прихід; розвиток сприймання (слуху – зорового, кінестетичного),</p>

	<p>буква „Ш, Ж, Ч”: (особливості звучання та артикуляції, буквене позначення та ознаки звучання, характерні для групи шиплячих); операції звукового аналізу: визначення місця звука у слові, виділення тільки приголосних із складу слова; поняття про зв'язок складової структури із кількістю голосних; виділення із складу слова голосних та поділ слова на склади за наявною кількістю голосних; творення слова шляхом додавання складу до неповного слова, прочитання слів;</p> <p>Математична головоломка: поєднання дій додавання і віднімання для розв'язування задач, зрівнювання нерівностей; складання прикладів з використанням відповідних символів -, +, = ; складання умови задачі за прикладом та наявною кількістю предметів; просторова орієнтація у просторі та на площині відносно означених предметів; порівняння предметів.</p> <p>Природа навколо нас: активізація знань про температуру</p>	<p>голосні звуки із складу слова та ділити слова на склади; утворюють склади, доповнюють ними слова, складають слова із утворених складів, прочитують їх; знають як утворити число 8 та його цифрове позначення; розв'язують приклади на додавання та віднімання, задачі, нерівності в межах 8; вміють зрівняти нерівність двома способами: шляхом додавання чи віднімання; вміють порівнювати предмети за параметрами довгий, короткий, середній, однакові; товщий тонший, середній, тощо; вміють створити умову задачі за продемонстрованим прикладом, розв'язати його, визначити, які символи у записі умови приклада використані не вірно; вміють назвати місце знаходження у просторі названих предметів, та їх розташування один відносно другого; знають які бувають стани води (<i>рідкий, твердий, пара – вода, лід, туман, водяна пара</i>), називають причини зміни стану води;</p>	<p>слухової уваги, формування розумових операцій аналізу, узагальнення, встановлення причинно – наслідкових зв'язків.</p>
--	---	--	---

		<p>повітря; розширення знань про стан води: які вони бувають, причини змін; стан природи у зимовий період та види допомоги, які людина може надати рослинам і тваринам взимку; зміни в порах доби зимою, особливості.</p> <p>Введення у художню літературу: оповідання „смачний обід”, „Лісова годівничка”, казка „Лисичка – сестричка і вовк - панібрат”.</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп’ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>визначають стан води узимку, залежно від температури повітря; розповідають про зміни у природі з приходом зими та змінами пір доби (<i>на початку зими дні короткі, вечори та ночі довші, після свята Нового року дні довші, більше сонячних днів</i>).</p>	
8	2	Моя країна - Україна		
		<p>Введення у інформатику: робота із складовими комп’ютера; техніка безпеки та правила поведінки у комп’ютерному класі.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: формування поняття батьківщини, рідного краю, назва країни, її традиції, назва міста (села), пам’ятки культури, легенди, традиції, обряди; вправляти у складанні короткої розповіді про</p>	<p>Діти: правильно знаходять названі складові частини комп’ютера, виконують завдання за інструкцією вчителя; дотримуються правил безпечної поведінки із електроприладами; розуміють терміни Батьківщина, рідний край, знають назви (Батьківщина - Україна, рідний край – місто, село, у якому проживає дитина), називають</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> формування навичок фонематичного сприймання та уявлення; збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв’язного мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> поповнення знань та уявлення про весняну та літню пори року, зміни у природі, що супроводжують</p>

	<p>рідний край, з правильним вживанням граматичних категорій; зменшувально – пестлива форма слова; поділ слів на склади двома способами (за допомогою відчуття дотику та визначення кількості голосних у слові), складання назви міста, села з запропонованих літер, визначати звуковий склад створеного слова.</p> <p>Математична головоломка: число та цифра 9: склад числа, цифрове позначення, утворення числа 9 від 8; розв’язування прикладів в межах 9; вправлення у створенні умови задачі за поданим прикладом; виконання дій додавання і віднімання в межах 9; вправи з орієнтування у просторі та на площині відносно означених предметів; порівняння предметів.</p> <p>Природа навколо нас: зміни, що відбуваються у природі із настанням весни, зв’язок з впливом сонця; назви весняних місяців, їх походження.</p> <p>Введення у художню літературу: Казки - презентайї „Коти і півник”, „Цап та баран”.</p>	<p>свою національність – українець (українка), знають державну символіку – прапор, герб; називають пам’ятки культури рідного краю, короткі історичні розповіді, правильно вживаючи слова у граматичних категоріях; вміють утворити зменшувально – пестливу назву запропонованого слова; виконують завдання з поділу слів на склади двома способами; складають слова назв міста, села із запропонованого набору букв; знають утворення числа 9, виконують арифметичні дії в межах 9; вміють орієнтуватись та назвати місце знаходження означеного об’єкта у просторі (<i>з права, з ліва, попереду, по заду з права у горі, з ліва по заду, тощо</i>) та на площині (<i>зліва від трикутника, з права від ромба, на кубу, за кулею, перед прямокутником</i>), відносно інших предметів; називають зміни у природі, зумовлені приходом весни; називають весняні місяці, пояснюють походження цих назв.</p>	<p>їхній прихід; розвиток сприймання (слухо – зорового, кінестетичного), слухової уваги, формування розумових операцій аналізу, узагальнення, встановлення причинно – наслідкових зв’язків.</p>
--	---	--	---

		Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.		
9	4	Моя домівка		
		<p>Введення у інформатику: вправління у роботі із складовими деталями: клавіатурою, мишкою, маркерами; вміння збільшити та зменшити інтенсивність звуку – знайомство з колонками; правила безпеки з електротехнікою.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: поняття власного дому: актуалізація та розширення словника назвами: архітектури, предметів побуту, традиціями, історією українського народного житла; розповідь про свій дім, кімнату, подвір'я, із правильним вживанням граматичних категорій слів; звук та буква „Р, Л”, (особливості звучання та артикуляції, буквене позначення); класифікація голосних приголосних; поняття пом'якшення приголосних за допомогою голосного І та м'якого знаку; робота</p>	<p>Діти: розуміють призначення колонок, вміють змінити інтенсивність звуку; розуміють та пояснюють поняття „рідний дім”, „моя домівка”, складають розповідь про свою квартиру, будинок у селі; вміють розрізнити сільську та міську архітектуру, старий та новий будинки, називають складові: будинок, подвір'я, огорожа, паркан, дитячий майданчик, стоянка для авто, гараж; кімнати у будинку, їх призначення, меблі, прикрашання будинку; знають традиції українського народного житла, порівнюють із оформленням сучасного; мають уявлення про звуки та знають букви Р, Л; виконують завдання із звукового аналізу: визначення місця означених звуків у слові,</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> розвиток та удосконалення навичок фонематичного сприймання та уявлення; поняття м'які приголосні, правила їх творення, особливості звучання; збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв'язного мовлення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> формування уявлень та поповнення знань про рідний край, весняну пору року, зміни у природі, що супроводжують її прихід; сприймання, слухової, зорової уваги, пам'яті, формування розумових операцій аналізу, узагальнення, встановлення причинно – наслідкових зв'язків.</p>

	<p>із складовою структурою слова: утворення складів, слів, читання.</p> <p>Математична головоломка: число та цифра 10 (утворення, цифрове позначення), поняття першого десятку, арифметичні дії в межах 10; конструювання об'єкта за зразком, визначення зайвого; порівняння предметів; активізація орієнтації у порах доби, днів тижня, назви, послідовність.</p> <p>Природа навколо нас: стан природи навесні: зміни від прохолодних морозяних ранків до май же літньої спеки; явища природи, характерні для ранньої та пізньої весни; голоси природи; поняття „Червона книга”, весняні квіти, занесені до червоної книги.</p> <p>Введення у художню літературу: казки –презентації „Вовк та заєць”, оповідання „Перша квітка”.</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп'ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>віднесення до групи приголосних, утворення пом'якшеного варіанту запропонованих приголосних; вміють відрізнити на слух звучання твердого і м'якого варіанту приголосного; виконують завдання із складовою структурою слова: поділ на склади, утворення слова; знають склад числа десять, виконують арифметичні дії в межах 10; конструюють об'єкт із наявних геометричних фігур; орієнтуються у порах доби та днів тижня, правильно вживають назви днів; називають зміни у природі із настанням весни, називають місяці, пояснюють для якого місяця характерні зміни та природні явища: <i>у березні прохолодно, морозяно, може випадати сніг, бувають дуже теплі дні, швидко змінюється погода; у квітні значно тепліше, дні довшать, морозяні ранки бувають рідко, йде дощ, повертаються всі перелітні птахи, дзвінко співають, в'ють гнізда; у травні по літньому</i></p>	
--	---	---	--

			<i>спекотно, буває прохолодно, буває перша гроза, на небі з'являється веселка.</i>	
10	3	Скоро до школи. Літо		
		<p>Введення у інформатику: робота з комп'ютерними навчально – розвивальними програмами, виконання дій із складовими деталями комп'ютера; техніка безпеки.</p> <p>Формування культури спілкування та основи грамоти: уявлення про майбутнє навчання у школі, зміни у житті, розпорядку дня, іграх; словник назв шкільного приладдя; підготовка до літа: безпека у іграх, біля водойм, на відпочинку; актуалізація та розширення знань про звуковий склад української мови; буква „Щ”; операції звукового аналізу; робота з реченням, вживання антонімів і синонімів.</p> <p>Математична головоломка: порядкова лічба у прямому та зворотному напрямку, арифметичні дії у межах 10; поняття першого десятку (лічба десятками до 100) конструювання на площині;</p>	<p>Діти: Виконують завдання програм, вміють назвати складову частину комп'ютера для виконання завдання; розповідають про підготовку до навчання у школі (вмію читати, знаю літери, рахую і т. д.), мають уявлення про шкільні прилади, предмети: зошит, книжка, олівець, ручка, гумка, кольорові олівці, пенал, лінійка, шкільний ранець і т.д.; виконують завдання із визначення місця звука у слові, послідовності звуків, виділення тільки голосних, приголосних; ділять слова на склади, прочитують слова, позначають символами – позначками звуки; знають що буква „Щ” складається із 2-х звуків ш + ч, встановлюють закономірність – у словах, де є буква Щ звуків більше ніж букв; складають розповіді про плани на літо, навчання у школі, не</p>	<p><i>Розвиток мовлення:</i> підготовка до опанування читанням та письмом: розвиток та удосконалення навичок фонематичного сприймання, звукового аналізу, активізація та збагачення словника назв, ознак, дій; розвиток зв'язного мовлення, правильного вживання граматичних категорій.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> розширення уявлень та поповнення знань про майбутнє навчання у школі, розвиток сприймання, слухової, зорової уваги, пам'яті, формування розумових операцій класифікації, аналізу, узагальнення, контролю.</p>

	<p>орієнтація у просторі, на площині; порівняння предметів.</p> <p>Природа навколо нас: активізація та розширення знань про літню пору, поняття температура повітря – спекотно, прохолодно, жарко; зміни в порах доби, найдовший літній день; назви днів тижня.</p> <p>Введення у художню літературу: казки „Снігуронька”, „Дюймовочка”.</p> <p>Технічне забезпечення: мультимедійний комплект: інтерактивна дошка, цифровий проектор, комп’ютер з програмним забезпеченням.</p>	<p>допускаючи граматичних порушень; виконують порядковий рахунок (прямий і обернений), арифметичні дії у межах 10; мають уявлення про десяток; конструюють об’єкт за зразком та інструкцією (назва фігури та напрямом, куди потрібно пересунути); порівнюють предмети; розповідають про зміни у природі із настанням літа, порівнюють літо з іншими порами року; визначають стан температури повітря в різні пори року; орієнтуються та правильно називають дні тижня та пори доби.</p>	
Всього:	34 годин		

Компанець Н.М.

РОЗДІЛ II. Програма курсу лікувальної фізкультури «Змога» (до варіативної частини Базового компоненту)

Пояснювальна записка

Розвиток дитини відбувається синхронно за усіма сферами:

- нервової системи,
- психічних процесів,
- різних систем організму.

Розвиток дитини не відбувається хаотично, він генетично зумовлений і повторює розвиток сотень поколінь людей, починаючи з внутрішньоутробного періоду.

Розвиток рухової активності у дитини з особливими освітніми потребами є також «особливими». Так, у таких дітей мають потребу в увазі медиків, педагогів і психологів як фізичне, так і психологічне здоров'я, які ніяким чином не можуть бути відокремленими від повсякденного життя дитини. Як дитина з проблемами у руховій активності, так і дитина з проблемами у розвитку саморегуляції, потребують психолого-педагогічного супроводу у фізичному розвитку. Цю функцію в умовах інклюзивного навчання має виконувати варіативна програма з лікувальної фізкультури.

Останнім часом в дошкільних закладах лікувальна фізична культура (ЛФК) використовується для реабілітації дітей, що мають особливості фізичного та психічного розвитку, а також для профілактики різних захворювань і підтримки здоров'я дошкільників. Поряд з цим в дошкільних закладах використовуються засоби профілактики захворювань – загартування, фізіотерапевтичні процедури, фітотерапія, киснева терапія.

Для кого програма ЛФК «Змога»?

Останнім часом все частіше з'являються повідомлення лікарів про суттєве збільшення кількості дітей з різними захворюваннями.

Найпоширеніші у дошкільному віці такі відхилення:

Загальна захворюваність дітей від 0 до 7 років склала в 2010 році 194,4 тис. на 100 тис. вибірки, приріст за останні десять років досяг 33%.

На сьогодні можна сказати, що «норма» і «не норма» поступово міняються місцями. Для цього є об'єктивні причини:

- Обтяжена спадковість (алкоголізм, TORЧ-інфекції, ендокринні, обмінні захворювання)
- Пренатальні фактори порушення здоров'я дітей (патології вагітності, гіпоксичне, токсичне враження мозку під час вагітності та пологів)
- Погіршення загального стану здоров'я новонароджених (передчасні пологи, зменшення віку, з якого дитину рятують лікарі, кесарів розтин, наркоз, гіпоксія при народженні, інші родові травми)
- Ендогенні фактори: часті та хронічні захворювання, запальні процеси, вади процесів обміну речовин.
- Погіршення екологічної обстановки, (повітря, вода, продукти харчування, електромагнітні поля)

- Наявність інших екзогенних факторів порушення здоров'я дітей (токсичне враження мозку дитини у ранньому дитинстві, порушення імунітету дітей, запальні захворювання, обмеження рухової діяльності дитини з раннього віку, зменшення взаємодії дитини з близькими дорослими, збільшення впливу великих масивів візуальної інформації на дитину).

Лікувальна дія фізичних вправ пояснюється важливим біологічним значенням рухів в житті дитини. Лікувальна гімнастика покращує порушені хворобою функції, прискорює відновні процеси, зменшує несприятливі наслідки вимушеної гіпокінезії.

Таким чином, лікувальна фізкультура може бути призначена для профілактики захворювань здоровим дітям, а також для будь-якої дитини, яка має постійні або тимчасові проблеми у здоров'ї та розвитку, у тому числі з інклюзивних груп ДНЗ – як засіб реабілітації.

Наявність у дитини певної обдарованості фахівці також вважають атиповим розвитком. В певних умовах такі діти також потребують лікувальної фізичної культури, оскільки обмежені в руховій діяльності.

Структура програми ЛФК «Змога»

Програма лікувальної фізкультури «Змога» є синтезом методів впливу на здоров'я і розвиток через фізичні вправи (велика і дрібна, артикуляційна моторика), рефлексотерапії, позитивного впливу музики і ритму, а також мовленнєвої діяльності.

Включає у себе елементи:

- нейропсихологічної корекції,
- освітньої кінезіології
- рефлексотерапії
- логоритміки
- пальцевої та артикуляційної гімнастики

Нейропсихологічна корекція, освітня кінезіологія

Розвиток рухових функцій дитини - складний процес, який визначається, з одного боку, поетапним дозріванням центральної нервової системи, а з іншого - різноманітними впливами навколишнього середовища. Важливу роль також відіграє генетична складова здоров'я та фізичних можливостей дитини.

Один з найефективніших на сьогодні методів, який перевірено практикою роботи з дітьми з порушеним розвитком – технологія заміщуючого онтогенезу (Г.В.Семенович).

Нейропсихологічна гімнастика рекомендована дітям із загальною моторною незграбністю, нестійкістю і виснаженням нервових процесів, зниженням уваги, пам'яті, загальної працездатності, рухової загальмованістю або розгальмованістю, емоційно-вольовими проблемами, труднощами формування просторових уявлень, мовленнєвих процесів, письма, читання, математичних навичок.

Технологія заміщуючого онтогенезу ефективна для профілактики і корекції будь-якого типу розвитку: від наднормативного до вкрай несприятливого. Її універсальність визначена тим, що закони розвитку мозку єдині для норми, субнорми і патології. У всіх дітей мають бути сформовані

взаємодії між правою і лівою півкулями, між підкірковими і кірковими системами і т.п. І формуються вони за певними законами, описаним в нейропсихології дитячого віку [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

При адекватному підході до проблем розвитку дитини вихідна пластичність і сприйнятливність її мозкових систем збільшують потенціал дитини до психофізичного розвитку. З іншого боку, функційно «незатребувані» психологічні структури можуть гальмувати і спотворювати весь хід розвитку. Базис вищих пізнавальних процесів закладається у ранньому дитинстві. Проте неповноцінно будуть формуватися і більш пізні за часом формування структури, що неминуче спричинить зміни в сфері інтересів, потреб і емоційно-особистісної структури підростаючої дитини, оскільки психічне життя, як і все в природі, прагне до заповнення порожнечі.

Програми нейропсихологічного супроводу освіти допомагають в абілітації та корекції дітей з ООП в ДНЗ та школах. Безумовно, психолого-педагогічний супровід дитини з аутизмом, дитини з гіперактивністю і дитини із загальним недорозвиненням мовлення матиме свою специфіку. Але вона буде пов'язана не зі зміною логіки нейропсихологічних занять. Ця стратегія залишиться незмінною. Різні порушення розвитку передбачають розробку специфічних умов занять, корекція тривалості кожного з етапів корекції, а також участь у фізичній абілітації та корекції усіх учасників мультидисциплінарної команди, яка працює з дитиною (батьки, педагоги, психолог, соціальний та корекційний педагог, реабілітолог, логопед, психотерапевт та ін.).

Деякі вправи нейропсихологічної корекції використовує так звана освітня кінезіологія.

Логоритміка

Складова «Ритміка» є основою для розвитку почуття ритму і рухових здібностей дітей, що дозволяють вільно, красиво і правильно виконувати рухи під музику, відповідно її характеру, ритму, темпу. В цей розділ входять спеціальні вправи для узгодження рухів з музикою, музичні завдання та ігри.

Особливого значення в абілітації та корекції розвитку дитини, особливо з порушенням розвитку мовлення, набуває ритміка, поєднана з мовленням - логоритміка. Сучасна спеціальна література визначає логоритміку як ефективний засіб впливу на різноманітні порушення психомоторних, сенсорних функцій у осіб з мовленнєвими порушеннями за допомогою системи рухів і поєднанні з музикою і словом (Г.А. Волкова).

Основна мета логоритміки - подолання розладів мовленнєвого розвитку шляхом розвитку і корекції рухової сфери.

Рух під музику з одночасним проспівуванням або скандуванням передбачає також розвиток правильного мовленнєвого дихання. Дихальні вправи також позитивно впливають на профілактику захворювань дихальних шляхів та реабілітацію після захворювання. Таким чином, логоритмічна складова програми «Змога» включає у себе дихальні вправи.

Як говорив В.Сухомлинський, мовлення дитини знаходиться на кінчиках її пальців. Включення у складову «Логоритміка» вправ пальчикової гімнастики

підвищує її ефективність. За даними О.П.Архипової [1, С.56], під час електрофізіологічного дослідження дітей було виявлено, що, ритмічні рухи пальцями посилюють узгоджену діяльність лобних і скроневих відділів мозку. Виявилось, що якщо дитина виробляє ритмічні рухи (згинання та розгинання) пальцями правої руки, то в лівій півкулі мозку у нього виникає посилення узгоджених електричних коливань саме в лобової і скроневої зонах. Рухи пальців лівої руки викликало таку ж активацію в правій півкулі. "

Таким чином, у програмі ЛФК «Змога» включено вправи на поєднання рухів скелетних м'язів дрібної моторики руки, артикуляційних вправ з музикою і мовленням – для нейропсихологічної, фізичної абілітації та корекції розвитку.

Домашні завдання

Сучасні нейропсихологи довели, що для забезпечення кожного етапу психічного розвитку дитини необхідна готовність певних мозкових утворень. Але, з іншого боку, соціальне оточення дитини має висувати вимоги до постійного нарощування зрілості і сили того чи іншого психологічного фактору.

Так, наприклад, якщо оточення дитини не вимагає розвитку рухової діяльності, то у дитини відбувається спотворення і гальмування психогенезу тих центрів, які відповідають за рухову діяльність, що, у свою чергу, призводить до вторинних функціональних порушень на рівні мозку.

Матеріальне забезпечення програми

- велике дзеркало;
- індивідуальні килимки;
- стінка для формування навички правильної постави;
- м'ячі гумові різного діаметру;
- гімнастичні палиці,
- мішечки з вантажем;
- косички (короткі мотузочки);
- скакалки
- масажні валики, м'ячі, килимки;
- сенсорні килимки;
- м'ячі фіт-боли;
- гімнастична лава;
- похила дошка;
- диски «Здоров'я»;
- еспандер.

Документація.

1. Зошит обліку відвідуваності дітей.
2. Перспективний і календарний план виховно-освітньої роботи з дітьми.
3. Комплекси вправ.
4. Зошит відомостей про дітей.

Метою занять ЛФК є:

- Розвиток фізичних та психологічних можливостей дитини з ООП,

- Використання можливостей фізичної культури, кінезіології, рефлексології для попередження (у випадку занять дитини з нормотиповим розвитком), або реабілітації, корекції фізичного і психічного розвитку, і мозкової діяльності, зокрема.

- Формування у дитини з ООП позитивного самоствавлення.

- Включення дітей у взаємодію з однолітками.

Мета програми ЛФК «Змога»

1. Зміцнення здоров'я:

- формування правильної постави,
- розвиток опорно-рухового апарату,
- профілактика плоскостопості,
- підвищення функціонального рівня органів дихання, кровообігу, серцево - судинної і нервової систем організму;

- підвищення опірності організму до застудних захворювань
- підвищення імунологічної реактивності як засобу боротьби з алергізацією, яка провокується застудними захворюваннями і наявністю вогнищ хронічної інфекції.

- підвищення розумової та фізичної працездатності.

- нейропсихологічна корекція

2. Удосконалення психомоторних здібностей дошкільнят:

- розвивати м'язову силу, гнучкість, витривалість, швидкісно-силові якості, координаційні здібності;

- сприяти розвитку почуття ритму, музичного слуху, пам'яті, уваги, уміння погоджувати рухи з музикою,

- розвивати ручну вмілість і дрібну моторику;

3. Розвиток мовлення і комунікації

- розвивати мовленнєве дихання,

- розвивати артикуляційний апарат

- вдосконалювати вимову та виразність мовлення

- формувати уміння взаємодіяти з іншими дітьми під час виконання вправ

4. Розвиток вольових якостей і самосвідомості:

- формування уміння завершувати завдання

- формування у дітей відповідальності за результати спільної діяльності;

- виховання у дітей потреби регулярно займатися фізичною культурою за власною ініціативою

5. Розвиток творчих здібностей:

- розвивати мислення, уяву, винахідливість і пізнавальну активність, розширювати кругозір,

- формувати навички самостійного вираження рухів під музику,

- виховувати вміння емоційного вираження рухів під музику,

- виховувати почуття товаришкості, взаємодопомоги.

Забезпечення програмою ЛФК «Змога» вимог до Базового компоненту дошкільної освіти України

Заняття щодо фізичного розвитку дитини у Базовому компоненті дошкільної освіти зосереджені в освітній лінії «Особистість дитини». Заняття у дошкільному закладі за цією лінією передбачають «формування основних фізичних якостей, рухових умінь, довільності, позитивного самоствавлення».

Зміст освіти в освітній лінії «Особистість дитини» викладено в підрозділі «Здоров'я та фізичний розвиток». Заняття

передбачають розвинути у дитини рухову активність та саморегуляцію. Компетентнісний підхід до розвитку дитини передбачає в кінці виконання програми оволодіння дитиною певними вміннями та навичками.

Розвиток рухової активності у «Базовому компоненті дошкільної освіти» передбачає:

- Володіння основними рухами:

- Ходьбою
- Бігом
- Стрибками
- Лазінням

- Виконання з різних вихідних положень вправ з предметами та без них;

- Володіння власним тілом, свідоме реагування на елементарні потреби організму;

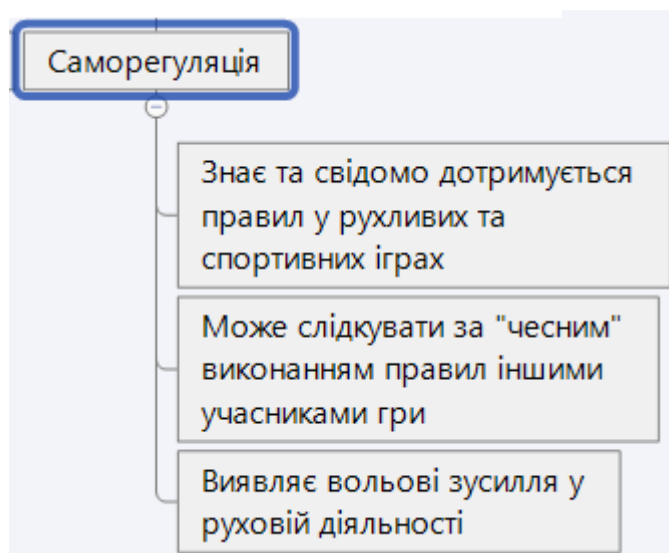
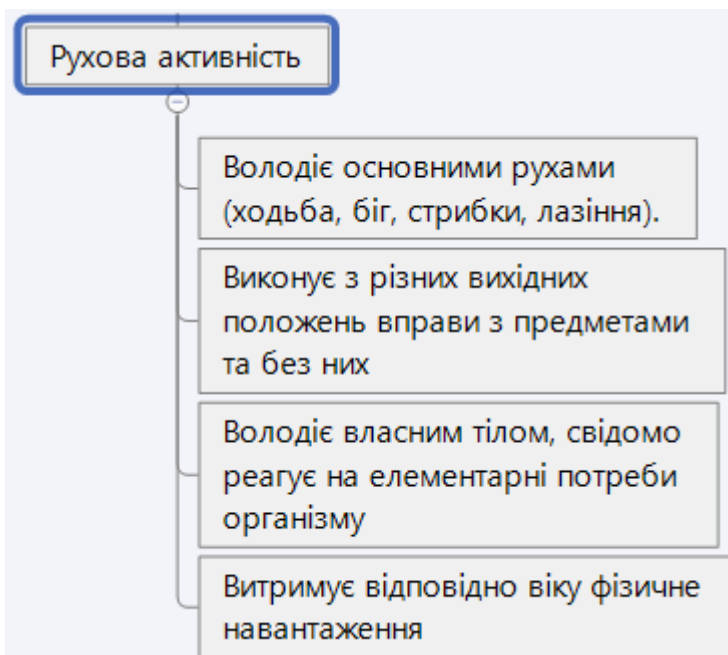
- Витримка фізичного навантаження, відповідного віку.

Формування саморегуляції у дошкільників відбувається у руховій та ігровій діяльності. Таким чином, дитина протягом дошкільного віку:

- Навчається свідомо дотримуватися правил у рухливих та спортивних іграх

- Слідкує за виконанням правил іншими учасниками гри, цінує чесність та спритність

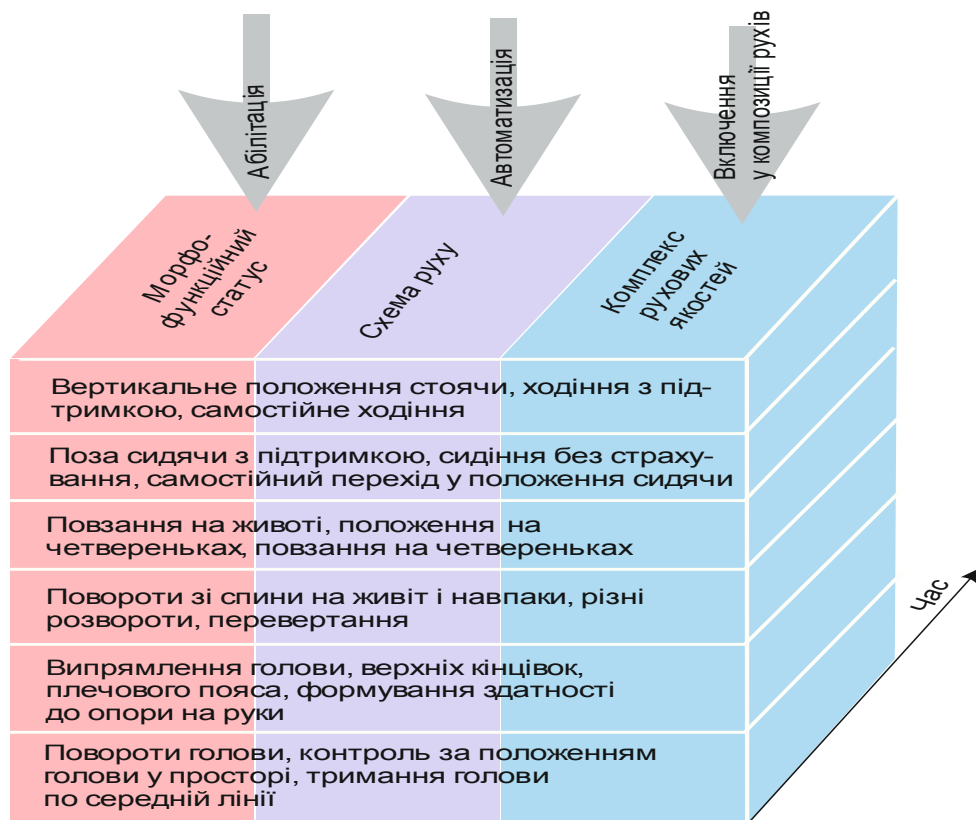
- Виявляє вольові зусилля у руховій діяльності

Таким чином, програма лікувальної фізичної культури «Змога» відповідає вимогам Базового компоненту дошкільної освіти України.

Звернемося докладніше до структурних компонентів програми.

Діагностика фізичного та рухового розвитку дитини як основа індивідуальної програми розвитку з лікувальної фізкультури
Движення по Беренштейну

Контингент учнів.

Специфікою навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість, саме тому у варіативній складовій Робочого навчального плану школи адміністрацією навчального закладу передбачено години для проведення занять з ритміки із вищезазначеною категорією учнів.

Згідно з Положенням про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами, в інклюзивних класах можуть навчатися:

- один-три учні з однорідними проблемами розвитку (розумовою відсталістю, порушеннями опорно-рухового апарату, зі зниженим зором, слухом, затримкою психічного розвитку);
- не більше двох учнів (сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення); дітей із складними вадами розвитку (порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку);
- діти, які пересуваються на інвалідних візках.

Кожна із зазначених груп учнів вимагає дотримання певних рекомендацій під час проведення заняття (Таблиця 2)

Таблиця 2. Загальні рекомендації щодо організації навчального процесу з учнями, які мають особливості розвитку

Особливості розвитку	РЕКОМЕНДАЦІЇ
Порушення зору	<p>Труднощі слабозорих дітей в пізнавальній діяльності пов'язані з недостатнім оволодінням моторикою власного тіла, орієнтуванням у малому та великому просторі. Надзвичайно важливим елементом для організації навчального процесу дітей має стати наявність відповідних конкретних уявлень про оточуюче, предметний світ та достатній досвід предметних та орудійних дій.</p> <p>Завдання: використовувати всі збережені та порушені</p>
Порушення слуху	<p>У пізнавальній діяльності учня з вадами слуху особливу роль відіграє слухо - зорове сприйняття мовного матеріалу.</p> <p>Рекомендації: не повертатися спиною до слабочуючого учня під час усних пояснень; контролювати розуміння дитиною</p>
ДЦП	<p>Комплексний характер корекційно-педагогічної роботи. Це означає, що потрібне постійне враховування взаємовпливу рухових, мовленнєвих і психічних порушень в динаміці розвитку дитини. Внаслідок цього необхідна спільна стимулювання (розвиток) всіх сторін психіки, моторики, мовлення, а також попередження і корекція цих</p>
	<p>дитина.</p> <p>Завдання: стимулювання сенсорних функцій (зорового, слухового, кінестетичного сприйняття); формування просторових і часових уявлень. Корекція цих порушень; розвиток зорово-рухової координації і функціональних можливостей кисті і пальців; розвиток уваги,</p>
Аутизм	<p>При роботі з дитиною з РДА може здаватися, що у неї взагалі відсутня потреба в комунікації. Саме тому формування соціально- комунікативних навичок є одним із найважливіших завдань у навчанні та вихованні аутичних дітей.</p> <p>Специфічні правила взаємодії з аутичними учнями: аутичній дитині потрібен час для відповіді; сприймайте</p>
ЗПР	<p>Затримка психічного розвитку (ЗПР) - це порушення нормального темпу психічного розвитку, в результаті чого дитина, яка досягла шкільного віку, продовжує залишатися в колі дошкільних, ігрових інтересів. При ЗПР діти не можуть включатися в шкільну діяльність, сприймати шкільні завдання і виконувати їх. Вони ведуть себе в класі так, як в умовах гри в</p>

Виходячи із зазначеного вище переліку порушень та розладів у стані здоров'я, такі учні вимагають особливої медико-педагогічної уваги, тому заняття з ритміки набувають особливого значення для формування та збереження

здоров'я зазначеного контингенту учнів.

Аналіз реального стану проведення занять з ритміки у системі організації інклюзивного навчання у навчальному закладі надав такої інформації:

1. З метою підтримки здоров'я учнів з особливими потребами, корекції та усунення недоліків у руховій сфері учнів, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, забезпечення формування навичок збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів вчителем ритміки використовуються різні часткові методики, які розроблені відповідно до нозологічних ознак захворювання певного контингенту учнів;
2. Програми, за якими працюють вчителі, які викладають ритміку, не відповідають сучасним вимогам щодо створення корекційно-розвиткової роботи у навчальних закладах; не забезпечують корегувальний, розвивальний, тренувальний ефекти;
3. Методика навчання дітей з особливими потребами, які відвідують заняття з ритміки, заснована на принципах маніпулювання, примусу, стереотипів, що не сприяє активній свідомій участі дітей у навчально-реабілітаційному процесі.

Отже, ми зіткнулися з відсутністю ґрунтовних науково-методичних засад медико-педагогічної корекції та ефективних технологій педагогічного супроводу дітей, які потребують коригування фізичного розвитку, тривалого лікування та реабілітації.

Для узагальнення і систематизації висновків сучасних авторів, а також матеріалів власного перспективного педагогічного досвіду, нами розроблена парціальна програма з ритміки «Рух - наше майбутнє» для учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах початкової ланки загальноосвітньої школи.

Мета, завдання, очікувані результати реалізації програми.

Мета програми.

Корекція та усунення недоліків у руховій сфері учнів, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, забезпечення формування навичок збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів та сприяння їхньої адаптації в соціумі.

Завдання та очікувані результати ефективної реалізації програми.

Відповідно до мети завдання та очікуванні результати ефективної реалізації програми сформульовані згідно з вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку [10] та приведені нами в єдину цільову лінію (Таблиця 3). Це означає, що на серію занять планується виконання трьох завдань, по одному з кожної групи (розвивальні, навчальні, виховні).

Таблиця 3. Єдина цільова лінія парціальної програми з ритмики «Рух - наше майбутнє» для учнів 1-4 класів, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

№№	Основні освітні завдання	Проміжний результат ефективного вирішення завдань	Вид педагогічного спостереження, моніторингу I
РОЗВИВАЛЬНІ ЗАВДАННЯ			
1.1.	Зміцнювати здоров'я, забезпечувати гармонійний розвиток усіх систем організму учня.	Покращення індексу здоров'я в групах учнів, які відвідують заняття з ритмики.	Соціометрія (вересень та травень, виявлення індексу здоров'я та моніторинг стану дихальної системи учнів.
1.2.	Збагачувати руховий досвід для формування вміння учня довільно та креативно управляти власними руховими діями.	Здатність школяра самостійно відобразити вид рухової дії з навчальної програми.	Учень самостійно виконує вправи з ритмики, знає та свідомо виконує дихальну гімнастику, може відобразити або придумати вправу за назвою
1.3.	Розвивати основні фізичні якості, рухові вміння учнів.	Достатній рівень психофізичного розвитку учня.	Тестування (вересень та травень) на виявлення гнучкості, сили, спритності, швидкості, витривалості.
НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ			
2.1.	Формувати практичні вміння та	Усвідомлення учнем ролі фізичних	Спостереження за застосуванням учнями знань про основні чинники збереження здоров'я.

	навички учня, спрямовані на зміцнення особистого здоров'я.	вправ, загартування, впливу постви для зміцнення здоров'я.	
2.2.	Формувати вміння учня різностороннє та безпечно виконувати рухові дії, не зашкоджуючи як власному, так і здоров'ю інших людей.	Обізнаність школярів з правил безпечної поведінки у спортивному залі та майданчику.	Спостереження за сформованістю навичок щодо збереження здоров'я, дотриманням правил безпеки життєдіяльності, розвитком координації рухів.
2.3.	Розширювати уявлення учня про статево-рольові стандарти поведінки та необхідність враховувати їх у спілкуванні.	Засвоєння норм статево-рольових стандартів поведінки та врахування їх під час спілкування.	Спостереження за тендерною поведінкою школярів.
ВИХОВНІ ЗАВДАННЯ			
3.1.	Виховувати у учня бажання виявляти вольові зусилля у руховій діяльності, здатність досягати поставленої мети.	Здатність учня володіти власним тілом, витримувати відповідно віку фізичне навантаження, передбачати	Спостереження за учнями; психологічні тести, корекція.

		результати своєї діяльності.	
3.2.	Виховувати у школярів звичку дотримуватися балансу між руховою активністю та відпочинком.	Збалансованість рухової активності учнів з відпочинком.	Відгуки батьків (анкетування). Спостереження за вмінням учнів справлятися зі стресом, збалансовувати рухову активність.
3.3.	Забезпечувати виховання учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації здорового способу життя.	Обізнаність вихованців із цінністю здоров'я, його значенням для повноцінної життєдіяльності.	Спостереження за дітьми; психологічні тести, корекція.
3.4.	Сприяти проявам у школярів самостійності і відповідальності, креативності та ініціативи.	Прояв учнями самостійності і відповідальності, ініціативи, креативності.	Спостереження за відповідальністю та ініціативою дитини. використанням креативних рішень під час самостійної діяльності.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ.

Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить:

- у перших класах - 35 хвилин,
- у других - четвертих - 40 хвилин,
- у п'ятих -
дванадцятих - 45 хвилин.

Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідним органом управління освітою та установою державної санітарно-епідеміологічної служби».

Організація у навчальних закладах заняття з фізкультурно- спортивної реабілітації учнів і студентів з інвалідністю є обов'язковими, їх періодичність та інтенсивність визначаються індивідуально, з урахуванням медичних рекомендацій. Кадрове забезпечення заняття дітей фізкультурою, спортом, ЛФК, ритмікою повинні проводити спеціально підготовлені педагоги, тренери, спеціалісти з ЛФК та з фізичної реабілітації.

Програма з ритміки «Рух - наше майбутнє» для учнів початкової школи з особливими освітніми потребами, які навчаються за інклюзивною формою навчання, розрахована на 4 роки навчання (з 1 по 4 класи), по 1 год. на тиждень (34 год. на рік). Програма містить матеріали із усіх зазначених нижче розділів і реалізується за принципом циклічного проходження конкретних тематичних модулів;

В основі методики навчання учнів за програмою закладена інноваційна педагогічна технологія «Школа розумного руху» (Аксьонова О.)

Структура навчального заняття з ритміки «Рух - наше майбутнє».

В основі заняття з ритміки - використання біологічної функції організму - руху. Кожна фізична вправа на заняттях має здійснювати корегувальний, розвивальний або тренувальний вплив на органи та системи організму учнів. За сукупність фізичне навантаження повинно мати тимчасовий, відстрочений та кумулятивний тренувальні ефекти. Тому при призначенні занять ритмікою потрібно визначити (крім медичних свідчень) корегувальний, розвивальний та тренувальний потенціал видів вправлення, які включаються до змісту заняття.

Структура заняття за програмою з ритміки «Рух - наше майбутнє» складається із чотирьох взаємопов'язаних частин, зміст кожної з яких має корегувальний, розвивальний і тренувальний ефекти завдяки акцентованому підбору реабілітаційних принципів, методів навчання та формам організації роботи вихованців (Таблиця 4).

Таблиця 4. Схематична структура заняття з ритміки.

№№	Назва рухового	Принцип / Метод	Діапазон	Корегувальний,
	завдання дітям	Форма організації роботи вихованців	ЧСС за 1 хв.	розвивальний, тренувальний ефекти кожної частини заняття

ПЕРША		Адаптаційна частина - 10-12% ¹⁵		
1.1.	Організаційні вправи - зв'язки.	Необхідності реабілітації у колективі / Інструктивно-практичний / Фронтальна (групова).	Нижче 102	Активізувати психофізіологічні функції вихованців, необхідні для продуктивної подальшої роботи на занятті.
1.2.	Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів.	Свідомості та активності / Продуктивно-практичний / Фронтальна (групова).	До 110	Згуртувати колектив вихованців.
ДРУГА		Пошукова частина - 38-40%		
2.1.	Комплекси вправ ігрового стретчингу.	Доступності / Пояснювально-стимулюючий / Групова (парна, індивідуальна).	120-135	Підготовка м'язів до наступної роботи. Розтягування - розігрів зв'язок суглобів, тканини ОРА.
2.2.	Комплекси вправ сенсомоторного тренування	Послідовності наростання навантаження / Метод спонукання / Фронтальна (групова).		Засвоєння певного поняття, правила, дії; розвиток "рухового інтелекту" вихованців.
ТРЕТТЯ		Тренувальна частина - 38-40%		
3.1.	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом.	Систематичності / Інструктивно-практичний / Індивідуальна.	134-138	Активізація дихальної м'язової системи, дихального центру в КВП, поглиблення вдиху, подовження видиху, розширення ЖЄЛ. Посилення міцності гортані.
3.2.	Комплекси вправ на розвиток психофізичних	Усунення різких переходів у коливанні	136-150	Кардіо-тренування на фоні силового навантаження

¹⁵ Відносно загальної тривалості заняття для певної категорії вихованців.

	якостей учнів. Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Комплекси	навантаження / Пояснювально-спонукальний / Групова.		кістково-м'язової системи (особливо - грудної клітини). Активізація газообміну. Збільшення всіх
	ритмічної гімнастики.			параметрів дихання.
ЧЕТВЕРТА		Мотиваційна частина -		10-12%
4.1.	Комплекси релаксаційних вправ.	Емоційності / Метод стимулювання / Фронтальна.	112	Зниження негативних емоцій, можливого роздратування, відновлення стану і почуттів, розслаблення м'язової системи.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ З РИТМІКИ «РУХ - НАШЕ МАЙБУТНЄ».

Цілеспрямоване, раціональне планування освітнього процесу дає можливість забезпечити максимальний ефект щодо реалізації завдань парціальної програми. Тому зміст програми з ритміки «Ми - майбутнє» ми подаємо за компонентами планувальної роботи реабілітолога (вчителя ритміки).

Тематичні модулі програми з ритміки.

Тематичні модулі схематизовано відображають внутрішній концептуальний зміст серії занять (Таблиця 5), ефективна реалізація яких дозволить оптимально досягти мети програми (див. Мета, завдання, очікувані результати реалізації програми.).

Таблиця 5. Схематичне зображення тематичних модулів програми з ритміки «Рух - наше майбутнє» (при 1 годині ритміки на тиждень).

ТЕМАТИЧНИЙ МОДУЛЬ	КАЛЕНДАР	КІЛЬКІСТЬ ГОДИН	ПРИМІТКИ
Тематичний модуль № 1 «Школа пересування».	Вересень	4-5	
Тематичний модуль № 2 «Школа стрибків».	Жовтень	3-4	Канікули осінні
Тематичний модуль № 3 «Школа м'яча».	Листопад	4-5	
Тематичний модуль № 4 «Школа культури рухів».	Грудень	4	Канікули зимові
Тематичний модуль № 5 «Школа пересувань».	Січень	2-3	
Тематичний модуль № 6	Лютий	4	

«Школа стрибків».			
Тематичний модуль № 7 «Школа культури рухів».	Березень	4-5	Канікули весняні
Тематичний модуль № 8 «Школа м'яча».	Квітень	4	
Тематичний модуль № 9 «Школа пересувань».	Травень	3-4	Травневі свята
РАЗОМ:		36	

Програмний матеріал за структурою заняття з ритміки
АДАПТАЦІЙНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ.

Організаційні вправи - зв'язки.

Методичні особливості:

- вправи, які включені до змісту організаційних вправ-зв'язок, спрямовані на згуртованість учнівського колективу;
- принцип необхідності реабілітації учнів у колективі передбачає створення умов для рухової взаємодії всіх учасників освітнього процесу, які поєднані єдиною метою;
- метод інструктивно-практичний - це спосіб організації рухової діяльності учнів у результаті отримання попереднього або паралельного вербального чи (та) наочного пояснення;
- дозування: кожне завдання зв'язки має виконуватися до найбільш вдалого результату їх виконання, однак не більш ніж 4 повтори; в разі, якщо перше завдання виконано вдало, можна переходити до другого завдання; разом зв'язки за часом не повинні тривати більш ніж 5-6% від загальної тривалості самого заняття з ритміки;
- ЧСС на початок заняття до 102 уд/хв.

Зв'язка 1. «Веселі шикуння».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Чарівні очі»	Учні шикуються від світлого кольору очей до темного та навпаки.
2	«Веселка»	Учні стають за кольором речей в одязі відповідно до веселки.
3	«Встаньте всі ті, хто...»	Учні шикуються за категоріями любить бігати, - радіє гарній погоді, - Має молодшу сестру, - любить дарувати квіти тощо

Зв'язка 2. «Уважні перегони».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Транспорт звіри»	Різновиди пересувань у різному темпі: повільно, швидко, риссю, галопом, як маленька конячка
2	«Визірунки»	Різновиди пересувань у різному напрямку, не зачіпаючи предметів; те ж удвох, трьох тримаючись за руки

Зв'язка 3. «Наші правша вправляння».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Чапля»	За сигналом діти повинні праву ногу зігнути в коліні, повернути її на 90 градусів до лівої ноги і притиснути ступню до стегна лівої ноги якомога вище. Руки на поясі. Очі заплющені. Необхідно протриматися в такому положенні якомога довше
2	«Один до одного»	Учні стоять парами. Ведучий дає команди: рука до руки, вухо до вуха, спина до спини, плече до плеча, віч-на-віч і т.д. За командою : «Один до одного» змінити пари.
3	«Цифри»	Стоячи, за інструкціями вчителя виконуємо вправу: «Зараз ми будемо писати цифри у незвичний спосіб. Цифру 1 «пишемо» носом (кажемо і виконуємо), цифру 2 - підборіддям, цифру 3 - правим плечем,

цифру 4 - лівим плечем,

цифру 5 - «пишемо» правим ліктем,

цифру 6 - лівим ліктем,

цифру 7 - правим коліном,

цифру 8 - лівим коліном,

цифру 9 - правою ногою,

Зв'язка 4. «Слухай команду».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Літаки»	Учні переміщуються певним способом у різних напрямках, у трізному темпі по майданчику. Руки - в сторону прями. За сигналом змінюється темп і спосіб переміщення, а також положення рук
2	«Струмочки-озера»	Учні дві-три групи, кожна група по команді «струмочки» в заданому темпі пересувається по залу, за командою

		«озера» в колі з заданого вихідного положення виконують вправу.
--	--	---

Зв'язка 5. «Весела розминка».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Струмочок»	В.п. - 2 учні стоячи обличчям один до одного беруться за руки. Третій учень стоїть поряд. Учні в парі піднімають руки вгору, третій учень проходить під піднятими руками.
2	«Печера»	В.п. - 2 учні стоячи обличчям один до одного беруться за руки. Третій учень стоїть поряд. Учні в парі присідають та зчепленими руками утворюють «прохід для третього учня»
3	«Переправа»	В.п. - 2 учні стоячи обличчям один до одного беруться за руки. Третій учень стоїть поряд. Учні в парі присідають та опускають зчеплені руки на висоті 15 -20 см над підлогою, третій учень долає перешкоду

Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів.

Методичні особливості:

- вправи, які включені до комплексів, спрямовані на активізацію пізнавальних функцій і психічних процесів учнів (уваги, мислення, сприймання, уяви, пам'яті), виконуються в ігровому форматі за умов створення позитивного настрою; такі вправи отримали назву «енерджайзери»;

- принцип свідомості та активності передбачає забезпечення усвідомленого виконання рухових завдань у інтерактивному форматі діяльності;

- метод продуктивно-практичний - спосіб виконання дітьми та підлітками певної вербальної або схематизованої інструкції педагога в «авторській» інтерпретації;

- дозування: кожна вправа у комплексі має виконуватися впродовж двічі; увесь комплекс триває не більш ніж 5-6 % часу від загальної тривалості заняття;

~ ЧСС поступово нарощуємо до 110 уд/хв.

Зв'язка б. «Звуки».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Топ - топ»	I варіант - Під музику різного характеру на першу частину діти
	Хлоп хлоп»	-повільно плескають у долоні перед собою. На другу частину - швидко плескають у долоні над головою. II варіант - на першу частину діти тупають почергово кожною ногою (або плескають у долоні). На другу частину-плескають у долоні (або тупають почергово кожною ногою).
2	«Хіп - хоп»	Ходьба з зупинками за сигналом. Учні виконують ходьбу запропонованим способом. За сигналом «Хіп» — зупинка, за

		сигналом «Хоп» — розвертаються в протилежному напрямку
3	«Хлопи топи»	-Ходьба з хлопками на кожний четвертий счет. Разом учні рахують: «Раз, два, три, хлоп!». Перший раз хлопок над головою, другий — перед собою, третій — за спиною, четвертий - знову перед собою
4	«Почуй покажи»	-Вчитель або учень пропонує зв'язку з рухів, називаючи 2-3 (4) рухи, учні відтворюють рухи
5	«Коло друзів»	Учні в колі в колі тримаються за руки, виконують вправи одночасно промовляючи свої дії, відтворюючи їх за вчителем або учнем, який пропонує рухи для виконання і стоїть в колі (руки вгору, стрибок вліво, крок вправо, повернути тулуб вправо та інші)

Зв'язка 7. «Звуки 2».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Дроворуб»	Ноги на ширині плечей, руки в замок — глибокий вдих — підняти руки, на видиху з нахилом різко опустити руки, промовляючи: «у-у- ух»
2	«Жаба»	Стрибки на двох ногах, просуваючись вперед з помахом рук. На змаху глибокий вдих, під час стрибка — сильний видих з вимовленням звуку «ква»
3	«Та-Та-Та»	Ходьба з притопуванням в заданому ритмі і відповідному проговариванню звуків «Та-Та-Та»

Зв'язка 8. «Енерджайзер».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Добра тварина»	Учні стоять, тримаючись за руки. Ведучий тихим голосом каже: «Ми одна велика, добра тварина. Послухаймо, як вона дихає!» Усі прислухаються до свого дихання і дихання сусідів. «А тепер подихаймо разом!». Видих - усі роблять два кроки назад. Вдих - два кроки вперед. «Так не тільки дихає тварина, так чітко й рівно б'ється її велике, добре серце. Стук - крок уперед, стук - крок назад. Ми всі беремо дихання та стук серця цієї тварини собі. Ми - єдине ціле».
2	«Світлофор»	Учні рухаються, а ведучий віддає команди, називаючи кольори світлофору. Якщо тренер каже: «Червоний!», учні мають швидко присісти; якщо «Зелений!» - учасники продовжують йти і плескають в долоні; якщо вони чують «Жовтий!», вони мають зупинитися і підняти руки вгору. Вправа виконується швидко.
3	«Футбол»	Стати в коло, нахилитися. Ноги поставити так, щоб вони торкалися ніг сусідів. Руки - «воротар», ними треба захищати «ворота» (простір між ногами). Мета - забити м'яч у ворота іншого і не пропустити його у власні. Пропускаєш гол - прибираєш одну руку, ще один гол -

		виходиш з гри.
4	«Дзеркало»	Вправа робиться в парах. По черзі учасники бувають в ролі дзеркала і людини. Дзеркало і людина стоять один до одного обличчям. «Дзеркало» має дивитися суворо в очі людині. Людина робить будь-які рухи, дзеркало має повторити їх в дзеркальному відображенні.

Зв'язка 9. «Плутанина».

№№	Опис вправи
1	Одночасно на підлозі може знаходитись 5 ніг
2	Одночасно на підлозі може знаходитись 5 ніг і 5 рук
3	Одночасно на підлозі може знаходитись 4 ноги і 3 руки
4	Одночасно на підлозі може знаходитись 4 ноги і 2 руки
5	Одночасно на підлозі може знаходитись 5 ніг і 1 рука

ПОШУКОВА ЧАСТИНА.

Комплекси вправ ігрового стретчингу: МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.

- вправи, які включені до комплексів, спрямовані на підготовку м'язів до наступної роботи; за рахунок повільного розтягування здійснюється розігрів зв'язок суглобів, тканини опорно-рухового апарату організму дітей і підлітків; виконуються під музичний супровід;

- принцип доступності спрямовує увагу педагога на індивідуальний руховий діапазон кожного вихованця, з опорою на його функціональні здатності;

- метод пояснювально-стимулюючий - спосіб навчання дітей і підлітків, який передбачає стисле пояснення, або (краще) демонстрацію в.п. і установку на рухову дію (розтягування) у індивідуальній амплітуді;

- дозування: кожна вправа має виконуватися від 5 до 10 сек., без затримки дихання; повторення - серійне, 2-3 серії;

- ЧСС поступово нарощуємо та утримуємо в межах 120-130 уд/хв.

Зв'язка 10. «Порироку».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Весна»	Ноги нарізно, руки підняти перед собою, потягнутися за руками уперед «зустрічаємо весну», утримувати рівновагу, дихання вільне
2	«Літо»	Встати навшпиньки, підняти руки угору, потягнутися до літнього сонечка. Намагатися утримати рівновагу. Дихання вільне.
3	«Осінь»	Ноги нарізно, руки вгору нарізно, потягнутися, повільно потягнутися вліво, як «від вітру», повторити - нахил вправо, дихання вільне
4	«Зима»	Ноги нарізно, руки вниз, нахил тулуба вниз. Руками обхопити гомілку і притиснутися до ніг, затриматися на кілька секунд (як «природа спить»)

Зв'язка 11. «Підводне життя».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Дельфін».	Лежачи на животі; з'єднані ноги випрямлені; прямі руки витягнуті вперед, кисті з'єднані в «замок». Прогнутися, підняти руки й ноги над підлогою.
2	«Рибка»	Лежачи на животі; ноги разом; руки зігнуті в ліктях, долоні лежать на підлозі на рівні плечей. Плавно розгинаючи руки, одночасно підняти голову, груди, згинаючи ноги в колінах, намагаючись доторкнутися ступнями ніг до голови. Затриматися на 3-5 с.
3	«Равлик»	Лежачи на спині; випрямлені руки, заведені назад, лежать на підлозі; ноги теж випрямлені. Підняти прямі ноги вгору і завести їх за голову, носками ніг торкнутися підлоги. Повернутися у в. п.
4	«Морська хвиля»	«Поза прямого кута»; ноги разом; руки в упорі ззаду. Підняти прямі ноги на 45° та описати ними «вісімку»
5	«Морська зірка»	Лежачи на животі; руки й ноги розведені в сторони. Підняти руки і ноги над підлогою, прогнутися, затриматися в такому положенні на 3 с.

Зв'язка 12. «Стретч-розлтка».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Утримуй рівновагу»	В.п. - стоячи обличчям один до одного. Обруч на підлозі. 1 - нахил, ноги прямі, взяти обруч; 2 - випрямитися, підняти обруч вгору, піднятися на носки; 3-4-5-6 - утримувати положення; 7 - опуститися на повну стопу, нахил, ноги прямі, покласти обруч на підлогу; 8-в.п.
2	«Руки - до центру»	В.п. - стоячи лівим боком до центру обруча, обруч утримувати лівою рукою. 1 - нахил ліворуч, праву руку вгору, взятися руками, праве плече - на праве вухо, ноги - руки - прямі; 2-7 - тягнутися в правий бік, утримуючи хват; обруч - якомога нижче; 8 - в.п., пауза. Вправа повторюється по 2-3 рази різнойменно.
3	«Крок уперед»	В.п. - стоячи спиною до центру кола, обруч в руках внизу позаду. 1 - крок правою вперед, прогнутися, дивитися вгору, обруч якомога нижче. 2-7 - утримувати положення; 8 - в.п., пауза. Вправа повторюється по 2-3 рази різнойменно.

Комплекси вправ сенсомоторного тренування.

Методичні особливості:

- вправи, які включені до комплексів, є складно координованими, тому вони виконуються майже на початку заняття, коли організм дітей свіжий, без відчуття втоми; особливою відмінною рисою таких вправ є те, що під час їх виконання діє максимальна кількість аналізаторів у різних напрямках, з різною амплітудою, темпом і ритмом; пріоритетна позиція під час розробки комплексів - 4 в 1 (баланс+ритм+простір+час);

- принцип послідовності наростання навантаження - це закономірність навчання дітей, відповідно до якої створюються певні умови, обумовлюються проблеми, надаються інструкції (наочні, вербальні), на вирішення яких діти мобілізують свої психофізичні здібності;

метод спонукання - це спосіб досягнення педагогічного завдання засобом створення певної проблеми, на рішення якої кожна дитина спрямовує свій "руховий інтелект"; діти отримують від педагога певний еталон дії (руху), а потім - різні інструкції щодо втілення еталону в певну рухову схему;

дозування: кожна вправа має виконуватися впродовж 5-10 сек., залежно від рівня опанування дитиною цієї вправи; повторюватися серійно (2-3 серії); пайза

між кожною вправою - не більш 5 сек.; загальна тривалість завдань сенсомоторного тренування - 20-30 % часу від тривалості самого заняття ЛФК;

- ЧСС поступово нарощуємо та утримуємо в межах 120-135 уд/хв.

Зв'язка 13. «На гімнастичній лаві».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Кульгавий заєць»	Ходьба однією ногою по гімнастичній лавці, інший - по підлозі
2	«Козлик»	У парах - ходьба по гімнастичній лаві назустріч один одному, руки за голову. При зустрічі розійтися, втримавшись на лавці і зберігши правильну поставу
3	«Орел»	3 положення лежачи стегнами поперек гімнастичної лавки, ноги закріплені (партнер тримає гомілкостопи) руки за голову - нахил вперед з подальшим розгинанням в грудному і поперековому відділах, голову підняти, лікті відвести в сторони, зафіксувати позу і повернутися в початкове положення, розслабитися
4	«Черепаха»	Лазіння по гімнастичній лаві на колінах, на четвереньках вперед і назад до краю лавки

Зв'язка 14. «Вправи із гімнастичною палицею».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Лелека»	Ходьба з гімнастичною палицею, хватом двома руками за плечима (на носках, на п'ятах), зберігаючи правильну поставу
2	«Чапля»	Підняти палицю: стати прямо, п'яти разом, носки нарізно. Взяти палицю в обидві руки (хват руками зверху). Палка знаходиться в опущених руках. Підняти палицю вгору, ліву

		ногу відвести в сторону. Теж правою
3	«Пінгвін»	Нахили тулуба в сторони з палицею, лежачої на лопатках. Ноги на ширині плечей, палиця в зігнутих руках на лопатках. Нахилити тулуб вправо, випрямитися, нахилити вліво, випрямитися
4	«Страус»	Стійка ноги нарізно, палиця горизонтально внизу. Нахил вперед (невеликий), палицю вгору

Зв'язка 15. «Вправи з м'ячем».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Спритні руки».	Ходьба з предметами в руках м'яч, а) На кожен шаг руки вперед, в сторони, вгору, б) Кругові рухи в плечових суглобах, в) передача предмета з правої руки в ліву спереду себе, з лівої в праву -за спиною
2	«Одинацька»	а) Підкидання м'яча над собою і ловля двома руками.б) Підкидання м'яча над собою і ловля після того, як він вдарився об підлогу
3	«Баскетбол»	а) Кидок м'яча в стіну і ловля його. б) Те ж, але ловля після відскоку отпола,в) Те ж, але ловля після хлопки в ладоні.г) Те ж, але ловля після обертання навколо, присідання
4		а) Перекидання м'яча двома руками знизу через голову партнеру і ловля двома руками (з поступовим збільшенням відстані і висотипольоту),б) Те ж, але ловля після відскоку від пола,в) Те ж, але після додаткових рухів: хлопок, 2 хлопка, обертання кругом, присідання і ін.

Зв'язка 16. «Папероварухавка».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Аркуші долонями» партнером	між 3 Рухається права рука - ліва нога, (навпаки)
2	«Аркуші долонями» партнером	між 3 Рухається руки, тулуб, голова. Опора на одну ногу.
3	«Аркуші плечей»	між Рухається одна рука, дві ноги
4	«Паперовий м'ячик»	жонгливання
5	«Магічний паперовий м'ячик»	Учні виконують завдання в парах: а) передача м'яча однією рукою; б) двома руками; в) передача двома руками стоячи спиною до партнера; г) ведення лівою ногою; д) ведення правою ногою.

Зв'язка 17. «Мотузки».

№№	Назва	Опис вправи
----	-------	-------------

	вправи	
1	«Цапля»	Ходьба по мотузці на носочках, руки в сторону
2	«Краб»	Ходьба по мотузці боком приставним кроком
3	«Жабка»	В.п. - стати лівим боком до мотузки, руки на поясі. Стрибки через мотузку вліво, вправо з переступанням, вперед.
4	Назва	Руки з мотузкою вверху, випад правою вперед. Руки вперед, випад назад.
5	Назва	Сидячі перекинути мотузку через гору, пропустити мотузку під тазом
6		Упор лежачи перед мотузкою. Підняти мотузку правою потім лівою рукою

Зв'язка 18. «Кольорові хустинки».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Над хусткою»	Вправа виконується в трійках. У двох учнів у руках хустки. Третій учень виконує вправу. Переступає хустки, обігає і повертається на вихідну позицію
2	«Під хусткою»	Пролазе під хустками обігає і повертається на вихідну позицію
3	«Через хустку»	Учень переступає через одну хустку, пролазить під другою хусткою, перестрибує дві хустки, обігає, змінюються місцями.

Зв'язка 19. «Космічні пригоди».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Ракета»	Піднімання обруча вгору (виконується в парі) О.с., обличчям один до одного, руками за обруч, обруч внизу. 1 - підняти обруч до плечей, 2 - підняти вгору. 3 - опустити до плечей. 4-в.п.
2	«Чорна дора»	Перетягни обруч. В.п. - ноги трохи розставлені, обличчям один до одного, руками взятись за середину обруча, руки трохи зігнуті. 1 - один учень зігнув руки підтягнув обруч до грудей, а другий випрямив руки. 2 - навпаки.
3	«Комета»	Нахил тулуба в сторони. В.п. - спиною один до одного, ноги нарізно, обруч вгорі горизонтально. 1 - нахил тулуба вправо.

		2 - в.п. 3 - нахил тулуба вліво. 4 - в.п.
4	«Метеорит»	Нахил тулуба вперед. В.п, - спиною один до одного, ноги нарізно, обруч тримати внизу. На 1 - один учень нахиляється вперед, а другий назад. На 2 -в.п. На 3 - другий нахиляється вперед, а перший назад. На 4-в.п.
5	«Зірочка»	Присідання. В.п. - О.с., обличчям один до одного, обруч біля грудей. 1 -один учень присів, а другий стоїть обруч в руках. 2 - в.п. 3 -другий присів, а перший стоїть обруч в руках. 4-в.п.
6	«Лунохід»	Піднімання колін вгору. В.п. - ноги трохи розставлені, обличчям один до одного, обруч внизу. 1 - підняти праву ногу вгору достати до обруча. 2-в.п. 3 - підняти ліву ногу вгору достати до обруча. 4-в.п.

Зв'язка 20. Рівновага + орієнтування в просторі.

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Вузкий місток»	А) Ходьба по смужці (вузької лінії), приставляючи носок кпятке попереду стоїть ноги. Б) Ходьба боком, приставними кроками, ставлячи носок стопи на край лінії
2	«Без страху»	А) Ходьба по гімнастичній лаві, колоді з зупинками, поворотами, рухами рук (за допомогою, зі страховкою, самостійно). Б) Ходьба по похилій дошці (або лавці), розправивши плечі, руки в сторони
3	«Лабіринт»	А) Ходьба зі зміною напрямку між стійками, кеглями, набивними м'ячами. Б) Те ж удвох, тримаючись за руки
4	«Каракатиця»	Ходьба за напрямком спиною вперед
5	«Світло темно»	Ходьба з закритими і відкритими очима А) 5 кроків з відкритими очима, 5 кроків закритими очима (вважати вголос). Б) Відкривати очі по команді «світло», закривати - по команді «темно». В) Ходьба з закритими очима до джерела звуку (дзвіночок, свисток)
6	«По канату»	А) Ходьба уздовж по канату, руки в сторони. Б) Ходьба по канату боком приставними кроками, руки в сторони

Зв'язка 21. Концентрація уваги і координація.

№№	Назва	Опис вправи
----	-------	-------------

	вправи	
1	«Довгі ноги»	За командою: «Довгі ноги йдуть по дорозі» ходьба на носках, високо піднімаючи прямі ноги; покомандує: «Короткі ніжки йдуть по доріжці» ходьба в полуприседе
2	«Встали коло»	Ходьба по колу, взявшись за руки, зі зміною напрямку, взбираючись в центр, розходячись у велике коло на витягнуті руки
3	«Г усениця»	Ходьба в колоні, поклавши праву (ліву, обидві) руку на плече йде попереду
4	«Солдати»	Ходьба на місці, високо піднімаючи коліна зі зміною темпу: повільно - швидко
5	«Хвилі»	Ходьба з регулюванням темпу гучністю команд (або музики). При команді шепотом або тихою музиці - повільна ходьба на носках, рух рук зображує хвилі; при середній гучності - швидка ходьба з сильними хвилями; при гучного - перехід на біг
6	«Приг скок»	Підскоки на двох ногах з просуванням вперед, з поворотами праворуч, ліворуч на 90 "

Зв'язка 22. Розвиток дрібної моторики.

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Кішка»	Ходьба ковзаючим кроком, крадькома, не чути, як кішка, в такт, роблячи рухи руками, згинаючи і розгинаючи пальці, випускаючи «кігті»
2	«Спритні руки»	Ходьба з предметами в руках (м'ячі, кульки, прапорці, стрічки з завданнями: А) На кожен крок руки вперед, в сторони, вгору. Б) кругові рухи кистями. В) кругові рухи в плечових суглобах. Г) передача предмета з правої руки в ліву перед собою, з лівої в праву -за спиною
3	«З малими м'ячами» (гумовий, тенісний і ін.)	а) Перекладання, перекидання м'яча з однієї руки в іншу, б) Підкидання м'яча двома руками перед собою, ловля двома. в) Підкидання м'яча перед собою правої (лівої) і ловля двома. г) Підкидання м'яча правою, ловля лівої і навпаки з поступовим збільшенням висоти польоту
4	«Струсити воду з пальців»	В. п - Сидячи або стоячи. Стискання-розтискання кистей з поступово збільшуваним темпом рухів. Посигналу - відпочинок, розслаблення - «струсити воду з пальців»

ТРЕНУВАЛЬНА ЧАСТИНА.

- Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом.
- Методичні особливості:
- вправи, які включені до комплексів, є потужним засобом активізації
- дихальної м'язової системи, які посилені озвученими моментами;

- принцип систематичності передбачає використання подібних дихальних
- вправ не лише впродовж одного заняття, а й повсякденно;
- метод інструктивно-практичний - спосіб навчання дітей і підлітків через пояснення (як-що-де), показ (що) і вправляння (скільки);
- дозування: кожна вправа має виконуватися впродовж 7-12 сек., серійно по 2- 3 серії; загалом цей вид діяльності триває приблизно 12-18 % часу від тривалості самого заняття;
- ЧСС утримуємо в межах 140-150 уд/хв.

Зв'язка 23. «Польові квіти».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Кульбаба»	Лежачи на спині, руки вздовж тулуба — з заданим ритмом дихання: вдих на 3 рахунки, видих — як «сдунули кульбабу» фу-фу-фу
2	«Запах квітки»	Лежачи на спині, руки вздовж тулуба — глибокий вдих через ніс (вдихнули «запах квітки»), повільний видих через ніс ши- и-и-и

Зв'язка 24. «Веселий оркестр».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Диригент»	В.П. - стати прямо без зайвої напруги. Зробити повний від душі вдих розвести руки в сторони як диригент і затримати дихання. Залишити повітря нерухомим в легенях так довго, на скільки можливо. Тепер з силою випустити назовні через відкритий рот.
2	«Трубачі»	В.П. - стати прямо. Зробити повний вдих і негайно затримати на декілька секунд. Потім губи скласти трубочкою і сильно видихнути порцію повітря. Зупинитися на видиху. І знову його продовжити, видихнути ще порцію. Продовжувати видихати порціями, поки повітря в легенях не вичерпається.
3	«Піаніст»	В.П. - стати прямо. Вдихати повітря не квапливо, наповнюючи легені повітрям поступово. Одночасно потрібно постукувати себе в різних місцях грудей кінчиками пальців, ніби граємо на піаніно. Коли легені уберуть в себе граничний об'єм повітря, затримати дихання і під час затримки вже долонями поплескувати на грудях - оплески.
4	«Пограємо на баяні»	В.П. - стати прямо. Притиснути долоні рук до грудної клітки. Як би обхватити грудну клітку, лікті відведені в сторони - узяли баян. Вдихнути повними грудьми - лікті відведені назад і затримати повітря на деякий час. Потім прикладаючи деяке зусилля, починаємо долонями

		стискувати собі ребра, лікті рухаються вперед-назад. І одночасно повільно і неквапом видихнути повітря.
5	«Пограємо на гітарі»	В.П. - встати бадьоро прямо, вдихнути повним вдихом і з легкістю затримати дихання. Небагато нагнутися вперед, тримаючи в руках уявну гітару і як би намагаючись міцною напругою рук грати на ній з хорошим зусиллям. Пальцями виконувати рухи гри на гітарі. Потім ослабити напругу рук і випрямитися, виробляючи неквапливий видих.

Зв'язка 25 «Вправи Олександри Стрельнікової».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Долоні»	Стати прямо, ноги разом, руки зігнуті в ліктях. Долоні підняті на рівень лиця і розверніть від себе. Виконувати вдихи носом -шумні та активні і спокійні через рот. При кожному вдиху стискайте кулаки, на видиху - розжимайте.
2	«Вушка»	Стати прямо, ноги поставити на ширину плечей або трішки ширше. Руки вільно опущені вздовж тіла. Нахилити голову до правого плеча. Роблячи різкий, активний вдих носом повертати голову у вихідне положення, робити пасивний видих, не відкривати рот занадто широко. Не зупиняючись, продовжувати рухатись, лівим вухом до лівого плеча
3	«Кішка»	Стати прямо, ноги поставити на ширину плечей або трішки ширше. Руки зігнуті у ліктях на рівні пояса, передпліччя паралельно підлозі, кисті розслаблені. Коліна зігнуті, трішки присісти, при цьому корпус розвернути праворуч. Перенести вагу тіла на праву ногу. Одночасно з рухом зробити різкий вдих через ніс. Руки в цей час повинні виконувати хапаючі рухи
4	«Повороти голови»	Стати прямо, ноги поставити на ширину плечей або трішки ширше. Руки вільно опущені вздовж тіла. Повертаючи голову праворуч, одночасно з рухом зробити різкий, як укол, вдих носом. Повертаючи голову у вихідне положення, дати повітря спокійно вийти. І, не зупиняючись, повернути голову ліворуч. Шумно вдихнути повітря з цієї сторони. Повторюючи рухи, не затримувати голову у вихідному положенні. Дивитися за тим, щоб м'язи ший не натужувались занадто.
5	«Обійми плечі»	Стати прямо, ноги разом, руки підняті і зігнуті в ліктях, кисті на рівні плечей. Різко рухати руками назустріч одна одній, намагаючись обійняти плечі. Права рука рухається до лівого плеча, ліва до правого. При цьому руки не схрещувати - вони мають рухатись паралельно одна одній, одна над іншою. Кожен рух супроводжується вдихом через ніс. Повертаючись у вихідне положення. Тихо випустити

		повітря.
--	--	----------

Зв'язка 26. «Цигун».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Подих вогню»	Ритмічне діафрагмальне дихання, при якому видих здійснюється за рахунок різкого втягування живота (вдих - пасивний, видих - активний).
2	«Довге дихання»	На вдиху нижня частина живота розширюється, на видиху - стискується
3	«Ембріональне дихання»	Називається також "зворотним", оскільки воно є протилежним методу' довгого дихання. Нижня частина живота стискується під час вдиху та розширюється на видиху.
4	«Альтернативне дихання»	Вдих через одну ніздрю і видих через іншу. Спочатку практикується за допомогою вказівних пальців рук, що закривають відповідну ніздрю.
5	«Дихання, що очищує»	Вдих через ніс і видих через рот з акцентом на видиху. Видихання повітря потребує більше часу, ніж вдих. Мета цього типу дихання - знизити напруження. Вдих - спонтанний вияв очищуваль- ного дихання
6	«Тонізуюче дихання»	Вдих через рот, видих через ніс. Акцент на вдиху, що триває більше, ніж видих. Цей метод дає енергію та поліпшує циркуляцію крові. Спонтанно люди застосовують тонізуюче дихання перед підняттям ваги, стрибком у воду тощо

Зв'язка 27. «Осінь».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Гріємо наші ручки».	З'єднати долоні і терти ними до нагрівання.
2	«Перевіряємо носик».	Натискати вказівним пальцем точку під носом. Потім робимо кругові рухи вправо вліво.
3	«Ліпимо вушка».	Вказівним і великим пальцем "ліпимо" вушка. Масажуємо від мочок вуха, до краю вушної раковини
4	«Права ніздря, ліва ніздря».	Вдих через праву ніздрю, ліва закрита вказівним пальцем, видих через ліву ніздрю, права закрита вказівним пальцем.
5	«Здувати листочок».	Дуємо на долоню, вдих через ніс, видих через рот.

Зв'язка 28. «Зима».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Гріємо наші ручки».	З'єднати долоні і терти ними до нагрівання.
2	«Перевіряємо кінчик носа».	Злегка посмикати кінчик носа.
3	«Зробимо носик»	Вказівними пальцями масажувати ніздрі.

	тоненьким».	
4	«Примазуються вуха».	Розтирати за вухами зверху вниз вказівними пальцями.
5	«Як мукає теля».	Зробимо вдих і на видиху' вимовляти звук м-м-м, при цьому постукуючи пальцями по крилах носа.

Зв'язка 29. «Весна».

	Назва вправи	Опис вправи
1	«Здуємо сніжинку з долоні»	Вдих через ніс, видих через рот.
2	«Миємо руки»	Руки кистями, як при митті рук.
3	«Крокуємо по пальчикам»	Вказівним і великим пальцями натискаємо на кожен ніготь іншої руки..
4	«Лебедина шия»	Легко погладжуємо від грудного відділу до підборіддя.
5	«Міцно спимо»	Вдих через ніс, затримка дихання, видих через рот.
6	«Ми прокинулися»	Кілька разів позіхнути і потягнутися

Зв'язка 30. «Літо».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Сім капель роси»	Масажуємо точку на лобі, потім біля носу, під носом, на підборідді і біля скронів.
2	«Квітка»	«Теплий промінь упав на землю і зігрів у землі насіннячко. З насіннячка проклюнувся паросток. З паростка виросла прекрасна квітка. Ніжитья квітка на сонці, підставляючи теплу і світлу кожну свою пелюстку, повертаючи голівку слідом за сонцем». (Виразні рухи: сісти навпочіпки, голову й руки опустити, піднімається голова, розпрямляється корпус, руки піднімаються у сторони - квітка розцвіла, голова злегка відкидається назад, повільно повертається слідом за сонцем, очі напівзакриті, усмішка, м'язи обличчя розслаблені).

Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів.

Методичні особливості;

- вправи, які включені до комплексів, є заздалегідь знайомими дітям, не новими; хоча поєднання різних знайомих вправ у нову зв'язку передбачається;

- принцип усунення різких переходів у коливанні навантаження передбачає створення умов для утримання інтенсивності роботи дітей у межах фітнес-зони;

- метод пояснювально-спонукальний передбачає забезпечення навчальної роботи дітей з опорою на певні схематичні пояснення, без довготривалого вербального супроводження, що надає можливість кожній дитині відобразити власну рухову схему в своїй дії;

дозування: кожна вправа у змісті комплексу має виконуватися впродовж 10- 20 сек.; повторення серійне - 2-4 серії; пауза між серіями - 10-20 сек.; пауза

між вправами - не більш 5 сек.; тривалість цієї частини заняття - 22-25 % часу від тривалості самого заняття;

- ЧСС утримуємо в межах фітнес - зони, 135-150 уд/хв.

Зв'язка 31. «Витривалість».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Дістань предмет»	Біг з підстрибування і діставання предметів (відмітка на стіні, підвішений кулька)
2	«Красива фігура»	Біг по колу з зупинкою (свисток, хлопок) і виконання завдань: прийняти красиву поставу, позу «лелеки» (стійка на одній нозі, інша согнута в коліні), позу «ластівки» (стійка на одній нозі, друга назад, руки в сторони). Тримати.
3	«Таксі»	Учні поєднуються у пари. У кожній парі учнів обруч. До середини обруча заходить третій учень. Він пасажир. Кожна пара дітей починає бігти певну дистанцію. Потім за вибором пасажирів пара добирається до станції і виконує там завдання. Потім учні міняються функціями водія та пасажирів.

Зв'язка 32. «Стрибунці».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Стрибоник»	Підскоки на двох ногах з просуванням вперед, з поворотами праворуч, ліворуч на 90
2	«Козлик»	Стрибки через скакалку - на двох, на одній нозі, по черзі, на місці і з просуванням вперед і назад
3	«Зайчик»	1-4 чотири стрибки на двох ногах вправо, руки зігнуті притиснуті до грудей, 5-8- той же вліво

Зв'язка 33. «Силова якість».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Силач»	3 положення лежачи на животі з гантелями (по 1 кг) в руках, руки в сторони - злегка витягнути шию, прогнутися в грудному відділі, відвести руки в сторони, зблизити лопатки і підняти ноги: повернутися в початкове положення, розслабити руки
2	«Штанга»	3 положення стоячи перед дзеркалом з гімнастичною палицею за плечима - нахил тулуба вперед до горизонтального положення, невідривно дивлячись у очі свого дзеркального відображення
3	«Планка»	3 упору лежачи по черзі піднімають праву, ліву руку

Зв'язка 34. «Спорту зоопарку».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Чебурашка»	В.п. -О.с. 1-3 - три кроки на місці або з просуванням

		4 - притупування з напівпохілом в сторону прітапивающей ноги, руки до вух лікті вниз, долоні вперед; 5-8 то ж, але з іншої ноги
2	«Зайчики»	1-4 чотири стрибки на двох ногах вправо, руки зігнуті притиснуті до грудей, 5-8- той же вліво
3	«Пінгвін»	В.п. - о.с. 1 нахил вперед захопленням 2-3 два кроки вперед з лівої 4 приставити ліву 5-6-два кроки назад з правої 7-приставити праву 8- і.п
4	«Ведмідь»	В.п- упор зігнувшись, крок лівою рукою і ногою вперед, 2 - те ж правою, 3-4 те саме що і на сет 1-2; 5-8- чотири кроки назад з налівнахилом в одноймену сторону, руки напівзігнуті в сторони, долоні вперед пальці нарізно

Зв'язка 35. «Дитячий майданчик».

№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Гойдалка»	В.п. - Широка стійка 1 випад вліво, руки вліво вгору 2 в.п. 3 випад вправо, руки вправо вгору 4 в.п.
2	«Човник»	3 положення лежачи на животі, руки за спину - підняти голову, груди, ноги, зафіксувати позу, погойдатися «на човнику»
3	«Невалляка»	В.п. — стоячи на колінах; руки на поясі, нахилитися назад. — повернутися у в. п.

Зв'язка 36. Гнучкість.

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Перекооти м'яч»	а) Перекочування м'яча руками в парах сидячи на підлозі, ноги нарізно, б) Перекочування м'яча, поштовхом отсебя двома ногами
2	«Колові рухи»	В. п - Основна стійка. Кругові рухи кистей, кругові рухи передпліч, кругові рухи в плечевих суглобах з поступово амплітудою (розслаблено, за рахунок інерції), розслаблення - «кинути» руки
3	«Кішечка»	3 положення стоячи на четвереньках - опускання і піднімання голови з прогином в поперековому відділі з наступним розгинанням в грудному і поясничномотделах хребта
4	«Кільце»	3 положення стоячи на колінах, руки на пояс - прогинаючись, нахил назад до торкання підлоги головою. Виконується зі страховкою
5	«Ванька-встанька»	3 положення сидячи з максимально зігнутими колінами, притиснутими до грудей і обхватити руками, - перекаат назад

		і повернення в початкове положення без допомоги рук
6	«Птах»	3 положення сидячи на підлозі, ноги порізно, руки в сторони (зафіксувати правильну поставу) - нахил вперед до касання руками пальців ніг, зберігаючи положення голови, тулуба і рук
7	«Човник»	3 положення лежачи на животі, руки за спину - підняти голову, груди, ноги, зафіксувати позу, погойдатися «на човнику»

Зв'язка 37. Ста м'язів.

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Півник»	1) Стоячи на одній нозі, спираючись боком на гімнастичну стінку, зігнути ногу в коліні, захопити її за голеностоп і підтягти п'яту до сідниці. Те ж на іншій нозі. 2) Те ж, з положення лежачи на животі. 3) Те ж, з підтягуванням обох ніг до сідниць
2	«Стовпчик»	Стоячи на колінах, руки вздовж тулуба, підборіддя притиснути - нахил тулуба назад, зберігаючи пряму лінію від колін до голови
3	«Книжка».	3 положення сидячи на підлозі, ноги нарізно - нахили вперед до торкання чолом колін
4	«Махи»	Стоячи боком біля гімнастичної стінки, тримаючись за рейку - махи ногою вперед і назад, намагаючись дістати сідницю. Те ж, стоячи іншим боком
5	«Ящірка»	1) 3 положення лежачи на животі, підборіддя на тильній поверхні кистей, покладених один на одного, - перевести руки на пояс, піднявши голову і плечі, лопатки з'єднати. Утримати це положення як можна довше, не затримуючи дихання.
6	«Пістолет»	1) Стоячи боком біля гімнастичної стінки, тримаючись за рейку на рівні пояса - присісти наодной, інша - вперед, встати, спираючись на стінку. 2) Те ж на іншій нозі

Комплекси ритмічної гімнастики.

Зв'язка 38. Комплекс М 1.

	Назва вправи	Опис вправи
1	«Мотрійка»	В, п - Стійка ноги нарізно, руки на поясі. 1 - 4 два рази піднятися і опуститися на носках. 5-7 два нахилу голови вправо, вказівний палець правої руки до правої шoki. 8 - і.п. 9 -16 - теж в інший бік.
2	«Жабеня»	В. п. - Те ж. 1 - руки вперед. 2 - напівприсід, руки в сторони. 3-6 повторити два рази руху рахунків 1-2. 7 - 8, і. п.
3	«Насос»	В. п - 0. с.

		1 - напівприсід, руки вгору. 2 - в.п. 3 - нахил вперед, руки назад 4 - і. п. Повторити 8 разів.
4	«Г уси»	В. п - 0. с. 1 - 2 - руки дугами в сторони - вгору - вдих. 3 - 4 - руки вниз - видих
5	«Деревце»	В. п. - о. с. 1 - 2 - права нога назад на носок, руки вгору - вдих. 3-4 в. п. - видох 5 - 8 то же з іншої ноги.
6	«Лялька»	В.п,- о. с.
		1 - 2 - праву ногу вперед, руки в сторони долонями вперед, нахил голови вправо. 3 - 4 - в.п. 5 - 6 те саме, але з лівої ноги 9-10 праву зігнуту ногу скрестно назад, руки в сторони. 11 - 12 - в.п. 13 - 16 - те саме, з лівої ноги.
7	«Півник»	В. п. - Стійка ноги нарізно. 1 2 піднімаючи руки в сторони, 2 хлопки по стегнах; 3 полповорот вправо, права нога на п'ятки носок на себе, прогнутися, права кисть на голові, долоню вліво, пальці нарізно до верху (гребінь), ліва рука за спиною нижче пояса, пальці нарізно назад (хвіст); 4 і.п.; 5-8 то ж, але вліво
8	«Ведмедик»	В.п. упор зігнувшись, крок лівою рукою і ногою вперед, 2 - те ж правою, 3-4 те саме що і на сет 1-2; 5-8- чотири кроки назад з напівнахилом в одну сторону, руки напівзігнуті в сторони. Долоні вперед пальці нарізно
9	«Олень»	В.п - Стійка нарізно 1 нахил назад руки на пояс 2 випрямиться руки вгору долонями вперед 3 напівприсід, руки скрестно над головою 4 той же що і на сет 2.
10	«Сударушка»	В. п - Руки на пояс 1 напівприсід з нахилом вправо, хлопки долонями справа, 2 в.п. 3 4 те саме, але вліво, 5-6-потрійне притупування правою 7-8- те ж лівою
11	«Буратіно»	В. п - О с. 1 -2 - поворот тулуба вправо, руки зігнуті, пальці нарізно до носа 3-4- теж вліво
12	«Чапля»	В.п,- о.с, 1 праву ногу зігнути вперед вище 2 нахил вперед 3 праву ногу і тулуб вілряміть 4 і.п

		6-8 - те ж лівою
13	«М'яч»	В. п -стійка ноги нарізно, руки на поясі, I- 6- шість пружинистих присідань з невеликими підскоками 7-8 - і.п 9-10- напівприсід на правій, ліва вперед на п'ятки, полунаклоном вліво II- 12-і.п 13-16-то ж, що і на сет 9-12- але в іншу сторону
14	«Бармалей»	В. п стійка ноги нарізно, руки вгору 1 напівприсід на лівій, мах правою в сторону, нахил вперед, руки вперед долонями вперед 2 і.п 3-4- теж що і на сет 1-2 5 напівприсід, прогнутися руки в сорони передпліччям вгору, долоні вперед, пальці нарізно 6- і.п. 7- 8 то ж що і на сет 5-6 9-16- теж що і на сет 1-8, але з іншої ноги
15	«Ходьба по сходах»	1-8 ходьба з високим підніманням стегна

Зв'язка 39. Комплекс М 2.

	Назва вправи	Опис вправи
1	«Малюємо сонце»	В.п. - о.с. 1-2- крок лівою вліво, праву вправо на носок, праву руку дугою всередину, вгору-вдих, 3- крок правою, ліву вліво на носок, праву руку вправо 4 - ліву приставити, праву руку вниз-видих 5-8- теж в праву сторону
2	«Скакалка»	В.п.- стійка руки в сторони пальці в кулак 1-4 - чотири рази піднятися і опуститися на носках з одночасними обертаннями рук вперед; 5-6-напівприсід, дугами скрестно руки вгору 7-8 - дугами всередину' руки в і.п. 9-12- теж, що і на рахунок 1-4, але обертаючи руки назад 13-14- напівприсід, дугами скрестно руки вниз 15-16- випрямиться, дугами вгору руки в і.п.
3	«Паровоз»	В.п.- стійка руки зігнуті, лікті притиснуті до тулуба 1 крок лівою, руки зігнуті вперед, напівнахил прогнутись 2,- приставити праву, нахил прогнутись, руки вперед 3 крок лівою назад, випрямитися 4 приставити праву, руки в і.п.

4	«Млин»	В. п - Стійка руки в сторони 1-3- поворот переступанням на 360°, нахил назад 4 в.п. 5 напівприсід, руки скрестно вперед 6 в.п. 7-8 те саме, що і на рахунок 5-6 9-16- теж, що і на рахунок 1-8, але починаючи вліво
5	«Пінгвіни»	В. п - О.с. 1 нахил вперед захопленням 2-3 два кроки вперед з лівої 4 приставити ліву 5-6-два кроки назад з правої 7- приставити праву 8- і.п
6	«Печемо пиріжки»	В. п - стійка ноги нарізно, руки вперед долоню в долоню 1 напівприсід, нахил вправо, ліва долоня на правій 2 в.п. 3-4- теж вліво 6-8- те саме, що і на рахунок 1-4 9-10- напівприсід, долоні вниз 11-12- в.п. 13-16- теж, що і на рахунок 9-12
7	«Вітання»	В.п,- стійка ноги нарізно, руки на поясі 1 поворот тулуба вправо, ліву руку вгору 2-3 два руху лівою кистю вправо вліво 4 в.п. 5-8 теж вліво
8	«Навприсядки»	В.п,- стійка руки в сторону 1-4 чотири стрибки на лівій нозі з поворотом на право на 360°, праву ногу вперед вниз 5 приставляючи праву присід, руки на пояс 6 півповорота на ліво, стійка на правій, ліву вперед на п'яту, руки в сторони, долоні вгору 7-8 те саме, що і на рахунок 5-6, але в іншу сторону 9-16 - теж, що і на рахунок 1-8, але починаючи з правого
9	«Гойдалки»	В. п - Широка стійка 1 випад вліво, руки вліво вгору 2 в.п. 3 випад вправо, руки вправо вгору 4 в.п.
10	«Робот»	В.п,- стійка ноги нарізно; руки зігнуті вперед, передпліччя паралельні підлозі, долоні вниз 1 поворот направо на п'ятах 3-4- два скрестних рухи передпліччями 5 поворот на ліво на п'ятах 6 руки в сторони, передпліччя вниз, долоні назад, голову вниз 7- крок лівою на місці, праву підняти, напівнахилом вліво

	8- в.п. 9-16- теж, що і на рахунок 1-8, поворот на ліво
--	---

Зв'язка 40

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	Ведучий ведені	Звучить музика, учні рухаються, перший учасник ведучий - інші ведені, ведучий показує рух всі повторюють за ним. Потім змінюється провідний, триває до тих пір, поки всі учні не побувають у ролі ведучого.
2	Хто я	Учень в ганці показує хто він
3	Танок окремих частин тіла	Ведучий називає частину тіла, учні виконують рух танцю названої частиною тіла
4	Танок самим собою	Учень під музику танцює перед дзеркалом здійснюючи спонтанні РУХ**
5	Збільшувальне скло	Учні в парах. Один виконує рух, другий повторюючи виконує в перебільшеному-' темпі
6	Джмелі лебеді	Учні діляться на дві команди. Звучить музика джмелі виконують руху швидкі і динамічні, лебеді повільні й спокійні
7	Танок-загадка	Учень під музику виконує танець, а решта вгадують кого він зображує в танці
8	кінестетична емпатія	Учні в парах. Один зображує танець, інший дзеркально його відображає

МОТИВАЦІЙНА ЧАСТИНА

Комплекси релаксаційних вправ.

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ:

- вправи, які включені до комплексів, мають відновлювальний ефект, це - елементи психогімнастики;

- принцип емоційності передбачає створення позитивного настрою під час вправляння дітей і підлітків;

- метод стимулювання - спосіб виконання рухових завдань у самостійному форматі, однак з обов'язковим отриманням зворотного зв'язку у вигляді емоції, відповіді, міміки, жестів тощо;

- дозування: кожна вправа має виконуватися до 20-25 сек.; можливо повторення вправи, якщо вона дуже сподобалася дітям;

ЧСС поступово знижуємо до 112 уд/хв.

Зв'язка 41. «Виконуй повільно».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Здивувалися»	В.п. — основна стійка; 1 — підняти плечі, вдих; 2 — опустити плечі, видих; 3 — підняти плечі, розвести руки, вдих; 4 — опустити плечі, в.п., видих.

2	«Обійми себя»	В.п. — основна стійка; 1 — руки в сторону, вдих; 2—3 — міцно обійняти себе за плечі, напружити м'язи рук, видих; 4 - руки вниз, розслаблено
3	«Балерина»	В.п. — основна стійка; 1-2 - встати на шкарпетки, руки вгору - назовні, потягнутися за руками; 3-4 - дугами в сторони - вниз, розслаблено схрестити руки на грудях, голову нахилити вниз

Зв'язка 42. «Виконуй розслаблено».

№№	Назва вправи	Опис вправи
	«руки»	Максимально щільно і сильно стисніть руку. Відчуті напругу в кисті і передпліччі. Розслабити руку на видиху. Те ж саме повторити для іншої руки.
	«шия»	Відкинути голову назад, повільно повертати нею з боку в бік, потім розслабитися. Притягти плечі високо до вух і в такому положенні нахилити підборіддя до грудей.
	«обличчя»	Піднята брови якомога вище, широко відкрийте рот (як ніби зображує почуття сильного подиву). Щільно закрита очі і наморщити ніс. Сильно стиснута щелепи і відвести куточки рота назад.
	«груди»	Зробити глибокий вдих і затримати дихання на кілька секунд, потім розслабитися і повернутися до нормального дихання.
	«спина живіт»	Напружити м'язи черевного преса, звести лопатки і вигнута спину.
	«ноги»	Напружити передні і задні м'язи стегна, тримаючи коліно в напруженому напівзігнутому положенні. Максимально потягнути на себе ступню і розігнута пальці. Витягти стопу і стиснути пальці ступні

Зв'язка 43. «Уявляй».

№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Холодно жарко»	Уявіть собі, що ви граєте на сонячній галявині. Раптом подув холодний вітер. Вам стало холодно, ви змерзли, обхопили себе руками, голову притиснули до рук - грієтеся. Зігрілися, розслабилися ... Але ось знову подув холодний вітер ... (повторити 2-3 рази).
2	«Сонечко хмарка»	Уявіть собі, що ви загоряєте на сонечку. Але ось сонце зайшло за хмаринку, стало холодно - все стиснулися в грудочку щоб зігрітися (затримати дихання). Сонечко вийшло з-за хмаринки, стало жарко - усі розслабилися (на

		видиху). Повторити 2-3 рази.
Зв'язка 44. «Тримайся міцно».		
№№	Назва вправи	Опис вправи
1	«Сила»	В. п.. стоячи на правій нозі, ліву зігнути перед собою у коліні. Руками утримувати коліно.
2	«Рівновага»	В. п.: те саме, але відвести ліве коліно в сторону, тримати його лівою рукою, права рука в сторону.
3	«Гнучкість»	В. п.: те саме, але зігнути ліву ногу назад, тримати стопу лівою рукою, права рука угору.

**МОДЕЛІ ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМАТИЧНИМИ МОДУЛЯМИ ПРОГРАМИ
«РУХ - НАШЕ МАЙБУТНЄ».**

Тематичний модуль № 1 «Школа пересування».

Календар занять:	ВЕРЕСЕНЬ №№ 1 -4
Завдання:	1.1 Зміцнювати здоров'я, забезпечувати гармонійний розвиток усіх систем організму учня. 2.2 Формувати уміння учня різностороннє та безпечно виконувати рухові дії, не зашкоджуючи як власному, так і здоров'ю інших людей. 3.2 Виховувати у школярів звичку дотримуватися балансу між руховою активністю та відпочинком.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 1. «Веселі шиккування». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 6. «Звуки».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 10. «Пори року». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 13. «На гімнастичній лаві».
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 23. «Польові квіти». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 31. «Витривалість». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 38. Комплекс № 1.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 41. «Виконуй повільно».

Тематичний модуль № 2 «Школа стрибків».

Календар занять:	ЖОВТЕНЬ №№3-4
------------------	---------------

Завдання:	1.2 Збагачувати руховий досвід для формування вміння учня довільно та креативно управляти власними руховими діями.
	2.1 Формувати практичні вміння та навички учня, спрямовані на зміцнення особистого здоров'я. 3.1 Виховувати у учня бажання виявляти вольові зусилля у руховій діяльності, здатність досягати поставленої мети.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 2. «Уважні перегони». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 7. «Звуки 2».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 11. «Підводне життя». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 14. «Вправи із гімнастичною палицею». Зв'язка 19. «Космічні пригоди».
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 27. «Осінь». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 32. «Стрибунці». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 39. Комплекс № 2.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 42. «Виконуй розслаблено».

Тематичний модуль № 3 «Школа м'яча».

Календар занять:	Листопад №№4-5
Завдання:	1.3 Розвивати основні фізичні якості, рухові вміння учнів. 2.3 Розширювати уявлення учня про статево-рольові стандарти поведінки та необхідність враховувати їх у спілкуванні. 3.1 Виховувати у учня бажання виявляти вольові зусилля у руховій діяльності, здатність досягати поставленої мети.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 3. «Наші правила управління». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів.
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 12. «Стретч-розминка». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 15. «Вправи з м'ячем».
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 25 «Вправи Олександри Стрельнікової». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 33. «Силова якість». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 40. Танцювально-зкспресивний тренінг.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 43. «Уявляй».

Тематичний модуль № 4 «Школа культури рухів».

Календар занять:	Грудень № 4
Завдання:	1.1 Зміцнювати здоров'я, забезпечувати гармонійний розвиток усіх систем організму учня. 2.2 Формувати вміння учня різностороннє та безпечно виконувати рухові дії, не зашкоджуючи як власному, так і здоров'ю інших людей. 3.3 Забезпечувати виховання у учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації здорового способу життя.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 4. «Слухай команду». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 8. «Енерджайзер».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 10. «Пори року». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 16. «Паперова рухавка».
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 26. «Цигун». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 34. «Спорт у зоопарку». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 38. Комплекс № 1.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 44. «Тримайся міцно».

Тематичний модуль № 5 «Школа пересувань».

Календар занять:	Січень №№2-3
Завдання:	1.2 Збагачувати руховий досвід для формування вміння учня довільно та креативно управляти власними руховими діями. 2.1 Формувати практичні вміння та навички учня, спрямовані на зміцнення особистого здоров'я. 3.2 Виховувати у школярів звичку дотримуватися балансу між руховою активністю та відпочинком.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 5. «Весела розминка». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 9. «Плутанина».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 1 і. «Підводне життя». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 17. «Мотузки».
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 28. «Зима». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 35. «Дитячий майданчик». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 39. Комплекс № 2.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 41. «Виконуй повільно».

Тематичний модуль № 6 «Школа стрибків».

Календар занять.	Лютий № 4
Завдання:	1.3 Розвивати основні фізичні якості, рухові вміння учнів. 2.3 Розширювати уявлення учня про статево-рольові стандарти поведінки та необхідність враховувати їх у спілкуванні. 3.3 Забезпечувати виховання учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації здорового способу життя.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 1. «Веселі шиккування». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 6. «Звуки».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 12, «Стретч-розминка» Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 18. «Кольорові хустинки».
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 36. Г нучкість. Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 40. Танцювально-зкспресивний тренінг.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 42. «Виконуй розслаблено».

Тематичний модуль № 7 «Школа культури рухів».

Календар занять:	Березень №№4-5
Завдання:	1.2 Збагачувати руховий досвід для формування вміння учня довільно та креативно управляти власними руховими діями. 2.2 Формувати уміння учня різностороннє за безпечно виконувати рухові дії, не зашкоджуючи як власному, так і здоров'ю інших людей. 3.4 Сприяти проявам у школярів самостійності і відповідальності, креативності та ініціативи.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 2. «Уважні перегони». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 7. «Звуки 2».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 10. «Пори року». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 20. Рівновага + орієнтування в просторі.
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 24. «Веселий оркестр». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 37. Сила м'язів. Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 38. Комплекс № 1.
Мотиваційна	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 43. «Уявляй».

частина	
Тематичний модуль № 8 «Школа м'яча».	
Календар занять:	Квітень №4
Завдання:	1.3 Розвивати основні фізичні якості, рухові вміння учнів. 2.3 Розширювати уявлення учня про статево-рольові стандарти поведінки та необхідність враховувати їх у спілкуванні. 3.1 Виховувати у учня бажання виявляти вольові зусилля у руховій діяльності, здатність досягати поставленої мети.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 3. «Наші правила вправління». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 8. «Енерджайзер».
Пошукова частина	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 11. «Підводне життя». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 21. Концентрація уваги і координація.
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 29. «Весна». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 31. «Витривалість». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 39. Комплекс № 2.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 44. «Тримайся міцно».

Тематичний модуль № 9 «Школа пересувань».

Календар занять:	Травень №№3-4
Завдання:	1.1 Зміцнювати здоров'я, забезпечувати гармонійний розвиток усіх систем організму учня. 2.1 Формувати практичні вміння та навички учня, спрямовані на зміцнення особистого здоров'я. 3.3 Забезпечувати виховання у учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації здорового способу життя.
Адаптаційна частина	Організаційні вправи - зв'язки. Зв'язка 4. «Слухай команду». Комплекси вправ-енерджайзерів на підвищення пізнавальної активності учнів. Зв'язка 9. «Плутанина».
Пошук	Комплекси вправ ігрового стретчингу. Зв'язка 12. «Стретч-

ова частина	розминка». Комплекси вправ сенсомоторного тренування. Зв'язка 22. Розвиток дрібної моторики.
Тренувальна частина	Комплекси дихальних вправ зі звуковим акцентом. Зв'язка 30. «Літо». Комплекси вправ на розвиток психофізичних якостей учнів. Зв'язка 32. «Стрибунці». Комплекси ритмічної гімнастики. Зв'язка 40. Танцювально-експресивний тренінг.
Мотиваційна частина	Комплекси релаксаційних вправ. Зв'язка 42. «Виконуй розслаблено».

Додаток 1

Тестова карта для виявлення порушення постави
(За Г.М. Сердюковською)

Запитання	Відповіді	
	Так	Ні
1. Явна пошкодження органів руху, викликане вродженими вадами, травмою, хворобою		
2. Голова, шия відхилені від середньої лінії. Плечі, лопатки, таз встановлені несиметрично		
3. Виражена деформація грудної клітини: «груди шевця», запала - «куряча»		
4. Виражене збільшення або зменшення фізіологічних вигинів		
5. Сильне відставання лопаток - «крилоподібні» лопатки		
6. Сильне виступання живота (більше 2 см від лінії грудної клітки)		
7. Порушення осей нижніх кінцівок, O-і X-подібні ноги		
8. Нерівність трикутників талії		
9. Вальгусне положення п'ят або п'яти		
10. Явні відхилення в ході: кульгава, «качина»		

Як оцінити отримані результати тестування?

1. Нормальна постава - при всіх негативних відповідях.
2. Незначні порушення постави - при позитивних відповідях на питання 3, 5, 6, 7 (один або кілька). В даному випадку необхідно спостереження лікаря в дошкільному закладі.
3. Виражені порушення постави - при позитивних відповідях на питання 1, 2, 4, 8, 9 (один або кілька). У цьому випадку необхідна консультація лікаря-ортопеда.

Оцінка ефективності занять лікувальною гімнастикою за періодами.

Перехід з 1 комплексу лікувальної гімнастики на 2-й проводиться за умови силової витривалості м'язів:

- Спини «рибка» - не менше 1 хв.
- Живота «куточок» - не менше 35 сек.
- Ший - не менше 1 хв.

Перехід з 2 комплексу на 3-й при силовій витривалості м'язів:

- Спини «рибка» - не менше 1 хв. 30 сек.

- Живота «куточок» - не менше 1 хв.

- Ший - не менше 1 хв. 30 сек.

Тестування проводиться в такий спосіб:

1. «Рибка» - вправа для оцінки силовій витривалості м'язів спини: вихідне положення, лежачи на животі, руки витягнуті вперед. Підняти над підлогою руки, ноги і голову. Руки в ліктях не згинати, голова між рук, шкарпетки ніг тягнути. Утримувати це положення до втоми (у сек.)

2. «Куточок» - лежачи на спині, руки під головою, лікті притиснуті до поверхні кушетки, статі. Визначаємо силову витривалість м'язів живота. Підняти прямі ноги вгору під кутом 45 градусів і утримувати до втоми (у сек.) Коліна не згинати, носки ніг тягнути від себе.

3. Оцінка силовій витривалості м'язів ший: вихідне положення, лежачи на спині, руки лежать на животі, підборіддя притиснутий до грудей. Підняти голову від підлоги на 4 - 5 см. І утримувати до втоми (у сек.).

Функціональна проба на силу м'язів стопи проводиться при піднятті на носочки.

Квітка Н.О.

РОЗДІЛ III. Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ «Музикотерапія»

Пояснювальна записка

Прийняття нового Закону «Про освіту» (2017) в Україні вимагає пошуку нових шляхів для забезпечення реалізації права на освіту осіб з особливими потребами, зокрема навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у зв'язку із залученням їх до загальноосвітнього простору та бажанням надати їм вчасної допомоги у закладах різного типу та в різних формах навчання. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 530 «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад», створення спеціальних та інклюзивних груп для розвитку дітей із особливими освітніми потребами відкриває для них нові можливості для гри, безперервного навчання та активної участі в житті закладу.

Система методичної роботи набуває виняткового значення в сучасних умовах розвитку освіти в Україні. Надати реальну допомогу педагогічним кадрам, активізувати їх творчий потенціал є її головною метою. Основні шляхи реформування освіти визначені в базових державних документах, зокрема, важливим державним документом є Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Чітко прописана **інваріантна складова** змісту дошкільної освіти, яка формується на державному рівні та є обов'язковою для навчальних закладів різних типів і форм власності, що забезпечують реалізацію завдань дошкільної освіти.

У межах освітньої лінії «Дитина у світі культури», зокрема музичної, в дітей формуються: уявлення про вокальну та інструментальну музику, знання про основні музичні жанри (пісня, марш, танець); емоційно-чуттєве сприймання музичних творів; уміння співати, рухатися під музику, танцювати тощо; уміння відтворювати на дитячих музичних інструментах прості ритмічні мелодії; досвід індивідуального та колективного виконання твору. Також дошкільнята виявляють музикальність, уміння передавати настрій, емоції, почуття через музично-рухову і пісенну творчість, музикування; виявляють елементарні уміння музичної інтерпретації, варіювання, імпровізації та творчо співпрацюють з дорослими заради спільного успіху в музично-театралізованих розвагах і святах.

Варіативна складова змісту дошкільної освіти визначається навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, навчальних закладів, індивідуальних освітніх запитів дітей та (або) побажань батьків або осіб, які їх замінюють. Освітня діяльність навчального закладу може бути розширена іншими видами дитячої діяльності, зокрема музичною, яка є однією із найбільш доступних та ефективних факторів для формування особистості, в тому числі з особливими освітніми потребами.

У системі психокорекційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями, зокрема з порушеннями мовленнєвого розвитку, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, з гіперактивністю та розладами аутистичного спектру **музикотерапія** посідає важливе місце.

У навчальному закладі **оновлена музикотерапія як варіативна складова** змісту дошкільної освіти може слугувати методом, який використовує музику як засіб мобілізації інтелектуальних, емоційних, рухових, мовленнєвих та інших функціональних можливостей організму дитини з ООП.

Термін «музикотерапія» грецько-латинського походження. В перекладі означає «зцілення музикою». Водночас у науковій літературі є багато визначень цього поняття:

- допоміжний засіб психотерапії;
- системне використання музики в лікуванні дітей;
- засіб реабілітації, профілактики, підвищення резервних можливостей організму людини;
- засіб оптимізації творчої та педагогічно-виховної роботи;

- найновіша психотехніку, що здатна забезпечити ефективне функціонування людини в суспільстві, гармонізувати її життя.

Отже, **музикотерапія** (музична терапія) – це **контрольоване використання музики для гармонізації внутрішнього світу людини**. Вона сприяє покращенню або збереженню здоров'я, впливає на фізичний, емоційний, інтелектуальний, соціальний, естетичний і духовний стан. **З метою** активізації емоційних процесів, подолання соціально-комунікативних порушень поведінки, регуляції психофізіологічних напружень, формування здатності до естетичних переживань, насолоди тощо **музикотерапія слугує** засобом корекції, лікування та реабілітації дітей з психофізичними порушеннями.

Музикотерапія спрямована духовно налаштувати дітей на хвилю прекрасного, відкрити для них важливість розвитку своєї особистості, відродити себе для різних видів мистецтва і зрозуміти свої життєві потреби. Музика покликана виховувати культуру, розкривати творчі можливості, розширювати потенціал людини незалежно від особливостей розвитку кожного. Отже, подарувати дитині світ музики і допомогти їй знайти в собі такі ресурси творчості, які допоможуть мобілізувати свої зусилля на власний розвиток, на реалізацію своїх можливостей, на отримання задоволення від спілкування з прекрасним і високим.

Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ «Музикотерапія» разом із спільною метою та завданнями музичного виховання (освітніми, виховними та розвивальними) спрямована на реалізацію специфічного завдання – корекцію психофізичних порушень дітей з особливими потребами, зокрема корекцію психоемоційного стану дошкільників. Необхідно створити простір, в якому діти навчаються володіти основними рухами відповідно до звучання музики, розвивати у них слухові відчуття, виховувати культуру поведінки. Музика позитивно впливає на вегетативну нервову систему дитини, є стимулятором мисленневих процесів і стабілізатором комунікативних взаємин між дорослими та дітьми.

Програма розвитку дошкільників «Музикотерапія» спрямована на реалізацію наступних **завдань**:

- формування у дітей здатності емоційно сприймати музику;
- формування інтересу до музично-практичної діяльності;
- формування елементарних знань та уявлень про музичне мистецтво, ознайомлення з його роллю у житті людей;
- корекція недоліків пізнавальної та емоційно-вольової сфери шляхом систематичного, цілеспрямованого формування сприймання музики;
- формування мови та різних функцій мовлення;
- виправлення недоліків моторно-рухової сфери;
- формування емоційно-естетичного ставлення до предметів і явищ навколишнього світу та творів музичного мистецтва;

- формування музично-сенсорних здібностей;
- виховання у дітей основних моральних та комунікативних якостей особистості, в тому числі формування основ національної свідомості.

Програма «Музикотерапія» спрямована на допомогу музичним керівникам, терапевтам, психологам, вихователям та їх асистентам стимулювати й коригувати розвиток дітей молодшого та старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами (порушення мовлення, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, гіперактивність та розлади аутистичного спектру) в дошкільному навчальному закладі з інклюзивною формою навчання. Вона розрахована на два заняття в тиждень від 15 до 30 хвилин. У Програмі вміщено **оновлений зміст**, який складається з корекційно-розвивальної програми та методичних рекомендацій. Зміст програми, особливості розвитку дітей дошкільного віку у процесі сприймання музики, види корекційно-розвивальної роботи, організацію та зразки занять з використанням певних напрямів музики та рекомендованими музичними творами подано у даних матеріалах. Прослуховування музики рекомендується не лише у процесі занять, а й під час ігрової діяльності або для налаштування дітей на відпочинок перед тихою годиною або сном. Пропонуємо дітям дошкільного віку подавати музику дозовано. Наприклад, спочатку як фон від 5 до 15 хвилин по одній-дві мелодії повторюючи їх раз від разу, але кожного дня. Тобто рухаючись від простого до складного і коли музику діти почнуть впізнавати – слухати нові твори.

Відповідно до базових державних документів дошкільної освіти (Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, Державні Базові програми розвитку дитини дошкільного віку) **музикотерапія** сприяє реалізації змісту виховання й навчання сучасного дошкільника. Програма не є навчальною, проте на **заняттях** подається музична термінологія з метою формування елементарних знань та уявлень про музичне мистецтво, ознайомлення з його роллю у житті людей.

Зміст занять реалізується шляхом запровадження певних **видів корекційно-розвивальної роботи** (друга колонка):

1. Рецептивне сприймання музики (чуттєве).
2. Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.
3. Гра з іграшками.
4. Музично-рухові ігри та вправи.
5. Вокалотерапія (співи).
6. Музикомалювання.
7. Казкотерапія.
8. Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація.
9. Дихальні та гімнастичні вправи під музику.

Всі види корекційно-розвивальної роботи задовольняють індивідуальні потреби кожної дитини. Вирішити питання щодо розвитку емоційно-вольової сфери, уваги, інтелекту допоможуть особистісний підхід, доступні методи і відповідні форми музично-педагогічного впливу на дитину.

Вибір музичних творів для занять із дітьми, що мають різні порушення психофізичного розвитку є складним. Саме тому ми зупинилися на творах класичної та фольклорної музики, які є основою для формування музичної культури особистості. Музика подається у третій колонці **«Практичний матеріал»** у списку за порядком, який відповідає можливостям дітей від чотирьох до семи років.

Звернувшись сьогодні до практичної музикотерапії, треба використати весь її творчий потенціал. Зокрема й музичний фольклор як засіб духовного впливу на особистість дитини (С. Азбелев, О. Росовецький та ін.), а також як засіб національно-патріотичного виховання (С. Грица, А. Іваницький, М. Леонтович, М. Стельмахович, К. Стеценко, Л. Українка та ін.). Специфіка дитячого музичного фольклору полягає у відповідності віковим можливостям дітей дошкільного віку у виборі тем, образів, ідей; характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри та супровідними рухами; проявляється через виражене виховне спрямування. Сповнений особливого національного колориту, він без сумніву має силу зцілювання.

Слухаючи музику, людина одразу сприймає всю глибину мистецтва, тому що воно як віра та любов не є кількістю інформації. В першу чергу, це енергія, що випромінюється і сприймається, а відтак створює особливий душевний стан, який допомагає досягти позитивних результатів у лікуванні, реабілітації та нормалізації психофізичного стану дітей з особливими потребами.

Планування занять **корекційно-розвивальної програми** подано в таблиці, де розписано **зміст занять за видами корекційно-розвивальної роботи та напрямками музики** та приблизна їх кількість. Вона представлена у вигляді таблиці, в якій основними є три колонки: **«Тема заняття»**, **«Вид корекційно-розвивальної роботи»** та **«Практичний матеріал»**. Добір музики здійснено за такими **напрямами**:

- 01 - релаксація (розслаблення);
- 02 - заспокійлива;
- 03 - глибока релаксація;
- 04 - стимулювання позитивного настрою;
- 05 - стимулювання емоційної сфери;
- 06 - стимулювання емоційно-образних уявлень;
- 07 - активізація творчих здібностей;
- 08 - стимулювання інтелектуальної сфери;
- 09 - підвищення активності;
- 10 - стимулювання мовленнєвої активності;
- 11 - формування основ національної свідомості.

Завдання кожного заняття з музикотерапії має бути спрямоване на те, щоб дитина отримала якомога більше позитивних почуттів, бо музика пробуджує такі емоції, які формують внутрішню потребу людини у глибокому та постійному спілкуванні з нею.

Зміст занять з музикотерапії полягає в єдності таких позицій, як збагачення досвіду емоційно-особистісного ставлення до дійсності та збільшення багажу музичних вражень. При цьому дуже важливо виховувати у

дітей культуру слухання та бажання займатися художньою та музично-практичною діяльністю для досягнення власної самостійності, незалежності в своїх уподобаннях, а головне здатності через музику любити і сприймати себе та світ таким, яким він є.

Засоби музикотерапії здатні сприяти загальному розвитку особистості дитини. Емоційна чуйність і розвинений музичний слух дозволяють дітям в доступній для них формі відгукнутися на добрі почуття та вчинки, допомагають активізувати пізнавальну діяльність, постійно вдосконалюючи рух до загального оздоровлення всього організму вцілому.

Особливих застережень для використання даної музикотерапії немає. Проте вона має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини із психофізичними порушеннями, враховуючи, що при загальному тяжкому стані дитини, гострій формі захворювання, тяжких ураженнях нервової системи дитина надзвичайно вразлива і потребує особливих підходів у будь-яких методах лікувальної терапії.

Варто проводити заняття з музикотерапії в приміщенні, де діти почувають себе комфортно і затишно, обладнаних необхідними наочними засобами і технічною апаратурою.

Оскільки діти дошкільного віку з різними порушеннями психофізичного розвитку мають свої специфічні особливості у процесі сприймання музики, **програма** будувалася з максимальним урахуванням їх пізнавальної та емоційно-вольової сфери, вікових та індивідуальних можливостей. Тому окремим підрозділом подається характеристика особливостей цих дітей у процесі сприймання музики.

Програма розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ «Музикотерапія» містить методичні рекомендації, в яких викладено інформацію щодо організації занять та напрямів музики з рекомендованими музичними творами.

Таким чином, використання **програми «Музикотерапія»** у різних її видах і формах в дошкільних навчальних закладах для дітей з особливими потребами як багатофункціонального засобу корекції психофізичних порушень є надзвичайно важливим для забезпечення нормалізації їх життєдіяльності. В освітньо-виховному процесі закладу, де активно відбувається розвиток і навчання дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку, вона має зайняти належне місце. Адже впровадження нестандартних, творчих, немедичних засобів впливу на активізацію внутрішніх ресурсів організму дитини з психофізичними порушеннями створює більше шансів для її розвитку.

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА

За структурою **корекційно-розвивальна програма** включає основні компоненти змісту матеріалу, який представлено у чотирьох колонках. У першій – нумерація тем програми. У другій колонці подано теми занять, які охоплюють основні музичні поняття. Одна тема заняття подається три заняття, але може термін подачі матеріалу може змінюватися відповідно до складності матеріалу та рівня підготовленості дітей з особливими потребами до

сприймання та засвоєння матеріалу (на розсуд музичного терапевта). У третій колонці визначено види корекційно-розвивальної роботи, які детально розписані у підрозділі «Види корекційно-розвивальної роботи». У четвертій, відповідно до змісту заняття та виду корекційно-розвивальної роботи, визначено основні напрями використання практичного музичного матеріалу. Програма не містить вимог щодо результатів корекційно-розвивальної роботи. При цьому дуже важливо **досягти** особистісних **змін** завдяки індивідуальному та специфічному підході до кожної дитини; акцентувати увагу в процесі художньої та музично-практичної діяльності на терапевтичному впливі; допомогти вибудувати зв'язок між видами корекційно-розвивальної роботи і станом здоров'я дитини; збудувати таку співпрацю та співтворчість між дитиною і терапевтом, за якої досягаються поставлені мета і завдання музикотерапії. Загалом впровадження **програми розвитку дошкільників з особливими потребами в інклюзивному середовищі ДНЗ «Музикотерапія»** відбувається протягом трьох років починаючи із четвертого року життя особливої дитини.

№ п/п	Тема заняття	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи	Практичний матеріал за напрямками
1	2	3	4
<i>Четвертий рік життя</i>			
1.	Магічний світ музики.	Рецептивне сприймання музики.	01 релаксація
2.	Подорож у світ звуків.	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація.	04 стимулювання позитивного настрою
3.	Чарівний звук голосу.	Вокалотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
4.	Лунає музика.	Рецептивне сприймання музики.	02 заспокійлива
5.	Подорож у світ рухів.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	04 стимулювання позитивного настрою
6.	Слухаємо і граємось.	Гра з іграшками.	07 активізація творчих здібностей
7.	Подорож у світ ритму.	Музично-рухові ігри та вправи.	11 формування основ національної свідомості
8.	Співаємо разом.	Вокалотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
9.	Історія про образ.	Музикомалювання.	06 стимулювання

			емоційно-образних уявлень
10.	Знайомство з казковими образами.	Казкотерапія.	05 стимулювання емоційної сфери
11.	Історія про музичні звуки.	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація.	09 підвищення активності
12.	Пригоди дихання.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	02 заспокійлива
13.	Подорож у світ релаксації.	Рецептивне сприймання музики.	03 глибока релаксація
14.	Подорож у світ танцю.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	11 формування основ національної свідомості
15.	Історія про характер музики.	Гра з іграшками.	08 стимулювання інтелектуальної сфери
16.	Подорож у світ темпу.	Музично-рухові ігри та вправи.	05 стимулювання емоційної сфери
17.	Історія про пісню.	Вокалотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
18.	Історія про образи природи в музиці.	Музикомалювання.	07 активізація творчих здібностей
19.	Казковий світ колискової пісні.	Казкотерапія.	03 глибока релаксація
20.	Подорож у світ музичних інструментів (ударні).	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація.	08 стимулювання інтелектуальної сфери
21.	Пригоди паузи.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	01 релаксація
22.	Історія про мелодію.	Рецептивне сприймання музики.	02 заспокійлива
23.	Подорож у давні часи. Хоровод.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	09 підвищення активності
24.	Історія про музичні образи.	Гра з іграшками.	06 стимулювання емоційно-образних уявлень
25.	Пригоди ритму.	Музично-рухові ігри та вправи.	11 формування основ національної свідомості
<i>П'ятий рік життя</i>			
26.	Подорож у давні	Вокалотерапія.	10 стимулювання

	часи. Дитячий фольклор.		мовленнєвої активності
27.	Історія про музичні образи.	Музикомалювання.	06 стимулювання емоційно-образних уявлень
28.	Казка про динамічні відтінки (тихо – котик вуркоче; голосно – гавкає пес).	Казкотерапія.	07 активізація творчих здібностей
29.	Подорож у світ музичних інструментів: духові (сопілка, ріжок, шарманка).	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація.	04 стимулювання позитивного настрою
30.	Подорож у світ музичних інструментів: свищик.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	03 глибока релаксація
31.	Подорож у світ музичних інструментів: фортепіано (піаніно).	Рецептивне сприймання музики.	07 активізація творчих здібностей
32.	Подорож у світ музичних інструментів: бубон.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	11 формування основ національної свідомості
33.	Подорож у світ музичних інструментів: скрипка.	Гра з іграшками.	01 релаксація
34.	Подорож у світ музичних інструментів: сопілка.	Музично-рухові ігри та вправи.	11 формування основ національної свідомості
35.	Подорож у давні часи. Колядки та щедрівки.	Вокалотерапія	10 стимулювання мовленнєвої активності
36.	Подорож у світ музичних інструментів: бандура.	Музикомалювання.	11 формування основ національної свідомості
37.	Подорож у світ української народної музики.	Казкотерапія.	11 формування основ національної свідомості
38.	Знайомтесь оркестр!	Гра на дитячих шумових і музичних	05 стимулювання емоційної сфери

		інструментах та ритмічна декламація	
39.	Світ класичної музики.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	03 глибока релаксація
40.	Пригоди настрою.	Рецептивне сприймання музики.	05 стимулювання емоційної сфери
41.	Подорож у світ маршу.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	09 підвищення активності
42.	Подорож у космос Баха.	Гра з іграшками.	08 стимулювання інтелектуальної сфери
43.	Пригоди міміки.	Музично-рухові ігри та вправи.	04 стимулювання позитивного настрою
44.	Чарівний світ веснянок.	Вокалотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
45.	Казковий світ Моцарта.	Музикомалювання.	07 активізація творчих здібностей
46.	Фонова музика.	Казкотерапія.	01 релаксація
47.	Пригоди мелодії.	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація.	06 стимулювання емоційно-образних уявлень
48.	Ефект Дебюссі.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	07 активізація творчих здібностей
49.	Пригоди мажору і мінору.	Рецептивне сприймання музики.	01 релаксація
50.	Пригоди емоцій.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	05 стимулювання емоційної сфери
<i>Шостий рік життя</i>			
51.	Подорож у світ творчості.	Гра з іграшками.	07 активізація творчих здібностей
52.	Світ інструментальної музики.	Музично-рухові ігри та вправи.	09 підвищення активності
53.	Світ вокальної музики.	Вокалотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
54.	Подорож у світ музичних образів Равеля.	Музикомалювання.	07 активізація творчих здібностей
55.	Музичні образи романтиків.	Казкотерапія.	05 стимулювання емоційної сфери
56.	Світ гармонії.	Дихальні та гімнастичні	02 заспокійлива

		вправи під музику.	
57.	Подорож у світ музичних інструментів: фортепіано (рояль).	Рецептивне сприймання музики.	03 глибока релаксація
58.	Подорож у світ музичних інструментів: баян/акордеон.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	07 активізація творчих здібностей
59.	Пригоди імпровізації.	Гра з іграшками.	08 стимулювання інтелектуальної сфери
60.	Історія про такт.	Музично-рухові ігри та вправи.	07 активізація творчих здібностей
61.	Світ ліричної пісні.	Вокалотерапія.	09 підвищення активності
62.	Пригоди артиста.	Музикомалювання.	06 стимулювання емоційно-образних уявлень
63.	Казка про ехо.	Казкотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
64.	Пригоди виконавця.	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація..	04 стимулювання позитивного настрою
65.	Образи природи у музиці Чайковського.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	01 релаксація
66.	Світ хорового співу.	Рецептивне сприймання музики.	11 формування основ національної свідомості
67.	Пригоди різнохарактерної музики.	Рухова релаксація та злиття з ритмом музики.	09 підвищення активності
68.	Пригоди настрою музики.	Гра з іграшками.	08 стимулювання інтелектуальної сфери
69.	Подорож у давні часи. Український фольклор.	Музично-рухові ігри та вправи.	11 формування основ національної свідомості
70.	Світ ансамблю.	Вокалотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
71.	Казка про талант.	Музикомалювання.	04 стимулювання позитивного настрою

72.	Пригоди інтонування.	Казкотерапія.	10 стимулювання мовленнєвої активності
73.	Історія про музичну композицію.	Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація..	07 активізація творчих здібностей
74.	Пригоди соліста.	Дихальні та гімнастичні вправи під музику.	03 глибока релаксація
75.	Подорож у світ пісні.	Вокалотерапія.	11 формування основ національної свідомості

Лапін А.В.

**РОЗДІЛ VI. Корекційно-розвивальна програма
«Лего-конструювання»
Пояснювальна записка**

Сучасний процес модернізації дошкільної освіти супроводжується значними змінами усєї системи освіти. Успіх цих змін пов'язаний з оновленням наукової, методологічної та матеріальної бази навчально-вихованого процесу. Тому за сучасних умов розвитку суспільства перегляд основних принципів дошкільної освіти з урахуванням світового та вітчизняного досвіду інклюзії, як однієї з найбільш успішних індивідуально спрямованих форм навчання. Адже переважна більшість дітей незалежно від рівня психофізичного розвитку прагне до пізнання оточуючої дійсності, відчуває інтерес до всього нового, невідомого, до минулого і майбутнього, до секретів побудови світу. Водночас, постійне бажання відтворити те що щойно спостерігалось чи прослуховувалося у власній діяльності є головною рушійною силою індивідуального психофізичного розвитку.

Модернізація системи освіти передбачає, що метою і результатом освіти дітей буде формування підготовленої до життєвих викликів особистості, яка опанувала уміння: приймати рішення і досягати необхідного результату в невизначених проблемних ситуаціях, самостійно отримуючи необхідні для

цього знання та інформацію; використовувати інформаційні технології; постійно займатися самоосвітою з метою, як особистого професійного зростання, так і соціального життя; позитивно взаємодіяти з іншими людьми (із особливими потребами, відмінними культурними і релігійними уподобаннями і т.д.); співпрацювати у команді на загальний результат; обґрунтовувати свою точку зору, відстоювати її; уникати конфліктів, проводити дискус з метою переосмислення та формування нового погляду на проблему.

У цьому контексті освітня діяльність закладів освіти у яких навчаються діти з порушенням психофізичного розвитку повинна бути спрямована на формування у них загальної культури, розвиток фізичних, інтелектуальних і особистісних якостей, опанування навичок навчальної діяльності, що забезпечують соціальну успішність, збереження і зміцнення здоров'я дітей.

Одним із шляхів оновлення системи освіти є залучення до процесу навчання леґо-технологій. Використання конструкторів «Леґо» у освітній та корекційно-розвивальній роботі з дітьми із порушеннями психофізичного розвитку виступає оптимальним засобом формування навичок конструктивно-ігрової, навчальної діяльності та критерієм рівня їх психофізичного розвитку, в тому числі становлення таких важливих компонентів діяльності, як уміння ставити мету, підбирати засоби для її досягнення, докладати зусилля для досягнення позитивного результату власної практичної діяльності, тобто відповідності виготовленого виробу до попереднього задуму.

Водночас використання в роботі з дошкільниками леґо-конструювання є потужним засобом для розвитку пізнавальної сфери дошкільників, що забезпечує інтеграцію різних видів діяльності: конструювання знаходиться в розділі «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» та інтегрується з освітніми розділами «Дитина у природному довкіллі», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини» «Гра дитини» та варіативною складовою змісту освіти, що відображено у програмі «Дитина».

Основою навчально-виховної та корекційно-розвиткової діяльності з використанням леґо-конструювання є гра, що є провідним видом дитячої діяльності. Конструктор «Леґо» дозволяє навчитися граючись та у процесі гри, поєднувати елементи гри з експериментальною діяльністю, що дозволяє підняти на більш високий рівень розвитку пізнавальну активність дошкільників, а це є складовою успішності їх подальшого навчання в школі.

Леґо-конструювання як засіб розвивального навчання, окрім стимуляції пізнавальної діяльності дошкільників, сприяє вихованню соціально активної особистості з високим ступенем свободи мислення, розвитку самостійності, здатності вирішувати будь-які завдання творчо.

Програма «Леґо-конструювання» спирається на природний інтерес дитини до розробки та побудови різних об'єктів і механізмів. Різноманітність конструкторів «Леґо» дозволяє проводити заняття з дітьми різного віку та рівня психофізичного розвитку.

В основі програми лежить цілісний образ навколишнього світу, який переломлюється через результат практичної діяльності учнів. Використання конструкторів «Леґо» у навчально-виховній діяльності окрім, позитивного

впливу на психофізичний розвиток учнів, підвищує їх мотивацію до навчання, тому що у процесі конструювання потрібні знання практично з усіх освітніх галузей від мистецтв та української мови до математики та природничих наук. Міжпредметні зв'язки спираються на природний інтерес дітей до сюжетно-рольової ігрової діяльності. Тематичний підхід дозволяє об'єднати в одне ціле завдання з різних галузей. Працюючи над тематичною моделлю, діти не тільки користуються знаннями, отриманими на заняттях з інших розділів програми «Дитина», а й поглиблюють їх:

- Сенсорно-пізнавальний – поняття простору, зображення об'ємних фігур, виконання розрахунків та побудова моделей, побудова різних за формою виробів з урахуванням основ геометрії, робота з геометричними фігурами;
- Соціально-природничий – вивчення будівель, природних співтовариств, розгляд та аналіз природних форм і конструкцій, вивчення природи як джерела сировини з урахуванням екологічних проблем, діяльності людини як творця матеріально-культурного середовища проживання.
- Мовлення – розвиток усного мовлення у процесі аналізу завдань, обігравання та обговорення результатів практичної діяльності (опис конструкції виробу, матеріалів; розповідь про хід виконання роботи та побудову плану діяльності; побудова логічних, пов'язаних висловлювань у міркуваннях, обґрунтуваннях, формулюванні висновків).
- Музично-образотворчий – використання художніх засобів, моделювання з урахуванням художньо-естетичних правил.

Корекційно-розвивальна програма «Лего-конструювання» розрахована на 4 роки навчання, з урахуванням вікових та фізичних особливостей дітей (підготовчий, 1-4 класи).

Перший рік навчання – 40 занять по 25 хвилин (раз на тиждень);

Другий рік навчання – 40 занять по 25 хвилин (раз на тиждень);

Третій рік навчання – 40 занять по 25 хвилин (раз на тиждень);

Четвертий рік навчання – 40 занять по 30 хвилин (раз на тиждень);

Заняття проводяться з однією підгрупою дітей 8-12 чоловік.

Метою використання лего-конструювання у системі інклюзивної освіти окрім вирішення загальноосвітніх завдань є розвиток творчих здібностей та пізнавальної активності, навичок взаємодії в групі, уміння самостійно вирішувати поставлені конструкторські завдання, корекція та розвиток сенсорної сфери, дрібної і загальної моторики, координації «око-рука», просторових уявлень та логічного мислення дитини у процесі конструктивно-ігрової та проектно-ігрової діяльності.

Навчання ґрунтується на наступних педагогічних принципах:

- особистісно орієнтованого підходу (звернення до досвіду дитини, та її психофізичного стану);
- природовідповідності (враховується вік та схильності дитини);
- співпраці;

- систематичності, послідовності, повторюваності та унаочнення навчання;
- концентричності (одна тема подається зі зростанням ступеня складності);
- інтеграції теоретичного навчання з процесами практичного, дослідницького, самостійного конструювання.

На заняттях використовуються три основних види конструювання: за зразком, за умовами та за власним задумом.

Конструювання за зразком – коли є готовий виріб того, що потрібно зробити (наприклад, сам виріб, його зображення або схема). Ускладнення роботи за зразком натуральний об'єкт, малюнок, схема, фотографія тощо, відбувається поступово у відповідності до опанування попереднім видом діяльності.

При конструюванні за умовами – зразка немає, задаються тільки умови, яким виріб має відповідати (наприклад, будиночок для песика повинен бути маленьким, а для коника – великим).

Конструювання за задумом припускає, що дитина сама, без будь-яких зовнішніх обмежень, створить образ майбутньої споруди і втілить його в матеріалі, який є в її розпорядженні. Цей тип конструювання краще за інші розвиває творчі здібності дитини, а в деяких випадках є показником її психоемоційного стану.

У процесі занять з леґо-конструювання діти:

- Удосконалюють дрібну та загальну моторику;
- Розвивають пам'ять, увагу, логічне мислення, вміння порівнювати, аналізувати та планувати;
- Розвивають просторову уяву та мислення, уміння виділяти характерні особливості об'єкту, основні частини та визначати зв'язок між ними.
- Навчаються фантазувати, творчо мислити;
- Отримують та удосконалюють початкові знання про лічбу, пропорції, форму, симетрію, міцність та стійкість конструкції;
- Навчаються створювати різні конструкції за малюнком, схемою, умовами, словесною інструкцією та об'єднані спільною темою;
- Навчаються спілкуватися, співпрацювати, влаштовувати спільні ігри, поважати свою і чужу думку, працю.

Педагогічна доцільність програми пояснюється формуванням високого інтелектуального рівня через майстерність. Реалізація програми сприяє залученню дітей до творчості через власну соціально значиму практичну діяльність. Ціла низка спеціальних завдань спрямованих на спостереження, порівняння, домислювання, фантазування слугують для досягнення цієї мети. Програмою передбачено, щоб кожне заняття було спрямоване на оволодіння основами конструювання, на залучення дітей до активної пізнавальної та творчої роботи. Процес навчання будується на єдності активних і захоплюючих методів та прийомів навчальної роботи, у процесі якої засвоєння знань, законів і правил дітьми викликає у них розвиток творчих здібностей, підвищення самооцінки.

Одним із напрямів реалізації програми «Лего-конструювання» є проектна та практична діяльність школярів. Під проектом розуміється самостійна і колективна творча завершена робота, що має соціально значущий результат. В основі проекту лежить проблема, для її вирішення необхідний дослідницький пошук у різних напрямках, результати якого узагальнюються і об'єднуються в одне ціле. Робота над проектом передбачає спільну діяльність педагога, дітей і батьків.

Четвертий рік життя

Тематичний план.

Розділ 1 «Вступ. Основні елементи конструювання»

Розділ 2 «Конструювання диких і домашніх тварин»

Розділ 3 «Конструювання будинків»

Розділ 4 «Конструювання овочів, фруктів»

Розділ 5 «Конструювання новорічних іграшок»

Розділ 6 «Конструювання «Мій двір, мій садок»

Розділ 7 «Конструювання «Мое місто. ПДР»

Розділ 8 «Конструювання «Транспорт. ПДР»

Розділ 9 «Конструювання «Герої улюблених казок»

Орієнтовний план занять.

/п	Зміст корекційно-розвивального матеріалу	Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)	Спрямованість корекційної роботи
.	Знайомство з конструктором. Гра «Знайди таку саму деталь як у мене». Дослідники леґо-деталей. Дослідники скріплення леґо-деталей. Дослідники кольору леґо-деталей. Збірка прямої змійки. Збірка довгої червоної змійки і короткої синьої. Збірка довгої жовтої змійки і короткої зеленої змійки. Будуємо різнокольорові вежі. Червона і зелена. Синя і жовта.	Визначити рівень розвитку психічних процесів, зорової та слухової пам'яті, уваги, логічного мислення, рухові можливості, конструктивні здібності. Виявляє інтерес до роботи з конструктором. Має уявлення про колір, форму, величину. Вміє прикладати, накладати, викладати, притискати. Вміє замикаати простір шляхом об'єднання в будівлю різних за	Вчити: спрямовувати увагу на вихователя чи асистента; наслідувати дії вихователя чи асистента; орієнтуватися у приміщенні класу, на площині робочого столу та підкладної дошки; застосовувати різні види сприйняття (зорове, слухове, тактильне); орієнтуватися у власному виробі; перемикаати увагу з одних елементів діяльності на інші під час дидактичних ігор. Формувати елементи аналізу, порівняння, класифікації,

<p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>0.</p> <p>1.</p> <p>2.</p>	<p>Будуємо різнокольорові вежі різної висоти. Вежа висока жовта і низька червона. Висока синя і низька синя.</p> <p>Конструюємо парканчики: одного і двох кольорів.</p> <p>Конструюємо вузькі ворота і парканчик прямий.</p> <p>Конструюємо широкі ворота і парканчик.</p> <p>Конструюємо будиночок.</p> <p>Конструюємо будиночок з вікном.</p> <p>Конструювання за задумом: будиночок і парканчик.</p> <p>Вільна ігрова діяльність дітей. Будуємо місто. обігравання будівель.</p> <p>Конструюємо меблі: стіл, стілець.</p> <p>Конструюємо меблі: диван, ліжко.</p> <p>Моделювання домашніх тварин: кішка, собака, конячка.</p> <p>Моделювання домашніх птахів: курча, курка.</p> <p>Об'єднання виробів будиночок і домашні тварини. обігравання виробів. Виставка робіт.</p> <p>Конструювання легкового</p>	<p>формою елементів.</p> <p>Має уявлення про просторові ознаки (довжину, ширину, висоту).</p> <p>Має уявлення про стійкість споруди.</p> <p>Має уявлення про залежність конструктивних властивостей від форми деталі.</p> <p>Знаходить та співвідносить відповідні деталі за зразком.</p> <p>Будує (викладає) фігуру(малюнок) за зразком.</p> <p>Відновлює пропущений елемент, спираючись на зразок.</p> <p>Віддзеркалює рухи вихователя чи асистента, знаходить та називає невідповідності у виробі.</p> <p>Виконує дії за наданими інструкціями.</p> <p>Виявляє в об'єктах різноманітні властивості, називає їх, адекватно позначає словом їх відсутність.</p> <p>Абстрагує і утримує в пам'яті одночасно одну, дві чи три властивості.</p> <p>Узагальнює об'єкти по одній, двох або трьох властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.</p>	<p>узагальнення на основі практичного засвоєння властивостей конструктора, точність під час роботи; просторово-зорові уявлення в процесі підбору деталей та збирання виробу (відмірювання, визначення місця прикріплення); виявляти вольове зусилля для досягнення позитивного результату праці; тактильні відчуття та зусилля під час роботи; функції: пам'яті; планування, виконання та контролю діяльності; просторової орієнтації за допомогою зору та дотику; пізнавальну активність.</p> <p>Розвиток обсягу, розподілу, концентрації уваги у процесі визначення різниці у подібних деталях, спільного в обох деталях, знаходження потрібної деталі.</p> <p>Вчити виконувати дії за поданими інструкціями.</p> <p>Розвиток слухової уваги, диференціація слухових уявлень.</p> <p>Розвивати вміння виявляти в об'єктах різноманітні властивості, називати їх, адекватно позначати словом їх відсутність; абстрагувати і утримувати у пам'яті одночасно одну,</p>
--	---	---	---

<p>3.</p> <p>4.</p> <p>5.</p> <p>6.</p> <p>7.</p> <p>8.</p> <p>9.</p> <p>0.</p> <p>1.</p> <p>2.</p>	<p>автомобіля. Конструювання вантажного автомобіля.</p> <p>Будуємо гараж для машин. Вільна ігрова діяльність дітей.</p> <p>Моделюємо дерева за схемою: ялинка, берізка, сосна.</p> <p>Моделюємо новорічну ялинку. Робимо новорічну іграшку. Виставка робіт. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.</p> <p>Конструювання фігури людини. Хлопчик.</p> <p>Конструювання фігури людини. Дівчинка. Вільна ігрова діяльність дітей.</p> <p>Конструюємо персонажів казки. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.</p> <p>Конструювання піраміди одного кольору</p> <p>Конструювання піраміди з двох кольорів.</p> <p>Вчимося будувати об'ємний будиночок.</p> <p>Подарунок для мами.</p> <p>Моделюємо квітку. Виставка робіт.</p> <p>Зоопарк. Моделюємо диких тварин.</p>	<p>Відновлює ряд деталей за певним принципом, знаходить зайве.</p> <p>Запам'ятовує, утримує та виконує інструкцію.</p> <p>Складає з частин різної конфігурації ціле.</p> <p>Знаходить відповідну деталь за детальним описом.</p> <p>Створює фантастичні предмети та істот, використовуючи власну уяву та фантазію.</p>	<p>дві чи більше властивостей; узагальнювати об'єкти по одній, двох або більше властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.</p> <p>Розвивати моторику, зоровий гнозис та координацію «око-рука» шляхом створення з частин різної конфігурації цілого.</p> <p>Розвивати фантазію і творче мислення шляхом вигадкування та побудови неіснуючих предметів та істот, придумуючи або закінчуючи розповідь за створеною композицією.</p> <p>Виховувати прагнення досягти позитивного результату праці, активність, уважність, спостережливість, цілеспрямованість, посидючість, взаємодопомогу, доброзичливість, відповідальність, старанність, охайність, акуратність, працелюбність, естетичний смак.</p>
---	---	--	---

3.	<p>Будуємо вольєри для тварин. Набір «Великий зоопарк» Лего- дупло. Збирання. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.</p>		
4.	<p>Конструюємо потрібні речі: ваза.</p>		
5.	<p>Конструюємо потрібні речі: підсвічник.</p>		
6.	<p>Конструюємо потрібні речі: дзвіночок. Виставка робіт.</p>		
7.	<p>Конструювання літака. Конструювання вертольоту.</p>		
8.	<p>Конструювання військової техніки: машина.</p>		
	<p>Конструювання військової техніки: танк.</p>		
	<p>Конструювання «Мій садок». Конструювання за задумом дітей. Виставка робіт.</p>		
	<p>Розвиваючі ігри з використанням конструктора.</p>		

П'ятий рік життя

Тематичний план.

Розділ 1 «Вступ. Основні елементи конструювання»

Розділ 2 «Конструювання домашніх та диких тварин»

Розділ 3 «Конструювання дерев, овочів, фруктів»

Розділ 4 «Конструювання будинків»

Розділ 5 «Конструювання новорічних іграшок»

Розділ 6 «Конструювання «Мій двір, мій садок»

Розділ 7 «Конструювання «Моє місто. ПДР»

Розділ 8 «Конструювання «Транспорт. ПДР»

Розділ 9 «Конструювання «Герої улюблених казок, мультфільмів»

Орієнтовний план занять.

/п	Зміст корекційно-розвивального матеріалу	Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)	Спрямованість корекційної роботи
.	Знайомство з конструктором. «Знайди таку саму деталь як у мене, як на малюнку». Дослідники лего-деталей. Дослідники скріплення лего-деталей. Дослідники кольору лего-деталей. Збірка прямої змійки з двох кольорів. Збірка прямої змійки з трьох кольорів. Будуємо вежі з двох кольорів. Будуємо різнокольорові вежі з трьох	Визначити рівень розвитку психічних процесів, зорової та слухової пам'яті, уваги, логічного мислення, рухові можливості, конструктивні здібності. Виявляє інтерес до роботи з конструктором. Має уявлення про колір, форму, величину. Вміє прикладати, накладати, викладати, притискати. Вміє замикаати простір шляхом об'єднання в будівлю різних за	Вчити: спрямовувати увагу на вихователя чи асистента; наслідувати дії вихователя чи асистента; орієнтуватися у приміщенні класу, на площині робочого столу та підкладної дошки; застосовувати різні види сприйняття (зорове, слухове, тактильне); орієнтуватися у власному виробі; перемикаати увагу з одних елементів діяльності на інші під час дидактичних ігор. Формувати елементи аналізу,

<p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>0.</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>	<p>кольорів. Будуємо вежі з трьох кольорів і різної висоти. Конструюємо парканчики різної висоти з двох кольорів. Конструюємо парканчики з трьох кольорів. Конструюємо вузькі ворота і парканчик. Конструюємо широкі ворота і парканчик. Конструюємо будиночок в одну деталь (фасад). Конструюємо будиночок (чотири стіни, об'ємний). Конструюємо двоповерховий будиночок. Конструювання драбинки різної висоти. Конструювання за задумом: будиночок і парканчик. Вільна ігрова діяльність дітей. Будуємо місто. Конструюємо меблі: стіл, стілець... Конструюємо меблі: диван, ліжко... Моделюємо домашніх тварин за зразком: кішка, собака, кінь...</p>	<p>формою елементів. Має уявлення про просторові ознаки (довжину, ширину, висоту, товщину). Має уявлення про стійкість споруди. Має уявлення про залежність конструктивних властивостей від форми деталі. Знаходить та співвідносить відповідні деталі за зразком. Має уявлення про конструювання моделі за зразком (малюнком, схемою, умовами). Будує (викладає) фігуру(малюнок) за зразком. Відновлює пропущений елемент, спираючись на зразок. Віддзеркалює рухи вихователя чи асистента, знаходить та називає невідповідності у виробі. Виконує дії за наданими інструкціями. Має уявлення про образну характеристику об'єкта (співвідношення кольорів, наявність допоміжних деталей). Виявляє в об'єктах різноманітні властивості, називає їх,</p>	<p>порівняння, класифікації, узагальнення на основі практичного засвоєння властивостей конструктора, точність під час роботи; просторово-зорові уявлення в процесі підбору деталей та збирання виробу (відмірювання, визначення місця прикріплення); виявляти вольове зусилля для досягнення позитивного результату праці; тактильні відчуття та зусилля під час роботи; функції: пам'яті; планування, виконання та контролю діяльності; просторової орієнтації за допомогою зору та дотику; пізнавальну активність. Розвиток обсягу, розподілу, концентрації уваги у процесі визначення різниці у подібних деталях, спільного в обох деталях, знаходження потрібної деталі. Вчити виконувати дії за поданими інструкціями. Розвиток слухової уваги, диференціація слухових уявлень. Розвивати вміння виявляти в об'єктах різноманітні властивості, називати їх, адекватно позначати словом їх відсутність; абстрагувати</p>
--	--	---	--

4.	Моделюємо домашніх тварин за зразком: корова, вівця, кролик...	адекватно позначає словом їх відсутність.	і утримувати у пам'яті одночасно одну, дві чи більше властивостей;
5.	Моделюємо домашніх птахів за зразком: курчата, курка, півень...	Абстрагує і утримує в пам'яті одночасно одну, дві чи три властивості.	узагальнювати об'єкти по одній, двох або більше властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.
6.	Спородження загонів для тварин.	Узагальнює об'єкти по одній, двох або трьох властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.	Розвивати вмінні бачити у створених моделях відповідних образів.
7.	Вільна ігрова діяльність дітей. Моделюємо дерева за зразком ялинка, берізка, сосна, дуб.	Відновлює ряд деталей за певним принципом, знаходить зайве.	Розвивати моторику, зоровий гнозис та координацію «око-рука» шляхом створення з частин різної конфігурації цілого.
8.	Моделюємо новорічну ялинку. Моделюємо новорічну іграшку. Вільна ігрова діяльність дітей. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.	Створює варіанти виробів шляхом зміни її параметрів (висота, довжина, ширина).	Розвивати фантазію і творче мислення шляхом вигадування та побудови неіснуючих предметів та істот, придумуючи або закінчуючи розповідь за створеною композицією.
9.	Моделювання образів букв і цифр.	Складає з частин різної конфігурації ціле.	Формувати вміння вводити створену модель до загальної композиції.
0.	Конструювання фігури людини. Чоловік.	Знаходить відповідну деталь за детальним описом.	Виховувати прагнення досягти позитивного результату праці, активність, уважність, спостережливість, цілеспрямованість, посидючість, взаємодопомогу, доброзичливість, відповідальність, старанність,
1.	Конструювання фігури людини. Жінка.	Створює фантастичні предмети та істот, використовуючи власну уяву та фантазію.	
1.	Конструюємо персонажів казки, мультфільму.		
2.	Складання мозаїки за зразком (смужки).		
2.	Складання мозаїки за зразком (дерево).		
3.	Складання мозаїки за зразком (будиночок).		
3.	Складання мозаїки за зразком (тварини).		

<p>5.</p> <p>6.</p> <p>7.</p> <p>8.</p> <p>9.</p> <p>0.</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>	<p>Подарунок для мами: квітка. Конструювання потрібних речей: ваза.</p> <p>Конструювання потрібних речей: підсвічник, серветниця. Конструювання потрібних речей: дзвіночок, сердечко.</p> <p>Конструювання піраміди з одного кольору.</p> <p>Конструювання піраміди з двох і більше кольорів.</p> <p>Розвиваючі ігри з використанням конструктора.</p> <p>Конструювання кораблика.</p> <p>Конструювання кораблика з вітрилом.</p> <p>Конструювання пристані.</p> <p>Вільна ігрова діяльність дітей. Конструювання літака. Конструювання вертольоту.</p> <p>Конструювання військової техніки: гармата.</p> <p>Конструювання військової техніки: танк. Вільна ігрова діяльність дітей.</p> <p>Розвиваючі ігри з використанням конструктора. Конструювання «Мій двір». Конструювання «Мій садок».</p>		<p>охайність, акуратність, працелюбність, естетичний смак.</p>
---	--	--	--

4.	Конструювання за задумом дітей.		
5.	Розвиваючі ігри з використанням конструктора Виставка робіт.		

Шостий рік життя

Тематичний план.

Розділ 1 «Вступ. Основні елементи конструювання»

Розділ 2 «Конструювання домашніх та диких тварин»

Розділ 3 «Конструювання кущів, дерев, овочів, фруктів»

Розділ 4 «Конструювання будинків»

Розділ 5 «Конструювання «Людина і професії»

Розділ 6 «Конструювання новорічних іграшок»

Розділ 7 «Конструювання «Мій двір, мій садочок»

Розділ 8 «Конструювання «Моє місто. ПДР»

Розділ 9 «Конструювання «Транспорт. ПДР»

Розділ 10 «Конструювання «Охорона довкілля»

Розділ 11 «Конструювання «Улюблені герої казок, мультфільмів»

Орієнтовний план занять.

/п	Зміст корекційно-розвивального матеріалу	Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)	Спрямованість корекційної роботи
.	Дослідники леґо-деталей (форма і розмір). Гра «Найшвидший і уважний». Закріплення форми, кольору, скріплення деталей. Збірка прямої змійки одного і більше кольорів (деталі компонуються зигзагом (ялинкою)). Конструюємо парканчики різної висоти одного і більше кольорів (деталі компонуються у шаховому порядку).	Визначити рівень розвитку психічних процесів, зорової та слухової пам'яті, уваги, логічного мислення, рухові можливості, конструктивні здібності. Виявляє інтерес до роботи з конструктором. Має уявлення про колір, форму, величину. Вміє прикладати, накладати,	Вчити: спрямовувати увагу на вихователя чи асистента; наслідувати дії вихователя чи асистента; орієнтуватися у приміщенні класу, на площині робочого столу та підкладної дошки; застосовувати різні види сприйняття (зорове, слухове, тактильне); орієнтуватися у власному виробі; перемикаєти

<p>0.</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>	<p>Конструюємо парканчик, вузькі та широкі ворота.</p> <p>Конструюємо будиночок.</p> <p>Конструювання драбинки та сходів різної висоти.</p> <p>Конструювання за задумом: будиночок і парканчик.</p> <p>Конструюємо меблі: стіл, стілець, книжкова шафа з дверцятами...</p> <p>Конструюємо меблі: диван, ліжко, крісло...</p> <p>Конструювання легкового автомобіля.</p> <p>Конструювання вантажного автомобіля.</p> <p>Будуємо гараж для машин. Обігравання виробів. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.</p> <p>Конструювання фігури людини.</p> <p>Чоловік (професія).</p> <p>Конструювання фігури людини.</p> <p>Жінка (професія).</p> <p>Будуємо місто. Обігравання будівель</p> <p>Моделюємо домашніх тварин за схемою: кішка, собака...</p> <p>Моделюємо домашніх тварин за схемою: корова, вівця, кінь...</p> <p>Моделюємо домашніх птахів за схемою: курчата, курка, півень.</p>	<p>викладати, притискати.</p> <p>Вміє замикати простір шляхом об'єднання в будівлю різних за формою елементів.</p> <p>Має уявлення про просторові ознаки (довжину, ширину, висоту, товщину).</p> <p>Має уявлення про стійкість споруди.</p> <p>Має уявлення про залежність конструктивних властивостей від форми деталі.</p> <p>Знаходить та співвідносить відповідні деталі за зразком.</p> <p>Має уявлення про конструювання моделі за зразком (малюнком, схемою, умовами).</p> <p>Будує (викладає) фігуру(малюнок) за зразком.</p> <p>Відновлює пропущений елемент, спираючись на зразок.</p> <p>Віддзеркалює рухи вихователя чи асистента, знаходить та називає невідповідності у виробі.</p> <p>Виконує дії за наданими інструкціями.</p> <p>Має уявлення про образну характеристику об'єкта</p>	<p>увагу з одних елементів діяльності на інші під час дидактичних ігор.</p> <p>Формувати елементи аналізу, порівняння, класифікації, узагальнення на основі практичного засвоєння властивостей конструктора, точність під час роботи; просторово-зорові уявлення в процесі підбору деталей та збирання виробу (відмірювання, визначення місця прикріплення); виявляти вольове зусилля для досягнення позитивного результату праці; тактильні відчуття та зусилля під час роботи; функції: пам'яті; планування, виконання та контролю діяльності; просторової орієнтації за допомогою зору та дотику; пізнавальну активність.</p> <p>Розвиток обсягу, розподілу, концентрації уваги у процесі визначення різниці у подібних деталях, спільного в обох деталях, знаходження потрібної деталі.</p> <p>Вчити виконувати дії за поданими інструкціями.</p> <p>Розвиток слухової уваги,</p>
---	---	---	---

4.	Моделюємо домашніх тварин. Спорудження загонів для тварин. Вільна ігрова діяльність дітей.	(співвідношення кольорів, наявність допоміжних деталей).	диференціація слухових уявлень.
5.	Моделюємо дерева за схемою: ялинка, берізка, сосна, дуб...	Виявляє в об'єктах різноманітні властивості, називає їх, адекватно позначає словом їх відсутність.	Вчити створювати власні конструкції з урахуванням умов їх використання.
6.	Моделюємо новорічну ялинку, новорічну іграшку. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.	Абстрагує і утримує в пам'яті одночасно одну, дві чи три властивості.	Розвивати вміння виявляти в об'єктах різноманітні властивості, називати їх, адекватно позначати словом їх відсутність;
7.	Конструюємо персонажів казки, мультфільму.	Узагальнює об'єкти по одній, двох або трьох властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.	абстрагувати і утримувати у пам'яті одночасно одну, дві чи більше властивостей;
8.	Конструюємо казковий будиночок. Вільна ігрова діяльність дітей.	Відновлює ряд деталей за певним принципом, знаходить зайве.	узагальнювати об'єкти по одній, двох або більше властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.
9.	Складання мозаїки за зразком (дерево).	Має уявлення про залежність конструкції моделі в залежності від умов її використання.	Вчити перетворювати запропоновані зразки відповідно до заданих умов.
0.	Складання мозаїки за зразком (квітка, дерево).	Запам'ятовує, утримує та виконує інструкцію.	Розвивати вмінні бачити у створених моделях відповідних образів.
1.	Складання мозаїки за зразком (будиночок).	Створює варіанти виробів шляхом зміни її параметрів (висота, довжина, ширина).	Розвивати моторику, зоровий гнозис та координацію «око-рука» шляхом створення з частин різної конфігурації цілого.
2.	Складання мозаїки за зразком (метелик).	Складає з частин різної конфігурації ціле.	Вчити конструювати за темою та за власним задумом.
3.	Складання мозаїки за зразком (тварини). Подарунок для мами. Складання мозаїки за зразком (серце). Подарунок для мами: квітка об'ємний. Моделювання образів букв і цифр. Розвиваючі ігри з використанням конструктора.	Знаходить відповідну деталь	Формувати вміння визначати параметри (відносно

<p>4.</p> <p>5.</p> <p>6.</p> <p>7.</p> <p>8.</p> <p>9.</p> <p>0.</p>	<p>Конструювання потрібних речей: ваза, серветниця. Конструювання потрібних речей: підсвічник. Конструювання кулі одного кольору. Конструювання кулі двох і більше кольорів. Конструювання мостів. Конструювання космічних кораблів. Конструювання літака. Конструювання вертольоту. Конструювання кораблика. Конструювання пристані. Конструювання військової техніки. Зоопарк. Моделюємо диких тварин. Конструювання за задумом дітей. Вільна ігрова діяльність дітей.</p>	<p>за детальним описом. Створює фантастичні предмети та істот, використовуючи власну уяву та фантазію.</p>	<p>величину частин) конструкції за схожістю з натуральним об'єктом. Розвивати фантазію і творче мислення шляхом вигадкування та побудови неіснуючих предметів та істот, придумуючи або закінчуючи розповідь за створеною композицією. Формувати вміння вводити створену модель до загальної композиції. Виховувати прагнення досягти позитивного результату праці, активність, уважність, спостережливість, цілеспрямованість, посидючість, взаємодопомогу, доброзичливість, відповідальність, старанність, охайність, акуратність, працелюбність, естетичний смак.</p>
---	--	--	---

Сьомий рік життя

Тематичний план.

Розділ 1 «Вступ. Основні елементи конструювання»

Розділ 2 «Конструювання домашніх та диких тварин, птахів»

Розділ 3 «Конструювання кущів, дерев, овочів, фруктів»

Розділ 4 «Конструювання будинків»

Розділ 5 «Конструювання новорічних іграшок»

Розділ 6 «Конструювання «Людина і спорт»

Розділ 7 «Конструювання «Мое місто. ПДР»

Розділ 8 «Конструювання «Транспорт. ПДР»

Розділ 9 «Конструювання «Охорона довкілля»

Розділ 10 «Конструювання «Улюблені герої казок, мультфільмів»

Орієнтовний план занять.

/п	Зміст корекційно-розвивального матеріалу	Орієнтовні показники розвитку (очікуванні результати)	Спрямованість корекційної роботи
.	Дослідники леґо-деталей (форма і розмір). Гра «Найшвидший і уважний». Закріплення форми, кольору, скріплення деталей. Збірка ромбовидної змійки одного і більше кольорів.	Визначити рівень розвитку психічних процесів, зорової та слухової пам'яті, уваги, логічного мислення, рухові можливості, конструктивні здібності. Виявляє інтерес до роботи з конструктором.	Вчити: спрямовувати увагу на вихователя чи асистента; наслідувати дії вихователя чи асистента; орієнтуватися у приміщенні класу, на площині робочого столу та підкладної дошки; застосовувати різні види сприйняття (зорове, слухове, тактильне); орієнтуватися у власному виробі; перемикаати увагу з одних елементів діяльності на інші під час дидактичних ігор.
.	Конструюємо парканчики різної висоти одного і більше кольорів (з нішами та віконечками).	Має уявлення про колір, форму, величину.	
.	Конструюємо парканчик, вузькі та широкі ворота.	Вміє прикладати, накладати, викладати, притискати.	
	Конструюємо одноповерховий	Вміє замикаати простір шляхом	

<p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>.</p> <p>0.</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>	<p>будиночок. Конструюємо двоповерховий будиночок. Конструюємо триповерховий будиночок. Конструювання за задумом: будиночок, сходи і парканчик. Конструюємо меблі: стіл, стілець, шафа з дверцятами. Конструюємо меблі: диван, ліжка, крісло. Вільна ігрова діяльність дітей. Будуємо місто. Конструювання легкового автомобіля. Конструювання вантажного автомобіля, трактора, підйомного крана. Будуємо гараж для машин. Розвиваючі ігри з використанням конструктора. Вільна ігрова діяльність дітей. Конструювання фігури людини. Чоловік (вид спорту). Конструювання фігури людини. Жінка (вид спорту). Конструювання високих стійких будівель. Моделюємо домашніх тварин</p>	<p>об'єднання в будівлю різних за формою елементів. Має уявлення про просторові ознаки (довжину, ширину, висоту, товщину). Має уявлення про стійкість споруди. Має уявлення про залежність конструктивних властивостей від форми деталі. Знаходить та співвідносить відповідні деталі за зразком. Має уявлення про конструювання моделі за зразком (малюнком, фотографією, схемою, умовами). Будує (викладає) фігуру(малюнок) за зразком. Відновлює пропущений елемент, спираючись на зразок. Віддзеркалює рухи вихователя чи асистента, знаходить та називає невідповідності у виробі. Виконує дії за наданими інструкціями. Має уявлення про образну характеристику об'єкта (співвідношення кольорів, наявність допоміжних деталей).</p>	<p>Формувати елементи аналізу, порівняння, класифікації, узагальнення на основі практичного засвоєння властивостей конструктора, точність під час роботи; просторово-зорові уявлення в процесі підбору деталей та збирання виробу (відмірювання, визначення місця прикріплення); виявляти вольове зусилля для досягнення позитивного результату праці; тактильні відчуття та зусилля під час роботи; функції: пам'яті; планування, виконання та контролю діяльності; просторової орієнтації за допомогою зору та дотику; пізнавальну активність. Розвиток обсягу, розподілу, концентрації уваги у процесі визначення різниці у подібних деталях, спільного в обох деталях, знаходження потрібної деталі. Вчити виконувати дії за поданими інструкціями. Розвиток слухової уваги, диференціація слухових уявлень. Вчити створювати власні конструкції з урахуванням умов їх використання.</p>
--	--	--	--

4.	<p>за схемою: кішка, собака, кінь, корова, вівця.</p> <p>Моделюємо домашніх птахів за схемою: каченя, качка, качур.</p> <p>Моделюємо домашніх тварин. Спорудження загонів для тварин. Розвиваючі ігри з використанням конструктора. Вільна ігрова діяльність дітей.</p>	<p>Виявляє в об'єктах різноманітні властивості, називає їх, адекватно позначає словом їх відсутність.</p> <p>Абстрагує і утримує в пам'яті одночасно одну, дві чи три властивості.</p> <p>Має уявлення про послідовність складання схеми.</p>	<p>Розвивати вміння виявляти в об'єктах різноманітні властивості, називати їх, адекватно позначати словом їх відсутність; абстрагувати і утримувати у пам'яті одночасно одну, дві чи більше властивостей; узагальнювати об'єкти по одній, двох або більше властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.</p> <p>Вчити перетворювати запропоновані зразки відповідно до заданих умов.</p> <p>Розвивати вмінні бачити у створених моделях відповідних образів.</p> <p>Розвивати моторику, зоровий гнозис та координацію «око-рука» шляхом створення з частин різної конфігурації цілого.</p> <p>Вчити визначати мету, зміст та кінцевий результат діяльності.</p> <p>Вчити конструювати за темою та за власним задумом.</p> <p>Формувати вміння визначати параметри (відносну величину частин) конструкції за схожістю з натуральним об'єктом.</p> <p>Розвивати фантазію і творче</p>
5.	<p>Моделюємо дерева за схемою: ялинка, верба, сосна, клен.</p>	<p>Узагальнює об'єкти по одній, двох або трьох властивостях з урахуванням наявності або відсутності однієї з них.</p>	
6.	<p>Моделюємо новорічну іграшку.</p>	<p>Відновлює ряд деталей за певним принципом, знаходить зайве.</p>	
7.	<p>Конструюємо персонажів улюблених казок, мультфільмів.</p>	<p>Має уявлення про залежність конструкції моделі в залежності від умов її використання.</p>	
8.	<p>Лего-мозаїка. Складання мозаїки за схемою (дерево, кущ).</p>	<p>Запам'ятовує, утримує та виконує інструкцію.</p>	
9.	<p>Складання мозаїки за схемою (тварини, комахи).</p>	<p>Створює варіанти виробів шляхом зміни її параметрів (висота, довжина, ширина).</p>	
0.	<p>Подарунок для мами. Складання мозаїки за схемою (серце).</p>	<p>Складає з частин різної конфігурації ціле.</p>	
	<p>Подарунок для мами: квітка об'ємна.</p>	<p>Знаходить відповідну деталь за детальним описом.</p>	
	<p>Конструювання потрібних</p>	<p>Створює фантастичні предмети та істот, використовуючи</p>	

<p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p> <p>4.</p> <p>5.</p> <p>6.</p> <p>7.</p> <p>8.</p> <p>9.</p>	<p>речей: ваза, серветниця. Конструювання потрібних речей: підсвічник. Конструювання краплі одного кольору. Конструювання краплі двох і більше кольорів. Конструювання космічних кораблів. Конструювання літака. Конструювання вертольоту. Конструювання кораблика. Конструювання пристані. Розвиваючі ігри з використанням конструктора. Вільна ігрова діяльність дітей. Конструювання військової техніки. Зоопарк. Моделюємо диких тварин. Конструювання за задумом дітей. Моделювання спортивних споруд. Моделювання поліційної частини. Розвиваючі ігри з використанням конструктора. Вільна ігрова діяльність дітей.</p>	<p>власну уяву та фантазію.</p>	<p>мислення шляхом вигадання та побудови неіснуючих предметів та істот, придумуючи або закінчуючи розповідь за створеною композицією. Формувати вміння вводити створену модель до загальної композиції. Виховувати прагнення досягти позитивного результату праці, активність, уважність, спостережливість, цілеспрямованість, посидючість, взаємодопомогу, доброзичливість, відповідальність, старанність, охайність, акуратність, працелюбність, естетичний смак.</p>
---	--	---------------------------------	---

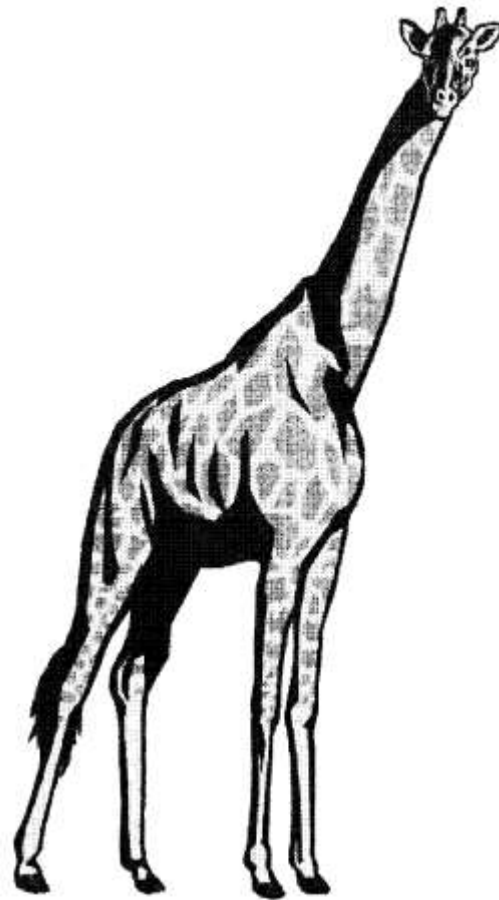

ДОДАТКИ.

Додаток 1.

Жирафа – карта збирання пропонована дітям для виконання виробу

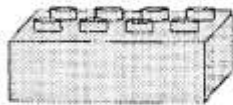
1 шт.

2 шт.

13 шт.

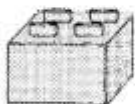
4 шт.

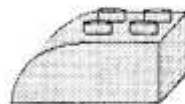
1 шт.

2 шт.

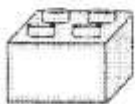
9 шт.

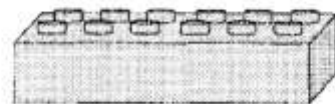
1 шт.

1 шт.

4 шт.

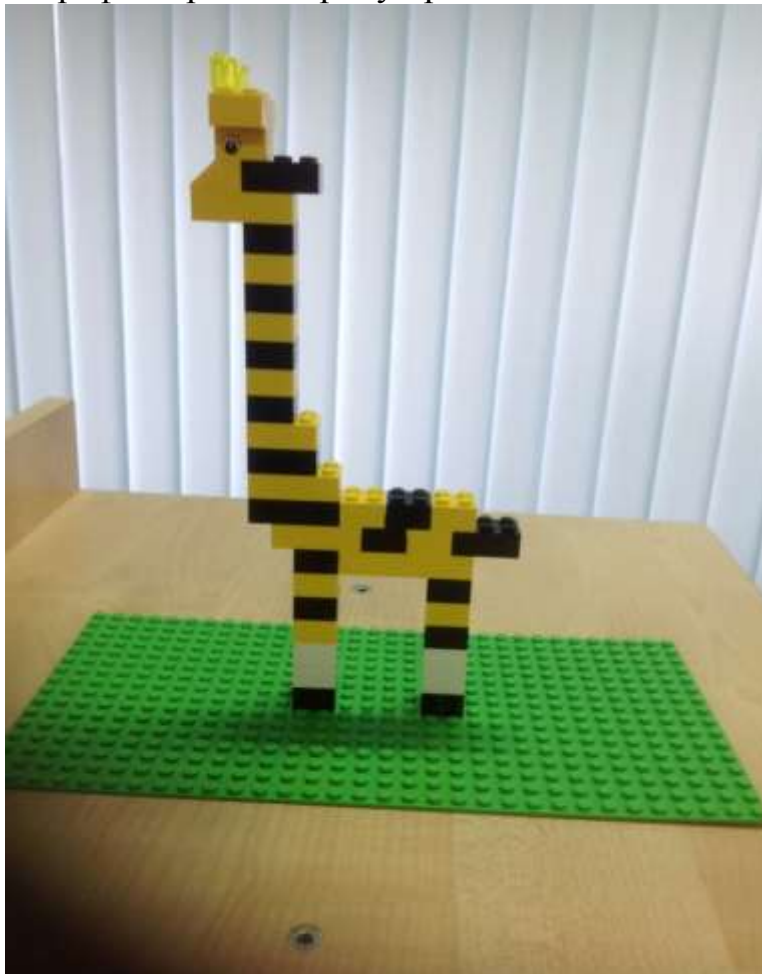

1 шт.

Продовження «Додаток 1».

Жирафа – зразок виробу запропонований дітям для виконання виробу

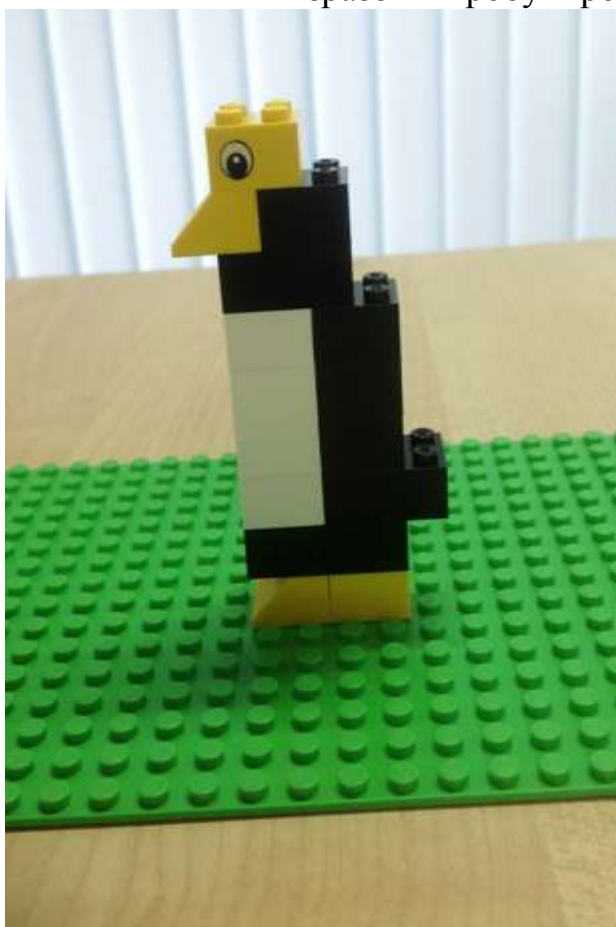

Додаток 2.

Пінгвін – схема збирання аплікації пропонована дітям для виконання виробу

Пінгвін – зразок виробу пропонований дітям для виконання виробу

Додаток 3.
Новорічна ялинка – зразок збирання аплікації пропонується дітям для виконання виробу

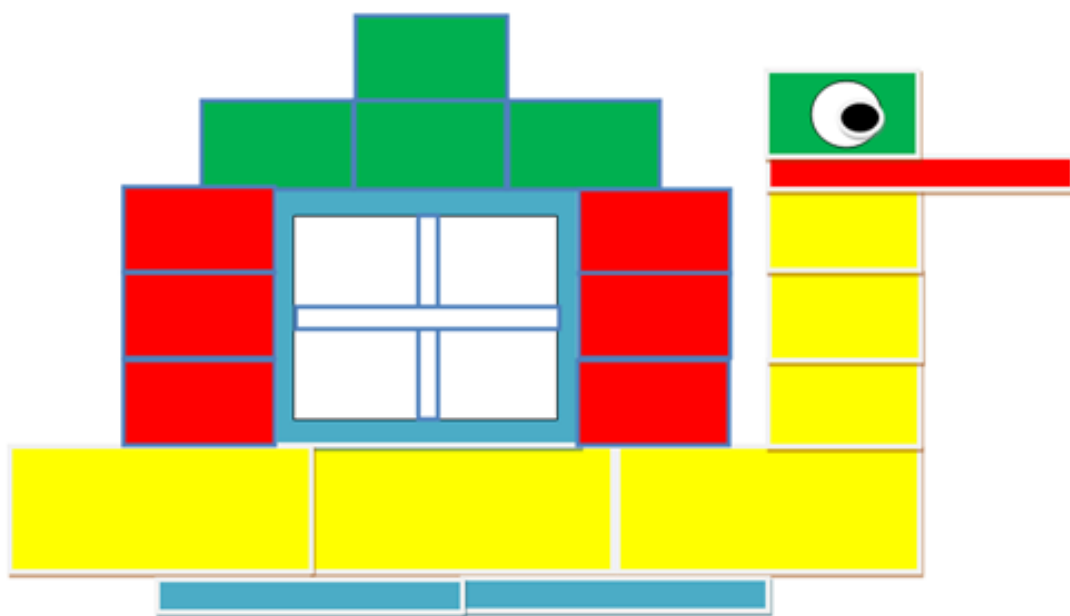

Зайчик – зразок збирання аплікації пропонується дітям для виконання виробу

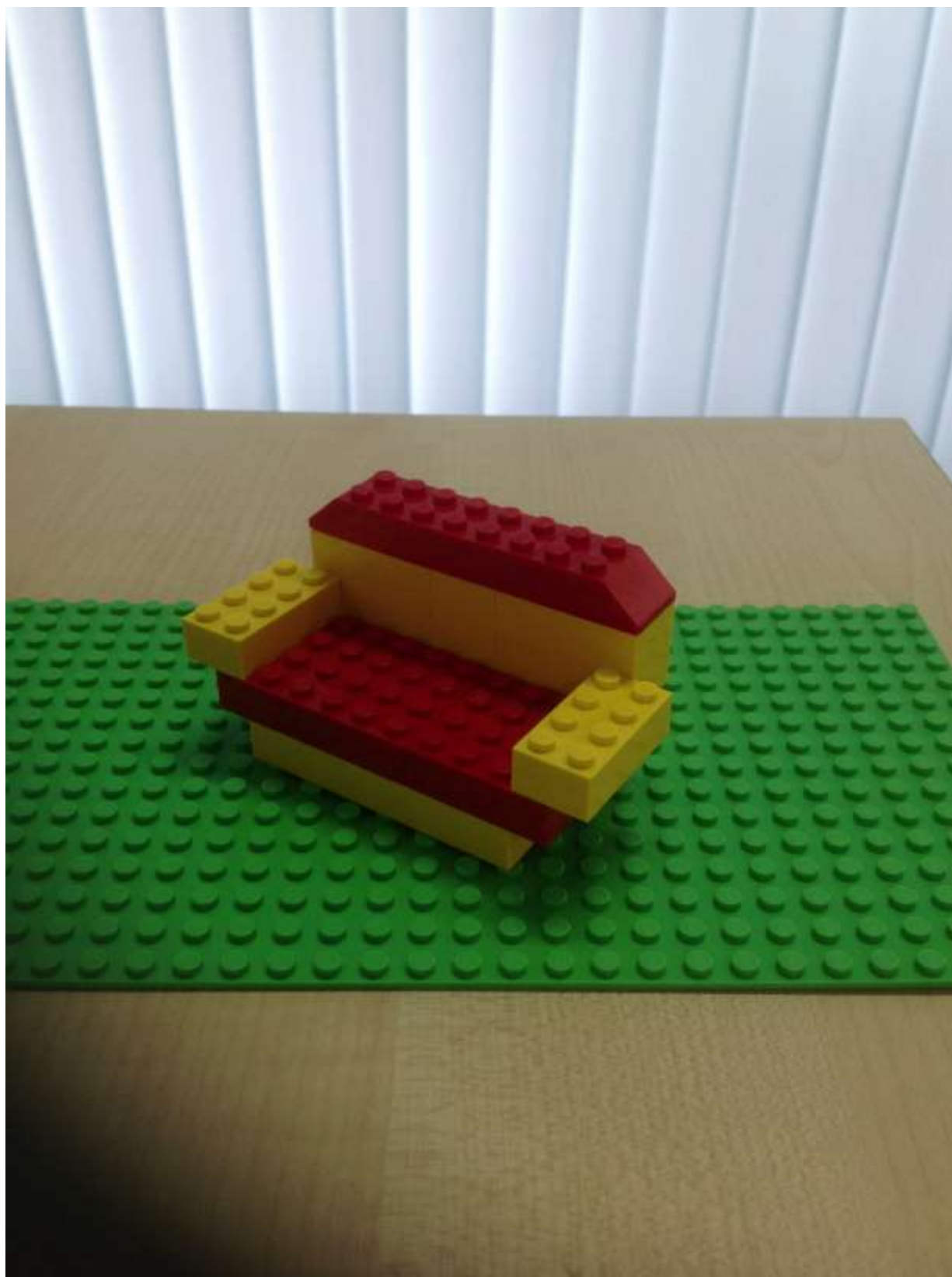
Додаток 4.

Равлик – схема збирання пропонована дітям для виконання виробу

Додаток 5.

Диван – зразок виробу пропонований дітям для виконання виробу

Додаток 6.

Ялинка – зразки виробів пропоновані дітям для виконання виробу

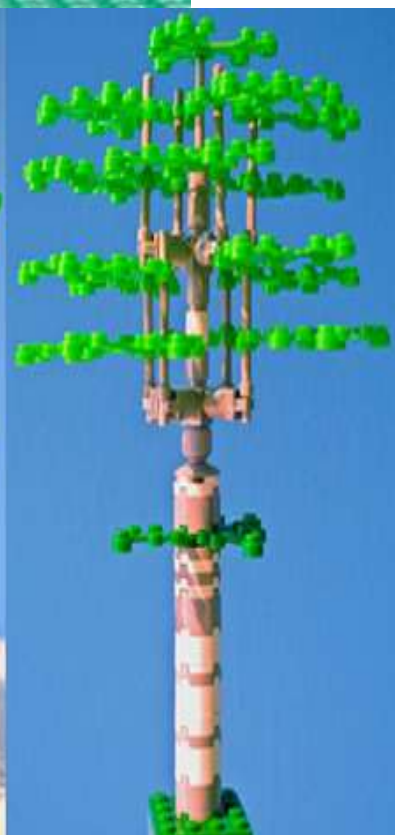

Додаток 7.
Новорічна композиція – зразки виробів пропоновані дітям для виконання виробу

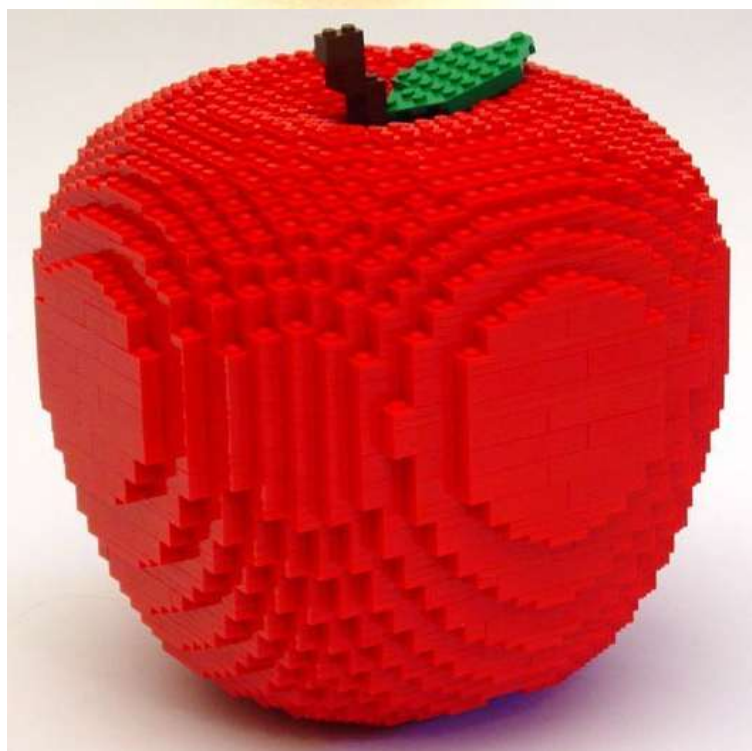
Додаток 8.

Дерева – зразки виробів пропоновані дітям для виконання виробу

Додаток 10.

Зразки виробів пропонувані для колективного виконання для участі у проектах та конкурсах

Частина III

«Організаційно-методичні основи інклюзивного середовища в ДНЗ» (методичні рекомендації до розділів програми)

Коваль Л.В.

Розділ I. Методичні рекомендації до навчальної програми «Інформатика»

Комп'ютер, як інструмент для обробки інформації, може служити і потужним технічним засобом навчання і відігравати роль незамінного помічника у вихованні дошкільників. Великий вплив на інтелектуальний, емоційно-ціннісний та фізичний розвиток дитини має предметно-ігрове розвивальне середовище. Як його невід'ємні елементи, дедалі ширше застосовуються нові інформаційні технології, в основі яких — комп'ютерна техніка. Комп'ютеризація поступово проникає практично в усі сфери життя і діяльності сучасної людини, вносить свої корективи і у підходи до розвитку та освіти дітей дошкільного віку.

Ми живемо в століття інформації, в часи, коли відбувається комп'ютерна революція і є свідками того, що комп'ютери вже зайняли міцні позиції в багатьох галузях сучасного життя. В сучасних умовах України комп'ютер є своєрідним “інтелектуальним знаряддям” і дозволяє людині вийти на новий інформаційний рівень.

Психологи відзначають: чим раніше дитина познайомиться з комп'ютером, тим меншим буде психологічний бар'єр між нею і машиною, тому що в дитини практично немає страху перед технікою. Чому? Тому що комп'ютер приваблює дітей, як будь-яка нова іграшка, і саме так у більшості випадків вони на нього дивляться.

Спілкування дітей дошкільного віку з комп'ютером починається з комп'ютерних ігор, ретельно підібраних з урахуванням віку й навчальної спрямованості.

Основи формування комп'ютерної грамотності та знайомства з навколишнім світом з допомогою комп'ютера входить до варіативної частини Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція). У освітній лінії 4.1. «Комп'ютерна грамота» у змісті освіти «Інформатична компетенція» висвітлено програмові вимоги щодо досягнення результатів роботи із оволодінням навичок роботи із комп'ютером дітьми дошкільного віку.

Однією з найважливіших функцій комп'ютерних ігор є навчальна. Комп'ютерні ігри створені так, що дитина може собі уявити окреме поняття або конкретну ситуацію, а одержати узагальнене поняття про всі схожі предмети або ситуації. У такий спосіб у дитини розвиваються такі важливі операції мислення як узагальнення і класифікація. Під час гри на комп'ютері, дитина рано починає розуміти, що предмети на екрані - це не реальні речі, а тільки знаки цих реальних речей. Таким чином, у дітей починає розвиватися так звана знакова функція свідомості, тобто розуміння того, що є кілька рівнів навколишнього середовища - це й реальні речі, і картинки, схеми, слова або числа тощо. Під час комп'ютерних занять у дітей поліпшуються пам'ять і увага.

Діти в ранньому віці мають мимовільну увагу, тобто вони не можуть усвідомлено намагатися запам'ятати той або інший матеріал. Дитина мимоволі звертає увагу на навчальний матеріал якщо він є яскравим й цікавим. І тут комп'ютер просто незамінний, тому що передає інформацію у привабливій для дитини формі, а це не тільки прискорює запам'ятовування матеріалу, але й робить його осмисленим і довгостроковим. Використання інформаційних технологій активізує пізнавальну активність та розвиває самостійність, створює умови для продуктивної діяльності дитини, сприяє розвитку наочно-образного мислення дитини старшого дошкільного віку. Як показали дослідження, особливо успішно формуються за допомогою комп'ютерних технологій спеціальні якості мислення - динамічні просторові уявлення, що розвивають символічні функції наочно-образного мислення.

Практика використання комп'ютера в дошкільному навчальному закладі показує, що у дитини, яка оволоділа елементарною комп'ютерною грамотою добре розвинуті уява, пам'ять, мислення.

Кожний дорослий, а особливо батьки і педагоги, хочуть, щоб діти змалку звикали до сучасної техніки і технологій. Тому в організації занять дітей з комп'ютером важливе значення мають ознайомлювально-адаптаційний, освітньо-виховний і творчий етапи.

I. Завдання ознайомлювально - адаптаційного характеру:

Познайомити дітей з комп'ютером, сучасним інструментом для обробки інформації, який розширює інформаційне поле людини та її можливості, ознайомити з історією виникнення комп'ютера та можливостями його використання у всіх сферах життя нашої країни та світу в цілому.

Дати елементарні поняття про основні частини комп'ютера, їхнє призначення, про те, що комп'ютер є складним приладом і вимагає знання правил безпечної поведінки з ним.

Сформувати початкові навички роботи за комп'ютером; навчити користуватися клавіатурою, «мишею»; управляти елементами робочого столу, папки, файловою системою; ознайомити з можливостями тієї чи іншої програми; сформувати знання, вміння та навички, потрібні для свідомого оволодіння основами комп'ютерної грамотності на рівні початківця.

II. Завдання освітньо - виховного характеру:

Формувати у дітей навички навчальної діяльності. Розвивати теоретичне мислення, здатність розмірковувати, варіювати, використовувати попередній досвід.

Створювати передумови елементарного усвідомлення способів дій та розв'язання завдань за допомогою комп'ютера.

Формувати елементарні математичні поняття, удосконалювати навички рахунку, вміння працювати з цифрами і геометричними фігурами, орієнтуватися на площині і у величинах, розвивати комунікативні здібності, розширювати словниковий запас і знання про навколишній світ, формувати граматичний лад мови, звукову культуру мовлення, вміння читати та сенсорні можливості.

Формувати уміння оперувати символами (знаками), узагальненими

образами, здійснювати аналіз, порівняння і узагальнення.

Розвивати емоційно-вольову сферу дитини (самостійність, зібраність, зосередженість, посидючість), прилучати до співробітництва, формувати естетичний смак.

III. Завдання творчого характеру:

Збагачувати кількісний запас уявлень, розвивати потребу до пізнання, розвивати психічні процеси: пам'ять, увагу, уяву, стимулювати розвиток інтелектуальних процесів (якісних характеристик дитячого мислення: наочно-образне, абстрактне, логічне, творче, теоретичне та ін.).

Вчити виділяти суттєве в явищах оточуючої дійсності, порівнювати, бачити схоже та відмінне, вчитись розмірковувати, знаходити причини явищ, аналізувати та робити висновки.

Розвивати здатність до створення малюнку, конструкції, образу, фантазії, розповіді по картинці, звукового аналізу слів тощо.

Створювати умови для найшвидшого, перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей.

Навчати дітей вирішувати завдання конструктивної діяльності, допомогти у розвитку просторових уявлень.

Вимоги до організації занять дітей з комп'ютером в ДНЗ

Для підтримки стійкого рівня працездатності і збереження здоров'я дітей велике значення мають умови, у яких проходять заняття за комп'ютером. Вони можуть проводитися лише в присутності вихователя або викладача. Найкращим варіантом буде комп'ютерно-ігровий комплекс, який складається з комп'ютерної зали і зали релаксації.

Комп'ютерний зал розміщується в приміщенні, яке має природне освітлення із обов'язковою орієнтацією вікон на північ або північний схід. Стіни, стеля, підлога та обладнання (меблі, штори, шафи та ін.) повинні мати світлі поверхні з матовою фактурою. Не можна оздоблювати приміщення комп'ютерної зали дерево-стружковими плитами, плівковими або рулонними синтетичними матеріалами, синтетичним килимовим покриттям, миючими шпалерами, паперовим пластиком, а також іншими полімерними матеріалами, що можуть виділяти шкідливі хімічні речовини та сприяти підвищенню статичного електричного поля.

Температуру повітря в залі необхідно витримувати в межах 19-22оС при відносній вологості 62-52%. Для підвищення вологості використовуються спеціальні пристрої або резервуари з водою (наприклад-акваріуми). Провітрювання необхідно проводити до та після заняття. Недотримання цих вимог до мікроклімату може призвести до зміни рівня іонізації повітря та співвідношення легких і важких аероіонів в приміщеннях, обладнаних комп'ютерною технікою.

Площа комп'ютерної зали визначається з розрахунку 6 м² на одне робоче місце. Таких робочих місць може бути 7-8 в одній залі. Робочі місця слід розміщувати по периметру приміщення, вздовж стін.

Робоче місце – це зручний стіл, стілець, комп'ютер. Стіл повинен

складатися з двох частин та бути одномісним. На одній частині столу розміщується монітор, на іншій – клавіатура. Також, комп'ютери дітей бажано обладнати навушниками та мікрофонами.

Особливу увагу потрібно приділити для облаштування робочого місця педагога (бажано підібрати потужніший персональний комп'ютер, адже він буде виконувати значно більше організаційних та методичних функцій). Крім того, у педагога повинен бути принтер та сканер для виготовлення методичних матеріалів та дитячих робіт.

Враховуючи те, що комп'ютер є досить потужним засобом в організації розвитку дітей, необхідно пам'ятати, що його використання в навчально-виховних цілях у дошкільних навчальних закладах вимагає дотримання вимог щодо організації як самих занять, так і всього режиму в цілому.

Основні вимоги до організації занять з комп'ютером в ЗДО:

Заняття із комп'ютером проводяться не за рахунок сну, прогулянки, оздоровчих заходів.

- заняття з комп'ютером в ДНЗ проводяться з дітьми з 4р.;
- заняття дітей з комп'ютером організовуються 2 рази на тиждень. Максимальна кратність роботи впродовж тижня для дітей 5 і 6 років – 3 рази;
- рекомендований час дня для занять: перша половина дня – оптимальний, друга половина дня – допустимо;
- тривалість заняття до 30 хв.;
- під час роботи дітей дошкільного віку обов'язковою є профілактика загальної втоми і зорового втомлення. Гімнастику для очей, тривалістю 1,5 –2 хв. потрібно проводити зразу ж після роботи на комп'ютері;
- після кожного заняття приміщення провітрюється.

Для організації занять дошкільнят з комп'ютером, крім комп'ютерної зали, має бути зала релаксації.

Зала релаксації використовується для перед комп'ютерної підготовки й після комп'ютерної релаксації, для відпочинку дітей та педагога, фізкультурної реабілітації, емоційного розвантаження. В цій залі діти виконують гімнастику для втомлених очей. Релаксаційний простір може також використовуватися для ігор і занять відповідно до розпорядку дня. Для проведення відповідної роботи з дітьми підбирається затишна зала з усіма необхідними умовами. Приміщення обладнується дитячими меблями, килимом або килимовим покриттям. Затишок створюють кімнатні рослини, акваріуми з рибками, клітки з декоративними птахами. Для організації освітньо-виховної роботи повинні бути різноманітні іграшки, дидактичні ігри, роздатковий матеріал на кожну дитину, магнітофон для проведення фізкультурних хвилинок і релаксації та ін.

Організація занять дітей з комп'ютером

Основною формою організації роботи з комп'ютером є заняття, які проводяться 2 рази на тиждень тривалістю для дітей шостого року життя - 7-10 хвилин, сьомого року - 10-12 хвилин. Вони організовуються з невеликими підгрупами дітей, що забезпечує можливість персональної роботи дошкільників

з комп'ютером та здійснення індивідуального і диференційованого підходів до кожного вихованця. Заняття будуються на основі бесід та практичних дій (спеціальних вправ, ігор дидактичного характеру з математичним, мовленнєвим, природничим, людинознавчим, образотворчим змістом та ін.) з чітким дотриманням встановлених санітарно-гігієнічних норм. В ході роботи з дітьми-дошкільниками використовується добірка навчальних та розвивальних комп'ютерних програм, яка встановлюється на всі машини. Діти працюють лише з цими програмами, інше програмне забезпечення не використовується.

Заняття з дітьми будуються на ігрових методах і прийомах. Це дозволяє дітям у цікавій, доступній формі отримати знання, вирішити поставлені педагогами завдання. Вони організовуються у вигляді бесіди педагога (який має відповідну освіту) з дітьми. Спочатку йдуть заняття загального спрямування та практичної роботи на комп'ютері.

Для більш ефективного і міцного оволодіння дітьми знаннями, програма з комп'ютерної грамотності будується на основі поступового занурення дітей в навчальні теми, що забезпечує вирішення основних груп завдань та сприяє розвитку розумових процесів.

Етапи роботи із комп'ютером:

1. Дітям дається загальне поняття про комп'ютер та його значення в житті сучасної людини. В ході розмови педагог формує у дітей зацікавленість до технічного засобу, пояснює необхідність використання комп'ютера сучасною людиною, а в ході практичної частини навчає дитину використовувати ПК в своїй діяльності.

2. Дошкільникам даються елементарні знання про найголовніші правила безпеки під час роботи на комп'ютері, призначення та функції основних складових комп'ютера (миші, клавіатури, системного блоку, монітору, принтера та сканера). У дітей формуються уявлення про основні елементи робочого столу, про роботу операційної системи Windows і про використання вікна папки, вміння виконувати запропоновану послідовність дій з використанням клавіатури та миші.

3. Дітям розповідають про особливості, можливості, переваги та недоліки комп'ютерної техніки, елементарні уявлення щодо використання ПК в науці, техніці, охороні здоров'я, побуті, в повсякденному житті, формуються вміння користуватися клавіатурою, окремими клавішами і «мишою».

4. З допомогою комп'ютера, використовуючи навчальні програми (зміст яких відповідає віковим психологічним можливостям і водночас забезпечує подальший розвиток дитини) формуються елементарні уявлення про основні способи спілкування, про простір і час, про Землю, зірки і Сонячну систему, Україну, розмаїття рослинного і тваринного світу, пори року, про оточуючий світ і власне «Я», умовні позначення і таке інше.

Комп'ютерні заняття у дітей складаються з 3-х частин: підготовчої, основної та заключної.

У першій, підготовчій частині заняття відбувається введення дитини в сюжет заняття. В цій частині проводяться розвиваючі ігри, бесіди, конкурси, змагання, які мають на меті підготовку дитини до роботи з комп'ютером,

допомагають їй впоратися з поставленим завданням, проводяться гімнастика для очей та пальчикова гімнастика, а також гімнастика для підготовки зорового, моторного апарата до роботи з комп'ютером. Зазвичай, ця частина заняття проводиться в залі релаксації.

Наприклад, друге заняття (після першого ознайомлення з комп'ютером) педагог може розпочати з повторення матеріалу попереднього заняття методом запитань-відповідей:

- Як називається зала, де розміщуються комп'ютери?
- Що вміє робити комп'ютер?
- З яких частин складається комп'ютер?
- Навіщо потрібні комп'ютери людям? та ін.

Такі питання можуть бути з будь-якої іншої тематики, наприклад, з повторення або вивчення матеріалу з математики, мовленнєвого спілкування, художньої літератури, малювання, природи, народної творчості, правил дорожнього руху, сенсорики.

Після такої бесіди з дітьми, педагог пропонує дітям відпочити, щоб підготуватися до роботи з комп'ютером, проводить з ними фізкультурну хвилинку. Тривалість цієї частини заняття 10 – 15 хвилин.

Друга, основна частина заняття також триває 10 – 15 хвилин. Вона містить у собі новий матеріал щодо устрою комп'ютера та роботи з ним, закріплення нового матеріалу, самостійну роботу дітей з комп'ютером, індивідуальну роботу педагога з дітьми. Ця частина заняття може бути продовженням підготовчої частини, її доповненням або заохоченням. При цьому слід зауважити, що класно-урочна система, фронтальні та змагальні методи тут неприпустимі. В цій частині заняття педагог намагається сформувати необхідні дитині навички в роботі з комп'ютером, зокрема з мишею, клавіатурою, меню.

Практики розробили декілька способів введення дитини в комп'ютерне навчання, а саме:

- пояснення дитині призначення кожної клавіші у відповідній послідовності, практична демонстрація функцій тієї або іншої клавіші, пояснення роботи з мишею;
- при вивченні нових клавіш необхідно орієнтуватися на існуючі у дитини навички роботи з комп'ютером;
- пропонувати дитині роль дослідника, експериментатора, надавати їй можливість самостійно вчиняти дії за допомогою нових клавіш та уточнювати пояснення функцій, які виконують дані клавіші.

Третя, заключна частина заняття, необхідна для зняття зорової напруги. Проводиться вона в залі релаксації. Саме в цій частині заняття педагог проводить з дітьми гімнастику для очей, комплекс вправ для профілактики зорової втоми, фізкультурні хвилинки, відпочинок під музику.

В заключній частині підводиться підсумок заняття, де педагог має нагоду ще раз закріпити з дітьми новий матеріал, назви, які необхідно запам'ятати, з'ясувати що їм сподобалось, а що давалось важче. Тривалість цієї частини до 5 хвилин (2-3 хв. – гімнастика, 2 – підсумок).

Формування у дітей навичок роботи з комп'ютером – процес складний та тривалий, адже можуть виникати проблеми, пов'язані із засвоєнням неправильних дій, із недоліками у роботі з клавіатурою, мишею, програмами тощо, які потім буде важко скорегувати. З цією метою доцільно привертати увагу до правильно виконаних дій, заохочувати бажання повторити їх, радіти успіхам. Доцільно надавати дітям право на вибір, самостійну поведінку та творчу ініціативу, підтримувати їхнє прагнення експериментувати. Важливо, щоб педагог, який організовує роботу дошкільнят на комп'ютері, ставився до нього як до пізнавального, навчального інструмента, а не іграшки. При цьому варто зазначити, що комп'ютерні ігри повинні доповнювати звичні ігри, збагачувати педагогічний процес новими методиками, спонукати дошкільнят до творчості.

В ході спілкування з комп'ютером потрібно виховувати інтелектуальні, вольові та емоційні якості особистості дитини, культивувати звичку до свідомої та сумлінної праці, вміння долати труднощі, переживати радість пізнання та досягнення успіху.

Компанець Н.М.

II Розділ. Методичні рекомендації до Програми фізичного виховання «ЗМОГА» для дітей з особливими освітніми потребами на заняттях в інклюзивній групі

Сьогодні з кожним роком збільшується кількість дітей з проблемами розвитку. Наукові дослідження в області педагогіки, психології, реабілітології та медицини визначають ряд проблем, які лежать в основі порушень психофізичного розвитку дітей.

Розвиток дитини відбувається синхронно за усіма сферами:

- нервової системи,
- рухової сфери,
- психічних процесів,
- різних систем організму.

Вивчення сучасної популяції дітей відзначає різноманітність, «мозаїчність» порушень розвитку дітей, які потребують системного підходу до психолого-педагогічної роботи в умовах дошкільного освітнього закладу.

Останнім часом все частіше з'являються повідомлення лікарів про суттєве збільшення кількості дітей з різними захворюваннями. За офіційними даними медичної статистики (<http://medstat.gov.ua>), найпоширенішими захворюваннями у дошкільному віці є:

- захворюваність органів дихання (58,9 %),
- нервової системи, психіки та поведінки (3,4 %)
- хвороби ендокринної системи (5,0 %),
- органів травлення (5,9 %)
- деяких інфекційних та паразитарних захворювань (17,8 %),
- кістково-м'язової системи (4,6 %),
- органів зору (4,5 %),
- органів слуху (1,5%)
- сечостатевої системи (1,4 %),

На думку медиків, сьогодні можна сказати, що «норма» і «не норма» поступово міняються місцями. Для цього є об'єктивні причини:

- Обтяжена спадковість (алкоголізм, TORЧ-інфекції, ендокринні, обмінні захворювання)
- Пренатальні фактори порушення здоров'я дітей (патології вагітності, гіпоксичне, токсичне враження мозку під час вагітності та пологів)
- Погіршення загального стану здоров'я новонароджених (передчасні пологи, зменшення віку, з якого дитину рятують лікарі, кесарів розтин, наркоз, гіпоксія при народженні, інші родові травми)
- Ендогенні фактори: часті та хронічні захворювання, запальні процеси, вади процесів обміну речовин.

- Погіршення екологічної обстановки, (повітря, вода, продукти харчування, електромагнітні поля)
- Наявність інших екзогенних факторів порушення здоров'я дітей (токсичне враження мозку дитини у ранньому дитинстві, порушення імунітету дітей, запальні захворювання, обмеження рухової діяльності дитини з раннього віку, зменшення взаємодії дитини з близькими дорослими, збільшення впливу великих масивів візуальної інформації на дитину).

Серед методів корекції і абілітації дітей, які мають відставання в формуванні основних психічних функцій, традиційно виділяються два основних напрямки:

- когнітивні методи, орієнтовані безпосередньо на формування психічних функцій, як постраждали, за типом «симптом - мішень», і методи рухової корекції і
- тілесно-орієнтована психотерапія, спрямована на формування у дитини контакту з власним тілом, зняття м'язової напруги, поліпшення психічного самопочуття, розвиток невербальних компонентів спілкування.

Важливість руху в житті і розвитку дитини важко переоцінити.

Перші роки життя характеризуються інтенсивним формуванням всіх органів і систем організму, якісними змінами фізичного і нервово-психічного розвитку дитини. Саме моторний і сенсомоторний розвиток визначає рівень загального розвитку дитини раннього віку. У цьому віці правильність рухового розвитку визначає пізнавальний розвиток: те, коли саме дитина сіла, встала – визначає, наскільки швидко і впевнено вона вивчає оточуюче середовище, засвоює навички, як спілкується з людьми.

До трьох років дитина опановує всі основні рухові навички, починають розвиватися такі фізичні якості як гнучкість, координація, формується кісткова система. У цьому віці дитина легко навчається. Будь-який систематичний вплив на фізичний розвиток швидко впливає на хід розвитку і зміна поведінки дитини.

Однак, окремим чинником зниження рівня здоров'я дітей є гіподинамія і нетиповий моторний розвиток. У більшості дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами є необхідність включення в Індивідуальний навчальний план занять з фізкультури.

Лікувальна дія фізичних вправ пояснюється важливим біологічним значенням рухів в житті дитини. Рухові вправи покращують порушені хворобою функції, прискорює відновні процеси, зменшує негативні наслідки вимушеної гіпокінезії при деяких захворюваннях. Серед науково-практичних течій тілесно-рухової терапії, які є рекомендованими у медичних протоколах реабілітації дітей з порушеннями рухового розвитку – метод Фільденкрайза, Бобат і Войта-терапія, БДМ, метод ритмічних рухів Бломберга. Сьогоднішні здобутки реабілітації рухами – це лікування ДЦП, ММД, інсультів.

Новітні досягнення нейрофізіології, які доводять про можливості пластичності мозку, а значить – можливості нейрореабілітації, включають в

активну роботу саме роботу з рухами людини. Тому корекційні заняття з використанням фізичних вправ можуть допомогти для подолання проблем розвитку рухової сфери та проблем з саморегуляцією.

На заняттях з фізкультури можна навчити дитину краще відчувати своє тіло (а це - важливий етап управління рухами), можна навчити підтримувати певну позу, можна зробити рухи більш точними і диференційованими, підвищити спритність дитини, набути і тренувати уміння вправлятися з гімнастичним спорядженням (м'ячем, палицею, скакалкою).

Фізичні вправи, поєднані з мовленнєвими (логоритміка) сприяють розвитку мовлення.

Командні ігри – розвивають комунікацію та соціальну взаємодію, вимагають уваги і довільної саморегуляції і тому стимулюють і ці функції.

Фізичне навантаження зміцнює м'язи, що змушує активніше працювати серцево-судинну і дихальну системи. Підвищення працездатності, яке спостерігається у деяких дітей, що займаються руховою корекцією, пов'язано саме з цим, а не з тим, що щось чарівне відбувається з їх «підкіркою».

Заняття з фізкультури можуть бути також призначені для профілактики захворювань здоровим дітям, а також для будь-якої дитини, яка має постійні або тимчасові проблеми у здоров'ї та розвитку. Наявність у дитини певної обдарованості фахівці також вважають атиповим розвитком. В певних умовах такі діти також потребують лікувальної фізичної культури, оскільки обмежені в руховій діяльності.

Рухи в житті дитини з ООП

Поняття “моторика” охоплює основну групу процесів, де організм не лише і не просто взаємодіє з навколишнім світом, але й активно впливає на нього, змінюючи його так, як необхідно.

Усі проблеми розвитку, які батьки, педагоги і психологи помічають ще до вступу дитини у дошкільний освітній заклад, або на них звертають увагу батьків фахівці ЗДО – беруть свій початок у ранньому дитинстві, порушенні психомоторного розвитку. Засвоєні неправильні патерни рухів даються знаки на вищих щаблях розвитку. Так, неправильно розподілений тонус м'язів, гіпертонус в одному місці тіла (стопа), гіпотонус в іншому, які ґрунтуються на порушеннях роботи нервової системи, призводять до неправильного відчуття тіла, а відтак і керування ним.

Розвиток рухової активності у дитини з особливими освітніми потребами є також «особливими». Так, у таких дітей фізичне, психічне і психологічне здоров'я потребують уваги медиків, педагогів і психологів як, які ніяким чином не можуть бути відокремленими від повсякденного життя дитини. Як дитина з проблемами функціонування опорно-рухового апарату, так і дитина з проблемами у розвитку саморегуляції, потребують психолого-педагогічного супроводу у фізичному розвитку. Цю функцію в умовах інклюзивного навчання має виконувати програма комплексного фізичного виховання.

У зв'язку з різноманітним нозологічним групами дітей дошкільного віку, недостатністю наукових відомостей про особливості впливу рухової реабілітації усіх категорій дітей з ООП, необхідно враховувати пластичність і

можливості організації дитини, новоутворення дошкільного віку (уява, самоконтроль), становлення особистості, формуванням свідомого ставлення до свого здоров'я і прилучення до здорового способу життя.

Програма рухової реабілітації має враховувати можливості лікувальної та адаптивної фізичної культури, організовувати корекційний вплив на розвиток рухів, саморегуляції, використовується для реабілітації дітей, що мають особливості фізичного та психічного розвитку, а також для профілактики різних захворювань і підтримки здоров'я дошкільників. Поряд з цим, у дошкільних закладах використовуються засоби профілактики захворювань – загартування, фізіотерапевтичні процедури, фітотерапія, киснева терапія.

Програма комплексного курсу фізичного виховання є складовою корекційно-розвиткових програм для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання у дошкільному освітньому закладі.

Виходячи з цього, дослідження і корекція фізичного розвитку дитини з особливими освітніми потребами має пріоритет, і повинна включатися в повсякденне життя дитини.

Етапи рухової активності у житті дитини

Науковці і практики виділяють наступні шаблі рухового розвитку дитини:

1. Вправи у воді (плавання)
2. Вправи у положенні лежачи на спині.
3. Вправи у положенні лежачи на боці.
4. Вправи у положенні лежачи на животі.
5. Перевертання зі спини на живіт і навпаки, розгортання.
6. Повзання по-пластунськи різними способами.
7. Вправи на місці в положенні рачки: низьких, середніх, високих.
8. Повзання рачки (низьких, середніх, високих) різними способами, біг і стрибки на високих рачки.
9. Вправи в положенні сидячи: на місці, в русі.
10. Вправи в положенні на колінах (низьких, середніх, високих) на місці і в русі.
11. Вправи в позі стоячи (на двох ногах, на одній).
12. Вправи в ходьбі.
13. Вправи в лазінні.
14. Бігові вправи.
15. Підскоки на місці і з просуванням.
16. Стрибки в довжину і у висоту з місця.
17. Стрибки в довжину і у висоту з розбігу.
18. «Многоскоки».
19. І так далі, до більш складним, спортивним рухам, освоєваним на гурткових і секційних заняттях, а також самостійно.

Оцінка розвитку фізичної сфери дитини входить у саму програму «ЗМОГА».

Урахування особливих освітніх потреб під час занять рухової реабілітації

Корекційна спрямованість освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами передбачає врахування індивідуальних особливостей цих дітей. Заняття з фізичної культури найближче стосуються до стану здоров'я дитини. Потрібно враховувати загальний стан здоров'я, показання і протипоказання, які вказані в медичній карті дитини. Крім стану здоров'я, потрібно враховувати також і особливості розвитку дитини.

Згідно «Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах», в інклюзивні групи зараховуються діти з ООП:

- одна-три дитини з однорідними проблемами розвитку (розумовою відсталістю, порушеннями опорно-рухового апарату, зі зниженим зором, слухом, затримкою психічного розвитку);
- не більше двох дітей (сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення); дітей із складними вадами розвитку (порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку);
- діти, які пересуваються на інвалідних візках.

Кожна із зазначених груп дітей вимагає дотримання певних рекомендацій під час проведення заняття.

Таблиця 1. Загальні рекомендації щодо організації навчального процесу з дітьми, які мають особливості розвитку

Особливості розвитку	Рекомендації до проведення занять
Порушення зору	Труднощі слабозорих дітей у пізнавальній діяльності пов'язані з недостатнім оволодінням моторикою власного тіла, орієнтуванням у малому та великому просторі. Надзвичайно важливим елементом для організації навчального процесу дітей має стати наявність відповідних конкретних уявлень про оточуюче, предметний світ та достатній досвід предметних та операційних дій. Завдання: використовувати всі збережені та порушені аналізатори; проводити на всіх заняттях роботу по навчанню орієнтування у просторі;
Порушення слуху	У пізнавальній діяльності дитини з вадами слуху особливу роль відіграє слухо - зорове сприймання мовного матеріалу. Рекомендації: не повертатися спиною до слабочуючої дитини під час усних пояснень; контролювати розуміння дитиною завдань, інструкцій, питань педагога та виконання вправ дитиною.
ДЦП	Комплексний характер корекційно-педагогічної роботи. Це означає, що потрібне постійне врахування взаємовпливу рухових, мовленнєвих і психічних порушень в динаміці розвитку дитини. Внаслідок цього необхідна спільна стимуляція (розвиток) всіх сторін психіки, моторики, мовлення, а також попередження і корекція цих порушень

	<p>Корекційна робота будується не з урахуванням віку, а з урахуванням того, на якому етапі психо-мовленнєвого розвитку знаходиться дитина.</p> <p>Завдання: стимуляція сенсорних функцій (зорового, слухового, кінестетичного сприймання); формування просторових і часових уявлень. Корекція цих порушень; розвиток зорово-рухової координації і функціональних можливостей кисті і пальців; розвиток уваги, пам'яті, уявлення.</p>
РАС (розлади аутистичного спектра)	<p>Одна з діагностичних ознак дитини з РАС – відставання розвитку потреби і уміння комунікації. Саме тому формування соціально- комунікативних навичок є одним із найважливіших завдань у навчанні та вихованні дітей з аутизмом.</p> <p>Специфічні правила взаємодії з дітьми з РАС: дитині потрібен час для відповіді; сприймайте позитивно будь-яку спробу комунікації з боку дитини, навіть неадекватну; не давайте неочікуваних завдань; під час фронтальної роботи звертайтеся до дитини з РАС на ім'я, якщо потрібно, торкніться її, тільки тоді учень буде виконувати фронтальне завдання; коли дитина запитує, будьте впевнені, що відповідаєте передусім на її наміри, а не на слова, коли слова дитини не мають ніякого сенсу, подумайте, що вона мала на увазі; здійснення індивідуального підходу з урахуванням таких проявів аутизму, як ранимість, втомлюваність, нерівномірність мовленнєвих і моторних навичок, повільність реакцій, труднощі сприйняття фронтальної роботи.</p>
ЗПР	<p>Затримка психічного розвитку (ЗПР) - це порушення нормального темпу психічного розвитку, в результаті чого дитина, яка досягла шкільного віку, продовжує залишатися в колі дошкільних, ігрових інтересів. При ЗПР діти не можуть включатися в шкільну діяльність, сприймати шкільні завдання і виконувати їх. Вони ведуть себе в класі так, як в умовах гри в групі дитячого садка або в сім'ї.</p> <p>Завдання: допомогти дітям з ЗПР оволодіти різноманітними знаннями про навколишній світ, розвивати в них спостереження і досвід практичного навчання, формувати вміння самостійно добувати знання і користуватися ними; використовувати такі види завдань, які максимально стимулюють активність дитини; давати завдання з опорою на зразки.</p>

Зазначимо, що заняття з рухової реабілітації в інклюзивній групі передбачають корекційно-розвиткову допомогу УСІМ дітям інклюзивної групи. Тому заняттям має передувати діагностика сенсорного, психомоторного, рухового розвитку дитини, врахування результатів цієї діагностики і включення у програму відповідних вправ для занять.

Квітка Н.О.

III Розділ. Методичні рекомендації до програми «Музикотерапія»

Особливості пізнавально-психічних процесів, емоційно-вольової та особистісної сфери дітей дошкільного віку з різними психофізичними порушеннями мають розбіжні характеристики. Їх вчасне виявлення допомагає впливати на розвиток дошкільників та їх діяльність у навчальному закладі. Проте навіть схожі особливості чи недуги не дають достатньо інформації про те, за якою програмою має відбуватися навчально-виховний процес. Однак, для таких дітей вчасна ідентифікація та раннє втручання є оптимальним підходом. Саме тому розуміння **особливостей розвитку дітей дошкільного віку з порушенням мовлення, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, гіперактивність та розладами аутистичного спектру** та знання як їх навчати і виховувати є важливими чинником успішної роботи музичного терапевта і допоможе знайти потрібні шляхи терапевтичного впливу музики на особистість кожної дитини.

Діти з порушенням мовлення

Різні мовленнєві порушення (дислалія, дисфонія, ринолалія, дизартрія, заїкання, алалія, афазія, дислексія, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, загальне недорозвинення мовлення тощо) перешкоджають мовному спілкуванню й обмежують можливості включення такої дитини в загальноосвітній простір ДНЗ.

Одним із характерних мовленнєвих порушень є алалія та затримка розвитку. Системний недорозвиток мовлення, в основі якого лежать труднощі засвоєння мовних одиниць та правил їх функціонування, призводить до ускладнення розуміння мови та її розвитку в цілому. Різні форми дизартрії та анартрії проявляються в повній нездатності до вимови або мінімальних порушень звуковимови. При дизартрії порушується не тільки звуковимова майже усіх груп звуків, але і просодична сторона мовлення: голос, інтонація, темп, ритм. Характерним при анартрії є іннервація артикуляційних органів та голосового апарату, що негативно впливає на становлення функцій мовлення та забезпечення дихальних шляхів мовленнєвим диханням.

Відомо, що напрямок і сила видихуваного повітря під час артикуляції того чи іншого звуку відіграє важливе значення для звучання і впізнавання фонем. Тож неправильний напрямок видиху повітря спричиняє помилки, пов'язані з упізнаванням та розрізненням фонем у власному мовному потоці, що в свою чергу, порушує слуховий контроль дитини за власною вимовою. Поверхове та уривчасте дихання, обмеження рухів діафрагми, нерівномірне та

погано контрольоване дихання призводить до того, що страждає їх пізнавальна діяльність в цілому.

У засвоєнні мови велику роль відіграють імітаційні можливості, які у дітей з психофізичними порушеннями також знаходяться на значно нижчому рівні розвитку. Дітям з мовленнєвими порушеннями складно наспівувати або імітувати звуки. Необхідні такі методи впливу на дитину, які сприяють поліпшенню цих процесів. Наприклад, встановлено, що звучання класичної музики позитивно впливає на дітей, знімає напруження, емоційно зближує терапевта з дитиною. Такий пасивний метод стимуляції мовлення, в основі якого лежить сприймання музики специфічним образом стимулює мовлення дитини.

Враховуючи, що дошкільний період є найпродуктивнішим для розвитку та сприятливим для подолання мовленнєвих розладів необхідно створити такі умови, за яких формування мови і мовлення дитини буде відбуватися ефективніше. Наприклад, на заняттях музикотерапії – це отримання нових яскравих музичних вражень, які позитивно впливають на психофізичний стан дитини.

Проведення корекційно-розвивальної роботи щодо дихання та гімнастики під музику, вокалотерапія, гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація сприяє вдосконаленню мовленнєвого дихання та формування правильної звуковимови у цих дітей.

Діти з порушенням слуху

Порушення слуху у дітей дошкільного віку (глухота, туговухість, пізня втрата слуху) зумовлює обмежену здатність сприймання та диференціацію звуків. Виникають проблеми із розуміння усних повідомлень, сприймання музики тощо. Недорозвиток слуху впливає на мовлення і психічне становлення дитини. Вчасно виявлені порушення слуху сприяють ранньому втручання спеціалістів у розвиток дитини. Прогресивні зміни в галузі реабілітації таких дітей сприяють впровадженню у практику новітніх психолого-педагогічних методів серед яких музикотерапія розглядається як спосіб часткового відновлення чи поліпшення темпоритмічного відчуття у них. Заняття з музикотерапії в інклюзивному середовищі ДНЗ можуть бути особливо сприятливими за умови впровадження корекційно-розвивальної роботи з формування і корекції вимови (вокалотерапія засобом стимуляції мовленнєвої активності), максимального розвитку слухового сприймання музики (рецептивне сприймання музики) та активної музично-ритмічної діяльності (музично-рухові ігри та вправи) у цих дітей.

Діти з порушенням зору

Відомо, що дитина *із зоровими порушеннями* має обмежене сприймання. Внаслідок цього будь-яка інформація, в тому числі й музична характеризується бідністю чуттєвої палітри, вузькістю, фрагментарністю, неадекватністю образних уявлень. Порушення зору впливають також на зниження пізнавальної потреби, появу схильності до фрустрації, емоційної пригніченості, звуження музично-естетичного досвіду та асоціативного фонду знань, гальмується розвиток музичних здібностей тощо (Л. Куненко, Е. Ютріна та ін.).

Потрапляючи у дошкільний заклад *діти з порушеним зором* потребують особливої уваги з боку спеціалістів. Внаслідок ушкодження зору утруднюються всі процеси пізнавальної діяльності, просторового та соціально-побутового орієнтування, в тому числі й музично-практична діяльність, яка має бути спеціально організованою та відбуватися за підтримки дорослого.

Сприймання дітей характеризується як уповільнене, вузьке та фрагментарне. Значні його недоліки зумовлюють наявність неадекватних образів, невміння їх аналізувати, перешкоджають засвоєнню музичної інформації. Проте активне сприймання відбувається на полісенсорній основі: обстежують руками музичні інструменти, технічні засоби тощо; визначають величину інструменту за допомогою залишків зору або на дотик; впізнають в ілюстраціях (предметні або рельєфні малюнки) зображення того чи іншого інструменту (для слабозорих); активніше слухають та наслідують звуки, імітують їх.

Важливою умовою впровадження успішної музикотерапії для дітей *із зоровими порушеннями* є організація цілеспрямованого вибіркового сприймання змісту і форми музичного образу. Наприклад, активне використання таких видів корекційно-розвивальної роботи як казкотерапія, гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація. Отже, цілеспрямований розвиток сприймання музики на заняттях музикотерапією сприяє виправленню порушень мовлення, розвитку моторики і координації рухів у дітей.

Діти з порушенням інтелекту

Особливості пізнавальної діяльності *дітей з порушенням інтелекту* обумовлюють своєрідність їхнього сприймання творів мистецтва. Зокрема, сприймання ними музичних творів вказують на значно нижчий рівень музично-слухового розвитку за відповідний рівень їхніх здорових однолітків. Звуковисотний слух, ладове почуття, музично-ритмічне відчуття виявляються у фонематичних порушеннях мовлення. Тому спеціально організована корекційно-розвивальна робота позитивно впливає на розвиток такої дитини.

Характерним для всіх дітей даної нозології є недостатність пам'яті, а вона є однією із важливих умов продуктивності пізнавальної діяльності. Діти зазнають великих труднощів у процесі сприймання, запам'ятовування, а потім відтворенні сприйнятого і вивченого матеріалу. Вони здатні до механічного бездумного повторювання та заучування матеріалу, але вони швидко його і забувають, оскільки механізми пам'яті слабші: швидкість, повнота, тривалість та точність запам'ятовування.

Значне відставання виражається й у розвитку їх мисленнєвої діяльності. Порушення вищої нервової системи суттєво відображається на розвитку пізнавальних процесів: *аналіз, синтез, узагальнення та порівняння*. У них спостерігається недорозвиненість здатності до розуміння змісту музики. Процес розрізнення та порівняння двох музичних творів, які відрізняються за характером та жанром відбувається хаотично.

Характерним для них є низький рівень узагальнення, тобто уміння порівнювати звуки, ритми, мелодії, пісні, визначати елементарні засоби музичної виразності. Адекватне виконання таких завдань передбачає наявність

необхідного запасу знань про музичні звуки, їх тривалість, темпи музики (швидкий, повільний), характер (веселий, сумний), динамічні відтінки (гучно, тихо), висоту звучання (високо, низько) тощо. У процесі сприймання музики дошкільнята об'єднують твори за певною характеристикою не на основі виділення їх характерних ознак. Вони не можуть самостійно давати точні відповіді на запитання пов'язані із сприйманням та оцінюванням музичних творів. Їм надзвичайно важко висловлювати свою думку. Це пов'язано із недостатнім особистісним досвідом дітей дошкільного віку і впливає на формування їх образного мислення, уяви та фантазії в процесі музичних занять. Стимулювання їх інтелектуальної сфери на заняттях з музикотерапії у процесі запровадження всіх видів корекційно-розвивальної роботи необхідна для їх подальшого загального розвитку. Особливо корисними для цієї категорії будуть гра з іграшками, вокалотерапія, гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація тощо.

Діти з порушенням опорно-рухового апарату

У дітей з порушенням *опорно-рухового апарату* ураженою є центральна нервова система, яка контролює роботу м'язів, відповідає за рівновагу і довільність рухів. Внаслідок чого порушується їх психічний та інтелектуальний розвиток, поведінкова сфера, спостерігається затримка моторного розвитку в поєднанні з наростаючими патологічними постуральними рефlekсами і порушеннями тону м'язів. Автоматично це призводить до рухо-мовленнєвих порушень, розладів поведінки, мотивації та відхилень у психоемоційній сфері.

У *дітей із дитячим церебральним паралічем* емоційно-образне сприймання відбувається в умовах обмеженості інформування. Важливою умовою їх успішного музичного розвитку є організація цілеспрямованого вибіркового сприймання змісту і форми музичної мови та художнього образу. Для них характерним є слабкий емоційний відгук на звучання музики, неспроможність сприймання музично-естетичної інформації та недостатність досвіду сприймання музики. Воно характеризується як уповільнене, вузьке та фрагментарне. Значні його недоліки зумовлюють наявність неадекватних образів, невміння аналізувати тощо.

Насамперед, у процесі музичних занять слід враховувати особливості сприймання музичного матеріалу дітьми і вміння його оцінювати. Оскільки в них переважають емоції, які можуть бути неадекватними, плутаними, фрагментарними, їм складно розрізнити прекрасне й потворне. Їхньому сприйманню властиві дифузність і невибірковість.

Порушення, пов'язані з керуванням роботою м'яз піднебінно-глоткового кільця спричиняє наявність назалізованого забарвлення під час звучання всіх звуків. Наприклад, для *дітей із ДЦП* характерна у більшості випадків підвищена саливація (слинотеча), спричинена дискінезіями в оральній області. Ці та інші порушення, зумовлені розладами рухливості, справляють негативний вплив на формування їх фонематичного компоненту мовлення.

Проте у більшості дітей з ДЦП потенційно збережені функції для розвитку вищих форм мислення. Але астеничні прояви, низький запас знань як наслідок соціальної депривації приховують їх пізнавальні можливості.

Порушення м'язового тону, патологічні рефлекси, несформованість рівноваги та координації, недорозвиненість дрібної моторики призводить до відсутності самостійності, концентрації, тривалого напруження, слабкості уваги, афективних порушень та інфантилізму у даній категорії дітей в цілому. Стає зрозумілим, що страждає їх *пізнавальна сфера, психічні процеси, емоційно-вольова та особистісна сфера*. Дошкільники потребують особливої уваги з боку фахівців: лікарів, психологів, спеціальних педагогів, батьків та ін..

Діти з гіперактивністю

Вони характеризуються неуважністю, гіперактивністю та імпульсивністю. Їм складно зосередитися, спокійно посидіти, погратися, почути звертання до себе, відволікається, доводить до кінця справу, вони уникають тривалу розумову напругу. Музично-рухові ігри та вправи, гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація, які допомагають деяким дітям впоратися із незграбністю, а також здатні задовільнити деяких надзвичайно активних. Саме тому, з одного боку, важливо створити такі умови на заняттях з музикотерапії, які розвиватимуть їх спритність, моторність, працездатність. А з іншого, навчити дитину мріяти під час рецептивного сприймання музики, казкотерапії та заспокоюватися.

Відставання в психофізичному розвитку найбільше відображається на їх емоційно-чуттєвому пізнанні світу. Воно зумовлене патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження. В *гіперактивних дітей* афективні стани, які характеризуються раптовими бурхливими переживаннями з втратою вольового контролю, гальмують будь-яке виявлення естетичних почуттів, надають останнім, навіть якщо ті виникають, ефемерного й поверхового характеру і, відповідно, віддаляють дитину від прекрасного; а у випадках психічної загальмованості на перший план виходить емоційна пасивність, і такі діти відрізняються несприйнятливостю як до прекрасного, так і до огидного: вони байдужі до цих проявів навколишнього, не намагаються розібратися, що дійсно їм подобається.

Діти з розладами аутистичного спектру

Найбільш характерним для цієї категорії дітей є сенсорні порушення, які виявляються у взаємодії із навколишнім середовищем, у проявах емоцій та поведінці тощо. Оскільки *порушення аутистичного спектру* є наскрізними, то і позитивний вплив музики має бути комплексним і впливати на моторну, емоційну і пізнавальну сферу дитини. Невміння користуватися мовленням у середовищі дошкільників з метою комунікації спричиняє потребу у постійній підтримці батьків чи дорослих. Проте на заняттях з музикотерапії можна залишити дитину на самоті. Зокрема, такі види корекційно-розвивальної роботи, на яких можна бути пасивним аж допоки дитина сама не захоче долучитися до різних видів діяльності. Наприклад, підмугукувати на вокалотерапії, відтворювати власні образи на папері на музикомалюванні, слухати казку чи музику на інших заняттях. Основне це постійна взаємодія з навколишнім світом.

У процесі занять з музикотерапії не стоїть завдання систематизувати та поглибити знання й уявлення у дітей про музику. Важливіше їх емоційно стабілізувати, позитивно вплинути на функціонування нервової системи та загальний стан їх здоров'я. Як сталі емоційні ставлення почуття реалізуються через емоції і спрямовані завжди на об'єкт чи предмет сприймання. Недорозвинута сенсорна сфера у цих дітей уповільнює розвиток емоційного відгуку на прекрасне, формування естетичних почуттів, поглядів, смаків та переконань в процесі сприймання явищ дійсності та різноманітної творчості. Їх музичний розвиток значною мірою ускладнюється наявністю в них серйозних порушень **емоційно-чуттєвої сфери**, обумовлених патологічною перевагою процесів гальмування чи збудження. Дітям з особливими потребами важко емоційно включитися в процес сприймання музики, а без цього неможливо організувати співпрацю і розвивати їх активність. Потрібно прислуховуватися до уподобань дітей щодо музики, ігор, видів корекційно-розвивальної роботи тощо.

Таким чином, націленість роботи на розвиток **пам'яті** на заняттях з музикотерапії підвищить ефективність корекційно-розвивальної роботи. Неформальне спілкування, музично-дидактичні ігри не лише поліпшують запам'ятовування музичних творів різних жанрів, а й розвивають здатність до співтворчості у відтворенні слів, текстів привітань або пісень.

Формування, накопичення та систематизація **уявлень** у дітей з психофізичними порушеннями про музику та її звукову різнобарвність потребує від музичного терапевта винахідливості та творчості.

Важливою умовою продуктивності пізнавальної діяльності є розвиток **уваги**. Діти дошкільного віку здатні концентруватися на об'єкті вивчення нетривалий час. Це пов'язано з тим, що їх увага нестійка, непостійна, абстрагована і призводить, в свою чергу, до низької працездатності під час занять і до неадекватних реакцій при слуханні деяких музичних творів або у процесі деяких видів корекційно-розвивальної роботи. Через власну неуважність вони не чують пояснень та інструкцій музичного терапевта і не виконують завдання належним чином. Вони здатні засвоїти лише незначний об'єм інформації. Спад уваги відбувається і тоді, коли діти стомлені або їм нецікаво. Іноді складність завдання, об'єм роботи призводять до зниження концентрації уваги. З'являється роздратованість, небажання продовжувати виконання завдання і, як наслідок, незадоволення. Тому будь-яке заняття терапевт проводить активно спостерігаючи за поведінкою кожної дитини.

Узагальнюючи характеристику **особливостей розвитку дітей з психофізичними порушеннями** можна зазначити, що певні труднощі виникають при встановленні контакту з такими дітьми. Характерним для них є загальні та недиференційовані емоційні реакції. Емоційний відгук виражається частіш за все лише у формі радощів чи суму, а більш тонкі нюанси почуттів виявляються дуже рідко. Діти потребують допомоги, уваги, заохочення з боку фахівців, спеціальних умов за яких їм допоможуть бути щасливими та успішними у різних видах корекційно-розвивальної роботи.

Гармонізація **емоційної сфери** має велике значення в житті дитини з особливими потребами і допомагає внутрішній регуляції її поведінки. Емоції можуть служити засобом пізнання світу та спілкування з ним, наповнюють життя красою та багатством переживань, з часом переходять в почуття. Емоційний розвиток дітей всіх категорій характеризується як недостатній. Діти часто зазнають труднощі в середовищі адаптації, порушений їх емоційний комфорт, відсутня психічна рівновага. У стані емоційного пригнічення в них різко падає продуктивність психічних процесів і вони не готові до сприймання, мислення та запам'ятовування. Все це відображається на їх поведінці під час проведення занять з музикотерапії: нерішучі, невпевнені у власних силах, інфантильні. Загалом це спричиняє гальмування у розвитку дітей. Саме тому вони потребують психолого-педагогічної допомоги, спеціального розширення та збагачення їх сенсорного простору та створення позитивного емоційного середовища.

Особливості **розвитку моторної сфери** дітей з порушеннями мовлення, слуху, зору, розумового розвитку, опорно-рухового апарату, з гіперактивністю та розладами аутистичного спектра знаходяться в центрі нашої уваги. Деякі діти розвиваються у просторово обмеженому світі, що перешкоджає формуванню та розвитку особистості, повноцінному спілкуванню з дорослими та однолітками. Регуляція діяльності такої дитини важлива, тому що досить слабкі можливості виявляють діти щодо самостійної творчості. Переважно із самого дитинства вони відчують на собі надмірну батьківську опіку, їх вважають безпорадними, що у подальшому призводить до психопатичного розвитку особистості хворої дитини, формує в ній негативні установки. І хоча в них присутнє бажання проявити себе в різноманітних видах музично-практичної діяльності, але при цьому вони не завжди адекватно усвідомлюють своїх можливостей, особливо при виконанні творчих завдань. Їх діяльність характеризується низькою якістю, відсутністю самостійності та неспроможністю повторити минулий досвід.

Таким чином, вивчення особливостей розвитку дітей дошкільного віку з різними порушеннями психофізичного розвитку у процесі сприймання музики дозволяє нам зробити висновок, що найбільш характерними є:

- недорозвиток усіх видів сприймання;
- недостатність пам'яті;
- несформованість мисленнєвих операцій;
- недостатній розвиток мови та мовлення;
- слабка увага;
- несформованість емоційно-вольової сфери тощо.

Дані особливості розвитку дітей дошкільного віку з різними порушеннями психофізичного розвитку гальмують розвиток їх емоційних та пізнавальних процесів. Формування та коригування психофізичних процесів відбувається досить повільно. Зважаючи на всі недоліки розвитку дошкільнят з особливими потребами, саме на заняттях з музикотерапії вони мають шанс на успіх, який є важливою психологічною передумовою повністю змінити систему

цінностей, повірити в себе та реалізувати себе у різних видах художньо та музично-практичної діяльності.

Види корекційно-розвивальної роботи

Ефективність проведення занять з музикотерапії багато в чому залежить від правильно організованої корекційно-розвивальної роботи. Саме тому, необхідне розуміння особливостей її змісту і відмінностей від аналогічної роботи на загальних музичних заняттях, що проводяться у ДНЗ.

Корекційно-розвивальна робота є складовою інклюзивного навчання і вимагає розуміння її специфіки. Складність процесу залучення дітей з порушеннями психофізичного розвитку (порушення мовлення, слуху, зору, інтелекту, опорно-рухового апарату, гіперактивність та розлади аутистичного спектру) в загальноосвітній простір дошкільного закладу обумовлює доцільність використання **музикотерапії** як важливого гармонізуючого фактора, спрямованого на активізацію емоційних процесів, подолання соціально-комунікативних порушень поведінки, регуляцію психофізіологічних напружень, формування здатності до естетичних переживань, насолоди тощо, що забезпечують формування особистості та її взаємозв'язки із навколишньою дійсністю.

Важливість забезпечення цих психофізичних процесів дітям дошкільного віку з особливими потребами визначається сучасними вимогами до освіченості молоді, реалізацією інтелектуального та творчого потенціалу в доступних для них сферах. На жаль, **музикотерапія** не є панацеєю, яка може повернути їх до повноцінного здорового життя, але в наших силах порушити питання про роль та місце музичної та інших видів терапій в оздоровленні та духовному збагаченні дітей. Відвідування ними концертних залів та зустрічей з представниками мистецтва допоможе залученню їх до активної співтворчості, що значно прискорить процес інклюзії в Україні та полегшить інтеграцію цих дітей у сучасне суспільство.

Численні дослідники психолінгвістики стверджують, що процеси мислення, мовлення та музики тісно взаємопов'язані, мають певну ритмічну організацію та пройшли спільний шлях розвитку. Музичний звук є першоосновою у формуванні та розвитку мовлення у дітей. Зокрема, використання в музикотерапії тонування звуків, складів тощо.

Відповідно підібрана музика для дитини з *гіперактивністю та розладами аутистичного спектру* сприяє загальній гармонізації її душевного стану. Внутрішнє приємне відчуття гармонійного стану – евритмія – активізує біологічну здатність людського організму віднаходити той необхідний ритм за допомогою якого встановлюється злагодженість усіх систем організму в усіх видах життєдіяльності. Під дією евритмії значно активізується процес функціонування всіх систем організму, підвищується сприйнятливості до засвоєння інформації різними аналізаторами (слуховим, зоровим, тактильним). Особливу роль у цьому процесі відіграє слуховий аналізатор. Це пояснюється тим, що в процесі філогенезу в людини первинно розвивалася слухова функція. Отже, музикотерапія слугує методом розвитку *слуху дітей із порушенням мовленнєвого розвитку, зору, інтелекту та ін..*

Музика має безпосередній вплив на інтелектуальний, емоційний, етичний та естетичний розвиток людини і глибоко діє на її внутрішній стан. Сутність нашого розуміння **музикотерапії** полягає в тому, що корекційно-розвивальна робота є необхідною основою для позитивних змін у розвитку дітей з особливими потребами. Позитивний вплив музики позначається не лише на патологічно змінених функціях організму дитини, а на цілеспрямованому та систематичному формуванні й вихованні особистості з психофізичними порушеннями, соціалізуючи та адаптуючи її до умов сьогодення. Ритм, мелодія, гармонія, які втілені в музичному творі, можна вважати прямими носіями лікувально-виховного впливу.

З огляду на вищезазначене, визначаємо, що **музикотерапія – це контрольоване використання музики в лікуванні, реабілітації та вихованні дітей, які мають психофізичні порушення.**

У галузі активної й рецептивної діяльності в музикотерапії взято за основу методику використання С. Матейовою та С. Машурою і реалізовано основні методичні принципи в таких **видах корекційно-розвивальної роботи** (третья колонка програми):

- 1) рецептивне сприймання музики (чуттєве);
- 2) рухова релаксація та злиття з ритмом музики;
- 3) гра з іграшками;
- 4) музично-рухові ігри та вправи;
- 5) вокалотерапія (співи);
- 6) музикомалювання;
- 7) казкотерапія;
- 8) гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація;
- 9) дихальні та гімнастичні вправи під музику.

Доречно буде використання й інших нетрадиційних методів психокорекційної допомоги дітям. Такі види як кольорова та аромотерапія дуже влучно поєднуються з музикою і подобаються дітям.

Рецептивне сприймання музики (чуттєве)

Мета: свідоме збудження механізмів відволікання від особистих наявних проблем психофізичного розвитку за допомогою емоційної активізації; позитивне стимулювання різних психофізичних процесів в організмі дитини та психологічна підтримка; пасивне сприймання музичної інформації, відпочинок, розслаблення, досягнення катарсису.

Завдання музичного терапевта має підготувати і налаштувати дітей на відпочинок і спокій. Функція музики в процесі релаксації полягає в заспокійливому та гармонізуючому впливі на дитину. Увага не концентрується ні на формі, ні на змісті музики, а заспокоює та врівноважує.

Будь-яке тривале дослідження виявляє три головних етапи в музичному розвитку людини, досить визначених, щоб пов'язати їх із розвитком в інших областях. Погіршення стану її здоров'я пов'язано з рухом назад у її музичному розвитку.

На першому етапі сприймання музика може тимчасово минати когнітивний процес і безпосередньо проникати в ті емоції та особистісне самовідчуття, де маються порушення. Конкретність і спонтанний вплив – ці аспекти музичного досвіду можуть «обійти стороною» вербальну мову та задовольнити потребу дитини в невербальному самовираженні. На другому етапі у дитини зростає усвідомлення все більш тісних музичних і людських взаємин, на яких будується процес занять. Третій етап виявляє досить визначений шлях до того конкретного емоційного стану, в якому дитина здатна знайти власні засоби самовираження, джерело задоволення і досягнень, можливо на багато років уперед. Рецептивне сприймання музики може служити дитині з особливими потребами життєво важливою підтримкою і джерелом людського спілкування, у чому вона болісно переживає, а також засобом виразити себе саму на доступному їй рівні. Музика на тривалий час може стати безпечною гаванню на її життєвому шляху. Так нерідко й відбувається з дітьми, які займаються короткостроковою музикотерапією.

Будь-який музичний звук є тим відчуттям (приємним або неприємним), що він народжує в слухача. Висота звуку, тембр, сила або тривалість можуть викликати приємні або неприємні спогади або асоціації. Ми не завжди знаємо, який слуховий відгук народжується в дитині, що поглинає в себе так багато вражень, але зберігає їх у собі, як у закритій судині, не здатна ними поділитися та які реакції збуджує в ній та чи інша музика, нерідко досить складно побачити, а ще складніше витлумачити.

Першим критерієм добору музичного матеріалу для рецептивного сприймання музики є пробудження інтересу у дітей. Далі добирається ритмічна, виразна музика, яка впливає на інстинктивні первинні шари психіки, а вже пізніше асоціативна чи образна музика, яка збагачує своїм змістом і пробуджує емоційну сферу дітей. Підходити до питання запровадження цього виду роботи треба обережно, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини в групі. Наприклад, урочиста музика викликає почуття впевненості та спокою, романтична вивільнює емоції, а музичний фольклор сприяє активізації, гармонізації не лише особистості дитини, а й групи в цілому.

В одних випадках музичний матеріал як такий відіграє головну роль, в інших – другорядну. Але сприймання музики як вид діяльності – це основа для співтворчості та налагодження музичних взаємин між таємничим світом дитини і дійсністю, в якій вона живе. Позитивні емоції в процесі рецептивного сприймання музики можуть перетворити бажання слухати музику в життєву потребу.

Посилити позитивний вплив музики під час цього виду роботи можна використовуючи картини, фото, відео, які за своїм змістом відповідають характеру музичного твору.

Заняття проводиться в звукоізолюваному приміщенні. Діти сидять або лежать у зручних позах і кріслах. Освітлення приглушене.

Рухова релаксація та злиття з ритмом музики

Мета: формувати і розвивати почуття ритму, вміння передавати його за допомогою фізичних рухів.

Вміти рухатися під музику чи релаксувати під неї – це вид музично-практичної діяльності, яка спрямована на подолання мовленнєвих порушень за допомогою підвищення активності дошкільників з особливими потребами. На основі розвитку рухової активності та поступовим поглибленням інтенсивності психічного та соматичного переживання відбувається вплив на дихання та формування мовлення. Позитивні емоції перенастроюють психіку дітей, які мають певні психофізичні порушення і тим самим сприяють релаксації центральної нервової системи, що в свою чергу покращує утворення мовлення, відчуття ритму, темпу музики, активізує творчу діяльність дитини.

Значення використання рухової релаксації та злиття з ритмом музики полягає в тому, що у дітей розвивається фантазія, гармонізується моторика, змінюється настрій, знімається психічне напруження, поступово відбуваються синтез музики і рухів тощо.

Гра з іграшками

Мета: збагатити словниковий запас дітей, розвивати фантазію, навчити самостійно гратися та спілкуватися.

Функція музики полягає в емоційній підтримці будь-якої ігрової діяльності дитини. Вона служить у даному випадку потребам її драматичного самовираження, допомагає діяти, створює емоційний фон для творчої діяльності, гармонічно впливає на активізацію діяльності та впевненості у власних силах.

Гра з іграшками володіє такими засобами для вираження внутрішнього стану дитини і його ставлення до батьків, друзів та інших. Гра відповідає вимогам як здорових так і з порушеннями психофізичного розвитку. Гра надає такі можливості дитині з особливими потребами, які сприяють розкриттю індивідуальних особливостей кожного.

Гра в колективі під звучання музики допомагає дітям вільно почуватися і створювати свій образний світ, у якому відбувається розвиток фантазії, словарного запасу, формування самостійності в процесі створення власного сценарію гри, стимулювання позитивних емоцій, які активізують не лише емоціональну, а й інтелектуальну сферу діяльності дитини.

Музика у даному виді роботи добирається переважно спокійного характеру, яка стимулює інтелектуальну діяльність дитини.

Музично-рухові ігри та вправи

Мета: створити умови для комунікації та взаємодії у групі, корекції комунікативної сфери, розвитку тонкої та грубої моторики у дітей, координації рухів.

Для виконання цього виду діяльності важливим є врахування особливостей дітей з тяжкими порушеннями рухової сфери і використання ігор та рухових вправ для рук, голови та інших частин тіла (відповідно до можливостей дитини).

Добір музики здійснюється відповідно до уподобань дітей: ритмічно-виразний характер, динамічний і жвавий темп, приваблива мелодія та гармонія.

Посилити успішність музично-рухових ігор і вправ можливо надавши дітям з особливими потребами підтримку.

Важливим моментом є вплив характеру музики на дітей, яку виконує безпосередньо музичний керівник або яка звучить у запису. Створюється емоційна атмосфера, в якій діти добре почуваються і гармонійно розвиваються.

Вокалотерапія (співи)

Мета: позитивно впливати на емоційну сферу дитини, на дихання, серцеву діяльність, травлення та коригувати мовленнєву діяльність, психологічно розвантажувати, знімати або зменшувати контроль дитини за своїм мовленням і залучати її в процес співу, наслідуючи інших.

Відомий метод стимуляції мовлення Є. Соботович, в основі якого лежить розвиток емоційної сфери, допоміг зрозуміти, що використання музики специфічним чином допомагає стимулювати мовлення дитини. Саме тому добір ряду музичних творів має бути спрямований саме на виконання завдання цього виду роботи, яка є підготовчою та стимулюючою до співу.

Спів є природним станом людини. Першим при народженні дитини є вдих, а за ним звук голосу і поки ще вона не вміє розмовляти вона весь час співає: видає нам такі дивні звуки за різних обставин, що мимоволі стає зрозумілим наскільки важливим є питання поставлене перед нами сьогодні. Зокрема робота з диханням, звуком, ритмом, паузами, емоційно-насиченим та образним наповненням пісні не тільки змінюють якісне виконання пісні, але й у нашому випадку формують, розвивають, коригують психофізичні порушення дитини.

Велике щастя для батьків бачити своїх дітей радісними, коли на очах у всіх під час занять музикотерапією відбуваються спочатку внутрішні, а потім і зовнішні зміни. Що відбувається з дитиною, в якій мовленнєві порушення, пов'язані з органічними ураженнями нервової системи і виправляються надзвичайно складно та повільно, для нас представляє великий науковий інтерес. Пошук нових шляхів, їх теоретичне визначення та практичне використання висуває конкретні завдання, від вирішення яких залежить формування та розвиток дітей.

Практична робота спрямована на корекцію мовлення дітей засобами вокалотерапії ділиться на кілька частин. Обов'язковими є:

- 1) встановлення емоційного контакту з дитиною у колі друзів, батьків (прослуховування фольклорної та класичної музики);
- 2) комплекс спеціальних вправ у поєднанні з дихальними вправами у колі дітей та їх батьків (дихання, розспівування, наспівування);
- 3) розучування вокального твору індивідуально чи групою в теплій, дружній атмосфері;
- 4) релаксація та відпочинок під приємну музику.

У практиці корекційно-педагогічної роботи групова вокалотерапія є важливим методом активної музикотерапії. Перевага цього засобу в тому, що на відміну від розмови, долучаються всі бажаючі відповідно до своїх можливостей. Репертуар добирається відповідно до вікових та індивідуальних

особливостей кожної дитини. Бажано, щоб це були оптимістичні, радісні, мелодійні пісні нашого краю (фольклор, духовні пісні тощо).

Запропонована нами система корекції мовлення засобами вокалотерапії дітей з особливими потребами має диференційований характер, з урахуванням особливостей кожної дитини та структури її мовленнєвого порушення, характеру і поширення сенсомоторного дефіциту, виразності супутніх симптомів з боку соматичної, психічної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер. На кожному із представлених етапів практичної вокалотерапії окреслюються конкретні індивідуальні цілі, завдання, добираються методи та прийоми відновлення функцій усного мовлення. Успішне подолання мовленнєвих порушень є запорукою подальшого розвитку писемного мовлення та можливості навчання дитини в школі, її інклюзії та інтеграції в загальноосвітній простір.

Добір вокального репертуару має вирізнятися надзвичайною емоційністю твору та простотою змісту. Мелодія, тональний діапазон, тривалість фраз повинні відповідати можливостям та уподобанням кожної дитини. Будь-то групова чи індивідуальна вокалотерапія починати треба з народних дитячих пісень, що є генетичною основою музичного виховання в Україні. Вони є доступним матеріалом для виконання рухових імпровізацій та драматизації. Співи як джерело гарного настрою та засіб гармонізації дитини мають проводитися систематично на початку і в кінці заняття, з використанням простих співанок.

Музикомалювання

Мета: знімати афекти, сприяти катарсису, створювати гарні умови для задоволення інстинктів, активізувати невротично пасивно настроєних дітей, реалізувати можливості дитини в художній діяльності.

Особливістю музикомалювання є вплив музики на дитину в процесі малювання. Як засіб терапії та спокійний комплексний вид діяльності він впливає на формування у дітей психічних процесів, розвиток моторики рук і пальців.

Малювати на заняттях можна різними способами. Важливо навчити дітей малювати образи нав'язані музикою: працювати на дошці, підлозі, стіні, великих аркушах паперу, крейдою, олівцями, фломастерами, пензлями тощо. Активізувати пасивно настроєних дітей можна за допомогою малювання пальцями з використанням кольорової крейди або фарби. Така діяльність залишає теплі враження і почуття повної віддачі та самовираження.

Загалом існує безліч способів музикомалювання. Проте найважливішим залишається добір відповідної музики. Різні форми, види та жанри музики по-різному впливають на дитину. Наприклад, ритм вальсу спонукає до вільних округлих рухів і малюнок виходить більш ніжний, а ритм маршу відображається чіткими акцентованими лініями.

В основу критеріїв добору музичного матеріалу нами було визначено важливість емоційного впливу музики на людину. Добиралися твори, які пробуджували емоційно-образну та творчу сферу дітей. Тобто, з одного боку, музика була релаксуюча, гармонізуюча, в помірному темпі з яскравими

музичними образами. А з іншого обрано твори, які мають динамічний, ритмічний, образний характер у швидкому темпі. У процесі музикомалювання атмосфера іноді має бути спокійна, спрямована на реалізацію творчих ресурсів дітей, а іноді динамічна, щоб стимулювати їхню діяльність для подолання внутрішніх конфліктів тощо.

Окрім загального позитивного корекційно-розвивального впливу музикомалювання також має можливість коригувати мовленнєву сферу дітей з особливими потребами. Гармонізуючий та координуючий ритм музики безпосередньо впливає на природний біологічний ритм організму дитини. Графічно відображаючи ритм музики, дитина захоплюється і в неї формуються нові динамічні стереотипи, які згодом позитивно впливають на порушення моторики мовлення.

Казкотерапія

Мета: формувати перші уявлення про життя, розвивати пізнавальні здібності, цілеспрямовано психічно і соматично стимулювати емоційний стан дитини за допомогою казок, формувати сприймання казкових образів, сюжету та музики по черзі та одночасно, поліпшити комунікацію в дитячому колективі.

У даному випадку ми пропонуємо читати казку під музичний фон або супровід, який здійснює музичний керівник чи терапевт. Під час цих занять діти сприймають музику як необхідний елемент казки, реагують на її характер чи зміну настрою. Музика допомагає дитині сприймати образи казкових персонажів, фантазуючи та розвиваючи власну творчість.

Важливим є залучення дітей до цього виду роботи, надавши їм роль не лише пасивних слухачів, а запропонувати невеличку роль головного героя тощо. Твір має бути невеликим за змістом, зрозумілим, яскравим і підкреслюватися музичним образом. Така емоційно насичена творчість створює певні ритмічні, динамічні та виразні стимули, які дітям дуже подобаються і легко ними сприймаються. Можна зауважити, що це один із найефективніших видів корекційно-розвивальної роботи, де діти можуть розслабитися і послухати казку, а також динамічно спілкуватися в групі однолітків.

Добір музичних творів відповідає глибокій емоційно насиченій та образній характеристиці, де поєднуються внутрішні переживання дітей з музичними образами творів.

Гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація

Мета: цілеспрямовано активізувати музично-рухову та мовленнєву діяльність дітей, коригувати мозкову дисфункцію, фізичну діяльність та загальну моторику, активно долучати їх в процес створення елементарних форм музики, розвивати почуття ритму, реалізовувати творчі здібності кожної дитини.

Інструментальна музика застосовується в музикотерапії за моделлю К. Орфа двома способами:

- 1) спосіб «тілесної гри» (хлопання, плескання, цокання, тупотіння);
- 2) спосіб найпростішої інструментальної імпровізації.

Використовувати спосіб «тілесної гри» треба в безпосередньому відображенні ритму музики, супроводу мелодії, правильному диханню. Це допомагає підготувати дітей до інструментальної імпровізації. Ми рекомендуємо використовувати дитячі шумові та музичні інструменти, які доступні дітям в дошкільних навчальних установах. Спочатку важливо використовувати перші дитячі музичні іграшки – брязкальця, дзвіночки, барабани, сопілочки, зозульки і дерев'яні ложки, які ознайомлюють малят із різноманітністю звуків. Маракаси, дерев'яний ксилофон потрібні будуть для перших спроб поєднати музику і танцювальні рухи. Для формування почуття ритму корисними будуть і дитячі кастаньети, і бубон, які надзвичайно прості в способі використання. Набір музичних інструментів може бути дуже різним: гітара, бубон, губна гармошка, сопілка тощо. Це сприяє розвитку слуху і почуття ритму. Найпопулярнішими є дитячі шумові і музичні інструменти: **ударні** (брязкальці, маракаси, маленькі дзвіночки різного звучання, ложки, металофон, ксилофон, тарілки, трикутник, тріола, маленькі дитячі шкіряні барабанчики) та **духові** (сопілка, ріжок, свищик).

Успіх даного виду роботи залежить від створення середовища, в якому кожна дитина почувається вільною. Для цього важливо ознайомити дітей з дитячими шумовими та музичними інструментами. Починати можна з дзвінкого інструмента, слухаючи його звучання. У дітей має сформуватися слухове та акустичне уявлення про звучання кожного інструменту. Ознайомлення дітей з назвами інструментів проводити у формі ритмічної декламації, використовуючи гру на самому інструменті. Музичний терапевт добирає музичний супровід у відповідності до ритму слова. Прості засоби музичної виразності полегшують завдання оздоровлення дитини та її комунікативності в суспільстві.

Потім показати техніку гри на певному інструменті. При цьому актуально застосовувати форму діалогів між різними інструментами. Кожна імпровізація реалізує певну ідею і групова імпровізація – це найскладніший вид гри, який потребує певної підготовки.

Дихальні та гімнастичні вправи під музику

Мета: розвивати голос і мовлення, формувати вольові якості особистості, стимулювати глибину і частоту дихання, підтримати здоров'я дитини.

Наші спостереження підтвердили, що музика і справді є тим важливим засобом, який сприяє гармонізації внутрішнього стану людини, здатна за допомогою ритмічного малюнку, темпу та мелодії змінити настрій, звільнити свої думки від негативу, наповнити спокоєм і благодаттю. Емоційний вплив музики на дихання, фонацію, артикуляцію можна побачити за допомогою регуляційної кібернетичної схеми. Звуки музики, яка емоційно впливає на людину, проходять слуховим шляхом у підкоркові центри другого рівня, з якого безпосередньо або через ретикулярну формацію переносяться на перший рівень керування у лімбічну систему. Звідси інформація потрапляє у вищі ділянки кори головного мозку, а також у формі зворотнього зв'язку в підкорку, зокрема у гіпоталамус. Звідти ритмічні синхронізуючі імпульси надходять у дихальні центри, дихальні м'язи, у фонаційні й артикуляційні органи.

Якщо розглядати мовлення як продукт руху, то пригадаємо, що наприклад м'язи в дитини з порушенням опорно-рухового апарату з підвищеним тонусом плечового поясу дуже обмежені. За таких умов будь-які зусилля логопедів зосереджених лише на ротовій та артикуляційній мускулатурі будуть марні. Важливими для здоров'я цих та інших дітей є дихальні вправи при застосуванні прийому замкнутого кінематичного ланцюга в колі дітей та за підтримки батьків.

Цей умовний поділ видів музикотерапії може згодом поширюватися.

Організація занять з музикотерапії

Музикотерапія в дошкільній установі – не лише розвивальне заняття, а в даному випадку воно є засобом корекції та психотерапевтичного лікування дітей з особливими потребами. Музика позитивно впливає на вегетативну нервову систему, є стимулятором мисленневих процесів і стабілізатором комунікативних взаємин між дорослим та дитиною.

У процесі занять з музикотерапії вирішується ряд завдань щодо музичного виховання дитини з особливими потребами:

- *корекція психофізичних порушень;*
- *виховання музичної культури;*
- *розвиток творчих можливостей і творчого потенціалу.*

Кожне заняття з музикотерапії відбувається в три етапи: підготовчий, зняття напруги та зарядження позитивними емоціями. Відповідно на кожному етапі використовуються запропоновані музичні твори, які відповідають тематиці заняття та емоційному стану дитини.

Організація заняття з музикотерапії покладає на музичного терапевта подвійне навантаження. В першу чергу, це корекційно-розвивальне заняття, а вже потім навчальне. Але важливо, щоб у процесі музично-практичної діяльності діти досягли позитивних змін як у фізичному, так і психічному самопочутті. Для цього важливим є створення педагогічних умов, за яких організація занять буде ефективною. Серед таких ми виділяємо:

- особистість висококультурного та духовного педагога;
- відповідність, поетапність, поступовість та доступність навчального матеріалу для дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку;
- матеріально-технічна база, що забезпечує високоякісними та в достатній кількості музичними інструментами, сучасною технікою, обладнаними кабінетами тощо;
- зв'язок творів музичного мистецтва зі зразками довілля, створення умов для збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери;
- створення особливої атмосфери та активізація їх діяльності.

Особистість висококультурного, духовного педагога та його музично-педагогічна майстерність ґрунтується на певних аспектах:

- 1) загальнокультурних, педагогічних, теоретичних, психологічних та виконавських знаннях та навичках;
- 2) гностичних, диригентських, комунікативних та педагогічних вміннях;
- 3) артистизмі, волі, диригентській та виконавській техніці, музичності, віри в успіх, інтуїції, дарі педагогічного спілкування;

4) практичній реалізації виховного потенціалу музичного мистецтва, просвітницькому та музичному вихованню дітей, любові до музики та дітей;

5) діагностичній, корекційній, прогностичній (здатність пояснювати, передавати знання, навчати), організаторській, комунікативній, дослідницькій та креативній (творчій) функції.

Зрозуміло, що призначення музичного терапевта спрямоване, в першу чергу, на допомогу дитині з особливими потребами оздоровитися в процесі занять музикотерапією. Саме тому стосунки з дитиною мають бути надзвичайно гармонійними. Духовно близьке спілкування формує у неї позитивне ставлення не тільки до музичного мистецтва, а й до самого себе та інших, що є важливою передумовою для формування особистості дитини з психофізичними порушеннями в процесі інклюзивного навчання, інтеграції та адаптації в сучасне суспільство.

Наступною важливою педагогічною умовою в організації занять з музикотерапії є **поетапність та поступовість у кроках, а також відповідність і доступність навчального матеріалу** – від формування сприймання музики у дітей до засвоєння ними елементарних музичних знань, умінь та навичок у запропонованих видах корекційно-розвивальної роботи. Зв'язок слова і дії педагогу необхідно формувати протягом тривалого часу, постійно повторюючи досягнуті результати і поступово просуваючись вперед до нових успіхів. З перших занять з музикотерапії терапевт поетапно формує спільну діяльність, яка вимагає поступовості. Як наслідок виникає словесна регуляція поведінки дітей, що є основою дисципліни та успішності їх розвитку. Поступове ускладнення вимог та систематичний контроль за виконанням завдань забезпечує ефективність розвитку дитини та корекцію її психофізичних порушень.

Організуючи заняття з музикотерапії важливим є створити зацікавленість та викликати інтерес у дітей. Для цього необхідно проговорювати тему заняття, якомога зрозуміліше подавати його зміст і лише потім слухати музичний матеріал. В процесі прослуховування відбувається знайомство з різними музичними інструментами. Якщо звучить скрипка, то треба на ній зосередити увагу дитини, за можливості показати інструмент, дати потримати, почути звучання в реальності. Професійне володіння терапевта грою на будь-якому музичному інструменті справляє позитивне враження на дітей і забезпечує цілісне сприймання музичного твору в доступній для кожної дитини формі.

Для розвитку сприймання музики дітьми організація будь-якого заняття має відбуватися в формі емоційно-насиченої та цікавої гри з безпосередньою участю музичного терапевта та яскравою демонстрацією творів у різних видах корекційно-розвивальної роботи. Основні завдання, які вирішуються в іграх та вправах, спрямовані на розвиток і корекцію психофізичних порушень дітей і мають відповідати їх інтересам.

Удосконалена **матеріально-технічна база** дошкільного навчального закладу надає музичному терапевту можливість урізноманітнити форми занять з музикотерапії. Від дитячих музичних, шумових та народних інструментів і до

сучасних комп'ютерів, CD лєєрів тощо, які здатні посилити зацікавленість з боку дітей та забезпечити позитивні емоції в процесі заняття.

Для збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери знайомство з дитячим фольклором має відбуватися якомога раніше. З точки зору освітнього контенту, музичний фольклор – цікавий, доступний, багатофункціональний матеріал для навчання та виховання дітей, сутність якого полягає в наданні дитині початкових знань про оточуюче середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу через прості форми фольклорного матеріалу, що є надзвичайно важливим в умовах дошкільного навчального закладу, де перебувають діти з особливими потребами також. *Зв'язок творів музичного фольклору зі зразками довкілля* очевидний. Музичний терапевт, використовуючи такий музичний матеріал, може показати як тісно пов'язані явища природи з музикою, створити умови для збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери у процесі знайомства з українськими народними піснями та іграми. Таким чином відбувається створення умов для формування основ національної свідомості наймолодшого покоління як найважливішого складника духовної культури українського народу. В дітей формується любов до рідної домівки, малої батьківщини, України, розуміння нашої унікальності як нації, відбувається збереження традицій, звичаїв та обрядів українців.

Важливими *засобами активізації діяльності дітей* є підтримка зацікавленості та успіху в процесі заняття, своєчасна допомога, доброзичливе ставлення, підкреслена похвала та відповідні види корекційно-розвивальної роботи (четверта колонка програми), в яких використовуються різні форми роботи:

- показ або демонстрація, яка безпосередньо знайомить дітей з тими чи іншими музичними інструментами, їх звучанням;
- музично-дидактичні ігри, під час яких діти залучаються до художньо-творчої діяльності;
- гра на дитячих шумових та музичних інструментах;
- драматизація народних пісень, яка сприяє корекції їх емоційно-вольової та рухової сфери;
- підготовка та проведення свят і розваг;
- народознавчі та фольклорно-етнографічні заходи;
- концерти;
- комплексні музично-естетичні заняття.

Завдання щодо організації занять з музикотерапії мають певні особливості. Це не лише подарувати дітям відпочинок, радість, щастя від спілкування з прекрасним, де діти отримують задоволення, а й сформувати певні знання про музичний світ та навчити практичних умінь в художньо-практичній діяльності. Для виконання завдань з організації занять важливим є створення сприятливих умов для їх проведення: комфорт, душевність, гармонійність стосунків, невимушеність атмосфери.

Світ музичного мистецтва – це невичерпне джерело позитивних емоцій для дорослих і дітей. Одні люди мають більше здібностей, інші менше, але

люблять музику практично всі. Тому навчити дітей слухати музику можливо лише зацікавивши, обережно, не перенавантажуючи їх, відчуваючи рух душі кожної дитини. В корекційно-розвивальній програмі вибрані і записані музичні твори, які бажано використовувати для слухання, але здебільшого відповідальність покладається на музичного терапевта, який має можливість обирати твори зі списку за власним бажанням та додавати якісь нові на власний розсуд. Для розвитку сприймання музики у дітей добір репертуару це важливо. Важливо акцентувати увагу на яскравості твору для уподобання дітьми, щоб образи, які створюються в їхній уяві були виразними і запам'ятовувалися надовго, а може й назавжди.

Найважливіші моменти організації занять – це певні стадії або кроки для ясної, поступової подачі матеріалу:

- 1) введення: знайомство-привітання з кожною дитиною (підбір його оригінальної мелодії відповідно до імені кожної дитини);
- 2) налаштування на позитив;
- 3) ознайомлення з темою та змістом заняття;
- 4) пояснення виду корекційно-розвивальної роботи;
- 5) формування музично-слухових уявлень у певному виді роботи (знайомство з музикою, обговорення);
- 6) цілісне сприймання твору (узагальнення);
- 7) завершення музичного заняття: налаштування дитини на внутрішню та зовнішню гармонію.

Ознайомлення з музичними творами може відбуватися у формі занять-концертів, коли матеріал добирається знайомий та уподобаний дітьми. Дуже корисно запрошувати на зустріч з дітьми музичних виконавців, самодіяльні колективи або професійні організації. Сильний емоційний підйом настрою дітей забезпечує відвідування концертів класичної або народної музики, що сприяє підвищенню їх пізнавальної активності та формування у них почуття прекрасного від близького спілкування з мистецтвом. Маючи певний досвід, діти вже з цікавістю слухають та висловлюють власну думку або уподобання. Вони наближаються до музичного мистецтва і воно допомагає їм уподобати різні жанри музики та вибрати близьке для своєї душі.

Позитивно впливати на дихання, серцеву діяльність, травлення та коригувати мовленнєву діяльність, розвивати емоційну сферу дітей, знімати або зменшувати контроль дитини за своїм мовленням і залучати її в процес співу наслідуючи інших є метою *вокалотерапії*. Правила охорони голосу та співу (співати спокійно, не напружувати голос, положення корпусу і голови, звуки не викрикувати,), знайомство з жестами (увага, вступ, закінчення), знайомство зі звуками символами, що визначають вступ (акцент на сильну долю) є змістом занять у даному виді корекційно-розвивальної роботи. Основним завданням в процесі вокалотерапії є навичка правильного дихання, постановка артикуляції голосних звуків (в послідовності у, о, а, і, є, е), виконання вправ на відчуття ритму, виконання вправ на відчуття сильної долі у такті, наслідування співу вчителя та інших, розвиток уміння співати, розучування привітань,

регулювання голосом сили звуку, спів з керівником у супроводі музичного інструменту (фортепіано, баян, акордеон) тощо.

Виникає ряд труднощів у роботі над співацькими навичками дітей з особливими потребами. Оскільки, у деяких дітей є обмеження у руховій сфері, які позначаються на роботі дихального апарату, на голосоутворенні, артикуляції, міміці, жестах тощо. У деякого спостерігається тиха вокалізація, збіднена міміка, майже відсутність жестів, а інші постійно в русі, змінюють гримаси обличчя, багато рухають руками, часто видають звуки. Тому треба бути уважним до кожного і спостерігати за його поведінкою, щоб вчасно перервати завдання й перейти до іншого або зовсім зупинитися.

З самого початку – це відображення ритмічного малюнка. Музичний терапевт може використовувати ритмодекламацію тексту пісні з акцентами на сильну долю. Важливо використовувати будь-які склади, які подобаються і краще запам'ятовуються дітьми. Дуже успішним в роботі щодо підготовки дітей до співу є промовляння ритмоскладів. Їх в Україні дуже багато: віршики, загадки, скоромовки, прислів'я, промовляння тощо.

Робота щодо розвитку слуху і ритмовідчуття у дітей – є одною із найважливіших на заняттях з музикотерапії. І саме вона має бути побудована на основі формування в них емоційного ставлення та інтересу до музичного світу, в якому є місце для всіх і всього: сонечка в небі, дощику, райдузі, зимі, весні, літу, осені, тваринам, людям, героям казок. Все має бути вирішено в простих та зрозумілих дітям формах творчої діяльності. Для створення будь-якого музичного образу у власній діяльності, керівник повинен зосередити свої зусилля на активізації слухових уявлень, формуванні в дітей творчого задуму. Після пояснення та показу прийомів роботи за допомогою дорослого діти ритмічно відтворюють мелодію пісні, акцентують сильну долю в такті, наслідують спів дорослого, інтонують окремі слова, мотиви, музичні фрази, співають музичні привітання з іншими, підспівують окремі слова, музичні фрази.

Організація роботи над дикцією є пріоритетним напрямком в навчанні співу. Навчити дітей зв'язному та чіткому виконанню голосних та приголосних треба разом співпрацюючи із логопедом. Зміст мовленнєвого матеріалу передбачає його актуальність для дітей, можливість реалізуватися у спілкуванні та врахування індивідуальних можливостей кожної дитини. Тобто в ході організації кожного заняття терапевт постійно працює над корекцією слухового сприймання та розвитком мовлення, щоб кожна дитина могла як більш повно реалізувати свої потенційні мовленнєві можливості та навчитися чітко промовляти звуки, слідкувати за своєю співочою дикцією, за послідовним звукоутворенням, співати округлим звуком.

Заняття з музикотерапії (*музично-рухові ігри та вправи, музикомалювання, рухова релаксація та злиття з ритмом музики, казкотерапія*), на яких поєднуються музика, література, драматизація, малювання, посильний рух позитивно впливають на формування мислення, мовлення та накопичення музично-естетичного досвіду.

Змістом програми передбачено систематичне повторення засвоєного музичного матеріалу з метою його закріплення та належного усвідомлення дітьми дошкільного віку.

На заняттях з музикотерапії особливого значення надають *формам роботи*, які викликають у дітей свідоме, предметне та художнє переживання. *Індивідуальна форма роботи* є необхідною для виправлення недоліків рухової сфери, орієнтування у просторі, засвоєння мовленнєвого матеріалу тощо і найбільш доречно під час *вокалотерапії, гри на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічній декламації, дихальних та гімнастичних вправах під музику*.

Велике значення для формування комунікативних здібностей особистості має *колективна форма роботи*, яку актуально використовувати під час *рухової релаксації та злитті з ритмом музики, музично-рухових ігор та вправ, вокалотерапії, гри на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічної декламації, музикомалювання, гри з іграшками*. Виконання пісень гуртом сприяє розвитку комунікативності, формуванню спільної діяльності в процесі виконання завдань і забезпечує позитивний вплив на розвиток особистості дитини.

Отже, під впливом цілеспрямованих занять з музикотерапії у дітей, як правило, формуються перші уявлення про музику, уміння слухати й розуміти її, підвищується рівень емоційної чуйності, формується музичний слух та смак. Згодом у них з'являються улюблені вокальні та інструментальні твори, навички хорового співу.

Слід зауважити, що загальний успіх занять в дошкільному навчальному закладі залежить від дотримання низки вимог, а саме: умілий добір музичного матеріалу для слухання й виконання, високохудожнє виконання музичних творів, уміле вербальне спілкування з дітьми в ході занять, широке застосування зорової наочності, правильній організації рухів під час слухання музичних творів.

Загалом атмосфера занять з музикотерапії має бути захопливою, динамічною, цікавою, сприяти новим відкриттям як в емоційному, так і в пізнавальному планах. Відвідування занять з музикотерапії має викликати в дітей постійний пізнавальний інтерес, радість від спілкування з музичним мистецтвом і активне свідоме бажання оволодіння елементарними знаннями й вміннями.

Загалом уся педагогічна діяльність має ґрунтуватися на гуманістичних началах, усвідомленні її творчого характеру й ролі у розвитку особистості особливої дитини.

У процесі організації занять важливо не стільки досягти певного результату, скільки створити такі умови, які сприяють загальному розвитку дитини та корекції її психофізичних порушень, за яких вона повірить у свої можливості та відчує успіх, задоволення, емоційну піднесеність в процесі будь-якого заняття з музикотерапії. Отже, можна зауважити, що ***організація занять з музикотерапії вимагає від музичного терапевта особливої творчої уяви,***

фантазії, наполегливості, терпіння в сумісній роботі з дітьми, для яких музичне мистецтво – це шанс на успіх.

КОРИСНІ РЕСУРСИ

ЗАНЯТТЯ № 1.

четвертий рік життя

Тема заняття	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи	Практичний матеріал за напрямами
Магічний світ музики.	Рецептивне сприймання музики.	01 релаксація

Тема заняття: «Магічний світ музики».

Програмовий зміст: ознайомити дітей з історією виникнення музики та метою її появи; розвивати сприймання музики; виховувати культуру поведінки на занятті.

Мета:

1. Відволікти дитину від особистих наявних проблем зі здоров'ям.
2. Емоційно перезавантажити позитивними враженнями.
3. Відпочити та розслабитися в процесі пасивного слухання музики.

Спрямованість корекційно-розвивальної роботи: Рецептивне сприймання музики.

Практичний матеріал: аудіо диск, напрям 01 релаксація.

Методичне забезпечення: слайди з картинами спокійної природи.

Технічні засоби: магнітофон, модульні технології, проектор.

Хід заняття:

Введення	Музичний терапевт вітає дітей у кімнаті для відпочинку. Звучить музика Моцарта доки діти зручно розташовуються (В.МОЦАРТ, Дивертисмент, ре мажор (Andante)).
Формування психофізичної установки на позитивне сприймання музичного матеріалу	Посилити позитивний вплив музики під час цього виду роботи можна використовуючи певні картини, фото, відео, які за своїм змістом несуть спокій. Наприклад, картини спокійної природи тощо.
Основна частина заняття	Музичний терапевт спрямовує інтерес дітей до музики. Розповідає про виникнення музики невеличку історію. Наприклад таку: «Коли виникла музика?» Це питання давно хвилює людей. Ще в давні часи було складено чимало легенд про походження музики. Стародавні люди вважали, що музика дарована їм богами. Вчені ж встановили, що музика з'явилася давним-давно. У стародавніх людей вона була пов'язана з їх повсякденним життям. Жінки наспівували,

	<p>баюкали дітей, пастухи скликали стадо звуками ріжків. Музика, її ритм і мелодія здійснювали на людину сильний емоційний вплив.</p> <p>Якою була первісна музика, ми не знаємо, але, ймовірно, не дуже милозвучною. У ній було багато звуконаслідування: в піснях первісні люди повторювали звуки навколишнього світу – крики диких звірів, птахів.</p> <p>Головним елементом первісної музики був ритм. Він допомагав людям чітко виконувати руху під час роботи. Співаки підкреслювали ритм ударами в долоні або притопуванням. Люди помітили, що ритмічні гучні звуки видають при ударі плоскі камені, шматки дерева, раковини. Вони-то і стали першими музичними інструментами».</p> <p>Далі ведемо розмову з дітьми:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Діти, чи слухаєте ви музику вдома? – Яка музика вам подобається? – Сьогодні ми навчимося відпочивати під музику. <p>Музичний терапевт налаштовує дітей на відпочинок і спокій. Звучить музика В. МОЦАРТа, Соната для фортепіано, II частина, фа мажор (Adagio). Один твір може звучати декілька разів для кращої адаптації та привикання дитини до музичного твору.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Вам сподобався такий відпочинок під музику? – Ми говорили про перші музичні інструменти. Ось вам, будь ласка, для приклада камінчики, шматки дерева і ракушки. Спробуйте ними відстукати якийсь ритм. Чи запам'ятали ви назви предметів з яких утворилася первісна музика (Ракушка! Камінчик! Дерево!). – Дякую.
<p>Завершення музичного заняття</p>	<p>Звучить ще раз заспокійлива музика. Наприклад, Б. ГАЛУППІ, Соната № 5, I частина, до мажор.</p> <p>Дітям пропонується розслабитися, закрити очі і пригадати щось приємне.</p>

ЗАНЯТТЯ № 2.
п'ятий рік життя

Тема заняття	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи	Практичний матеріал за напрямками
Історія про музичні образи.	Музикомалювання.	напрямок 07 - активізація творчих здібностей.

Тема заняття: «Історія про музичні образи».

Програмовий зміст: навчити дітей слухати музику, фантазувати, малювати під музику.

Мета:

1. Створити умови для задоволення від реалізації творчих можливостей дітей.
2. Зняти напруження.
3. Пробудити фантазію дітей у процесі художньої та музично-практичної діяльності.

Спрямованість корекційно-розвивальної роботи: Музикомалювання.

Практичний матеріал: аудіо диск, напрямок 07 - активізація творчих здібностей.

Методичне забезпечення: картини або фото із зображенням квітів (пролісків).

Технічні засоби: магнітофон, модульні технології, проектор.

Хід заняття:

Введення	Музичний терапевт вітає дітей. Потім представляє себе і пропонує дітям представити себе поспівкою-привітанням і підіграє мелодію або підспівує її (оригінальна мелодія відповідно до імені кожної дитини). – Я – Наталя. А ти? – Максим. Іра. Людмила!
Формування психофізичної установки на позитивне сприймання музичного матеріалу	Читаємо дітям вірш під музику: «Все, що є на світі, по-своєму гарне: Лілея чи кактус, верблюд або сарна. Гори, пустелі, моря, небеса – Всюди всміхається людям краса». Звучить музика із практичного матеріалу К. ДЕБЮСІ, «Мрії» – Чи сподобалась вам така музика? – Назвіть, які квіти ви знаєте? – А ще є квіти, які з'являються рано навесні. Ми їх називаємо весняними. Пригадайте їх?

	<p>Проліски.</p> <p>Показуємо картину або фото із зображенням пролісків.</p>
Тема заняття	<p>– Квіти подобалися і подобаються багатьом людям. Одні люди отримують задоволення від того, що їх вирощують, інші словом описують їх красу, художники малюють фарбами їх на своїх полотнах, а композитори присвячують їм свої музичні твори. Послухайте, як П. Чайковський створив музичний образ проліска у своєму творі (звучить твір). ЧАЙКОВСЬКИЙ, Пори року, «Пролісок».</p> <p>– Чи подобається вам цей твір?</p> <p>Пояснюємо дітям, що вся музика, яка звучить може записуватись на папері – нотами. Всі квіти також можна зобразити на папері. І нота і пролісок на малюнку дуже схожі (демонстрація на аркуші паперу).</p>
Методика ознайомлення з музикомалюванням	<p>Діти приймають зручні пози, отримують малювальні дошки, на яких закріплені аркуші паперу, товсті фломастери або олівці. Також це можуть бути шаблони тощо.</p>
Формування музично-слухових уявлень	<p>Звучить музика і діти малюють проліски (П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Пори року, «Пролісок»). Якщо дитині з особливими потребами потрібна підтримка терапевт знаходиться поруч.</p>
Цілісне сприймання твору	<p>Пояснюємо, що все створене в природі дійсно дуже гарне, гармонійне, пропорційне по-своєму, має неповторну красу. Але не тільки те, що створене в природі прекрасне. Люди теж можуть створювати прекрасне. Наприклад, композитори – музичні твори-образи. Але це також поети, художники, письменники.</p> <p>Все починається у дитинстві. І ви берете в руки пензель чи музичну іграшку, малюєте чи майструєте, співаєте чи граєте, взагалі займаєтесь чим-небудь творчим, маєте вкладати свою душу в цей процес, робити свою справу з ентузіазмом. І результат такої праці буде вам на радість.</p>
Завершення музичного заняття	<p>Узагальнимо зміст проведеного заняття:</p> <p>– Отже, діти, ви зрозуміли, що музичні образи квітів звучать дуже красиво. Їх можна намалювати і описати словами. Прошу вас покласти праву руку на серце і послухати його ритм). Слухаємо М. РАВЕЛЯ, Сюїта «Матінка-гусиня», «Чарівний сад» і фантазуємо.</p>

Напрями музики та рекомендовані музичні твори

(2 аудіо диска)

01 Напря́м: релаксація (розслаблення)

1. В. МОЦАРТ, Соната для фортепіано, II частина, фа мажор (Adagio).
2. В.МОЦАРТ, Дивертисмент, ре мажор (Andante).
3. Й.БАХ, Брандербурзький концерт № 1, фа мажор (Adagio).
4. Б.ГАЛУПШІ, Соната № 5, I частина, до мажор.
5. Ж.МАСНЕ, «Роздум».
6. І.ШТРАУС, «Повільний вальс».
7. Ф.ШУБЕРТ, «Вечірня серенада».
8. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для флейти з оркестром № 4.
9. Ж.МАСНЕ, «Елегія».
10. А.ЛЯДОВ, «Чарівне озеро».
11. Д.КАБАЛЕВСЬКИЙ, Концерт для скрипки з оркестром, II частина.
12. Е.ГРІГ, «Колискова».
13. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пісня без слів».
14. А.ШНІТКЕ, «П'єса».
15. О.СКРЯБІН, «Лист з альбому», «П'єса».
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пори року», «Баркарола».

02 Напря́м: заспокійлива

1. В. МОЦАРТ, «Ближче до мрії».
2. Й. БАХ, Брандербурзький концерт, № 2 (Andante).
3. Л. БЕТХОВЕН, «Елізі».
4. Л. БЕТХОВЕН, прелюдія № 5.
5. Т. АЛЬБІНОНІ, адажіо.
6. П. МАСКАНІ, опера «Сільська честь», Intermezzo.
7. М. БРУХ, скрипичний концерт № 1 (Adagio).
8. Ф. ШОПЕН, ноктюрн оп. 9 № 1, сі-бемоль мінор.
9. А. ВІВАЛЬДІ, скрипичний концерт, II частина, до мінор (Andante).
10. А. ВІВАЛЬДІ, концерт для флейти з оркестром, II ч. (Gardellino).
11. Ф. ШУБЕРТ, серенада «Лебедина пісня».
12. С. РАХМАНІНОВ, рапсодія на тему Паганіні.
13. П. ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Пори року», «Зоряна ніч».
14. П. ЧАЙКОВСЬКИЙ, альбом «Пори року», «Осіньна пісня».
15. М. ЛИСЕНКО, елегія № 3, оп. 41.
16. М. ЛИСЕНКО, «Елегія».

03 Напря́м: глибока релаксація (перед сном)

1. Й. БАХ, Оркестрова сюїта № 3, Арія.
2. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 8, мі-бемоль мінор.

3. Й.БАХ, Концерт ре мінор, II частина (Adagio).
4. К.ДЕБЮСІ, «Місячне світло».
5. Л.БЕТХОВЕН, Соната № 14, I частина (Adagio).
6. С.БАРБЕР, Адажіо для струнних.
7. Й.БРАМС, Колискова.
8. К.ГЛЮК, Опера «Орфей і Еврідіка», Мелодія.
9. Ф.ШОПЕН, Колискова, ре-бемоль мажор.
10. Ф.ШОПЕН, «Колискова для ангела».
11. Ф.ЛІСТ, Колискова.
12. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Колискова № 2, оп.72.
13. А.ЛЯДОВ, Колискова.
14. С.РАХМАНІНОВ, Колискова.
15. Є.СТАНКОВИЧ, Колискова.
16. М.ЛИСЕНКО, Колискова.
17. Українська народна пісня «Ой, ходить сон коло вікон!».

04 Напря́м: стимулювання позитивного настрою

1. В.МОЦАРТ, Опера «Чарівна флейта», увертюра.
2. В.МОЦАРТ, Опера «Весілля Фігаро», увертюра.
3. В.МОЦАРТ, Маленька нічна серенада (Allegro).
4. Й.БАХ, Оркестрова сюїта № 2, сі мінор.
5. Й.БАХ, Концерт для двох скрипок з оркестром, мі мінор (Vivace).
6. С.ПРОКОФ'ЄВ, Балет «Ромео і Джульєтта», «Ранок».
7. Л.БЕТХОВЕН, Симфонія № 6, I частина.
8. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «Ранок».
9. Д.РОССІНІ, Опера «Севільський цирульник», увертюра.
10. А.ДВОРЖАК, Концертна увертюра «Карнавал».
11. А.РУБІНШТЕЙН, Мелодія.
12. Й.ШТРАУС, Віденський вальс.
13. Ж.БІЗЕ-Р.ЩЕДРІН, Сюїта «Кармен», Увертюра.
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Вальс».
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лускунчик», увертюра.
16. М.ГЛІНКА, Опера «Руслан і Людмила», увертюра.
17. Я.СІБЕЛІУС, Симфонічна поема «Фінляндія», уривок.

05 Напря́м: стимулювання емоційної сфери

1. В.МОЦАРТ, Фантазія до мінор.
2. Р.ШУМАН, Сцени з дитинства, оп. 15.
3. Ф.МЕНДЕЛЬСОН, Пісня без слів № 6, «Весняна пісня».
4. Ф.ШОПЕН, Вальс № 6, до мажор.
5. Ф.ШОПЕН, Концерт № 2, фа мінор, III частина.
6. Н.ПАГАНІНІ, Каприз № 24.
7. І.БРАМС, Угорський танець № 1.
8. І.БРАМС, Угорський танець № 5.

9. Ф.ШУБЕРТ, Вальс.
10. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «Танець Анітри».
11. Р.ВАГНЕР, Полонез.
12. Д.ВЕРДІ, Вальс.
13. Ф.ЛІСТ, Угорська фантазія для фортепіано та оркестру.
14. І.ШТРАУС, Вальс «Там, де цвітуть лимони».
15. Ш.СЕН-САНС, Зоологічна фантазія «Карнавал тварин», «Акваріум».
16. Ж.БІЗЕ-Р.ЩЕДРІН, Сюїта «Кармен», «Танець Богині».
17. М.ЛИСЕНКО, «Українська рапсодія».
18. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Сюїта «Шехеразада» (Andantino).
19. Г.СВІРІДОВ, Музична ілюстрація «Метелиця», вальс.
20. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», сцена.
21. С.РАХМАНІНОВ, Фортепіанний концерт № 2, до мінор (Adagio sostenuto).
22. М.СКОРИК, Мелодія.

06 Напря́м: стимулювання емоційно-образних уявлень

1. К.ДЕБЮСІ, П'єса «Золоті рибки».
2. К.ДЕБЮСІ, Прелюдія № 8 «Дівчина з волоссям кольору льону».
3. Ж.РАМО, «Перегомін птахів».
4. Ф.ШУБЕРТ, «Бджілка».
5. Ф.ШОПЕН, Прелюдія № 1, «Крапля дощу».
6. Ш.СЕН-САНС, Зоологічна фантазія «Карнавал тварин», «Лебідь».
7. А.ВІВАЛЬДІ, Пори року, I частина «Весна».
8. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «В печері гірського короля».
9. Е.ГРІГ, Сюїта «Пер Гюнт», «Пісня Сольвейг».
10. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Балет пташенят».
11. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Богатирські ворота».
12. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Старий замок».
13. М.МУСОРГСКИЙ, Малюнки з виставки, «Баба-Яга».
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лускунчик», «Chinese Dance».
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Гра в конячки».
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Баба-Яга».
17. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Пісня жайворона».
18. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Спляча красуня», вальс.
19. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», «Танець маленьких лебедів».
20. Г.СВІРІДОВ, Музична ілюстрація «Метелиця», «Весна та Осінь».

21. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Опера «Казка про царя Салтана», «Політ джмеля».
22. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Сюїта «Шехеразада» (Lento adagio).
23. А.ЛЯДОВ, Картинка до російської народної казки «Баба-Яга».
24. В.КОСЕНКО, «Дощик».

07 Напря́м: активізація творчих здібностей

1. В.МОЦАРТ, Балет «Маленькі дрібнички», № 10, Gavotte.
2. В.МОЦАРТ, Соната № 5, соль мажор (Allegro).
3. К.ДЕБЮСІ, Прелюдія № 2 «Паруса».
4. К.ДЕБЮСІ, «Мрії».
5. К.ДЕБЮСІ, «Музика янголів».
6. К.ДЕБЮСІ, Прелюдія «Відпочинок фавна».
7. К.ДЕБЮСІ, Ноктюрн «Хмари».
8. С.ПРОКОФ'ЄВ, «Казки старої бабусі» (Andantino).
9. С.ПРОКОФ'ЄВ, Балет «Попелюшка», Варіації Феї Весни.
10. Ф.ШОПЕН, Скерцо № 1.
11. М.РАВЕЛЬ, Сюїта «Матінка-гусиня», «Чарівний сад».
12. М.РАВЕЛЬ, «Гра води».
13. М.РАВЕЛЬ, «Болеро».
14. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для мандолін № 2, III частина.
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Дитячий альбом, «Солодка мрія».
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Пори року, «Пролісок».
17. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Балет «Лебедине озеро», вальс.
18. А.ШОНБЕРГ, П'єса «Світла ніч».
19. М.ЛИСЕНКО, Вальс.
20. А.ЛЯДОВ, Бірюлька № 1.
21. А.ЛЯДОВ, Прелюдія, сі мінор.
22. М.СКОРИК, П'єса «Гуцульський танець».

08 Напря́м: стимулювання інтелектуальної сфери

1. В.МОЦАРТ, Концерт для кларнета, ля мажор (Adagio).
2. В.МОЦАРТ, «Маленька нічна серенада», рондо.
3. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 1, до мажор.
4. Й.БАХ, Концерт для двох скрипок з оркестром, ре мінор (Largo).
5. Й.БАХ, Концерт для органу, ре мінор.
6. Й.БАХ, Брандербурзький концерт № 2 (Allegro Assai).
7. Й.ГАЙДН, Симфонія № 101 «Годинник».
8. Л.БЕТХОВЕН, Соната для фортепіано № 17.
9. Л.БЕТХОВЕН, Фортепіанний концерт № 5 (Allegro).
10. І.ПАХЕЛЬБЕЛЬ, Канон, ре мажор.
11. Ф.МАНФРЕДІНІ, Симфонія № 10, I частина (Adagio e spiccato).

12. Т.АЛЬБІНОНІ, Концерт № 7 (Allegro).
13. А.КОРЕЛЛІ, Концерт № 1, ре мажор, IV частина.
14. А.КОРЕЛЛІ, Концерт № 8, IV частина, соль мінор.
15. Л.БОККЕРІНІ, Менует, мі мажор.
16. Г.ГЕНДЕЛЬ, Опера «Ксеркс» (Largo).
17. А.ВІВАЛЬДІ, Концерт для флейти з оркестром, фа мажор, I частина.
18. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Клавирна соната, I частина, до мажор.
19. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Квінтет, до мажор (Larghetto).
20. М.БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Соната.

09 Напря́м: підвищення психофізичної активності

1. В.МОЦАРТ, соната № 16, до мажор (Allegro).
2. В.МОЦАРТ, симфонія № 40, I частина.
3. Й.ГАЙДН, симфонія № 100, фінал.
4. Л.БЕТХОВЕН, симфонія № 1, IV частина.
5. Ф.МЕНДЕЛЬСОН, балет «Сон у літню ніч», «Весільний марш».
6. К.ГЛЮК, опера «Орфей і Еврідіка», «Танець фурій».
7. Д.РОССІНІ, Тарантела.
8. Д.РОССІНІ, опера «Вільгельм Телль», увертюра.
9. І.ШТРАУС, скерцо «Вічний рух».
10. І.ШТРАУС, «Персидський марш».
11. І.ШТРАУС, «Марш Радецького».
12. Д.ВЕРДІ, опера «Аїда», «Тріумфальний марш».
13. Ж.БІЗЕ, опера «Кармен», «Куплети Тореодора».
14. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, балет «Лускунчик», «Марш».
15. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, балет «Спляча красуня», вальс.
16. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, балет «Лебедине озеро», вальс.
17. О.БОРОДІН, опера «Князь Ігор», «Хор половецьких дівчат».
18. Д.ГЕРШВІН, «Рапсодія в стилі блюз».
19. Г.БЕРЛІОЗ, опера «Засудження Фауста», «Марш Ракоці».
20. Г.СВІРІДОВ, «Військовий марш».
21. І.СТРАВІНСЬКИЙ, балет «Петрушка», танець.
22. І.СТРАВІНСЬКИЙ, балет «Пульчинелла».

10 Напря́м: стимулювання мовленнєвої активності

1. В.МОЦАРТ, Рондо «Турецький марш».
2. В.МОЦАРТ, Концертна симфонія № 3, уривок.
3. В.МОЦАРТ, Симфонія № 3, уривок.
4. В.МОЦАРТ, Симфонія № 36, IV частина (Presto).
5. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 2, до мінор.
6. Й.БАХ, Прелюдія і фуга № 6, ре мінор.
7. Л.ДАКЕН, «Зозуля».
8. Д.РОССІНІ, «Гроза».

9. Д.РОССІНІ, Опера «Сорока-кравдїйка», увертюра.
10. Ф.ШОПЕН, Етюд № 12, до мїнор, «Револуцїйний».
11. Ф.ШОПЕН, Етюд № 13, ля-бемоль мажор (Allegro sostenuto).
12. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, Пори року, «Тройка».
13. П.ЧАЙКОВСЬКИЙ, «Італїйське капрїчїо».
14. М.РИМСЬКИЙ-КОРСАКОВ, Сюїта «Шехеразада», «Свято в Багдадї».
15. М.ЛИСЕНКО, «Молитва за Україну».
16. М.ЛЕОНТОВИЧ, «Щедрик».
17. С.ЛЮДКЕВИЧ, «Гагїлка».
18. Українська народна пісня, «Вийди, вийди, сонечко» (обр. Л.Ревуцький).
19. Українська народна пісня, «Зайчику, зайчику» (обр. Я.Степовий).
20. Українська народна пісня, «Мак» (обр. Я.Степовий).
21. Українська народна пісня, «Комарик».

11 Напрям: формування основ національної свїдомостї

1. М.БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Молитва «Отче наш».
2. М.ЛИСЕНКО, «Пісня без слів».
3. М.ЛИСЕНКО, Вальс.
4. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Квїнтет, до мажор (Allegretto).
5. С.ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ, Ліричний танок.
6. М.КОЛЕССА, «Гуцульський прелюд».
7. М.КОЛЕССА, Коломїйка.
8. Віночок українських мелодїй на старосвїтській бандурї.
9. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Марш.
10. Д.БОРТНЯНСЬКИЙ, Клавїрна соната, до мажор, I частина.
11. Л.РЕВУЦЬКИЙ, Симфонїя.
12. С.ЛЮДКЕВИЧ, Українська баркарола.
13. К.МЯСКОВ, Концертний етюд.
14. К.МЯСКОВ, Фантазїя для бандури с оркестром.
15. І.БЛИК, Пісня «Рушничок».
16. Н.МАЙ, Пісня «Дощик».
17. Пісня «Сонячний зайчик».
18. І.БЛИК, Пісня «Бджїлка».
19. А.ГРОСУ, Пісня «Рїдна матуся».
20. Ж.БОЛТОВ, О.КИРИЛЮК, Пісня «Батькївщина».
21. М.ВЕРБИЦЬКИЙ, Гїмн України.

Лапін А.В.

Розділ IV. Методичні рекомендації до корекційно-розвивальної програми «Лего-конструювання» для ЗДО з інклюзивною формою освіти

Сучасний розвиток системи дошкільної освіти проходить під потужним впливом нових засобів та методів навчально-виховної діяльності, безлічі навчально-розважального та навчально-ігрового матеріалу. Адже діти досить легко опановують нові інформаційно-комунікативні засоби, технологічні іграшки та конструктори, і простими ілюстраціями та книжками їх вже складно привабити та підтримати пізнавальний інтерес та активність.

Тому одним із шляхів реформування освіти є перегляд основних принципів дошкільної освіти на основі світового та вітчизняного досвіду впровадження інклюзії, як провідної форми індивідуально спрямованого навчання. Адже переважна більшість дітей прагне до пізнання навколишньої дійсності, відчуває інтерес до всього невідомого, до минулого і майбутнього, до секретів побудови світу. А бажання відтворити побачене чи почуте у власній діяльності є головною рушійною силою індивідуального психофізичного розвитку. Побудувати діючі моделі предметів та об'єктів оточуючого світу можна на базі конструктора «Лего».

Компанія «LEGO Group» розробила значну кількість серій конструктора для дозвілля та навчання дітей. Навчальна серія «LEGO Education» створена не тільки з розважально-ігровою метою, але і для сприяння розвитку пізнавальної сфери дітей. У серію входять різноманітні набори конструкторів: це і моделі для дітей від 3 років для побудови й обігравання побутових сюжетів, і елементарні механізми, що призводять модель в дію від натягнутої пружини або сонячної батареї, і робототехніка.

Сучасний розвиток освітнього процесу має багато напрямів які спрямовані, головним чином, на формування особистісних якостей та психофізичний розвиток дошкільника. Інтеграція освітніх галузей завдяки використанню конструктора «Лего» гармонійно поєднує ці напрями в єдиний, нерозривний освітній процес, гарантуючи високі результати психофізичного розвитку і виховання дітей дошкільного віку.

Водночас, результатом освітньої діяльності дошкільних установ має бути не сума знань, умінь і навичок, а придбані дитиною якості, такі, як допитливість, активність, самостійність, відповідальність, вихованість та інших, які найкращим чином сприяють виявленню та розвитку здібностей та схильностей дітей. Отже педагог, на наш погляд, повинен постійно віднаходити способи найбільш цікавого і в той же час нескладного розвитку перерахованих вище якостей.

Пропонована програма дозволяє у процесі створення різноманітних конструкцій не тільки розвивати у дітей навички конструювання, але і

вирішувати проблеми які виникають під час опанування ЗУН в інших освітніх галузях, передбачених програмою ДНЗ. Використовуючи конструктор, ми ставимо перед дітьми прості, зрозумілі та привабливі для них завдання, за умови поетапного виконання яких вони, самі того не помічаючи, навчаються та набувають вище означені особистісні якості.

Завдання програми «Лего-конструювання» полягає в максимальному розвитку пізнавальних здібностей дітей з допомогою побудови і використання ними наочних моделей. Під наочними моделями розуміються такі види зображення різних предметів і явищ, в яких виділені та представлені в узагальненому й схематичному вигляді основні відносини їх компонентів, позначені умовно. Наочні моделі можуть створюються дітьми у різних видах діяльності, у тому числі у конструюванні з наступним використанням у сюжетно-рольових іграх.

Розвиток здібностей до конструювання активізує пізнавальні процеси дитини, народжує інтерес до творчого вирішення поставлених завдань, винахідливості та самостійності, ініціативності, прагнення до пошуку нового і оригінального, а значить, до докладання необхідних зусиль, спрямованих на подолання труднощів, що виникають у процесі створення виробу. Якщо діяльність дитини знаходиться в зоні оптимальної складності, тобто на межі можливостей, то вона веде за собою розвиток її здібностей, реалізуючи зону потенційного розвитку (Л. С. Виготський). Діяльність, що не знаходиться в зоні оптимальної складності, набагато меншою мірою сприяє розвитку здібностей. Якщо певний вид роботи з конструктором для дитини занадто простий, то забезпечує лише реалізацію вже наявних здібностей; якщо ж завдання надмірно складне або зовсім нездійсненне, то це також не призводить до формування нових умінь і навичок.

Робота з конструкторами «Лего» сприяє розвитку просторового мислення, так як об'ємне конструювання істотно складніше викладання моделей на площині. При цьому дитина приділяє увагу не тільки до загального вигляду майбутньої конструкції, але і кожної її деталі. Крім того, діти знайомляться з такими просторовими ознаками, як симетричність і асиметричність. У процесі конструювання дошкільнята розвивають математичні здібності, перераховуючи деталі, кнопки-кріплення на пластині або блоці, обчислюючи необхідну кількість деталей та їх довжину. Лего-конструювання позитивно впливає також на мовленнєві та комунікативні навички, адже у процесі роботи діти задають дорослим питання про різні явища чи об'єкти. На наш погляд, одна з основних цілей у лего-конструюванні – навчити дітей ефективно працювати разом. Сьогодні спільне освоєння знань і розвиток умінь, інтерактивний характер взаємодії затребувані як ніколи раніше. У процесі спільної, групової діяльності діти можуть не просто спілкуватися, але і обмінюватися порадами про способи кріплення, деталями або навіть об'єднувати свої моделі для створення більш масштабної конструкції. Важливо організувати умови, при яких учасники спільної діяльності могли б вирішувати виникаючі проблеми, спілкуючись і радячись один з одним, а також вчитися на власних та чужих помилках.

Кожен раз перед початком занять потрібно проводити обговорення, що саме будемо моделювати, яке призначення має та чи інша конструкція. Це сприяє розвитку у дошкільників соціальних навичок: самостійність, ініціативність, відповідальність, взаєморозуміння які необхідні при взаємодії з іншими дітьми.

Формування і розвиток художньо-естетичних навичок також є одним з найбільш важливих напрямів психофізичного розвитку дітей дошкільного віку. У процесі лего-конструювання ця мета легко може бути досягнута у процесі оформлення та перетворення вже готових моделей, коли для створення цілісного образу може використовуватися не лише конструктор, але і папір, олівці, інші матеріали.

Лего-конструювання має великий вплив на розвиток здібностей дітей і допомагає виявляти їх таланти. У дитячих садках проводяться тематичні конкурси з лего-конструювання: діти спільно з батьками демонструють свої споруди на задану тему (наприклад, «Мій садок») і розповідають, що вони створили, звідки взяли зразок. Крім цього, для батьків корисно проводити відкриті заходи, на яких вони могли б бачити, як організуються заняття з лего-конструювання, як допомогти дітям у створенні моделей, а також отримати консультації педагога або самим запропонувати рекомендації по поліпшенню моделей.

Робота з конструктором «Лего» найтіснішим чином пов'язана з чуттєвим та інтелектуальним розвитком дитини. Особливе значення воно має для вдосконалення гостроти зору, точності кольоросприйняття, тактильних якостей, розвитку дрібної мускулатури рук, сприйняття форми і розмірів об'єкта, просторових відносин.

В основі програми лежить цілісний образ навколишнього світу, який переломлюється через результат діяльності дітей. Заняття за програмою головним чином спрямовані на розвиток образотворчих, словесних, конструкторських здібностей. Всі ці напрями тісно пов'язані, і один вид творчості не виключає розвиток іншого, а вносить різноманітність у творчу діяльність.

Ця програма доповнює і поглиблює знання і вміння дітей, набуті в процесі безпосереднього здійснення освітньої діяльності за програмою «Дитина» (чи будь-якої іншої), що є основною освітньою програмою у дитячому закладі.

Метою програми є створення такого освітнього середовища, в якому діти отримають можливість втілювати в життя свої ідеї, зможуть розвинути свої творчі здібності у процесі пізнання світу через свою власну творчу предметну діяльність

Дана програма розрахована на чотири роки навчання. Програма реалізується у другій половині дня через групову форму 1 раз на тиждень в кожній групі. Доцільно об'єднання дітей чисельністю до 12 осіб. Приймаються всі бажаючі, без спеціального відбору.

Програма розрахована на дітей від 3 до 7 років.

Тривалість і кількість занять:

Перший рік навчання – 40 занять по 25 хвилин (раз на тиждень);

Другий рік навчання – 40 занять по 25 хвилин (раз на тиждень);

Третій рік навчання – 40 занять по 25 хвилин (раз на тиждень);

Четвертий рік навчання – 40 занять по 30 хвилин (раз на тиждень);

Заняття проводяться з однією підгрупою дітей 8-12 чоловік. Тривалість перерв між заняттями становить від 5 до 15 хвилин, під час яких проводяться ігри з моделями, а так само відбувається супровід вихованців групи і групи.

Враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку, механізм реалізації матеріалів з «Лего-конструювання» складається з двох основних етапів: попереднього або орієнтовного, і виконавчого.

На першому етапі дитина аналізує виріб, який їй треба сконструювати, виявляє умови досягнення мети, планує послідовність роботи над нею, підбирає необхідні деталі, та визначає практичні вміння, навички, за допомогою яких мета буде досягнута.

На другому етапі дитина приступає до безпосереднього створення виробу. При цьому він вчиться підпорядковувати свою поведінку поставленої перед ним задачі. Кінцевим результатом роботи має бути не тільки створений виріб, але і формування у дитини певного рівня розумових дій, конкретних практичних навичок, прийомів роботи та вмінь як невід'ємної складової трудової освітньої діяльності. І, звичайно, обов'язковим є обігравання готових виробів (для всіх вікових груп).

Структура заняття.

Заняття будується у такій послідовності:

- привітання;
- ігрові вправи для формування просторового мислення й уяви;
- конструювання (форма організації залежить від складності виробу, від рівня оволодіння конструктивними навичками).

Для дітей вікової групи від 3 до 5 років застосовуються три основних види конструювання:

- за зразком
- за умовами
- за задумом

Конструювання за зразком – коли є готова модель того, що потрібно побудувати (наприклад, зображення або схема).

При конструюванні за умовами зразка немає, задаються тільки умови, яким виріб повинен відповідати (наприклад, будиночок для собачки повинен бути маленьким, а для коника – великим).

Конструювання за задумом передбачає, що дитина сама, без будь-яких зовнішніх обмежень, створить образ майбутнього виробу і втілить його в матеріалі, який є в її розпорядженні. Цей тип конструювання краще інших розвиває творчі здібності.

У віковій групі дітей від 5 до 7 років додається конструювання частини об'єкта за інструкцією педагога з подальшою добудовою за власним задумом і моделювання об'єктів за ілюстраціями і картинками.

У процесі лего-конструювання діти пробують встановити, на що

схожий предмет і чим він відрізняється від інших; оволодівають умінням порівнювати ширину, довжину, висоту предметів; починають вирішувати конструктивні завдання «на око»; розвивають образне мислення; навчаються уявляти предмети в різних просторових положеннях, подумки змінювати їх взаємне розташування. У процесі занять йде робота над розвитком інтелекту уяви, дрібної моторики, творчих задатків, діалогічного та монологічного мовлення, розширенням словникового запасу. Особлива увага приділяється розвитку логічного і просторового мислення. Діти навчаються працювати із запропонованими інструкціями, формуються вміння співпрацювати з партнерами, працювати в колективі.

У процесі реалізації програми використовуються різноманітні методи навчання: пояснювально-ілюстративний, розповідь, бесіда, робота з конструктором за схемою і зразком, демонстрація, вправи, практичні роботи репродуктивного і творчого характеру, методи мотивації і стимулювання, взаємоконтролю і самоконтролю, пізнавальна гра, проблемно-пошуковий і ситуаційний метод.

Підбір і тематика виробів, передбачених програмою, можуть змінюватися залежно від поточної навчально-виховної ситуації, наявного матеріалу, а також від умінь і навичок дітей.

Оцінювання результатів навчання здійснюється шляхом систематичного спостереження педагога за практичною, творчою і пошуковою роботою дітей.

Література

1. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей / Под ред. К.С. Лебединской. – М., 1982.
2. Алвин Дж. Музыкальная терапия для детей с аутизмом / Дж. Алвин, Уорик Э. – М.: Теревинф, 2004. – 208 с.
3. Актуальные проблемы олигофренопедагогики: Сб. науч. трудов. / Под ред. В.В. Воронкова. – М., 1989. – 354 с.
4. Антонова-Турченко О. Музична психотерапія: посібник-хрестоматія / О. Антонова-Турченко, Л. Дробот – К.: ІЗМН, 1997. – 260 с.
5. Аллахвердов В.М. Психология искусства: Эссе о тайне эмоционального воздействия художественных произведений / В.М. Аллахвердов. – СПб.: Изд-во ДНК, 2001. – 197 с.
6. Белова Н.И. Специальная дошкольная сурдопедагогика / Н.И. Белова. – М., 1985.
7. Бровко М.М. Мистецтво як естетичний феномен / М.М. Бровко. – К.: Вища школа, 1999. – 239 с.
8. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 216 с.
9. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 1993. – 327 с.
10. Богуш А.М. Методика розвитку мови в дитячому садку. – К.: Вища школа, 1977. – 214 с.
11. Богуш А. та ін. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
12. Бурова А.П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А.П. Бурова Тернопіль: Мандрівець, 2010 – 296с.
13. Брусиловський Л. С. Музикотерапія: руководство по психотерапии / Л. С. Брусиловський – М., 1985.
14. Бурно М. Е. Терапия творческим самовыражением / М. Е. Бурно – М., 1898. – С. 139-140.
15. Ветлугина Н. А. Музыкальное развитие ребёнка / Н. А. Ветлугина – М.: Просвещение, 1968. – 415 с.
16. Ворожцова О. А. Музыка и игра в детской психотерапии / О. А. Ворожцова — М., 2004.
17. Ветлугина Н.А. и др. Самостоятельная художественная деятельность дошкольников / Н.А. Ветлугина. – М.: Педагогика, 1980. – 208 с.
18. Власова Т.А., Певзнер М.С. Дети с отклонениями в развитии. – М., 1973.
19. Восприятие музыки. /Сост. В.Н. Максимов. – М.: Музыка, 1980. – 256 с.
20. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Искусство, 1968. – 576 с.
21. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология / А. Л. Готсдинер – М., 1993.
22. Гаврилушкина О.П. Особенности формирования изобразительной деятельности умственно отсталых дошкольников: Автореф. дис. канд. пед. наук / О.П. Гаврилушкина. – М., 1976. – 18 с.

23. Гудим І. Використання корекційного потенціалу образотворчого мистецтва у процесі стимуляції невербального самовираження у слабозорих дошкільників / І. Гудим // Дефектологія. – 2005. – №3. – С. 36-38.
24. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років/ наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк; автор кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білокаленко та ін.; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Машовець; Мін. освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
25. Дмитрієва І.В. Корекція художнього сприймання розумово відсталих підлітків засобами мистецтва/ Автореф. дис. ... канд.пед.наук / І.В. Дмитрієва. – К., 2002. – 19 с.
26. Дошкольное воспитание аномальных детей / Под ред. Л.П. Носковой. – М., 1995.
27. 20. Дименштейн М. С. Педагогика, которая лечит / М. С. Дименштейн – М.: Теревинф, 2008 г. – 240 с. – (Опыт работы с особыми детьми).
28. Ефименко Н.Н., Сермеев Б.В. Содержание и методика занятий физкультурой с детьми, страдающими церебральным параличом. – М.: Советский спорт, 1991. - 55 с. – ил.
29. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика / А.А. Катаева, Е.А. Стребелева. – М., 1998.
30. Казиник М. Тайны гениев / М. Казиник – Одесса, 2008. – 156 с.
31. Квітка Н.О. Формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Н.О. Квітка. – К., 2016. – 21 с.
32. Коваль Л.В. До проблеми засвоєння дітьми дошкільного віку та підготовчих класів з особливими освітніми потребами основ знань із залученням Нової інформаційної технології /Л.В. Коваль// Освіта осіб з особливими потребами: Шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: Випуск 5. / за ред. В.В. Засенко, А.А. Колупасової – Київ, 2014. - С. 232 – 239.
33. Комплексная нейропсихологическая коррекция и абилитация отклоняющегося развития / Под ред. А.В.Семенович: в 2 ч. – М., 2001
34. Колягина В.Г. Использование средств искусства в коррекционно-развивающей работе с дошкольниками, имеющими легкие отклонения в развитии / В.Г. Колягина // Коррекционная педагогика. – 2007. – № 2. – С. 5-8.
35. Компанець Н.М. Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами / Н.М. Компанець. – Л.:, 2018. – 56с.: Іл.: Електронний додаток на CD.
36. Лапін А.В. Корекційно-діагностичні можливості леґо-конструювання в умовах ДНЗ з інклюзивною формою навчання А.В. Лапін // Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами // Зб. Наукових праць: Вип. 7 – Слов'янськ: ДДПУ, 2017. – С.137 – 145.
37. Лусе, Т.В. Формирование навыков конструктивно-игровой деятельности у детей с помощью ЛЕГО / Т.В., Лусс. - М., 2003. - 96 с.

38. Луценко І.В. Запровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах/ І.В. Луценко // Практика управління дошкільним закладом, № 1, 2016 – С. 6-11.
39. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля. Навчально-методичний посібник. - Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 208.
40. Конструируем, играем и учимся. LEGO ДАСТА матеріали в развивающем обучении дошкольников. М., 1996. - 45 с.
41. Компанець Н.М. Моделювання індивідуальної програми розвитку дошкільника з особливими освітніми потребами / Н.М. Компанець. – Л.:, 2018. – 56с.: Іл.: Електронний додаток на CD.
42. Колганова В.С. Нейропсихологические занятия с детьми: В 2 ч. / В.Колганова, Е.Пивоварова, С.Колганов, И.Фридрих. — М.: АЙРИС-пресс, 2015. — 416 с.: ил. — (Культура здоровья с детства).
43. Кузава І.Б. Вплив ігрової діяльності на розвиток музично-творчих здібностей дошкільників із особливими потребами / І.Б. Кузава // Зб.: Культура й розвиток особистості: міфи та реалії в психології й педагогіці: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. – Луцьк, 2009.
44. Лапін А.В. Корекційно-діагностичні можливості леґо-конструювання в умовах ДНЗ з інклюзивною формою навчання А.В. Лапін // Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами // Зб. Наукових праць: Вип. 7 – Слов'янськ: ДДПУ, 2017. – С.137 – 145.
45. Квітка Н.О. Формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Н.О. Квітка. – К., 2016. – 21 с.
46. А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, О. Таранченко, С. Єфімова, Н. Слободянюк, І. Луценко, Л. Будяк; За заг. ред. Л. Даниленко. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник. К.–2009
47. Інновації в дошкіллі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід : посібник на допомогу дошкільним працівникам / авт.-упоряд.: Л. Калуська, М. Отрощенко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010.– 378 с.
48. Комарова, Т.С. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию / Т.С. Комарова. - М., 1991. - 175 с.
49. Коломійцева О. В. Психологічні особливості емоційного сприймання музики розумово відсталими дітьми: дис. канд. наук: 19.00.08 / Олеся Володимирівна Коломійцева. – К., 2009. – 255 с.
50. Костюк А. О. Восприятие музыки / А. О. Костюк – Киев, Наукова думка, 1986. – 192 с.
51. Кэмпбелл Д. Дж. Эффект Моцарта / Д. Дж. Кэмпбелл – Минск: ООО Попурри, 1999. – 320 с.
52. Куненко Л. О. Програми з музично-ритмічних занять для шкіл глухих (підготовчий, 1-5 класи) / Л. О. Куненко, А. П. Тараканова – К.: Інститут змісту і методів навчання. – 1999. – 54 с. – (Програмно-методична література).

53. Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И. И. Мамайчук - СПб.: Речь, 2004. - С. 43 – 81.
54. Матейова З. Музыкотерапия при заикании / З. Матейова, С. Машура – К., 1984. – 364 с.
55. Медведева Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 248 с.
56. Медушевский В. В. Музыкальная терапия: взгляд из глубины музыки. В. В. Медушевский – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru/art/36058.php>.
57. Музыка души. Введение в музыкотерапию. – С.-Петербург, 1992.
58. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский – М.: «Музыка», 1972. – 345 с.
59. Ликова І. О. Образотворча діяльність у дитячому садку: планування, конспекти занять, методичні рекомендації. Ранній вік : метод. посіб. для спеціалістів дошкільних навчальних закладів / І. О. Ликова. – Харків : Ранок, 2008. – 144 с.
60. Ливщиц С.А., Нагорная О.В. Анализ состояния здоровья длительно и часто болеющих детей дошкольного возраста на современном этапе // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2
61. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля. Навчально-методичний посібник. - Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 208.
62. Нечипорук Н.І. Розвивальні ігри для дошкільників / Н.І. Нечипорук, О.П. Томей. – Х., Основа, 2007 – 192с.
63. Нейропсихологическая профилактика и коррекция. Дошкольник: Учебно-метод. Пособие / под ред. А.В.Семенович. – М.: Дрофа, 2014. – 240 с.: ил. – (От задачи к результату)
64. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник за ред. Г.С. Тарасенко, Київ: Слово 2010 – 340с
65. Парамонова, Л.А. Теория и методика творческого конструирования в детском саду / Л.А. Парамонова. - М., 1999. - 210 с.
66. Парамонова Л. Творческое конструирование: психологические и педагогические основы его формирования //Дошкольное воспитание. – 2000. – №11.
67. Плохій З. П., Дьоміна І. С. Методичні рекомендації для працівників навчально-виховного закладу “школа — дитячий садок”. — К., 1988.
68. Пилюгина, Э.Г. Занятия по сенсорному воспитанию с детьми раннего возраста / Э.Г. Пилюгина. - М., 1983. - 112 с.
69. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т.О. Піроженко, Тернопіль Мандрівець, 2010 – 136с.
70. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка Навчальний посібник / Т.І. Поніманська - К.: Академвидав, 2015.- 456 с.
71. Ремезова, Л.А. Учимся конструировать. Пособие для занятий с дошкольниками в ДОУ общего и компенсирующего вида / Л.А. Ремезова - М.,

2004. - 94 с.

72. Стребелева, Е.А. Специальная дошкольная педагогика / Е.А. Стребелева. - М., 2001. - 312 с.
73. Савчук Л.О. «Особлива» дитина в навчанні / За мат. наук.-мет. пос. «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання». / Колупаєва А.А., Савчук Л.О. – Рівне: РОІППО. – 2010. – 44с.
74. Тарловская, Н.Ф. Обучение детей дошкольного возраста конструированию и ручному труду / Н.Ф. Тарловская, Л.А. Топоркова. -М., 1994.-216 с.
75. Організація інклюзивного навчання у дошкільних навчальних закладах : тематичний збірник праць / Упоряд.: А. А. Волосюк; за заг. редакцією Козловської С. С.– Рівне : РОІППО, 2014. – 15 с.
76. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг.ред Софій Н.З. Укладачі Луценко І.В., Заєркова Н.В., -К.: ТОВ "Видавничий дім "Пляди", 2015. - 66 с.
77. Сорокіна В. Т. Взаємодія психолога і логопеда при роботі з дітьми з церебральним паралічем // Коррекционная педагогика : Науково-методичний журнал / В. Т. Сорокіна, Л. М. Федотовский. – 2005. – N2(8). – С. 22 - 28
78. Смирнова С.Б. Особенности музыкального воспитания дошкольников с ЗПР / С.Б. Смирнова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2006 – № 3. – С. 69-75.
79. Семенович А.В. Нейропсихологическая коррекция в детском возрасте. Метод замещающего онтогенеза: Учебное пособие, – 8-е изд, – М.: Генезис, 2015. – 474 с.
80. Специальная дошкольная педагогика. / Под ред. Е.А. Стребелевой. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 312 с.
81. Тарловская, Н.Ф. Обучение детей дошкольного возраста конструированию и ручному труду / Н.Ф. Тарловская, Л.А. Топоркова. -М., 1994.-216 с.
82. Шевченко Л.І. Буду добре вимовляти: Корекційно-логопедична робота / Л.І. Шевченко. – Харків.: Видавництво «Ранок», 2017. – 160с.
83. Skipper, S. (2006). Conceptual Framework for Effective Inclusive Schools. Retrieved September 2006, from
84. www.leadership.fau.edu/icsei2006/papers/skipper.doc
85. Sobsey, D. & Dreimanis, M. (1993). Integration Outcomes: Theoretical Models and Empirical Investigations. *Developmental Disabilities Bulletin*, 21.1.
86. Talbert, J E & McLaughlin, M W, 1994, Teacher professionalism in local school contexts. In *American Journal of Education*, 102, pp 120-59.